

बीमा समाचार र विचार

बीमा समिति
BEEMA SAMITI

Insurance Regulatory Authority of Nepal

(नेपालको बीमा नियमनकारी निकाय)

बीमा समाचार र विचार

बीमा समिति
BEEMA SAMITI

Insurance Regulatory Authority of Nepal

(नेपालको बीमा नियमनकारी निकाय)

विशेषाङ्क, २०७९

बीमा समाचार र विचार

५४ औं वार्षिकोत्सव विशेषाङ्क, २०७९

प्रकाशन उपसमिति

संरक्षक

श्री सुर्यप्रसाद सिलवाल
अध्यक्ष

सल्लाहकार

श्री राजुरमण पौडेल, कार्यकारी निर्देशक
श्री पूजन ढुङ्गेल (अधिकारी), निर्देशक

सम्पादक समूह

श्री ध्रुव तिमिल्सिना, उप-निर्देशक, संयोजक
श्री निर्मल अधिकारी, उप-निर्देशक, सदस्य
श्री गोविन्द चिमौरिया, प्रेस सल्लाहकार, सदस्य
श्री कुसुम शर्मा, सहायक निर्देशक, सदस्य
श्री हृदयश्वर पण्डित, सहायक निर्देशक, सदस्य
श्री रोशन कुमार महासेठ, सहायक निर्देशक, सदस्य
श्री केदार नाथ भट्ट, सहायक निर्देशक, सदस्य-सचिव

प्रकाशक

बीमा समिति
BEEEMA SAMITI
Insurance Regulatory Authority of Nepal
(नेपालको बीमा विनियन्त्रकारी निकाय)

बीमा समिति

कुपण्डोल, ललितपुर

फोन नं. ९-५४२९०७९, ५४५४५३५

फ्याक्स नं. ९-५४२०९९९

वेबसाइट : www.nib.gov.np

इमेल : info@nib.gov.np

संघालय नगरकार

अर्थ मन्त्रालय

सितवरज्वार, काठमाडौं
नेपाल

स. जनार्दन शर्मा 'प्रभाकर'
अध्यक्षमन्त्री

शुभ-कामना

नेपालको बीमा क्षेत्रको नियन्त्रणकारी निकाय "बीमा समिति" ५३ वर्ष पुरा गरी ५४ वर्षमा प्रवेश गरेको सस मुख्द अवसरमा समितिका अध्यक्ष, संघालय समितिका सदस्यहरू, कार्यकारी निर्देशक तथापत्रका पदाधिकारीहरू तथा कर्मचारीहरू लगायत बीमा क्षेत्रसंग सम्बन्ध राखे सरकारीवासाहरूलाई शुभ-कामना व्यक्त गर्न चाहन्छु।

आजको समयमा विभिन्न किसिमका जोखिम बढेसरी जोखिम व्यवस्थापन गर्ने आधुनिक वितीय बीमार्थक रूपमा रहेको बीमा व्यवसायको महत्त्व दिन अतिवित्त बढ्दै गएको छ। नेपालमा पछिल्लो समय बीमाको पहुँच उल्लेखनीयरूपले बढ्दै जानु सुख्द विषय भए तथापि यतिमै गर्नाथ मान्ने छुट भने छैन। बीमाको पहुँच विस्तारलाई तीब्रता दिन सबै क्षेत्रबाट समन्वयपूर्ण भूमिका निवाह हुनु पर्दछ। बीमाको पहुँच विस्तारको लागि सबैभन्दा पहिला बीमा के हो, यसबाट के कस्ता फाइदा हुन्छ, बीमा कहाँ कसरी गर्नुपर्छ भने बारेमा आम जनतालाई बुझाउन सक्नु पर्दछ। देशका भारी क्षेत्रमा मात्र यतिमित नभई ग्रामीण क्षेत्रमा समेत बीमासेवा पुर्याउनेतर्फ समितिले विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

हाम्रो जनता क्षीणप्रधान देशमा कुषि व्यवसाय मान्ने आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सरकारले कुषि बीमागत २० प्रतिशतसम्म अनुदानको व्यवस्था गरेको भए पनि उल्लेखनीयरूपले बढ्न सकेको छैन। त्यसै सरकारी र सावजनिक सम्पत्तिको बीमा गर्नेतर्फ सम्बन्ध निकायहरूको उत्तम ध्यान नपरोको जस्ता महत्त्व भएकी पाइन्छ। जहरी क्षेत्रका घर जग्गागत सम्पत्तिको सुरक्षण गर्न के चर्कता तीति एवम् कार्यक्रम ज्वाउत सकिन्छ (यसतर्फ समिति लगायत सम्बन्ध निकायहरूको ध्यान जानु जरुरी देखेको छु।

बीमा जर्तवनको रक्षा कवच गणकाले बीमा कम्पनीहरूले बीमा व्यापार मात्र हैन, सेवा पनि हो भन्ने दृष्टान्त र बुझाउनु पर्ने अवस्था छ। बीमागतत जोखिम व्यवस्थापन समितिलेचत गरेसा विपदाका नभैसमा जैतिक पुर्वाधार, क्षीण क्षेत्र, उद्योग व्यवसाय लगायतमा हुनसक्ने हानी मोड्यारीको अतिवृत्ति बीमागत हुने भएकाले यिथका लागि सरकारीले भए बापिल व्यवहोर्नुपर्ने बाधताको समेत अन्त्य हुने अपेक्षा गरेको छु।

हाल बीमा समितिले बीमा क्षेत्रको समग्र विकासको लागि राष्ट्रीय बीमा नीति र यस अन्तगत प्रदेश तथा स्थानीय बीमा नीति ज्वाउत देखाएको अपसरता बढातीय रहेको छ। साथै, समितिले बीमाको पहुँच विस्तारका लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूमा बीमा सम्बन्धी जनचेतना अतिवृद्धिका कार्यक्रमलाई अतिवित्तका रूपमा अघि बढाउनुका साथै बीमा कम्पनीहरूलाई विधान बगै एवम् दृढम क्षेत्रमा हुन र बीमा डावी समग्रमै नुसाली गरेर बीमागतको विकास बढाउनुका लागि खेन्डिएको भूमिका प्रशंसायी छ।

बीमा क्षेत्रको समग्र विकासको लागि सरकार अतिवित्त रज्दैआएको छ। सरकारको आसामी आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रममा बीमा क्षेत्रलाई समेत सम्बोधन गरिने यदा उल्लेख गर्न चाहन्छु। देशमा बीमा व्यवसायलाई विवर्धित, नियमित, अन्वेषित तथा नियन्त्रित गर्ने जिम्मेवारीका साथ नेपालको बीमा क्षेत्रको नियन्त्रणकारी निकायका रूपमा स्थापित बीमा समितिको ५५ वीं वार्षिकोत्सवमा अवसरमा प्रकाशन हुनुलाई "बीमा समाचार र विचार" विशेषाङ्कलाई बीमा लगायत मुलुकको वितीय क्षेत्रको वास्तविक व्यवसायका बारेमा जानकारी प्राप्त हुने नै छ भन्ने विश्वास लिएको छु।

अन्त्यमा, जलशाँटीयस्तरमा प्रतिपादित बीमाका तर्वीनतम सिद्धान्तहरू अवलम्बन गर्दै सरल एवम् सहजरूपमा समाजमा जाधिकरूपले भिडि परेका विपन्न वर्गलाई समेट्ने गरी अघि बढ्न वास्तविकता आधरुव बीमा गर्ने व्यवस्था मिलाउन, गाउँघरमै जोडन तथा निजीगत बीमा हुने र ज्वालोवकारमै राखी नुसाली पाउने व्यवस्था गर्न बीमा समिति अन्त चर्की किषाधीन हुनुपर्दछ। साथै, बीमा क्षेत्रमा सुरक्षण कायम गर्न, बीमा क्षेत्रमा देखिएको बन्धस्थ प्रतिस्पर्धा हटाउनु, बीमा कम्पनीहरूलाई सबल बनाउनु, बीमा क्षेत्रका लागि आवश्यक देश जन्धर्कित उत्पादनका लागि नुनिका निवाह गर्ने समितिले आसामी पिनमा ठाम कदम थाल्ने नै छ भन्ने विश्वास लिएको छु। बीमा समितिको ५० वीं वार्षिकोत्सवको तस विशेष अवसरमा पुन शुभ-कामना व्यक्त गर्दै समग्र बीमा क्षेत्रको विकासमा बहादुरकायद उल्लेखनीयर भूमिका निवाह हुने नै छ भन्ने कामना समेत गर्दछु।

जनार्दन शर्मा "प्रभाकर"
अध्यक्ष मन्त्री

बीमा समिति
BEEMA SAMITIनेपालको बीमा नियमनकारी निकाय
Insurance Regulatory Authority of Nepal

प्रतिबद्धता

बीमा ऐन, २०४९ अन्तर्गत नेपालको बीमा नियमनकारी निकायका रूपमा स्थापना भएको बीमा समिति मिति २०७९ साल जेठ १ गतेदेखि आफ्नो स्थापनाको ५३ औं वर्ष पूरा गरी ५४ औं वर्षमा प्रवेश गरेको सु-अवसरमा समितिका संचालक समितिका सदस्यज्यूहरू, पूर्व अध्यक्षज्यूहरू, कार्यकारी निर्देशक लगायत कर्मचारीहरू, बीमित, बीमक, बीमा अभिकर्ता, बीमा सभैयरहरू तथा बीमा क्षेत्रसंग सम्बद्ध सबै सरोकारवालाहरूमा हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

मानव जीवन, सम्पत्ति एवं दायित्वको जोखिम विरूद्ध आर्थिक सुरक्षा गर्ने सबल एवम् विश्वासिलो वित्तीय उपकरणका रूपमा रहेको बीमालाई अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास समेतका आधारमा स्वच्छ, पारदर्शी, भरपर्दो र विश्वासिलो बनाउनु गरीब, विपन्न, न्यून आय भएका र जोखियुक्त वर्गसम्म पुऱ्याउन समितिले आफ्नो नियमनकारी भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनु आएको छ। चालू आर्थिक वर्षमा एक तिहाई जनसङ्ख्यामा बीमाको पहुँच पुऱ्याउने नेपाल सरकारको लक्ष्य रहेकोमा नेपाल सरकार, बीमा समिति, बीमकहरू लगायत सरोकारवालाहरूको सामूहिक प्रयासबाट आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ को चैत मसान्तसम्ममा कूल जनसङ्ख्याको ३७.३४ प्रतिशत जनतामा बीमाको पहुँच पुगी आर्थिक वर्षको नौ महिनामा नै उक्त लक्ष्य हासिल भईसकेको छ। आगामी दिनमा बीमाको पहुँच अझै उल्लेख्यरूपले बढ्दै जाने समितिको विश्वास छ।

बीमा क्षेत्रलाई राष्ट्रिय प्राथमिकतामा राखी आधारमा विकास गर्न, बदलिँदो परिवेश तथा त्यसबाट उत्पन्न चुनौति सामना गर्ने तथा सिर्जित अवसरहरू प्रभावकारी रूपले उपयोग गर्ने, सबै क्षेत्रमा बीमाको पहुँच बढाउन, बीमा क्षेत्रको गुणस्तर कायम गर्न तथा विद्यमान विविध समस्या तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा बीमा क्षेत्रको योगदान अभिवृद्धि गर्नको लागि राष्ट्रिय बीमा नीतिको आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै नीतिको मस्यौदा तयारी गरी स्वीकृतिको लागि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयमा पठाइसकिएको छ। समितिले प्रदेश बीमा नीति र स्थानीय बीमा नीति ल्याउन प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूसँग समेत आग्रह गर्दै आएको छ।

समितिले बीमा कम्पनीहरूको जोखिम बहन क्षमता बढाउन, पूर्जीगत आधार बलियो बनाउन, संस्थागत सुशासन कायम गरी बीमा व्यवसायलाई स्वच्छ, पारदर्शी एवम् प्रतिस्पर्धी बनाउन र बीमितको जीवन तथा सम्पत्तिको आर्थिक सुरक्षालाई प्रभावकारी बनाउन बीमकहरूको चुक्ता पूँजी बृद्धि गर्ने निर्णय गरेको छ। साथै, समितिबाट प्रवाह गरिने सेवालालाई सहज, सरल एवम् छिटो छरितो बनाउन विद्युतीय माध्यमबाट सेवा प्राप्त गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ।

बीमा क्षेत्रको समग्र विकाससँगै स्थानीयस्तरमा बीमा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, न्यून आय भएका विपन्न वर्गसम्म बीमाको पहुँच पुऱ्याउन, समयमै बीमा दाबी भुक्तानी गर्ने व्यवस्था गरी बीमाप्रतिको विश्वास अभिवृद्धि गर्ने, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारसँग समन्वय गरी घर लगायतका सम्पत्तिको बीमालाई प्रभावकारी बनाउन र लघुबीमा व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्ने समिति निरन्तर लागि रहेको छ।

अन्त्यमा, बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा नियन्त्रित गर्ने उद्देश्यले स्थापित समितिको ५४ औं वार्षिकोत्सवका अवसरमा बीमा क्षेत्रको समग्र विकास एवम् विस्तार मार्फत आगामी १० वर्षमा वित्तीय क्षेत्रमा बीमा क्षेत्रलाई अग्रस्थानमा पुऱ्याउने गरी आ-आफ्ना क्षेत्रबाट योगदान पुऱ्याउन सरोकारवाला सबैमा आग्रह गर्दै समग्र बीमा क्षेत्रको संस्थागत सुशासनमा समितिले निरन्तर लागिने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु।।

सुर्य प्रसाद सिलवाल
अध्यक्ष

चालू आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ मा बीमा समितिबाट सम्पादन भएका मुख्य मुख्य कार्यहरू

नेपालको बीमा नियमनकारी निकाय 'बीमा समिति' २०७९ साल जेठ १ गते आफ्नो स्थापनाको ५३ वर्ष पूरा गरी ५४ औं वर्षमा प्रवेश गरेको छ। यस अवसरमा बीमा व्यवसायलाई विकसित, नियमित, व्यवस्थित र नियन्त्रित गर्ने समितिको उद्देश्य तथा जिम्मेवारीलाई सशक्त ढंगले अगाडि बढ्न सहयोग गर्ने सबैलाई समिति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ। साथै, समितिका काम कार्यवाहीमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, अन्य सरकारी निकायहरू, वित्तीय क्षेत्रका नियामक निकायहरू, बीमकहरू, बीमासँग प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरू, अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरू लगायत सम्पूर्ण शुभेच्छुकहरू प्रति समिति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै भविष्यमा पनि निरन्तर सहयोगको अपेक्षा गर्दछ।

१. राष्ट्रिय बीमा नीतिको मस्यौदा तयार

देशका विभिन्न क्षेत्रका राष्ट्रिय नीति भए पनि बीमाको राष्ट्रिय नीति नभएको परिप्रेक्ष्यमा समितिले राष्ट्रिय बीमा नीति ल्याउन मस्यौदा तयार गरी स्वीकृतिका लागि अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरेको छ। बीमा क्षेत्रसँग सरोकार राख्ने व्यक्ति तथा संस्थाहरूसँग छलफल एवम् परामर्श गरेर राष्ट्रिय बीमा नीतिको मस्यौदा तयार गरिएको छ। उक्त मस्यौदामाथि अर्थ मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगमा समितिका पदाधिकारीहरू समेतको सहभागितामा विभिन्न चरणमा छलफल भइसकेका छन्। सरकारबाट राष्ट्रिय बीमा नीति चाँडै स्वीकृत भई लागू हुने अपेक्षा समितिले गरेको छ।

२. कार्यालय भवनको शिलान्यास

समितिको ललितपुर, कृपण्डोलस्थित जग्गामा निर्माण गर्न लागिएको कार्यालय भवन गत मङ्सिरमा शिलान्यास गरिएको छ। माननीय अर्थमन्त्री जनार्दन शर्मा र माननीय शहरी विकासमन्त्री रामकुमारी झाँक्रीले संयुक्त रूपमा भवन शिलान्यास गर्नुभएको थियो।

समितिको करिब १० रोपनी जग्गामा रु. ४७ करोड ३७ लाखको लागतमा निर्माण हुने भवन भूकम्प प्रतिरोधी हुनाका साथै अपाङ्गमैत्री हुनेछ। सात तलाको हुने उक्त भवनमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको सेमिनार हल, बैठक कक्ष, बोर्ड कक्ष, अण्डरग्राउण्ड पार्किङ्ग र चमेनागृह लगायतका सुविधाहरू उपलब्ध हुनेछन्। हाल भवन निर्माणको कार्य धमाधम भइरहेको छ। भवन निर्माण कार्य ३० महिनाभित्र सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ।

३. बीमा कम्पनीहरूको चुक्ता पूँजी वृद्धि

समितिले बीमा कम्पनीहरूको चुक्ता पूँजी वृद्धि गरी जीवन बीमा कम्पनीको चुक्ता पूँजी रू. ५ अर्ब र निर्जीवन बीमा कम्पनीको चुक्ता पूँजी रू. २ अर्ब ५० करोड पुऱ्याउने निर्णय गरेको छ। बीमा कम्पनीहरूको नेटवर्थ बढाई जोखिम वहन क्षमता बढाउन, कम्पनीहरूलाई एक अर्कामा गाभ्न गाभिन (Merger) का लागि अनुकुल वातावरण सिर्जना गराई उपयुक्त संख्यामा राख्न तथा पूँजीगत आधार बलियो बनाउन, सेवाको लागत कम गर्न, कम्पनीहरूबीच स्वस्थ प्रतिस्पर्धाको वातावरण तयार गर्न र जोखिममा आधारित पूँजीसँग सामञ्जस्यता कायम गर्न बीमकहरूको पूँजी वृद्धिको निर्णय गरिएको हो। यसअघि बीमकको न्यूनतम चुक्ता पूँजी जीवन बीमकको हकमा २ अर्ब रूपैयाँ र निर्जीवन बीमकको हकमा १ अर्ब रूपैयाँ रहेको थियो।

४. प्रादेशिक कार्यालय स्थापना

बीमा समितिको कार्यालय केन्द्रीयरूपमा मात्र रहेकोमा देशले अडिगकार गरेको संघीय संरचना बमोजिम यसको पुर्नसंरचना गर्न शुरू गरिएको छ। नेपालको संविधानले बीमा व्यवसाय संचालन सम्बन्धी कार्य संघ र प्रदेशको साभ्ना अधिकारको सूचिमा राखेसँगै प्रदेश सरकारहरूसँगको सहकार्य लगायत बीमाको पहुँच वृद्धि, बीमकको नियमन एवम् सुपरीवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन र दाबी भुक्तानी तथा गुनासो व्यवस्थापन कार्यलाई सहज बनाउन प्रदेश कार्यालयहरू स्थापना गर्ने कार्य प्रारम्भ गरिएको छ। यसवर्ष सुदूरपश्चिम प्रदेशको धनगढी, कर्णाली प्रदेशको वीरेन्द्रनगर र मधेश प्रदेशको वीरगञ्जमा समितिका प्रादेशिक कार्यालय स्थापना गर्ने कार्य अघि बढाइएको छ।

५. इजाजतपत्रको दर्ता तथा नवीकरण विद्युतीय माध्यमबाट

समितिले बीमा सभैयर र बीमा अभिकर्ताहरूको इजाजतपत्र विद्युतीय माध्यमबाट दर्ता तथा नवीकरण गर्न शुरू गरेको छ। यसपश्चात् समितिबाट प्रवाह हुने सेवा चुस्त, दुरूस्त हुनुका साथै देशका जुनसुकै स्थानमा रहेका बीमा सभैयर र बीमा अभिकर्ताले अनलाइन मार्फत सहजैरूपमा सेवा प्राप्त गर्न थालेका छन् भने इजाजतपत्र दर्ता तथा नवीकरणका लागि समितिमा नै आउनुपर्ने बाध्यताको अन्त्य भएको छ। उक्त व्यवस्था कार्यान्वयनमा आएपछि करिव १ लाख ४२ हजार बीमा अभिकर्ता र करिव एक हजार बीमा सभैयरहरूको इजाजतपत्र विद्युतीय प्रणालीबाट नवीकरण भइसकेको छ।

६. नयाँ सफ्टवेयर संचालनमा

समितिले आफ्ना काम कारवाहीलाई अझ बढी चुस्त, दुरूस्त एवम् पारदर्शी बनाउँदै बीमा कम्पनी र सरोकारवालाहरूलाई छिटो छरितो रूपमा सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले गत साउन १ गतेदेखि नयाँ सफ्टवेयर

Insurance Regulatory Management Information System (IRMIS) संचालनमा ल्याएको छ । उक्त सफ्टवेयरबाट प्राप्त हुने तथ्याङ्कहरूको व्यवस्थापन तथा भण्डारण गर्नका लागि छुट्टै सर्भर System समेत प्रयोगमा ल्याइएको छ ।

नयाँ सफ्टवेयर मार्फत बीमा कम्पनीहरूमा समितिबाट भएका स्थलगत सुपरीवेक्षण, गैरस्थलगत सुपरीवेक्षण, कृषि तथा लघु बीमा र पुनर्बीमा सम्बन्धी विवरणहरूका साथै इजाजत, बीमा अभिकर्ता तथा बीमा सर्भेयर र व्यवस्था सूचना प्रणाली सम्बन्धी विवरणहरू समितिलाई प्राप्त हुने गरेका छन् । यसबाट तथ्याङ्क एवम् सूचना सङ्कलनमा थप सहजता ल्याएको छ ।

७. बीमकका शाखा कार्यालय विस्तार

समितिले बीमकका शाखा कार्यालय स्थापनाका लागि स्वीकृति प्रदान गर्दा संघीय संरचना अनुरूप स्थानीय तहमा शाखा विस्तारलाई प्राथमिकता दिने नीति अवलम्बन गरेको छ । सोही बमोजिम चालू आर्थिक वर्षको चैत्र मसान्तसम्म देशका सातै प्रदेशमा जीवन तथा निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूको शाखा सङ्ख्या ३,३३७ पुगेको छ । जस अनुसार प्रदेश नं. १ मा जीवन तथा निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूका शाखा ५४१, मधेश प्रदेशमा ४४९, बागमती प्रदेशमा ९१३, गण्डकी प्रदेशमा ३७३, लुम्बिनी प्रदेशमा ५४५, कर्णाली प्रदेशमा १८७ र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ३२९ वटा शाखा कार्यालय संचालनमा रहेका छन् । गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा चालू आर्थिक वर्षमा बीमकका शाखा कार्यालयहरूको सङ्ख्या जीवन बीमातर्फ १६.२ प्रतिशत र निर्जीवन बीमातर्फ १०.१ प्रतिशतले बढेको पाइन्छ । गत वर्षको तुलनामा जीवन र निर्जीवन तर्फ गरी बीमकको शाखा १४.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको पाइन्छ ।

८. बीमा क्षेत्रमा रोजगारीको अवस्था

बीमा क्षेत्रमा प्रत्यक्ष एवम् अप्रत्यक्ष रोजगारीका अवसरहरू उल्लेख्यरूपले बढ्दै गएको पाइन्छ । चालू आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को चैत्र मसान्तसम्ममा जीवन बीमातर्फ ६,२०९, निर्जीवन बीमातर्फ ५,६३७ र पुनर्बीमातर्फ ७२ जना गरी कुल ११,९१८ जनाले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएको देखिन्छ । यसैगरी, करिब ३ लाखको सङ्ख्यामा बीमा अभिकर्ताहरू प्रत्यक्ष एवम् अप्रत्यक्ष रूपमा बीमा क्षेत्रमा आवद्ध रहेको पाइन्छ । त्यस्तै, निर्जीवन बीमातर्फ चालू आर्थिक वर्षको चैत्र मसान्तसम्ममा १,२५१ जना इजाजतप्राप्त बीमा सर्भेयरहरू प्रत्यक्ष एवम् अप्रत्यक्ष रूपमा रोजगारीमा संलग्न रहेको देखिन्छ ।

९. वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति अन्तर्गतका कार्यहरू सम्पन्न

नेपाल सरकारको वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति (२०७३/७४-२०७७/७८) मा बीमा क्षेत्रको विकासको लागि

समितिबाट सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यहरु अन्तर्गत लघु बीमा सम्बन्धी संरचना कार्यान्वयनमा ल्याउने, कृषि/बाली बीमा विधि तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने, स्वास्थ्य बीमा विधि तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने, बिद्यमान बीमा ऐन, नियम तथा निर्देशिकाको पुनरावलोकन तथा संशोधन गर्ने, जोखिममा आधारित पूँजी संरचना विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने, गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्ति गर्ने सम्बन्धी व्यवस्थामा पुनरावलोकन गरी लागू गर्ने, जोखिम व्यवस्थापन मार्गदर्शन तयार गर्ने, जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण व्यवस्था विकास गर्ने, दाबी भुक्तानी मार्गदर्शन बनाउने, दाबी भुक्तानी मार्गदर्शन कार्यान्वयन गर्ने, बीमा उद्योगमा राख्नुपर्ने लेखालाई अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय रिपोर्टिङ प्रणाली/राष्ट्रिय वित्तीय रिपोर्टिङ प्रणाली बमोजिम सुदृढ तुल्याउने भनी उल्लेख गरिएका कार्यहरु सम्पन्न गरिएका छन् ।

१०. समितिबाट सम्पादन भएका अन्तरक्रिया, छलफल तथा तालिम कार्यक्रमहरु :

क. स्थानीय तहसँग अन्तरक्रिया तथा छलफल

नेपालको संविधान अनुसार हाल मुलुकमा संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय गरी तीन प्रकारका सरकारहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । बीमा समिति तीन तहकै सरकारसँग समन्वय गर्दै बीमाको दायरा फराकिलो बनाउने तथा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने लगायत बीमाको पहुँच बढाउने अभियानमा लागेको छ । खासगरी जीवन बीमा मार्फत अनिवार्य बचत परिचालन र जोखिम व्यवस्थापनलाई सँगसँगै लैजाने, सबै प्रकारका सम्पत्तिको बीमाका लागि व्यवस्था मिलाउने, जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, कृषि बीमामा प्राप्त हुने अनुदान स्थानीयस्तरमा लैजाने र न्यून आय भएको वर्गलाई बीमाको दायरामा ल्याउने उद्देश्य अनुरूप बीमा सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू आयोजना गरिएका हुन् । समितिले विगत एक वर्षको अवधिमा ४३ स्थानीय तहसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ ।

ख. तालिम, गोष्ठी तथा सेमिनारमा सहभागिता

समितिमा कार्यरत कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने क्रममा विभिन्न शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई जोखिममा आधारित सुपरीवेक्षण, सडक दुर्घटना सम्बन्धी विवरण संकलन, वित्तीय क्षेत्रमा नेतृत्व विकास र भुक्तानी सन्तुलन, तथ्याङ्क सम्बन्धी, कृषि तथा पशुपन्छी बीमा तथा व्यवस्थापन सीपका प्रतिविम्बहरू सम्बन्धी तालिमहरूमा सहभागी गराइएको छ । यसैगरी, सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण, Disaster Risk Finance Establish a public asset registry and sovereign risk transfer, इन्जिनियरिङ बीमा, Issue related to members in industry and role of the ICAN, National Accounting Professionals, National Best Presented Annual Report (BPA) Award

लगायतका तालिम, सेमिनार तथा गोष्ठीहरूमा समेत भौतिक र भर्चुयल माध्यमबाट सहभागिता गराइएको छ ।

११. समितिबाट जारी निर्देशन, निर्देशिका, मापदण्ड तथा अध्ययन प्रतिवेदन :

क. दुर्घटना बीमा निर्देशिका, २०७८ जारी

बीमा समितिले निर्जीवन बीमा व्यवसाय अन्तर्गत दुर्घटना बीमाको स्तरीकृत बीमालेख तयार गरी त्यसका लागि आवश्यक पर्ने बीमादर समेत निर्धारण गरी दुर्घटना बीमा निर्देशिका, २०७८ जारी गरेको छ । यस निर्देशिका बमोजिम जारी गरिने बीमालेख व्यक्तिगत दुर्घटना बीमालेख र सामूहिक दुर्घटना बीमालेख गरी दुई प्रकारका रहेका छन् । दुर्घटना बीमालेख एकवर्ष वा सोभन्दा कम अवधिका लागि मात्र जारी गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ ।

एक वर्षका लागि जारी गरिने बीमालेखको एक महिनासम्मका लागि वार्षिक बीमाशुल्कको २५ प्रतिशत, एक महिनादेखि तीन महिनासम्मका लागि वार्षिक बीमाशुल्कको ४० प्रतिशत, तीन महिनादेखि छ महिनासम्मका लागि वार्षिक बीमाशुल्कको ६० प्रतिशत र छ महिनादेखि एक वर्षसम्मका लागि शतप्रतिशत बीमादर तोकिएको छ । व्यक्तिगत दुर्घटना बीमाका लागि न्यूनतम प्रतिव्यक्ति प्रतिहजार दुई रूपैयाँ बीमादर तोकिएको छ ।

ख. कफी खेती बीमालेख संशोधन

कृषि तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका बमोजिम जारी गरिएको कफी खेती बीमालेख संशोधन गरिएको छ । समितिद्वारा लागतमा आधारित कफी खेती बीमालेखलाई उत्पादनमा आधारित कफी खेती बीमालेखमा संशोधन गरी जारी गरिएको छ । कफी खेती बीमालेख अग्नीजन्य, हावाजन्य, पानीजन्य, मौसमजन्य, भूमिजन्य, चट्याङ्जन्य, आकस्मिक तथा दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणबाट हुने क्षति र रोग वा कीराजन्य कारणले हुने क्षतिको रक्षावरण गर्दछ ।

कफी खेती बीमालेख जारी गर्दा बीमालेख जारी भएको समय (घण्टा र मिनेट सहित) तथा जोखिम प्रारम्भ हुने मिति उल्लेख गर्नुपर्ने र बीमालेखमा उल्लेख भएका सम्पूर्ण शर्तहरू बीमकले पालना गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । यस बीमालेख अन्तर्गत कफीको उत्पादन (चेरी) वा बोट वा दुबैको बीमा गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ । कफी खेतीको बीमाशुल्क बीमाङ्क रकमको पाँच प्रतिशत तोकिएको छ ।

ग. बीमाशुल्क बैङ्क खातामा प्राप्त गरेपछि मात्र बीमालेख जारी गर्न निर्देशन

समितिले बीमाशुल्क वापतको रकम बीमकको बैङ्क खातामा प्राप्त भएपछि मात्र बीमालेख जारी गर्न बीमकलाई निर्देशन दिएको छ । उक्त निर्देशन पश्चात् बीमा क्षेत्रमा व्याप्त उधारो बीमा लगायतका विकृतिहरूको न्यूनीकरणमा उल्लेखनीय प्रगति भएको पाइन्छ ।

घ. "Risk Based Capital and Solvency Directive, 2078" जारी

बीमा ऐन, २०४९ को दफा ८ (घ२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी समितिले "Risk Based Capital and Solvency Directive, 2078" जारी गरेको छ। बीमा कम्पनीहरूको जोखिममा आधारित पूँजी कोष पर्याप्तता मार्फत वित्तिय कठिनाईहरूसँग जुध्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्न, बीमकहरूको असल संस्थागत सुशासन, उपयुक्त जोखिम व्यवस्थापन प्रणाली, अन्डरराईटिङ्ग, लगानी र सम्पत्ती दायित्व व्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिहरूलाई प्रभावकारी बनाउन उक्त निर्देशिका जारी गरिएको हो।

१२. अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूसँग सहकार्य

अन्तर्राष्ट्रियरूपमा प्रचलित अभ्यासहरूलाई नेपालको बीमा क्षेत्रमा समेत अवलम्बन गर्ने क्रममा समितिले बीमा क्षेत्रसँग सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्दै आएको छ। यसक्रममा बीमा क्षेत्रसँग सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू International Association of Insurance Supervisors (IAIS), ध्यचमि च्चबलप लगायतले प्रतिपादन गरेका मूलभूत सिद्धान्तहरूलाई समेत अवलम्बन गरी समितिले निर्देशिकाहरू जारी गर्दै आएको छ। नेपाल सरकार तथा विश्व बैङ्कको संलग्नता रहेको Finance for Growth नामक प्रोजेक्टले समितिलाई गैह्रवित्तीय प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने क्रममा "Climate Risk Disclosure" तथा "Risk Based Capital" सम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्न सहयोग पुर्याएको छ।

१३. बीमा कलेज स्थापनाका क्रममा

नेपालमा बीमा क्षेत्रका लागि आवश्यक दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने उद्देश्यले नेपाल कलेज अफ इन्स्योरेन्स स्टुडिज लिमिटेड 'Nepal College of Insurance Studies Limited (NECOIS)' स्थापना गरिने भएको छ। उक्त कलेजको बीमा विषयमा पठनपाठन गरी स्नातक, स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथिल्लो उपाधियुक्त जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य रहेको छ। बीमा विषयमा उच्च शिक्षा प्रदान गर्नका लागि कलेजले स्वदेशी वा विदेशी विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन लिने कार्यक्रम रहेको छ।

१४. समितिको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरिएको

बीमा बजारको नियमन एवम् प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि बीमा समितिको सङ्गठन संरचना तथा दरबन्दी प्रक्रियालाई समयानुकूल बनाउन हाल कायम रहेको संगठन संरचना र दरबन्दीमा पुनरावलोकन तथा हेरफेर गर्न लागिएको छ। समितिको बढ्दो कार्य प्रकृति, नियमन सुपरीवेक्षण सम्बन्धी कार्यमा भएको विस्तार, प्रदेश कार्यालयको स्थापना र बीमाका अन्तर्राष्ट्रिय मूलभूत सिद्धान्त बमोजिम समितिको कार्यलाई अभै प्रभावकारी

बनाउने उद्देश्यले समितिको संगठन संरचना र दरबन्दी पुनरावलोकन गर्न लागिएको हो ।

दरबन्दी पुनरावलोकनका लागि संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षण गरी सुझाव सहितको प्रतिवेदन बुझाउन नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान (स्टाफ कलेज) सँग सम्झौता भएकोमा प्रतिष्ठानले उक्त अध्ययन सर्वेक्षण सम्पन्न गरी प्रतिवेदन बुझाइसकेको छ । हाल उक्त सर्वेक्षण स्वीकृतिको क्रममा रहेको छ ।

१५. बीमा क्षेत्रमा goAML सफ्टवेयर लागू

बीमा क्षेत्रमा हुने शङ्कास्पद कारोवार र तोकिएको सीमाभन्दा बढीको प्रतिवेदन वित्तीय जानकारी इकाईमा पठाउन बीमकहरूले यसअघि परीक्षणका रूपमा प्रयोग गर्दै आएको goAML सफ्टवेयर यस वर्षदेखि बीमकहरूमा पूर्ण रूपमा लागू भएको छ । goAML सफ्टवेयर संयुक्त राष्ट्र संघ अन्तर्गतको निकाय United Nation's Office on Drugs and Crime द्वारा विकास गरी संसारका भण्डै पाँच दर्जन राष्ट्रहरूले प्रयोग गर्दै आएका छन् । goAML सफ्टवेयरको प्रयोगबाट बीमा क्षेत्रमा हुनसक्ने सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा शङ्कास्पद कारोवार समयमै वित्तीय जानकारी इकाईमा प्रेषित भई सो सूचनाको विश्लेषण तथा अनुसन्धानमा थप मद्दत पुग्नेछ ।

१६. बीमा सम्बन्धी जनचेतनामूलक सामग्रीहरू प्रकाशन

आम नागरिकमा बीमाको पहुँच वृद्धि गर्न र बीमा क्षेत्रमा विद्यमान विकृति एवम् विसङ्गतीको न्यूनीकरणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले विभिन्न संचार माध्यममा बीमा सम्बन्धी जनचेतनामूलक सामग्रीहरू प्रकाशन एवम् प्रसारण गरिँदै आएको छ । यस क्रममा, बीमा समितिद्वारा तयार गरिएका बीमा सम्बन्धी जनचेतनामूलक सामग्री तथा सन्देशहरू रेडियो नेपाल, नेपाल टेलिभिजन र गोरखापत्रका अनलाइन पोर्टलमा नियमितरूपमा प्रकाशित हुँदै आएका छन् । त्यसका लागि रेडियो नेपाल, नेपाल टेलिभिजन तथा गोरखापत्र संस्थानसँग छुट्टा छुट्टै सम्झौता समेत गरिएको छ ।

१७. नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट संस्थासँग सम्झौता

समिति र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था (ICAN) बीच गत फागुनमा सूचना आदान प्रदान एवम् पारस्परिक सहयोग सम्बन्धी सम्झौता भएको छ । यस सम्झौता अनुसार बीमा कम्पनीहरूमा लैङ्क को कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्न तालिम कार्यक्रम आयोजना तथा यससम्बन्धी प्राविधिक परामर्श आदान प्रदान गर्ने, बीमा कम्पनीका वित्तीय विवरण तथा प्रतिवेदनको अध्ययन तथा विश्लेषणका सम्बन्धमा आपसी राय परामर्श आदान प्रदान गर्ने र बीमा कम्पनीका लेखापरीक्षणको राय तथा त्यसले पार्न सक्ने प्रभाव विश्लेषण लगायतका कार्यमा सहकार्य गरिने छ ।

१८. बीमा दाबी सम्बन्धी विवादको निरूपण

बीमा ऐन, २०४९ ले बीमा समितिलाई बीमित र बीमकको बीचमा उत्पन्न हुने बीमा सम्बन्धी विवादमा मध्यस्थता गर्ने एवम् बीमा दायित्व निर्धारणका सम्बन्धमा बीमकका विरुद्ध बीमितले दिएको उजुरीमाथि निर्णय गर्ने अर्धन्यायिक निकायको रूपमा स्थापना गरेको छ। बीमितले दिएका बीमा दावी सम्बन्धी उजुरीहरूलाई प्राथमिकताका साथ निर्णय प्रक्रियामा सामेल गरी किनारा लगाइएको छ। चालु आर्थिक वर्षको चैत मसान्तसम्म समितिमा दर्ता भई फैसला हुन बाँकी कुल २८८ उजुरीहरूमध्ये फैसला तथा बीमा समितिको रोहवरमा बीमक र बीमितबीच आपसी सहमती तथा मेलमिलापबाट ९४ वटा उजुरीहरू किनारा लगाइसकिएको छ। अब कुल १९४ वटा मुद्दा किनारा लाग्न बाँकी छ।

१९. विभिन्न बीमकहरूलाई जरिवाना

बीमा ऐन, २०४९ बमोजिम तोकिएको समयसिमाभित्र बीमा समितिमा आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ मा आफूले गरेको बीमा व्यवसायको हिसाव कितावको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन नबुझाउने विभिन्न ११ वटा बीमकहरूलाई प्रति बीमक रू. १०,०००/- (दश हजार) का दरले जरिवाना गरिएको छ। साथै, बीमकहरूलाई आगामी आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण हिसाव किताव समयमानै पेश गर्न समेत ध्यानाकर्षण गरिएको छ। यसका साथै, समितिबाट जारी संस्थागत सुशासन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७५ उल्लङ्घन गर्ने अन्य दुईवटा बीमकहरूलाई समेत प्रति बीमक रू. १०,०००/- का दरले जरिवाना गरिएको छ।

बीमा बजार

(क) विश्व बीमा बजार:

विश्वभर महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ को कारणबाट प्रभावित भई विश्व अर्थतन्त्र सन् २०२० मा ३.३ प्रतिशतले ऋणात्मक रही निकै कमजोर रहेको देखिन्छ। अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष ९६० ले प्रकाशित गरेको प्रतिवेदनका अनुसार, अघिल्लो आर्थिक वर्षको तुलनामा सन् २०२१ मा विश्वको अर्थतन्त्र करीब ६.१ प्रतिशतले वृद्धि हुने र सन् २०२२ तथा सन् २०२३ मा समान रूपमा ३.६ प्रतिशतले सकारात्मक हुने प्रक्षेपण गरिएको छ। प्रतिष्ठित कम्पनी स्वीस रि द्वारा सन् २०२१ मा प्रकाशित सिग्मा प्रतिवेदनका अनुसार, सन् २०२० मा विश्व बीमा बजारमा ६२ खर्ब ८७ अर्ब अमेरिकी डलर बराबरको बीमाशुल्क सङ्कलन भएको देखिन्छ। विश्वको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा बीमा क्षेत्रको अनुपात ७.४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। सन् २०१९ को तुलनामा सन् २०२० मा बीमा शुल्क संकलन लगभग १.३ प्रतिशतले सङ्कुचित भएको देखिन्छ भने सन् २०२१ विश्व बीमा बजारमा बीमा शुल्क सङ्कलन ३.३ प्रतिशतले र २०२२ मा ३.९ प्रतिशतले वृद्धि हुने प्रक्षेपण गरिएको पाइन्छ।

विश्व जीवन बीमा बजारतर्फ सन् २०१९ को तुलनामा सन् २०२० मा बीमा शुल्क आर्जन ४.४ प्रतिशतले घट्न गई २७ खर्ब ९७ अर्ब अमेरिकी डलर बीमा शुल्क आर्जन भएको देखिन्छ भने विश्वको निर्जीवन बीमा बजारतर्फ सन् २०१९ को तुलनामा सन् २०२० मा सकारात्मक रूपमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ। सन् २०२० मा विश्व निर्जीवन बीमा बजार १.५ प्रतिशतले वृद्धि भई ३४ खर्ब ९० अर्ब अमेरिकी डलर बीमा शुल्क सङ्कलन भएको देखिन्छ।

सन् २०२० मा पनि विश्व बीमा बजारमा पश्चिमी राष्ट्रहरूको बर्चश्व कायमै रहेको देखिन्छ। सन् २०२० मा विश्व बीमा बजारमा अंशका अधारमा हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी बीमा बजारको अंश संयुक्त राज्य अमेरिकाको रहेको देखिन्छ जसले विश्व बीमाशुल्क आर्जनमा ४०.३ प्रतिशत अर्थात् २५ खर्ब ३१ अर्ब अमेरिकी डलर को योगदान गरेको छ भने दोश्रो स्थानमा रहेको चीनले १०.४ प्रतिशत अर्थात् ६ खर्ब ५६ अर्ब अमेरिकी डलर योगदान गरेको देखिन्छ।

(ख) नेपाली बीमा बजार :

समितिबाट भएका संस्थागत तथा कानूनी सुधारका कारण यस वर्ष बीमा क्षेत्र थप मर्यादित र व्यवस्थित हुनुका साथै बीमा बजारमा यसका सकारात्मक परिणामहरू देखिएका छन्। बीमाको पहुँच उल्लेख्यरूपमा वृद्धि भएको छ भने बीमा कम्पनीहरूमा रहेको संस्थागत सुशासनको स्तरमा थप सुधार भएको पाइन्छ। यस खण्डमा नेपालको बीमा क्षेत्रले हासिल गरेका केही प्रमुख उपलब्धिहरूलाई सङ्क्षेपमा चर्चा गरिएको छ।

१. बीमाको दायरामा रहेको जनसंख्या

नेपालमा बीमा व्यवसाय शुरूवातको ७२ वर्षको अवधिमा ७ प्रतिशत जनतामा मात्र बीमाको पहुँच रहेकोमा विगत केही वर्ष यता बीमा समितिबाट गरिएका संस्थागत तथा संरचनागत सुधारका कारण बीमाको पहुँच उल्लेख्य रूपले वृद्धि भएको पाइन्छ। वि.सं. २०७७ को चैत्र मसान्तसम्ममा २४.५२ प्रतिशत र वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा सहित २६.७८ प्रतिशत जनतामा बीमाको पहुँच रहेकोमा वि.सं. २०७८ को चैत्र मसान्तसम्ममा बीमाको पहुँच बढेर ३४.५१ प्रतिशत र वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा सहितको तथ्याङ्क हेर्दा ३७.३४ प्रतिशत जनतामा बीमाको पहुँच पुगेको देखिन्छ। चालू आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को बजेट वक्तव्यमा बीमाको दायरा/पहुँच एक तिहाई जनसङ्ख्यामा पुऱ्याउने लक्ष्य राखिएकोमा निर्धारित अवधि भन्दा अगावै सो लक्ष्य हासिल भएको देखिन्छ।

२. कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा बीमा क्षेत्रको अनुपात

विगत लामो समयसम्म मुलुकको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा बीमाको अनुपात १ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको थियो। कुल बीमाशुल्कलाई कुल ग्राहस्थ उत्पादन (प्रचलित मूल्यमा) सँग तुलना गर्दा आर्थिक २०७७/७८

मा ३.५५ प्रतिशत अनुपात रहेकोमा चालू आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा बीमाशुल्कको अनुपातमा वृद्धि भई ३.६३ प्रतिशत पुग्ने अनुमान गरिएको छ ।

३. जीवन बीमा व्यवसाय

हाल नेपाली बीमा बजारमा १९ वटा जीवन बीमा कम्पनीहरूले जीवन बीमा व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आइरहेका छन् । वि.सं. २०७८ साल चैत्र मसान्तसम्ममा सबै जीवन बीमा कम्पनीहरू मार्फत कुल १ करोड १७ लाख ९१ हजार ६९८ वटा बीमालेखहरू बिक्री भएका छन्, जुन गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा ४१.४८ प्रतिशतले वृद्धि भएको पाइन्छ । जीवन बीमाले प्रत्येक व्यक्तिको जोखिमको रक्षावरण गर्ने भएकोले यस चालू आ. व. देखि प्रत्येक सामूहिक बीमालेखलाई व्यक्तिगत बीमालेखमा गणना गरिएको हुँदा बीमालेख सङ्ख्याको प्रतिशत वृद्धि भएको देखिन्छ । बीमा कम्पनीहरूबाट बिक्री भएका कुल जीवन बीमालेखहरू मध्ये ६१ लाख ७८ हजार ५६२ वटा म्यादि (सामान्य म्यादी र लघु म्यादी) र ८ लाख ५२ हजार ८२७ वटा वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमालेख रहेका छन् । यसै अवधिमा जीवन बीमा कम्पनीहरूले १ खर्ब २ अर्ब ४३ करोड बराबरको बीमाशुल्क संकलन गरेका छन् । जुन गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा ९.१३ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ ।

४. निर्जीवन बीमा व्यवसाय

हाल नेपाली बीमा बजारमा २० वटा निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूले निर्जीवन बीमा व्यवसाय सञ्चालन गर्दै आइरहेका छन् । वि.सं. २०७८ साल चैत्र मसान्तसम्ममा सबै निर्जीवन बीमा कम्पनीहरू मार्फत कुल २१ लाख ७५ हजार ४१४ वटा बीमालेखहरू बिक्री भएका छन्, जुन गतवर्षको सोही अवधिको तुलनामा ३.०८ प्रतिशतले बीमालेखको संख्यामा कमि आएका पनि यसै अवधिमा सबै निर्जीवन बीमा कम्पनीहरू मार्फत २८ अर्ब ७ करोड १२ लाख बराबर बीमाशुल्क संकलन भएको देखिन्छ । जुन गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा २४.६८ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ ।

५. पुनर्बीमा व्यवसाय

आ.व.०७७/०७८ मा पुनर्बीमा व्यवसायको तथ्याङ्कलाई हेर्दा नेपालका बीमा कम्पनीहरूले कुल पुनर्बीमा शुल्क वापत रू. २० अर्ब ७९ करोड बराबरको रकमको कारोवार गरेको देखिन्छ । जसमा जीवन बीमातर्फ रू. २ अर्ब ४५ करोड पुनर्बीमा शुल्क रहेको देखिन्छ भने निर्जीवन बीमातर्फ रू. १८ अर्ब ३४ करोड बराबरको पुनर्बीमा शुल्क रहेको देखिन्छ । सो पुनर्बीमा शुल्कमध्ये स्वदेशी पुनर्बीमा कम्पनीले सङ्कलन गरेको पुनर्बीमा वापतको रकम रू ९ अर्ब ४२ करोड बराबर रहेको देखिन्छ भने पुनर्बीमा वापत विदेशमा गरिएको भुक्तानी रू. ११ अर्ब ३७ करोड बराबर भएको देखिन्छ ।

६. कृषि तथा पशुपन्छी बीमा

कृषि तथा पशुपन्छी बीमा अन्तर्गत चालू आ.व. २०७८/७९ को चैत्र मसान्तसम्ममा रु. २६ अर्ब २२ करोड ७ लाख बराबरको बीमाङ्क रकम बराबरको बीमा गरिएकोमा सो बापत रु. १ अर्ब १५ करोड ५१ लाख बराबर बीमाशुल्क सङ्कलन भएको देखिन्छ। सोहि अवधिमा कृषि तथा पशुपन्छी बीमा अन्तर्गत जारी गरिएका बीमालेखको संख्या १ लाख ८ सय ९९ रहेको छ भने जारी बीमालेख बापत रु. ८६ करोड १६ लाख ३२ हजार बराबरको अनुदान रकम नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने प्रत्यक्ष अनुदानको हिस्सा रहेको देखिन्छ। आ.व. २०७७/७८ मा कृषि तथा पशुपन्छी बीमातर्फ जम्मा रु. १ अर्ब ४५ करोड ४८ लाख ९८ हजार ६ सय ६४ बराबर रकम अनुदानको भुक्तानी नेपाल सरकारका तर्फबाट गरिएको थियो।

७. लघुबीमा व्यवसाय

नेपालमा कार्यरत जीवन तथा निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूले समितिद्वारा जारी लघुबीमा निर्देशिकाको अधिनमा रहि लघुबीमा व्यवसाय गर्दै आइरहेका छन्। आ.व.०७८/०७९ को चैत्र मसान्तसम्म जीवन लघुबीमा तर्फ सक्रिय रहेका बीमालेख २७ लाख १७ हजार ६ सय ६४ वटा रहेको देखिन्छ भने लघु निर्जीवन बीमामा यस चालू आ.व.मा १९ हजार ४ सय ९८ वटा बीमालेख गरि कुल २७ लाख ३७ हजार १ सय ६२ बीमालेखहरू रहेका छन्। बीमालाई न्यून आय भएका जनताको पहुँच पुऱ्याई तिनको जीवन तथा सम्पत्तिको बीमा गर्ने लक्ष्य अनुरूप बीमा समितिले लघुबीमा कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिदै आएको छ।

अन्त्यमा, जोखिम व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण औजारका रूपमा रहेको बीमालाई आम नागरिकको दैनिकीसँग जोड्नका लागि समितिले प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूसँग छलफल एवम् अन्तरक्रिया लगायतका कार्यक्रमहरू समेत आयोजना गरी आवश्यक पहल गर्दै आइरहेको छ। यसमा अर्थ मन्त्रालय, वित्तीय क्षेत्रका अन्य नियामक निकाय, बीमक, बीमा सभेयर, बीमा अभिकर्ता लगायत सबै सरोकारवालाहरूको रचनात्मक सहयोगका लागि समिति आग्रह गर्दछ। साथै, मानव जीवन तथा सम्पत्तिमा कुनै पनि समयमा आइपर्ने जोखिमका कारण हुने आर्थिक क्षतिको क्षतिपूर्ति बीमाबाट नै हुने भएकाले देशका हिमाल, पहाड, तराई मधेश सबै क्षेत्रमा बीमाको पहुँच विस्तार गर्ने कार्यमा सम्बद्ध सबैबाट योगदान पुग्ने नै छ, भन्ने विश्वास समितिले लिएको छ। बीमा समितिको ५४औँ वार्षिकोत्सवका अवसरमा समितिलाई अमूल्य राय, सल्लाह एवम् सुझाव दिनुहुने माननीय अर्थमन्त्रीज्यू, श्रीमान् सचिवज्यू, समितिका सञ्चालकज्यूहरू, नियामक निकायका प्रमुखज्यूहरू, बीमकका अध्यक्ष तथा प्रमुख कार्यकारी अधिकृतहरू लगायत सम्पूर्ण शुभचिन्तक एवम् शुभेच्छुकहरूलाई बीमा समिति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ।

सम्पादकीय

बीमा समिति २०७९ साल जेठ ०१ गते आफ्नो स्थापनाको ५३ वर्ष पूरा गरी ५४ औं वर्षमा प्रवेश गरे को शुभ अवसरमा बीमा समाचार र विचार प्रकाशन उप-समितिका तर्फबाट हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

समितिले वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा हरेक वर्ष बीमा समाचार र विचार विशेषाङ्क प्रकाशन गर्दै आएको छ । यस वर्षको विशेषाङ्कमा समितिको वार्षिकोत्सवका अवसरमा माननीय अर्थमन्त्रीज्यूले दिनुभएको शुभकामना, श्रीमान् अध्यक्षज्यूको प्रतिबद्धता र चालू आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ मा बीमा समितिबाट सम्पादन भएका मुख्य-मुख्य कार्यहरूका साथै बैकिङ्ग, बीमा, पूँजी बजार, वित्तीय क्षेत्र र समग्र अर्थतन्त्र लगायत अन्य क्षेत्रका विषयहरूमा लेखिएका लेख/रचनाहरू समावेश गरी प्रकाशन गरेका छौं ।

विश्वव्यापी महामारीका रूपमा फैलिएको कोरोना भाइरसका कारण नेपाली बीमा बजार समेत प्रभावित भएको वर्तमान परिस्थितिमा समितिले समग्र बीमा क्षेत्रमा वित्तीय पारदर्शिता, सुशासन एवम् शिघ्र दावी फछ्यौटको माध्यमद्वारा बीमा क्षेत्र प्रतिको विश्वसनीयता बढाउन र बीमकहरूबाट छिटो छरितो, गुणस्तरीय, प्रविधीमैत्री बीमा सेवा प्रवाह गराउँदै बीमा क्षेत्रको साख वृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ । बीमा सेवालार्ई सर्वसाधारण र विपन्न वर्गसम्म पुऱ्याई बीमाको पहुँच र दायरामा वृद्धि गर्न, संस्थागत सुशासन र वित्तीय पारदर्शितालाई केन्द्रमा राखी बीमा सम्बन्धी गतिविधीहरूलाई अधि बढाउन एवम् बीमा बजारको उज्ज्वल भविष्य निर्माणका लागि समिति सधैँ एक अब्बल नियमनकारी निकायका रूपमा अगाडि बढ्न प्रयत्नशील छ ।

बीमा समाचार र विचार विशेषाङ्क प्रकाशन गर्न मूलभूतरूपमा प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने बीमा समितिका अध्यक्ष, श्री सूर्य प्रसाद सिलवालज्यू प्रति सम्पादक समूहका तर्फबाट हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं । विशेषाङ्क प्रकाशनका क्रममा आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिनुहुने समितिका कार्यकारी निर्देशक, श्री राजु रमण पौडेलज्यू तथा सबै निर्देशकज्यूहरू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं । साथै, आफ्नो अमूल्य लेख रचना उपलब्ध गराएर प्रकाशनमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण लेखक महानुभावहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै समितिको ५४ औं वार्षिकोत्सवको उपलक्ष्यमा नेपालको समग्र बीमा बजारको विकास र विस्तारमा महत्वपूर्ण योगदान गर्न सदैव प्रयत्नशील रहने नेपाल सरकार, बीमा समिति, बीमा समितिका पदाधिकारी एवम् कर्मचारीहरू, सम्पूर्ण बीमक एवम् बीमकका कर्मचारीहरू, बीमा कम्पनीका लगानीकर्ताहरू, बीमा सभेयर, बीमा अभिकर्ता लगायत सरोकारवाला सबैमा हार्दिक शुभकामनाका साथै उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना समेत गर्दछौं ।

अन्त्यमा, यस विशेषाङ्कलाई सकेसम्म शुद्ध र पठनीय बनाउने प्रयास गरिएको छ । यति हुँदाहुँदै पनि केही कमी कमजोरी भएमा सम्पूर्ण पाठकहरूबाट सुझावको अपेक्षा गर्दै आगामी दिनमा सुधार गर्दै जाने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौं ।

सम्पादक समूह

द्रष्टव्यः यस विशेषाङ्कमा प्रकाशन भएका लेख/रचनाहरू लेखकका निजी विचार हुन् । लेख/रचनामा उल्लेखित विषयहरूले समितिको प्रतिनिधित्व गर्दैन ।

विषयसूची

क्र.सं.	शीर्षक	लेखक	पेज नं
लेख रचना (नेपाली खण्ड)			
१	बीमा ऐन र बीमा समितिको विवेचना	कृष्णाहरि बाँस्कोटा	१
२	पुनर्बीमा कम्पनीको इतिहास, महत्व र चुनौती	डा. रवीन्द्र घिमिरे	५
३	बीमाङ्कीय शिक्षा र अनुभव : बिद्यार्थीहरूको धारणा	कमल प्रसाद रेग्मी	११
४	बीमा कम्पनीको मर्जर तथा प्राप्ति : उपादेयता तथा कानूनी व्यवस्था	दिनेश कुमार लाल	२१
५	नेपालको वित्तीय प्रणालीको वर्तमान अवस्था र सुधार तथा विकासका मुद्दा एवम् चुनौतीहरू	डा. नवराज अधिकारी	३०
६	सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको उपयोग	शिवराज सुढाउँ	३८
७	लोक सेवा आयोग : सङ्गठित संस्थाको पदपूर्ति प्रक्रियामा संलग्नता	सूर्यप्रसाद सापकोटा	४४
८	नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन	डा. डिजन भट्टराई	५१
९	नेपालको यातायात क्षेत्रमा बीमा	डा. लोकनाथ भुसाल	६०
१०	नेपालको संविधान र वर्तमान बीमा कानून : सङ्घीयतामा बीमा कानून निर्माण गर्दा ख्याल गर्नुपर्ने पक्ष	राजाराम दाहाल	६९
११	बीमा कम्पनीको मर्जर तथा प्राप्ति	पोषक राज पौडेल	७३
१२	सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा विदेशी मुद्राको हुण्डी कारोवार : एक चुनौती	शाम्बरराज लामिछाने	८०
१३	विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा वित्तीय व्यवस्थापन	निर्मल अधिकारी	८५
१४	नेपालको बीमा क्षेत्रको तुलनात्मक समीक्षा	सिद्धराज भट्ट	९१
१५	संकट उन्मुख अर्थतन्त्रमा सुधारको अपेक्षा	उद्धव सिलवाल	९९
१६	निर्माण कार्यको बीमा	बीरकृष्ण महर्जन	१०५
१७	म्युचुअल फण्डमा लगानी तथा प्रतिफलको अवस्था	मञ्जु थापा	१११
१८	सार्वजनिक व्यवस्थापनमा असल कार्य संस्कृति	भीमराज उप्रेती	११८
१९	नेपाल एलडीसीबाट स्तरान्तरितपछिका चुनौती	गजेन्द्र बूढाथोकी	१२५
२०	कहिले पाउँछन बिमितले कोरोना बीमा भुक्तानी ?	यज्ञ बञ्जाडे	१३०
२१	नेपालको आर्थिक विकासमा कृषि क्षेत्रको भूमिका र कृषि बीमाको वर्तमान अवस्था	टेकराज पाण्डेय	१३५
२२	वित्तीय संघीयता र नेपालको बीमा क्षेत्र	अञ्जना शर्मा	१४२
२३	नेपालमा कृषिक्षेत्रको अवस्था र कृषि बीमा : समस्या र समाधान	विष्णुप्रसाद खनाल	१४८
२४	पुनर्बीमाबाट पनि सम्भव छ आर्थिक समृद्धि	मिलन विश्वकर्मा	१५४
२५	बीमा क्षेत्रको विकासका लागि पहिलो आवश्यक: शिक्षा र चेतना	नविन पोखरेल	१५८

लेख रचना (अंग्रेजी खण्ड)

1	Shock Responsive Social Protection: Improving the 'Shock-Responsiveness' of Social Protection in Nepal	Raju Thapa (PhD)	165
2	Health Insurance in Nepal	Dr Prabhat Adhikari	171
3	Promoting Insurance Sector in Nepal in Today's Context	Dwaipayan Regmi	176
4	Insurance in Health Research	Subhanshi Sharma, Namita Ghimire	181
5	Capital Market and Insurance	Devendra Dhital	185
6	Life Insurance in Nepal: Recent Trends and Strategies for future	Pushpa Kunwar	189
7	Foreign Direct Investment (FDI) in Nepal: Status, Issues and Challenges	Rishi Ram Pandit	198
8	Parametric Insurance- a possible and necessary solution to insure disaster risk	Nirmala Malla	208
9	A Study on Contribution of Insurance on Economy of Nepal	Ram Koju	213
10	Scope of Digital Transformation in Nepalese Insurance Business	Shraddha Shrestha	223
11	Financial Literacy and Financial Inclusion in Nepal: Role of Banking and Insurance Sector	Kedar Nath Bhatta	229
12	HR Competencies: Foundation for tomorrow's business leader	Sushma Poudel	237
13	Financial Inclusion and Insurance Literacy	Roshan Kumar Mahasheth	244
14	Core Competency of Insurance 'Customer Service	Sujan Khakurel	252
15	Nepalese Insurance Industry & AML/CFT	Kshitiz Adhikari	258
16	Livestock Insurance in Nepal; Challenges and way forward	Swatantra Dangi	273
17	Reinsurance and its Impact in Nepal	Goma Aryal	280
18	Financial Crisis in Nepal: It's time to face it, Introspect & Overcome	Sunita Thapa	286
19	Role of Actuary in Risk Based Capital and Supervision	Khushbu Regmi	290

विशेषाङ्क, २०७९

नेपाली खण्ड Nepali Part

विशेषाङ्क, २०७९

बीमा समिति
BEEMA SAMITI

बीमा ऐन र बीमा समितिको विवेचना

कृष्णहरि बाँस्कोटा

पूर्व प्रमुख सूचना आयुक्त तथा
पूर्व सचिव, नेपाल सरकार

नेपालमा बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा नियन्त्रित गर्नका लागि बीमा समिति गठन गर्न आवश्यक भएकाले २०४९ सालमा बीमा ऐन जारी भएको हो। हाल यस ऐनलाई समयसापेक्ष परिमार्जन गर्ने प्रयास भइरहेको छ। नेपाल सरकारले नियुक्ति गरेको व्यक्ति बीमा समितिको अध्यक्ष हुने कानूनी व्यवस्था छ। यसमा विशेषगरी, नेपाल सरकारको सचिव भई अनुभव हासिल गरेका वा बीमा क्षेत्रका अनुभवी व्यक्ति नियुक्ति हुने गरेका छन्। हाल नेपाल सरकारका पूर्व सचिव सूर्यप्रसाद सिलवाल बीमा समितिको अध्यक्ष हुनुहुन्छ। यो नियामक पद र निकाय हो।

बीमा समितिमा कानून मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयका सहसचिव सरहका प्रतिनिधि सदस्य रहने व्यवस्था छ। यसैगरी, बीमा क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गरेका एकजना र बीमितका तर्फबाट एकजनालाई नेपाल सरकारले नियुक्ति गर्ने गरेको छ। यसरी पाँच सदस्यीय बीमा समिति गठन हुने र समितिमा कार्यरत कर्मचारीमध्ये एकजनालाई समितिले सचिव भै काम गर्न तोक्ने व्यवस्था छ। यसरी समितिमा नियुक्त पदाधिकारीको पदाधि चार वर्षको हुन्छ र यसमा राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रियस्तरका बीमा क्षेत्रका जानकार व्यक्तिलाई पर्यवेक्षकमा पनि नियुक्ति गर्न सकिन्छ। काठमाडौं उपत्यकामा प्रधान कार्यालय रहने समितिमा जति बढी योग्य, सक्षम, निष्पक्ष र दूरदृष्टि भएका व्यक्तिहरु नियुक्ति हुन सक्थे सोही रूपमा नेपालमा बीमा क्षेत्रका गतिविधिमा बढोत्तरी हुने कुरा घाम जत्तिकै छर्लङ्ग छ।

बीमा समिति अविच्छिन्न उत्तराधिकारीवाला एक स्वशासित संस्था हो। यसर्थ, यसले स्वतन्त्र र निष्पक्षरूपमा कार्यसम्पादन गर्ने विश्वास गरिन्छ। यो सरकारको निकाय होइन। यसर्थ, समितिको काम कारवाहीमा हस्तक्षेप गर्ने गरी सरकारले आदेश निर्देश गर्न मिल्दैन। सरकारी नीति अनुसार सल्लाहकारी निर्देशन दिनु बेग्लै कुरा हो। समितिले आफ्ना लागि सम्पत्ति खरिद गर्ने वा बेचबिखन गर्ने लगायतको काम गर्न सक्छ। कुनै पनि अदालतमा यस समितिले मुद्दा मामिला गर्न सक्छ। यसको छुट्टै छाप हुनेछ। यसरी, राज्य प्रणालीको एक सशक्त निकायका रूपमा बीमा समिति रहने कानूनी प्रत्याभूति छ।

सामान्यतः बीमा समितिका अध्यक्ष पूरा कार्य समयका लागि काम गर्ने गरी नियुक्ति हुने पद हो। यसर्थ, अध्यक्षले कार्यकारी अध्यक्ष भई समितिका नियमित र दैनिक कार्य संचालनको नेतृत्व गर्नुपर्छ। समितिको बैठकबाट आवश्यक निर्णयहरु हुने गर्दछ। यस्तो समितिको बैठक अधिकतम् तीन महिनाको अन्तरालमा दुई पटक

बस्नु पर्छ । साथै, वर्षमा कम्तीमा आठ पटक बैठक बस्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था छ । तर, बैठक बस्न कम्तीमा तीनजना सदस्यहरु उपस्थित नभई गणपुरक सङ्ख्या पुगेको मानिन्छ । समितिको बैठकका निर्णयहरु बहुमतबाट पारित हुन्छ । कुनै विषयमा सदस्यहरुको मत वरावर भएमा अध्यक्षले निर्णायक मत जाहेर गर्नुपर्छ । साथै, कानूनले समितिको बैठक कसरी संचालन गर्ने भनी कार्यविधि तय गर्ने अधिकार समितिलाई नै दिएको छ । यसर्थ, समितिले बीमा क्षेत्रको उत्तरोत्तर प्रगति र विकासका लागि अन्य मुलुकका असल अभ्यासको अनुभव समेतका आधारमा दूरगामी सकारात्मक प्रभाव पर्ने गरी निर्णयहरु गर्नु समयको मांग हो ।

बीमा व्यवसायमा ज्ञान भएको व्यक्तिलाई नेपाल सरकारले बीमा समितिको अध्यक्षमा नियुक्ति गर्ने व्यवस्था छ । यसर्थ, यस पदमा नियुक्ति हुने व्यक्तिले बीमा क्षेत्रमा विशेष उत्साह र उमङ्ग ल्याउन सार्थक पहल गर्नुपर्छ । यो अध्यक्ष नै बीमा समितिको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत हुने कानूनी व्यवस्था बमोजिम निजले समितिका निर्णयहरुको हुबहु कार्यान्वयनका लागि विशेष पहल गर्नुपर्छ । यसका अतिरिक्त निजले समितिको कामको रेखदेख र नियन्त्रण गर्नुपर्छ । यसका पदाधिकारीलाई तोकिएको सुविधा प्रदान गरिन्छ । यिनको पदावधि चार वर्षको हुन्छ र पुनर्नियुक्ति गर्न सकिन्छ । यसरी हेर्दा बीमा क्षेत्रको वागडोर समितिको अध्यक्षको हातमा रहने गर्दछ । यस अर्थमा पनि हरेक पटक नियुक्ति हुने अध्यक्षले आ-आफ्नो कार्यकालमा बीमा क्षेत्रमा सबैले भविष्य पर्यान्त सम्झने गरी उल्लेखनीय कार्य गरी आ-आफ्नो कार्यकाललाई सफल तुल्याउनु पर्छ । यसका लागि नेपाल सरकार, समितिका कर्मचारी, बीमा कम्पनी लगायत सबैको साथ र सहयोग आवश्यक पर्छ । समितिमा तोकिए अनुसारका कर्मचारी हुनेछन् । यिनको नियुक्ति समितिबाटै विज्ञताको आधारमा हुनेछ र यिनले समितिको दैनिक काममा सघाउने छन् ।

बीमा समितिले बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा नियन्त्रित गर्न नीति निर्माण तर्जुमा गर्नका लागि नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिनेछ । यसका लागि समितिबाट अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन्छ । यसैगरी, समितिले बीमाबाट प्राप्त हुन आएको रकम लगानी गर्नका लागि नीति निर्धारण गरी प्राथमिकताका क्षेत्रहरु तोक्नुपर्छ । यसका लागि लगानीबाट उच्च प्रतिफल आउने क्षेत्र, नेपाल सरकारले उच्च प्राथमिकतामा राखेका क्षेत्र र रोजगारी बृद्धि भई उत्पादकत्व बृद्धि हुने क्षेत्रको पहिचान गर्नुपर्छ । विशेषगरी, बीमाबाट प्राप्त भएको रकम अनुत्पादक क्षेत्रमा लगानी हुन नदिनेतर्फ समिति सचेत रहनु पर्छ । साथै, समितिले बीमक, बीमा अभिकर्ता, बीमा सर्भेयर वा बीमा दलालको दर्ता र नवीकरण गर्ने तथा दर्ता खारेज गर्ने गराउने काम गर्दछ । यो काम सानो जस्तो देखिए पनि अति सम्बेदनशील र महत्वपूर्ण छ । यथार्थमा, योग्य, सक्षम र इमान्दार व्यक्तिहरुलाई यी व्यवसायमा दर्ता गराउने र समय समयमा तालीम दिने प्रबन्ध गर्न सकिएमा बीमा क्षेत्रको सांख उच्च हुने थियो ।

बीमा समितिले बीमक तथा बीमितबीचको बादविवादमा मध्यस्थताको भूमिका निर्वाह गर्दछ । यो निकै महत्वपूर्ण र सम्बेदनशील कार्य हो । यस भूमिकाबाट आम जनतालाई कुनै पनि बीमा कम्पनीबाट पार्न खोजिएको मर्काबाट जोगाउन सकिन्छ भने अर्कोतिर अनाहकमा कम्पनीले पनि हैरानी व्यहोर्नु नपर्ने हुन्छ । साथै, बीमा दायित्व निर्धारणमा पनि समितिको अहम् भूमिका रहने गर्दछ । यस अतिरिक्त, बीमकलाई समय समयमा निर्देशन दिने काम पनि समितिको हो । यस अन्तर्गत बीमितको हित रक्षाका लागि आधार तर्जुमा गरी समय सापेक्ष विमकहरुलाई मार्गनिर्देश गर्नुपर्छ । यसरी समितिले समष्टिमा बीमा क्षेत्रमा आवश्यक कामहरु गर्न सक्ने गरी कानून निर्माण भएको छ । यी सबै काम गर्न समितिले उपसमितिहरु समेत गठन गर्न सक्छ ।

बीमाको काम गर्न जो कोहिले बीमा समितिबाट अनुमति हासिल गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था छ। यसमा हाल पनि विदेशी बीमा कम्पनी र केही सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूले पनि प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्षरूपमा विविध कार्यक्रमका नाममा बीमा सम्बन्धी काम गर्ने गरेको पाइन्छ। यी कुरालाई नियन्त्रण र नियमन गर्नु पनि समितिको काम हो। हाल नेपालमा १९ वटा जीवन बीमाको काम गर्ने र २० वटा निर्जीवन बीमाको काम गर्ने तथा दुई वटाले पुनर्बीमाको काम गर्ने गरी इजाजत लिएको अवस्था छ। यसरी समितिबाट इजाजत दिने कार्य नियन्त्रित छ। यसर्थ, जो कोहिले नयाँ लाइसेन्स लिन सक्ने अवस्था छैन। जसका कारण हाल अनुमति प्राप्त कम्पनीहरूले जनताप्रति पूर्णतः जवाफदेही र उत्तरदायी भई काम गर्नु पर्छ। आम जनताले भइरहेका कम्पनीहरूले सिण्डिकेट गरे, प्रिमियम फिक्सिंग गरे वा स्वच्छ बजारको प्रतिस्पर्धा अनुसार काम गरेनन् भनी औंला उठाउन सकिने अवस्था आउन दिनु हुँदैन।

प्रत्येक वर्ष बीमा कम्पनीहरूले समितिमा पुगेर इजाजतपत्र नवीकरण गराउनु पर्ने प्रावधान छ। यसरी नवीकरण गर्दा वार्षिक आम्दानी र खर्चको विवरण, लेखा परीक्षण प्रतिवेदन, बीमाङ्की प्रतिवेदन र आवश्यक दस्तुर बुझाउनु पर्छ। यसरी कानूनमा बीमा कम्पनीहरू वर्षेनी दुरुस्त अवस्थामा हुनुपर्ने प्रावधान छ। साथै, बीमा समितिले कानून अनुसार काम नगर्ने वा समितिको निर्देशन पालना नगर्ने कम्पनीको कारोवारमा रोक लगाउन सक्छ। यसबाट प्रष्ट हुन्छ, समितिले आवश्यकता अनुसार बीमा कम्पनीहरूको अनुगमन गरी तिनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्नु पर्छ।

बीमा सम्बन्धी प्रचलित कानूनमा बीमा गराउने नागरिकको हक हितको सुरक्षाको प्रत्याभूति गरिएको छ। जस अनुसार, बीमा कम्पनी, तिनका कर्मचारी, बीमा अभिकर्ता वा बीमा सभेयरले बीमा गराएका व्यक्तिको हानी नोसानी हुने गरी कुनै पनि काम गर्न कानूनले निषेध गरेको छ। यसर्थ, कुनै पनि नागरिकलाई हानी पुऱ्याइएमा बीमा समितिमा उजूरी गरी क्षतिपूर्ति पाउन सकिने हुन्छ। बीमकले प्रत्येक बीमा व्यवसायको छुट्टा छुट्टै कोष राख्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था छ। साथै, जगेडा कोष समेत राख्नु पर्छ। साथै, बीमा कम्पनीहरूले पुनर्बीमा पनि गराउनु पर्छ। यस अतिरिक्त बीमा अभिकर्ता र बीमा सभेयरहरू पनि दर्ता भएको हुनुपर्छ। साथै, तोकिएको योग्यता पुगेकालाई दलालको रूपमा पनि दर्ता गराउन सकिन्छ। यसरी, बीमा व्यवसायलाई आम जनताको दृष्टिकोणबाट सुरक्षित, भरपर्दो र विश्वसनीय तुल्याउन कानूनले विभिन्न व्यवस्था गरेको छ।

बीमा समितिको छुट्टै कोष रहने कानूनी व्यवस्था छ। यसैगरी समितिको वार्षिक लेखा परीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुनेछ। यस अतिरिक्त, बीमा समितिलाई दण्ड जरिवाना गर्ने अधिकार पनि छ। यसरी, यो नियामक निकाय अर्धन्यायिक निकायकाखरूपमा समेत रहेको पाइन्छ। साथै, कानूनमा बीमा दर सल्लाहकार समितिको पनि व्यवस्था छ। यस सल्लाहकार समितिमा बीमा समितिकै अध्यक्ष नै अध्यक्ष रहने र बीमकका प्रमुख मध्येबाट नेपाल सरकारले तोकेको ३ जना सदस्य रहेछन्। बीमा समितिको संचालक समितिका सचिव नै यस सल्लाहकार समितिको पनि सचिव रहने व्यवस्था छ। यसैगरी, कानूनमा दायित्व भुक्तानी गर्ने प्राथमिकताक्रम पनि तोकिएको छ।

यसरी बीमा सम्बन्धी प्रचलित ऐन र बीमा समितिको भूमिकालाई विश्लेषण गर्दा नेपालको बीमा क्षेत्र भरपर्दो र विश्वसनीय देखिन्छ। यसर्थ, आम नेपाली जनताले आफ्नो सुभबुभका आधारमा आवश्यकता अनुरूप

निर्जीवन बीमा र जीवन बीमामा आफूलाई संलग्न गराउनु पर्छ। साथै, बीमा समितिले पनि आम जनताको पक्षमा खुलेर काम गर्नुपर्छ। जसअनुसार, बीमा समितिले आफ्नो नियमनकारी भूमिका प्रभावकारी ढङ्गले सम्पादन गर्नुपर्छ। यस समितिले गर्ने सुपरीवेक्षण र अर्धन्यायिक कामको माध्यमद्वारा बीमा कम्पनीमा सुशासन कायम गर्नुपर्छ।

माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजनामा सरकारी बीमा कम्पनीले लगानी गरेको छ। यसै अनुसार बीमा कम्पनीहरूको लगानीको दायरा फराकिलो पार्न समितिले भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ। नेपालमा स्थापित पुनर्बीमा कम्पनीको स्तरोन्नति गर्दै जानुपरेको छ। साथै, कूल ग्राहस्थ्य उत्पादनमा बीमा क्षेत्रको योगदानलाई ज्यामितिय ढङ्गले बृद्धि गर्न जरुरी छ। यस अतिरिक्त, बीमा विषयको अध्ययन अध्यापन हुने गरी विश्वविद्यालयमा छुट्टै विभाग खडा गर्ने वा तालीम दिने र उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने गरी एउटा छुट्टै बीमा प्रतिष्ठानलाई प्रभावकारी ढङ्गले संचालन गर्नुपर्छ।

यथार्थमा, सबै बीमा कम्पनीको व्यवसायिक रकम भनेको ग्राहकरूपी जनताले बुझाएको रकम हो। यो केवल निजीक्षेत्रले व्यवस्थापन गरेको सार्वजनिक कम्पनी हो भनी बुझ्नु पर्छ। यसर्थ, बीमा कम्पनीहरूले आफ्ना इन्स्योरेन्स पोलिसी, स्किम र प्रडक्टस्का बारेमा आम नेपाली जनतालाई व्यापकरूपमा सही र सत्य सूचना प्रवाह गर्नुपर्छ। प्रत्येक बीमालेख (पोलिसी) ले समेटेका र नसमेटेका जोखिमहरू आम ग्राहक/उपभोक्ता/सेवाग्राही जनतालाई जस्ताको त्यस्तै जानकारी दिनुपर्छ। यस कुरामा समिति चनाखो हुनुपर्छ।

बीमा व्यवसायका क्षेत्रमा बीमा अभिकर्ता र बीमा सभेयरहरूको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। यसर्थ, यी अभिकर्ता र सभेयरहरू कुन कुन बीमा कम्पनीसँग आबद्ध छन् भन्ने सूचना सार्वजनिक हुनुपर्छ। यसैगरी, खुल्ला सिमानाका कारण विशेषगरी भारतीय कम्पनीले नेपालभित्र प्रवेश गरी बीमा गराउने गरेका छन्, यसलाई पूर्णतः रोक्नुपर्छ। यसरी बीमा क्षेत्रमा समय सापेक्ष सुधारको प्रयासलाई निरन्तरता दिनु पर्छ। यी सबै कामको नेतृत्व बीमा समितिले गर्ने हुँदा समितिलाई सफलताको कामना छ।

पुनर्बीमा कम्पनीको इतिहास, महत्व र चुनौती

डा. रविन्द्र घिमिरे

अध्यक्ष,

नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी लिमिटेड

१. पुनर्बीमा कम्पनीको ऐतिहासिकता

पुनर्बीमा कम्पनीको इतिहास हेर्ने हो भने निकै रमाइला तथ्यहरु पाउछौं। हरेक पुनर्बीमा कम्पनीको स्थापना हुनुमा कुनै न कुनै ऐतिहासिक कारणहरु, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बाध्यता विद्यमान रहेको छ।

बीमा व्यवसायको अभ्यास भएको लामो समयसम्म पनि पुनर्बीमाको धारणा जन्मिसकेको थिएन। जब बीमा व्यवसायमा बृद्धि हुँदै गयो, सानो पूँजीका बीमा कम्पनीहरुले धेरै जोखिमयुक्त व्यवसायहरु लिन थाले क्रमशः उनीहरु बीच आपसमा जोखिम हस्तान्तरण गर्नका लागि अर्को बीमा कम्पनीसंग सहकार्य गर्न हुन थाल्यो। आज पनि कतिपय जोखिमहरु एक भन्दा बढी बीमा कम्पनीको सहकार्यमा वितरण (Diversify) गर्ने काम भइरहेकै छ। सन् १८४६ अप्रिल ८ मा जर्मनीमा कोलोगने रि (Cologne Re) नामको स्वतन्त्र र व्यवसायिक बीमा कम्पनीको स्थापना भए पछि, पुनर्बीमाको इतिहास शुरू भएको पाउँछौं। यो कम्पनीले सन् १८५२ मा पहिलो पुनर्बीमा ट्रिटी जारी गरेको थियो। हाल (सन् २००३ पछि) यो कम्पनी बार्कशायर हाथवे समूहसंग आबद्ध भई Gen Re को नामबाट चिनिन्छ।

बेलायतमा सन् १६६६ को भयानक आगलागी भएको अर्को वर्ष जर्मनीका बीमा कम्पनीहरुले आगलागी क्षतिपूर्ति कोषको स्थापना गरे। सन् १८४२ मा जर्मनीको हामबर्ग शहरमा २०,००० घरहरु जलेर खरानी भए। आगलागी क्षतिपूर्तिकोषले उक्त आगलागीको क्षतिपूर्ति दिन नसके पछि, बीमा कम्पनीहरुमा निकै लज्जाबोध भयो। यसै सेरोफेरोमा जेन री (Gen Re) नामक पुनर्बीमा कम्पनीको स्थापना भएको थियो। त्यसपछि, जर्मनीमा पुनर्बीमा कम्पनीहरुको स्थापना गर्ने लहर नै चल्यो र सन् १८७० र १८७१ मा मात्रै १३ कम्पनी स्थापना भए। ती सबै कम्पनी सन् १८८० मा आइपुग्दा नपुग्दै बन्द पनि भए।

आज विश्वकै नामूद स्वीस रिइन्सुरेन्सको नामबाट चिनिने कम्पनी Swiss Re को स्थापना सन् १८६१ मा स्वीजरल्याण्डको ग्लारसमा भएको डरलाग्दो आगलागी पश्चात् हेलभेटिया जनरल इन्सुरेन्स, क्रेडिट सुइस, बसलेर हाण्डेलब्यांक जस्ता संस्थाहरु मिलेर सन् १८६३ मा भएको थियो। यस अगाडी बीमा कम्पनीहरुले आपसमा मिलेर पुनर्बीमा कम्पनीको काम गर्दै आएको थिए। यसर्थ पनि स्वीस रि को स्थापना बीमाको इतिहासमा विशिष्ट घटनाको रूपमा लिन सकिन्छ।

कार्ल थिमको अगुवाईमा सन् १८८० मा म्युनिख रिको स्थापना भयो। पुनर्बीमा कम्पनीको सम्बन्धमा कार्ल थिमका केही मान्यताहरू थिए जस्तो कि: पुनर्बीमा कम्पनी बीमा कम्पनीबाट स्वतन्त्र हुनु पर्दछ, जोखिमलाई सकेसम्म व्यापक रूपमा वितरण गर्नु पर्दछ, आफ्ना व्यवसायिक पार्टनरहरूसंगको घनिष्ठतापूर्वक सहकार्य गर्नुपर्दछ, र नवीनतम् सोंच लिएर नयां नयां प्रोडक्ट्स सहित काम गर्नु पर्दछ।

सन् १८६७ मा बेलायतमा पुनर्बीमा कम्पनी लि. को नाममा पहिलो कम्पनी स्थापना भएता पनि सो भन्दा धेरै पहिले देखिनै (सन् १६८८) बीमा कम्पनी र लोएड्स सिन्डिकेटले पुनर्बीमाको काम गर्दै आएका थिए। अमेरिकामा सन् १८१३ मा पहिलो पुनर्बीमा ट्रिटी भएको थियो।

सन् १९५६ मा भारत सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा पुनर्बीमा कम्पनीको रूपमा इण्डियन इन्सुरेन्स कर्पोरेशन स्थापना भयो, सन् १९७२ मा जनरल इन्सुरेन्सको सुपरिवेक्षण समेत गर्ने गरी यसलाई अधिकार दिइयो र नाम परिवर्तन गरी General Insurance Corporation बनाइयो। हाल यो कम्पनीको हैसियत विश्वमा बाह्रौं र एशियामा तेश्रो स्थानमा रहेको छ। बंगलादेशमा सन् १९७३ मा साधारण बीमा कर्पोरेशन स्थापना भई पुनर्बीमा गर्ने अधिकार दिइयो। यस कम्पनीलाई ५० प्रतिशत Direct Cession को अधिकार प्राप्त छ।

पाकिस्तानमा सन् १९५२ मा स्थापना भएको पाकिस्तान इन्सुरेन्स कर्पोरेशनलाई सन् २००० बाट पुनर्बीमा सम्बन्धी कार्य गर्ने गरी जिम्मेवारी दिइयो। सरकारको लगानीमा स्थापित यो संस्थाले सबै बीमा पुलहरूको व्यवस्थापन गर्दै आएको छ।

चीनमा सन् १९४९ स्थापना भएको पिपुल्स इन्सुरेन्स कम्पनी अफ चाइनालाई सन् १९९६ मा पुनर्बीमा व्यवसाय गर्ने गरी चाइना रिमा परिणत गरियो। नेपालको पुनर्बीमा इतिहास धेरै छोटो छ। सन् २००३ मा सरकार र नीजि क्षेत्रको सहभागितामा आकस्मिक बीमा कोषको स्थापना भई उक्त कोष सरकारको निर्णयबाट सन् २०१४ मा नेपाल पुनर्बीमा कम्पनीमा परिणत भयो। सन् २०२१ मा नीजि क्षेत्रको सहभागितामा हिमालयन रिको स्थापना पश्चात दूई पुनर्बीमा कम्पनी नेपालमा कार्यरत छन्। नेपालको पुनर्बीमाको आन्तरिक बजार अधिकतम रु. १५ अर्ब जति छ भने नेपालका पुनर्बीमा कम्पनीहरूले आफ्नो क्षमताले भ्याएसम्म बैदेशिक बजारबाट व्यवसाय भित्राउन पाउनछन्।

सन् २०२१ म आइपुग्दा पुनर्बीमा बजारले झण्डै २८० अर्ब डलर प्रिमियम आर्जन गरेको थियो भने सन् २०२८ मा ३१५ अर्ब डलर प्रिमियम आर्जन गर्ने अनुमान गरिएको छ।

२. पुनर्बीमा कम्पनीको योगदान

बीमा कम्पनीको व्यवसायको पनि बीमा गर्ने निकाय हो पुनर्बीमा। पुनर्बीमा कम्पनी वा पुनर्बीमा व्यवस्था व्यवसायिक बीमा बजारको आधारशिला हो। बीमा कम्पनीहरूले जति जोखिम स्विकार गर्दछन् त्यो सबै जोखिम आफैसंग राख्नु पर्ने बाध्यता भएको भए बीमा कम्पनीहरूसंग २ विकल्प हुने थिए। उनीहरूले या त अत्यन्तै कम जोखिम बहन गर्ने थिए वा या त धेरै जोखिम बहन गरेको अवस्थामा क्षतिको भुक्तानी गर्ने क्षमता नहुँदा विघटन हुने थिए। जोखिम हस्तान्तरणको अवसर प्राप्त भएकोले नै बीमा कम्पनीहरूले आफ्नो पूजी भन्दा सयौं गुणा बढी जोखिम स्वीकार गर्न संभव भएको हो। जति धेरै जोखिम स्वीकार गर्न सक्यो, उती नै धेरै प्रिमियम प्राप्त गर्न

संभव हुन्छ, र उति नै धेरै मुनाफा पनि कमाउन सकिन्छ।

पुनर्बीमाको मुख्य उद्देश्य जोखिमको बाण्डफाण्ड गर्ने र बीमा कम्पनीको क्षमता भन्दा बढीको जोखिमको क्षतिपूर्ति गर्ने भएता पनि यसले बीमा व्यवसायलाई धेरै तरीकाबाट योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ। पुनर्बीमाका केही मुख्य योगदानलाई थप व्याख्या नगरी बुंदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

पुनर्बीमाले बीमा कम्पनीको आम्दानीमा आउने उतार चढावलाई नियन्त्रण गर्दछ, बीमा कम्पनीहरूलाई आवश्यक पर्ने प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउँदछ, बीमा कम्पनीहरूलाई आफ्नो पूंजी भन्दा धेरै व्यवसाय (जोखिम) लिनको लागि उत्प्रेरित गर्दछ, वा सघाउँदछ। यसै गरी जोखिमको स्तर पत्ता लगाई सोही अनुसारको निर्णय गर्न सक्नु भन्ने उद्देश्यका साथ जोखिमांकन (Underwriting) को गुणस्तरमा बृद्धि गर्नका लागि बीमा कम्पनीहरूलाई मार्ग दर्शन गर्दछ। बीमा कम्पनीहरूको नाफामा बृद्धि गर्न सहयोग गर्दछ, कम पूंजी लगानीमा व्यवसाय संचालनको अवसर दिन्छ, विश्वभरीकै महत्वपूर्ण जानकारीहरू उपलब्ध गराउँदछ, निःशुल्क रूपमा आवश्यक परामर्श उपलब्ध गराउँदछ,

बीमा कम्पनीहरू संकटग्रस्त भएको अवस्थामा पुनर्बीमाले विशेषखालको सहयोग गर्दछ। यस बाहेक बीमा कम्पनीहरूलाई आवश्यक प्रविधि, ज्ञान र सीपको हस्तान्तरण गर्दछ। बीमाको जोखिमलाई कुनै एक क्षेत्रमा मात्रै केन्द्रित नगरी विश्वभरीनै छरिदिन्छ, ताकी कुनै खास क्षेत्रका बीमा कम्पनीहरूले मात्रै जोखिमको भार बहन गर्न नपरोस्। पुनर्बीमाले अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको सेवा प्रदान गर्दछ, किनकी यसको भूमिका, क्षेत्राधिकार, र कार्यशैली विश्वस्तरको हुन्छ। पुनर्बीमा कम्पनीका व्यवसायिक सहयात्रीहरूबाट पनि धेरै कुराहरू सिकेका हुन्छन् र त्यो सीप र ज्ञान अन्य बीमा कम्पनीहरूलाई सिकाउने काम गर्दछन्।

३. पुनर्बीमा कम्पनीका अवसर र चुनौतीहरू

बीमा उद्योगको बिकास र प्रबर्द्धनको जिम्मेवारी बीमा कम्पनी र बीमा नियमनकारी निकायहरूको कांधमा छ। तर त्यो भन्दा बढी जिम्मेवारी पुनर्बीमा कम्पनीहरूको कांधमा छ, किनकी पुनर्बीमा कम्पनीहरूले सही ढंगबाट जोखिको हस्तान्तरण नगर्ने हो भने, सही प्राविधिक सल्लाह नदिने हो भने, सही सूचना र जानकारी नदिने हो भने तथा क्षतिको भुक्तानी उपलब्ध नगराउने हो भने बीमा उद्योग प्रति आम जनतको धारणा नै नकारात्मक हुनेछ र अन्ततः बीमा व्यवसायको अस्तित्व नै समाप्त हुनेछ।

पुनर्बीमाको मुख्य बजार नीर्जिवन बीमा हो। औद्योगिकीकरणको बिकास, कृषि बीमामा बढ्दो आकर्षण बिकासशिल र बिकासित देशहरूमा सम्पत्ति र इन्जिनियरिंगका क्षेत्रमा भएको बिकासले गर्दा पुनर्बीमाको बजार फैलदै गएको छ। साइबर क्राइम जस्ता नयां जोखिमहरूको बीमा बजार ठूलो छ भने डिजिटल बीमाको कारण पनि बजार बिस्तार हुँदै गइरहेको छ।

वर्तमान अवस्थामा पुनर्बीमा कम्पनीको चुनौतीहरूलाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ:

जलवायु परिवर्तनको कारणबाट प्राकृतिक प्रकोपको क्षति बढीरहेको अवस्था छ। यस्ता घटनाहरू कुनै प्याटर्नमा घट्दैनन् र यिनको क्षतिको पूर्वानुमान गर्न पनि कठिन हुन्छ। जसको कारण एकातिर बीमितको लागि

बीमा खर्च महंगो हुन जान्छ भने अर्कोतिर पुनर्बीमा र बीमा कम्पनीहरूको नाफा घट्न जान्छ ।

देश बीचहरूको लडाईं, आतंक, गृहयुद्ध, राजनैतिक अस्थिरता, वित्तीय अस्थिरता जस्ता मानव सिर्जित दुर्घटना र प्राकृतिक विपदबाट सिर्जित घटनाका कारणले ल्याउने विशेष क्षतिलाई पनि बीमा र पुनर्बीमा कम्पनीहरूले ठुलो क्षति व्यहार्नु पर्नेछ ।

हाल अधिकांश पोर्टफोलियोको प्रिमियम दर कम छ । जसको कारण बीमा र पुनर्बीमा दुवै कम्पनीहरूलाई असर परेको छ । यी दरहरूमा आवश्यकतानुसार बृद्धि नहुने हो भने भविष्यमा भन्नु समस्या पर्नेछ ।

कोभिडको संन्त्रास सकिएको छ तर पनि विगत २ वर्ष देखिको कोभिडको प्रभावका कारण उद्योग, व्यवसायमा असर परेको छ । यो असर आगामी वर्षहरूमा समेत पर्नेछ । आर्थिक कारोवारमा अत्याधिक कमी आउनाको कारणले गर्दा बीमाको आम्दानीमा संकुचन आएको छ, क्षतिमा बृद्धि भएको छ, लगानीका अवसरहरू घटेका छन् ।

साइबर आक्रमणको जोखिमको कारणले भविष्यमा पुनर्बीमा व्यवसायमा निकै धक्का पुग्नेछ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले यो प्रोडक्ट किन्नको लागि निकै महंगो पर्नेछ, जसका कारण कि साइबर आक्रमणबाट क्षति व्यहोर्नु पर्नेछ कि महंगो रकम तिरेर साइबर बीमा लिनु पर्नेछ ।

एकातिर पर्याप्त मात्रामा प्रिमियम चार्ज नहुनु र अर्को तर्फ मानिसहरूको आयु बढ्दै गएको (Ageing) कारणले गर्दा जीवन बीमा र पुनर्बीमा कम्पनीहरूको दिर्घकालीन दायित्व बढ्दै गएको छ । यसलाई आयुका कारण हुने जोखिम (Longevity Risk) को रूपमा लिइन्छ ।

इतिहासमा हामी के देख्छौं भने विश्वका ठुला भनिएका पुनर्बीमा कम्पनीहरू रातारात टाट पल्टिएका पनि छन् । यसो हुनुमा जोखिमको राम्रोसंग गणना गर्न नसक्नु, जोखिमलाई विश्वासनीय कम्पनीहरूमा हस्तान्तरण गर्न नसक्नु, आफ्नो सम्पत्तिको नगद प्रवाहको योजना बनाउन नसक्नु, तत्काल दाबी वा प्रिमियम भूक्तानी गर्नु पर्ने अवस्थामा स्वदेशी तथा विदेशी मुद्राको व्यवस्थापन गर्न नसक्नु, खराब जोखिम धेरै बहन गर्नु, खराब सम्पत्तिमा लगानी गर्नु, कम्पनीमा पारदर्शिता र सुशासन कायम गर्न नसक्नु जस्ता धेरै कारणहरू हुन सक्दछन् ।

नियमनकारी निकायले बीमा र पुनर्बीमा कम्पनीलाई एउटै डालोमा राखेर नियमन गर्ने, एकै खालका निर्देशिका वा नियमहरूबाट सुपरिवेक्षण गर्ने, यी दुई बीचको भिन्नतालाई पहिचान गर्न नसक्ने अवस्थामा पनि धेरै चुनौतीको सामना गर्नु पर्दछ । पुनर्बीमाको कार्यशैली र समग्र चरित्र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको हुने भएकोले केही खूलापनको आवश्यकता पर्दछ । यीनीहरूलाई जहाँको जोखिम स्वीकार गरेको छन् ती देशहरूको समेत सम्बन्धित नियम कानूनको पालना गर्नु पर्ने बाध्यता हुन्छ । यीनीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय कम्पनी तथा निकायहरूसंग आवश्यकतानुसार पटक पटक सम्पर्क गर्नु पर्ने हुन्छ । कतिपय अवस्थामा कतिपय मुद्दामा केही लचिलो हुनु पर्ने हुन्छ । यदि स्थानीय नियमहरू लचिलो नहुने हो भने भनेको समयमा निर्णयमा नपुग्न सकिन्छ ।

४. बीमा पुलहरूको व्यवस्थापनमा पुनर्बीमा कम्पनीहरूको भूमिका

बीमा पुल भनेको देश भित्रैबाट जोखिम व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले वा अधिकतम बीमा प्रिमियम स्वदेशमा नै

राख्ने उद्देश्यले स्वदेशमा स्थापित बीमा र पुनर्बीमा कम्पनीहरु बीचको आपसी सहमतिमा जोखिमको व्यवस्थापन गर्ने एक योजना हो । विश्वमा यसको प्रचलन धेरै पुरानो हो । यसबाट स्वदेशी रकम विदेश जानबाट रोकित्तुको साथै कम्पनीहरुको आफ्नो जोखिम धारण गर्ने क्षमतामा क्रमशः बृद्धि गर्दै लैजाने अवसर पनि प्राप्त हुन्छ । विभिन्न देशका पुनर्बीमा कम्पनीहरुले यस्ता बीमा कोषहरुको संचालन गर्दै आएका छन् जसबाट राज्यलाई कर प्राप्त हुने, वैदेशिक मुद्राको पलायन रोकित्ने, रोजगारीको सिर्जना हुने लगायतका फाइदा हुन्छ ।

देश	पुल
भारत	India Nuclear Insurance Pool, Indian Market Terrorism Risk Insurance Pool
पाकिस्तान	National Insurance Fund (NIF), National Coinsurance Scheme (NCS), War Risks Insurance (WRI) and Export Credit Guarantee Scheme (ECGS)
नेपाल	Motor Third Party Liability Pool, Foreign Employment Term Life Pool, RSDMDST Pool

५. नेपालको परिप्रेक्षमा पुनर्बीमा कम्पनीको भूमिका

सन् २०१४ मा पहिलो पुनर्बीमा कम्पनीको रुपमा नेपाल पुनर्बीमा कम्पनीको स्थापना भयो । यो कम्पनीको स्थापनाको उद्देश्य आतंकवाद, हुलदंगा जस्ता जोखिम बहन गर्न कुनै पुनर्बीमा कम्पनी तयार नभएको हुँदा नेपाल भित्रै सबै बीमा कम्पनीहरु मिलेर एक कोष खडा गर्दै जाँदा उक्त कोषमा हरेक वर्ष जम्मा हुन गएको मुनाफालाई पुनर्बीमा कम्पनीको पूँजीमा परिणत गरियो । अन्ततः यो कम्पनीले देश भित्रका बीमा कम्पनीहरुको सबै खालका जोखिमहरु बहन गर्नुको साथै विदेशी बीमक र पुनर्बीमकहरुको पनि जोखिम बहन गर्दै आइरहेको छ । नेपाल पुनर्बीमा कम्पनीले आफ्नो पुनर्बीमा व्यवसाय (Core reinsurance business) को अतिरिक्त बीमा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने, बीमा क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने र सामाजिक उत्तरदायित्वको काम गर्ने उद्देश्य पनि रहेको छ । सोही अनुरूप नेपाल पुनर्बीमा कम्पनीले कोर बिजनेसको अतिरिक्त बीमा कम्पनीहरुको जनशक्तिको बिक्रि (सको लागि आवश्यक तालीम, कार्यशाला, अन्तरक्रिया लगायतका कामहरु पनि गर्दै आइरहेको छ । आगामी दिनमा बजारको लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति उत्पादनको लागि बीमा समितिसंग विशेष सहकार्य गर्न पनि तयार रहेको छ भने विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि नेपाल सरकारसंग सहकार्य गर्न इच्छुक रहेको छ । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका संस्थाहरुको सहयोगमा बीमा क्षेत्रमा उच्च स्तरको अनुसन्धान गर्नुको विकल्प छैन ।

बीमा बजारलाई व्यवस्थित बनाउनका लागि नियमनकारी निकायको मुख्य जिम्मेवारी हुन्छ । यसको अलावा पुनर्बीमा कम्पनीको पनि भूमिका हुन्छ किनकी जबसम्म सिडेन्ट कम्पनीहरुको कार्यक्षमता प्रभावकारी हुँदैन, र पारदर्शिता र सुशासन राम्रो हुँदैन तबसम्म जोखिमांकन पनि राम्रो हुँदैन, जोखिम व्यवस्थापन प्रभावकारी हुँदैन, र दाबी व्यवस्थापन पनि सरल र छिटो हुन सक्दैन । यी सबै कामलाई व्यवस्थित बनाउनका लागि प्रणालीगत सुधार आवश्यक हुन्छ र प्राविधिक सहयोगको पनि प्रभावकारी भूमिका हुन्छ । पुनर्बीमाले बीमा कम्पनीहरुको प्रणालीमा सुधार गर्न र प्रभावकारीतामा बृद्धि गर्न निकै सहयोग गर्न सक्दछ ।

बीमा उद्योगमा पुनर्बीमाको जबरजस्त भूमिका हुन्छ, तैपनी भूमिकाको साथसाथै, ठुला ठुला चुनौतीको सामना पनि गरिरहेकै छन्। विश्वमा भइरहेको युद्ध, आणविक हतियारको प्रयोगको संभावना, प्रदूषित वातावरण, आन्तरिक द्वन्द्वहरुले एकातिर जोखिम निम्त्याइरहेका छन् भने अर्को तिर मानिसको जिवन शैलीको कारणले पनि जोखिममा बृद्धि भइरहेको छ। यी सबै विषयको सामना गर्नका लागि दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ, तर नेपालमा आज पनि पुनर्बीमा व्यवसायलाई हाँकन सक्ने अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको जनशक्ति अभाव छ। विदेशी जनशक्तिको भरपर्नु पर्ने बाध्यता छ।

पुनर्बीमा व्यवसायमा निर्णय लिनु अघि तथ्यांकको प्रशोधन, विश्लेषण र संश्लेषण अति आवश्यक हुन्छ। पर्याप्त तथ्यांकको अभाव नेपालले भैली रहेको अवस्था छ। जसको कारणले कहिले काँही गलत निर्णयको शिकार पनि भएको अवस्था छ।

पुनर्बीमा कम्पनी एक व्यवसायिक कम्पनी भएको नाताले निश्चित नाफाको अपेक्षा गर्नुलाई अन्यथा मान्न सकिन्न तर यसले मुनाफालाई भन्दा गुणस्तरीय सेवालाई बढी ध्यान दिनु पर्दछ। जस्तो कि बीमा कम्पनीको जोखिम बहन गर्न सक्ने अधिकतम क्षमतालाई सम्मान गर्दै कम भन्दा कम जोखिम बहन गर्ने, कम भन्दा कम प्रिमियम लिने, समयमा दावी भुक्तानी गर्ने, पुनर्बीमाको कुन कार्यक्रम बढी उपयुक्त हुन्छ भन्ने सम्बन्धमा बीमा कम्पनीहरुलाई सल्लाह दिने, बीमा कम्पनीको जनशक्तिलाई प्राविधिक ज्ञान उपलब्ध गराउने आदि इत्यादि। यी सेवाहरुले दिर्घकालीन रुपमा पुनर्बीमा र बीमा कम्पनीहरुलाई नै फाइदा गर्दछ, बीमाको बजार विस्तार गर्दछ, जोखिमांकन क्षमतालाई बृद्धि गर्दछ र दावी व्यवस्थापनमा स्तरीयता बृद्धि हुन्छ।

६. निष्कर्ष

बीमा भन्दा पुनर्बीमा कम्पनीको जोखिम धारण क्षमता धेरै हुनुको साथै यसको संचालन पनि निकै जटिल र प्राविधिक रुपमा निकै कठिन पनि हुन्छ। तसर्थ, जसरी पुनर्बीमाको व्यवस्थापन फरक ढंगबाट हुन्छ उसै गरी नियमन र सुपरिवेक्षण पनि खास ढंगबाट हुनु आवश्यक हुन्छ। वैदेशिक व्यवसाय भएको कारण यसको कार्यशैलीलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाउनका लागि सबै पक्षले मिहिनेत गर्नु पर्दछ। अन्यथा, पुनर्बीमाको लक्ष्य र मर्म बमोजिम कार्य सम्पन्न हुन सक्दैन। फलस्वरुप, समग्र बीमा उद्योगलाई नै नकारात्मक असर गर्न सक्दछ। एक वाक्यमा भन्नु पर्दा एक सशक्त पुनर्बीमाले स्वदेशी तथा विदेशी बीमा बजारलाई सही गन्तव्य दिन सक्दछ भने त्यही कम्पनीले गलत दिशा समात्यो भने बीमा बजारलाई निकै ठुलो नोक्सानी पनि हुन सक्दछ। यस वाक्यांशबाट, पुनर्बीमा कम्पनीको भूमिका, महत्व, अवसर, चुनौतीको गहिराई बुझ्न सकिन्छ।

“बीमाङ्कीय” शिक्षा र अनुभव : विद्यार्थीहरूको धारणा

कमलप्रसाद रेग्मी

निर्देशक,

बीमा समिति

सारांश

त्रिभुवन विश्वविद्यालयले वि.स. २०७३ सालबाट शुरू गरेको स्नातकस्तरको बीमाङ्कीय कार्यक्रमका सम्बन्धमा त्यहाँका विद्यार्थीहरूसँग उनीहरूले हासिल गरेको शिक्षा र अनुभवको विषयमा जानकारी लिन एक सर्वेक्षण सम्पन्न भएको छ। सर्वेक्षणबाट उक्त कार्यक्रमको पाठ्यक्रम अन्तर्राष्ट्रियस्तरको रहेको, बीमाङ्की पेशाका लागि उपयोगी रहेको र नेपालमा यसको आवश्यकता एवम् महत्व दिनानुदिन बृद्धि भइरहेको अधिकांश विद्यार्थीहरूको धारणा रहेको पाइएको छ। तसर्थ, उक्त कार्यक्रम निजी स्रोतबाट संचालन भएकोमा अब यस्ता कार्यक्रमहरू नेपाल सरकारले पनि आफ्नै स्रोतबाट संचालन गरी क्रमशः प्रदेशस्तरमा समेत विचार गर्दै जाँदा उपयुक्त हुने देखिन्छ।

मुख्य शब्दावलीहरू :- बीमा, बीमाङ्की, बीमाङ्कीय शिक्षा र पेशा, बीमाङ्कीय सोटाइटी।

१. अध्ययनको पृष्ठभूमि

त्रिभुवन विश्वविद्यालयले नेपालमा बीमाङ्कीय शिक्षाको औपचारिक अध्ययन, अध्यापन बीमाङ्की पेशाका लागि उपयोगी हुने किसिमको स्नातकस्तरको म्याथम्याटिक्स साइन्सेज कार्यक्रम अन्तर्गत वि.सं. २०७३ सालबाट सुरुवात गरेको छ। यो कार्यक्रम हाल अन्य विश्वविद्यालयमा संचालनमा छैन। हालसम्म उक्त कार्यक्रमका विभिन्न सेमेष्टरमा अध्ययन सकेका र अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या लगभग ३०० जना पुगेको छ। प्रथम व्याजका विद्यार्थीहरू भने स्नातक तह उत्तीर्ण भई बीमा बजारमा उच्च दक्षताका साथ कार्यरत रहेका छन्।

त्रिभुवन विश्वविद्यालयले संचालन गरेको उक्त कार्यक्रम नेपालमा नयाँ हो र यसमा बढी प्राविधिक पक्ष समेटिएका छन्। यो कार्यक्रम प्राज्ञिक एवम् पेशागतरूपमा उपयोगी हुने भएकाले संचालनमा ल्याइएको हो। नेपालमा यो विधा अध्यापन गराउने विषयगत शिक्षकको अभाव नै रहेको अवस्थामा यो कार्यक्रम संचालनमा ल्याएको हुनाले यसका सकारात्मक पक्ष, देखिएका समस्या तथा समाधानका उपाय र भावि सुधारका कार्यहरूका बारेमा अध्ययन पूरा गरेका र अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको धारणाबारे जानकारी लिनका लागि यो अध्ययन गरिएको

हो । अध्ययनका क्रममा यस सम्बन्धी विभिन्न प्रश्नावली तयार गरी विद्यार्थीहरूबाट ती प्रश्नहरूको जवाफ लिइएको छ ।

खासगरी, पाठ्यक्रम बीमाङ्की पेशाका लागि उपयोगी हुने किसिमको छ वा छैन, पाठ्यक्रम कुनै देशको नियमनकारी निकाय (Actuary Society) को हुबहु वा नेपाली परिस्थितिमा अनुकूल हुने किसिमले विकास गरिएको छ वा छैन भन्ने जस्ता सभै मोडलमा सबै विद्यार्थीहरूलाई प्रश्नावली भराएर यो लेख तयार गरिएको छ ।

सहभागी विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त भएका जानकारीको परिणाम यस प्रकार छ :

१.२. बीमाङ्कीय शिक्षा र पेशाका बारेमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा भएका व्यवस्था :

'बीमाङ्की' शब्द सन् १७५७ तिर बेलायतका गणितशास्त्रीबाट बीमा क्षेत्रका लागि प्रयोग भएसँगै (<https://www.actuaries.org/iaa>) विश्वमा क्रमशः यसको विकास भइरहेको छ । विशेषतः यो विषय गणित, तथ्याङ्कशास्त्र र अर्थशास्त्रसँग बढी सम्बन्धित रहेको देखिन्छ । विश्वमा बीमाङ्कीहरूको संख्या अत्यन्तै कम भारतमा लगभग चार त्रिहत्तर (<http://www.actuariesindia.org/>) छन्, जबकी त्यहाँ चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट १० लाखभन्दा बढी नै छन् । बीमाङ्की सबैभन्दा बढी पारिश्रमिक पाउने पेशाका रूपमा स्थापित भएको छ (<https://www.actuarialpost.co.uk>)_ विश्वका धेरै विश्वविद्यालयमा यसको अध्ययन, अध्यापन हुन्छ । साथै बेलायत, अमेरिका, अष्ट्रेलिया, चीन, जापान, भारत लगायत धेरै विकसित देशमा बीमाङ्की पेशाको इजाजत दिने नियमनकारी निकाय (Actuary Society) हरू रहेका छन् । नियमनकारी निकाय गठन नभएका अधिकांश देशमा गैरसरकारी पेशागत सस्थाका रूपमा एसोसिएसनहरू गठन भएका छन्, जस्तै नेपाल, बङ्गलादेश, पाकिस्तान, इण्डोनेसीया, (<http://actuarialsocietyofnepal.org>) आदि ।

१.२.१ बीमाङ्की पाठ्यक्रमको जानकारी

प्रत्येक देशमा प्रायः सबै पेशाको छुट्टा छुट्टै पाठ्यक्रम र पेशागत इजाजत हुने सामान्य कुरा हो । तर बीमाङ्कीको पाठ्यक्रम र पेशागत इजाजत संसारभर एउटै रहेको वेवसाइट भिजिटबाट जानकारी प्राप्त भएको छ । सन् २०१९ मा यसको पाठ्यक्रम संसोधन भएको छ । यसअघि फेलोसिप (Fellowship) गर्न १५ वटा पेपरको परिक्षा उत्तीर्ण गर्नुपर्नेमा सन् २०१९ पछि १३ वटा पेपर कायम भएको छ । समग्रमा अर्थशास्त्र, गणित र तथ्याङ्कशास्त्र विषय यसमा समावेश गरिएका छन् । प्राविधिक शब्दावली केही फरक होलान् । (<https://www.actuaries.org.uk>)

अमेरिकामा एउटा मात्र नभएर तीनवटा सोसाइटीहरू छन्, जस्तै जीवन र निर्जीवन बीमा (<https://www.cas.org>) तथा पेन्सनसँग सम्बन्धित छुट्टा छुट्टै (<https://www.asppa.org>) बीमाङ्की पेशाको इजाजत दिने नियमनकारी निकाय (Actuary Society) हरू रहेका छन् । (<https://www.soa.org>) बेलायत र भारतका उत्पादनहरू दक्षिण एसिया र अफ्रिकाका देशमा कार्यरत छन् ।

१.२.२ बीमाङ्की पेशाको छाता संगठन IAA (International Actuary Association) :

बीमाङ्की पेशाको इजाजत दिने नियमनकारी निकाय (Actuary Society-IAA) को स्थापना सन् १८९७

मा भएको हो । आज विश्वका सबैजसो सोसाइटी र एसोसिएसनहरू यसका सदस्य रहेका छन्

विश्वका बीमा नियमनकारी निकायको छाता संगठन (International Association of Insurance Supervisors-IAIS) को स्थापना सन् १९९४ मा भएको हो । यसको कूल सदस्य सङ्ख्या लगभग २०० वटा छन् । यसको संस्थापक सदस्य नेपाल पनि रहेको छ । IAIS ले लगभग २६ वटा बीमा क्षेत्रका कोर प्रिन्सिपलहरूको विकास गरेको छ । यसैका आधारमा यसले विश्वका बीमा नियमनकारी निकायहरूको सुपरीवेक्षण गर्ने गर्दछ । (<https://www.iaisweb.org>)

१.२.३ विभिन्न देशको बीमाइकी पेशाको इजाजत दिने नियमनकारी निकाय (Actuary Society) को सङ्क्षिप्त जानकारी :

भारत : भारतमा सन् १९४४ मा Actuary Society स्थापना भएको हो । यो नियमितरूपमा अध्ययावधिक हुँदै अगाडी बढिरहेको छ । सन् २००६ देखि एकचुरी ऐक्ट कार्यान्वयनमा रहेको छ । (<https://www.actuariesindia.org>)

बेलायत : बेलायतमा Actuary Society अठारौँ शताब्दीको अन्त्यतिर स्थापना भई हालसम्म संचालनमा रहेको छ । ([actuaries.org.uk](https://www.actuaries.org.uk))

अमेरिका : अमेरिकामा Actuary Society अठारौँ शताब्दीको मध्यतिर स्थापना भई हालसम्म संचालनमा रहेको छ । अमेरिकामा एउटा मात्र नभएर तीन वटा सोसाइटीहरू छन् । जस्तै जीवन र निर्जीवन बीमा (<https://www.cas.org>) र पेन्सनसँग सम्बन्धित छुट्टा छुट्टै (<https://www.asppa.org>) बीमाइकी पेशाको इजाजत दिने नियमनकारी निकाय (Actuary Society) हरू रहेका छन् । (<https://www.soa.org>)

अफ्रिका : सन् १९३७ मा दक्षिण अफ्रिकामा एकचुरीयल क्लब स्थापना भएपछि सोसाइटीको रूपमा Actuary Society संचालनमा ल्याइएको र यो हालसम्म संचालनमा रहेको छ । (<https://www.actuarial-society.org.za>)

जापान: जापानमा सन् १८९९ मा Actuary Society स्थापना भई हालसम्म संचालनमा रहेको छ । यसले एसियामा मै राम्रो दक्षता देखाएर कार्यसम्पादन गर्दै आएको छ ।

चीन : चीनले सन् २००८ को मे ४ मा मात्रै आफ्नै एकचुरीयल सोसाइटी संचालनमा ल्याएको हो । आज चीनमा सयौं क्वालिफाइड एकचुरीहरूको उत्पादन भएका छन् ।

२. सर्वेक्षणको वितरण :

सर्वेक्षण गर्नुभन्दा अघि सम्बन्धित विश्वविद्यालयका आधिकारिक निकाय र विभागीय प्रमुखसँग लिखित अनुमति लिइएको थियो । तत्पश्चात्, प्रश्नावली भर्ने विद्यार्थीहरूको पूर्व स्वीकृति लिनुका साथै अध्ययनको प्रयोजन खुलाई अर्ध-बन्द प्रश्नावलीहरू (Semi-closed Questionnaires) ३०० जना विद्यार्थीहरूलाई वितरण गरियो । ती प्रश्नहरू ए हप्ता अघि नै छपाई गरेर विद्यार्थीहरूका हातमा उपलब्ध गराइएको थियो । भरिएका

प्रश्नावलीहरू एक हप्तापछि संकलन गर्ने शर्त राखी फारमहरू फिर्ता लिएको थियो ।

३. सर्वेक्षणको सम्पादन :

वितरण गरिएका ३०० फारमहरूमध्ये २५० फारमहरू विश्वविद्यालयको प्रशासन महाशाखा मार्फत फिर्ता भए । फारममा विद्यार्थीका नाम, लिङ्ग, उमेर, ठेगाना, शैक्षिक योग्यता र सम्पर्क फोन नम्बर ऐच्छिक रूपमा खुलाउन सकिने सूचनामा नै उल्लेख गरिएको थियो । तर धेरैले विवरण नखुलाएको अवस्था छ । तीमध्ये केही फारमहरू आंशिक मात्र भरिएका र केही विवरण अपुरो भएको अवस्था छ । (स्थलगत सर्वेक्षण, २०२१)

४. तथ्याङ्क सङ्कलन विधि :

प्रश्नावलीमा यो विधा अध्यापन गराउने विषयगत शिक्षकको अभाव नै रहेको अवस्थामा यो कार्यक्रम संचालनमा ल्याएको हुनाले प्रश्नावलीहरू तयार गर्दा शिक्षकको गुणस्तरको अवस्था, पढाई बीमाङ्की पेशाका लागि उपयोगी हुने किसिमको छ वा छैन, पाठ्यक्रम कुनै देशको नियमनकारी निकाय (Actuary Society) को हुबहु वा नेपाली परिस्थितिमा अनुकूल हुने किसिमको छ वा छैन, कोर्सका सकारात्मक तथा नकारात्मक पक्ष के के छन् आदि पक्षलाई प्रश्नहरूमा समावेश गरिएको थियो । (स्थलगत सर्वेक्षण, २०२१)

५. तथ्याङ्क प्रशोधन र औजारको विधि :

विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त २५० वटा प्रश्नावलीहरूलाई तथ्याङ्कशास्त्रको विधि प्रक्रिया पूरा गरेर तालिकीकरण, बर्गीकरण, प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण गरिएको विषय तल उल्लेख गरिएको छ :

व्यक्तिगत विवरण :

- प्रश्नावलीहरूबाट प्राप्त विवरणहरूका आधारमा यस कार्यक्रममा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमध्ये ४० प्रतिशत पुरुष र बाँकी ६० प्रतिशत महिला विद्यार्थीहरू रहेका छन् ।
- यसैगरी, प्रदेशगतरूपमा माग गरिएको विवरण अनुसार, प्रदेश नं. ३ बाट सबभन्दा बढी र प्रदेश नं.७ बाट सबभन्दा कम विद्यार्थीहरू यस कार्यक्रममा भर्ना भई अध्ययन गरेको विवरण प्राप्त भएको छ ।
- विद्यार्थीहरूको शैक्षिक योग्यताको आधारको विश्लेषण गर्दा विज्ञान सङ्कायबाट ६० प्रतिशत र व्यवस्थापन सङ्कायबाट ४० प्रतिशत सहभागी भएको पाइएको छ ।

कार्यक्रमगत विवरण :

- बीमाङ्कीय शिक्षा अध्ययन गर्नुभन्दा अगाडि विद्यार्थीहरूलाई यो कार्यक्रमका बारेमा थाहा भए नभएका सम्बन्धमा प्रश्न गर्दा ४५ प्रतिशतले जानकारी भएको र बाँकी ५५ प्रतिशतले जानकारी नभएको विवरण खुलाएका छन् ।
- बीमाङ्की पेशाको उपाधि कुन निकायले दिन्छ भन्ने प्रश्नको जवाफमा ४८ प्रतिशतले Actuary society

ले र बाँकी ५२ प्रतिशतले थाहा नभएको उल्लेख गरेका छन् ।

- नेपालमा बीमाङ्की सोसाइटी छ वा छैन भन्ने प्रश्नमा ५० प्रतिशतले छ र बाँकीले छैन भनेका छन् ।
- “बीमाङ्कीय शिक्षा पढे पश्चात् स्वदेशमा नै रोजगारी पाउन सकिन्छ कि सकिदैन भन्ने सोधेको प्रश्नमा ५३ प्रतिशतले पाइन्छ र ४७ प्रतिशतले भन्न सकिदैन भन्ने जवाफ दिएका छन् ।
- बीमाङ्की विषय बीमाका लागि मात्र आवश्यक छ कि वित्तीय क्षेत्र लगायतका अन्य निकायमा समेत उपयोगी हुन्छ भन्ने प्रश्नमा ५१ प्रतिशतले बीमामा मात्र आवश्यक छ र ४९ प्रतिशतले अन्य निकायमा समेत आवश्यक छ भन्ने उल्लेख गरेका छन् ।
- यो कार्यक्रम अध्ययन गर्नुको प्रमुख उद्देश्य के हो भन्ने प्रश्नमा ५६ प्रतिशतले विदेशमा राम्रो रोजगारी पाउने भएकाले र बाँकी ४४ प्रतिशतले नेपालमा नै केही सेवा गर्नका लागि भन्ने विवरणहरू समावेश गरेको अवस्था छ ।
- कार्यक्रमको अध्ययन समाप्तीपछि कार्यसम्पादनका लागि थप पेशागत तालिमआवश्यक पर्ला कि यसै कार्यक्रमबाट हासिल गरेको ज्ञानबाट बीमा लगायत वित्तीय क्षेत्रमा काम गर्न सकिन्छ भन्ने प्रश्नमा ६१ प्रतिशतले थप पेशागत तालिमको आवश्यकता पर्ने र बाँकी ३९ प्रतिशतले आवश्यक नपर्ने कुरा उल्लेख गरेका छन् ।
- यस कार्यक्रमको पाठ्यक्रम बीमा पेशागत परीक्षामा सहभागी हुनका लागि उपयोगी हुन्छ कि हुँदैन भन्ने प्रश्नमा ५८ प्रतिशतले उपयोगी छ र बाँकीले थाहा छैन भनेका छन् ।
- कार्यक्रम कुनै बीमाङ्कीय नियमनकारी निकायको हुवहु साभार जस्तो छ कि नेपालीपन भल्कने किसिमको छ भनी सोधेको प्रश्नमा ५७ प्रतिशतले विदेशीको हुवहु साभार र बाँकीले मिश्रित छ भनी विवरण भरेका छन् ।
- यस कार्यक्रमको गुणस्तरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा ४५ प्रतिशतले गुस्तरको छ र ५५ प्रतिशतले सामान्य नै छ भन्ने जवाफ दिएका छन् । (स्थलगत सर्वेक्षण २०२१)

६. तथ्याङ्क विश्लेषणको परिणाम :

प्रश्नावलीमा समावेश भएका जवाफहरूलाई दुई भागमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ :

व्यक्तिगत विवरण:

- सहभागी विद्यार्थीहरूमध्ये महिला विद्यार्थीहरूको सहभागीताको स्तर पुरुषको तुलनामा बढी र उत्साहजनक भएको पाइयो । नेपालमा सामान्यतया महिलाले टेबल वर्क र पुरुषले फिल्डगत कार्य गर्न रूचाउने अभ्यास छ । सोही कारणले यो पेशा टेबल वर्क भएको र काठमाडौं उपत्यकाभित्र नै कार्यक्रम संचालन भएकाले धेरै महिला विद्यार्थीहरू सहभागी भएको हुनसक्ने देखिन्छ ।

- यसैगरी, प्रदेशगतको अवस्थाको विश्लेषण गर्दा बागमती प्रदेशबाट सबभन्दा बढी र सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट सबभन्दा कम विद्यार्थी कार्यक्रममा भर्ना भई अध्ययन गरेको पाइयो । काठमाण्डौ उपत्यकाभित्र नै कार्यक्रम संचालन भएको, यहाँ साक्षरता दर बढी भएको र बीमा कम्पनी तथा वित्तीय संस्थाका मुख्य कार्यालय पनि काठमाडौँमा नै रहेकाले यस कार्यक्रमको महत्वका बारेमा यहाँका बासिन्दालाई बढी जानकारी भएको हुनसक्छ । साथै, यसको तयारी कक्षाको पहुँच पनि काठमाडौँमा नै बढी भएकाले बागमती प्रदेश अगाडी भएको हुनसक्ने देखिन्छ । माथिका उल्लेखित पक्ष लगायत यससम्बन्धी प्रचार-प्रसार र जानकारी सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कम भएको हुनसक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

विद्यार्थीहरूको शैक्षिक योग्यताको आधारको विश्लेषण गर्दा विज्ञान सङ्कायबाट बढी र व्यवस्थापन सङ्कायबाट कम सहभागी भएको पाइयो । यसको कारणलाई विश्लेषण गर्दा यो कार्यक्रम बढी गणित विषयसँग सम्बन्धित रहेको कारण हुनसक्ने आधार बलियो देखिन्छ । (स्थलगत सर्वेक्षण २०२१)

कार्यक्रम सम्बन्धमा:

- बीमाङ्कीय शिक्षा अध्ययन गर्नुभन्दा अघि विद्यार्थीहरूलाई यो कार्यक्रमका बारेमा थाहा भए नभएका सम्बन्धमा प्रश्न गर्दा कम प्रतिशतले जानकारी भएको र बढी प्रतिशतले जानकारी नभएको विवरण खुलाएका छन् । यो विषय नेपालमा नौलो र प्रथम पटक मात्र संचालनमा आएकोले भर्ना हुनुभन्दा अगाडि यसका बारेमा जानकारी नभएको हुन सक्ने बलियो आधार देखिन्छ ।
- बीमाङ्की पेशाको उपाधि कुन निकायले दिन्छ भन्ने प्रश्नको जवाफमा कम प्रतिशतले Actuary society ले र बढी प्रतिशतले थाहा नभएको जानकारी उल्लेख गरेका छन् । माथि नै उल्लेख भएभैं नेपालमा अत्यन्त नौलो र प्रथम पटक मात्र संचालनमा आएकोले भर्ना हुनुभन्दा अगाडि यस सम्बन्धी अन्य जानकारी नभएको हुनसक्ने देखिन्छ ।
- नेपालमा बीमाङ्की सोसाइटी छ वा छैन भन्ने प्रश्नमा बराबर प्रतिशतले छ र छैन भनेका छन् । संयोगले मात्र बराबरी भएको हुन सक्दछ । प्रवेशको चरणमा भएकोले जानकारी नहुनु स्वभाविक नै देखिन्छ ।
- “बीमाङ्कीय शिक्षा पढे पश्चात् स्वदेशमा नै रोजगारी पाउन सकिन्छ कि सकिदैन भनेर सोधेको प्रश्नमा बढी प्रतिशतले पाइन्छ, र कम प्रतिशतले भन्न सकिदैन भनेर जवाफ दिएका छन् । नेपालमा नयाँ विषयले रोजगारी पाउने कुरामा आशावादी भएको हुनसक्ने देखिन्छ ।
- बीमाङ्की विषय बीमाको लागि मात्र आवश्यक छ कि वित्तीय क्षेत्र लगायतका अन्य निकायमा समेत उपयोगी हुन्छ भन्ने प्रश्नमा बढी प्रतिशतले बीमामा मात्र आवश्यक छ, र कम प्रतिशतले अन्य निकायमा समेत आवश्यक छ भनेर उल्लेख गरेका छन् । पाठ्यक्रमा वित्तीय क्षेत्र, धितोपत्र आदि विषय समेत समावेश भएकाले यस्तो अनुमान लगाइएको हुन सक्दछ ।
- तपाइँले यो कार्यक्रम अध्ययन गर्नुको प्रमुख उद्देश्य के हो भन्ने प्रश्नमा बढी प्रतिशतले विदेशमा राम्रो रोजगारी पाउने भएकाले र बाँकी कम प्रतिशतले नेपालमा नै केही सेवा गर्नका लागि भनेरविवरणहरू

समावेश गरेको अवस्था छ । आधुनिक समयमा विस्तार र बढोत्तरी भएको शिक्षा तथा पेशा भएकाले विदेशमा राम्रो पारिश्रमिक पाउने कुरा विभिन्न वेभ साइटहरूमा जानकारी भएकोले विद्यार्थीले यो अनुमान गरेको हुन सक्दछ ।

- कार्यक्रमका समाप्तीपश्चात् कार्यसम्पादनका लागि थप पेशागत तालिम आवश्यक पर्ला कि यसै कार्यक्रमबाट हासिल गरेको ज्ञानबाट बीमा लगायत वित्तीय क्षेत्रमा काम गर्न सकिन्छ भन्ने प्रश्नमा बढी प्रतिशतले थप पेशागत तालिमको आवश्यकता पर्ने र कम प्रतिशतले आवश्यक नपर्ने कुराको विवरण उल्लेख गरेका छन् । प्राविधिक विषय आफैमा जटिल र नयाँ प्रविधियुक्त हुन्छ, दिन दुई गुणा र रात चार गुणाका हिसाबले परिवर्तन भइरहेने भएकाले थप तालिमबाट राम्रो कार्यसम्पादन हुने ठानी यसो भनिएको हुनसक्ने बलियो आधार देखिन्छ ।
- यस कार्यक्रमको पाठ्यक्रम बीमाङ्की पेशागत परिक्षामा सहभागी हुन उपयोगी हुन्छ कि हुँदैन भन्ने प्रश्नमा बढी प्रतिशतले उपयोगी हुन्छ, र कमले थाहा छैन भन्ने जानकारी दिएका छन् । भर्खरै मात्र बेलायती बीमाङ्की सोसाइटीको परिक्षामा पहिलो ब्याजका २७ जनामध्ये लगभग २० जनाले १ देखि ७ पेपरसम्म उत्तीर्ण गरेकाले यस्तो जवाफ प्राप्त भएको हुन सक्दछ ।
- कार्यक्रम कुनै बीमाङ्कीय नियमनकारी निकायको हुवहु साभार जस्तो छ कि नेपालीपन भल्कने किसिमको छ भनी सोधेको प्रश्नमा ५७ प्रतिशतले विदेशको हुवहु साभार र बाँकीले मिश्रित छ भनी विवरण भरेका छन् । माथि उल्लेख भए भै बेलायती बीमाङ्कीइ सोसाइटीको परिक्षामा अधिकांशले राम्रो उत्तीर्ण गरेकाले यस्तो परिणाम प्राप्त भएको हुन सक्दछ ।

नेपालमा यस विषयको शिक्षकको अभाव भएकाले कार्यक्रमको गुणस्तरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा कम प्रतिशतले गुणस्तरको छ र बढी प्रतिशतले सामान्य नै छ भन्ने जवाफ दिएका छन् । नेपालमा प्रथम पटक संचालनमा आएको र विष विज्ञको कमी नै रहेको अवस्थाले यस्तो नजिता प्राप्त भएको हुनसक्ने आधार बलियो देखिन्छ । (स्थलगत सर्वेक्षण २०२१)

७. तथ्याङ्क विश्लेषण तथा पेशाको विकासका लागि छलफलबाट प्राप्त सुझावहरू :

राज्यको सर्वाङ्गीण विकासका लागि जनशक्तिको विकास र आपूर्ति पहिलो शर्त भएकाले निजी स्रोतबाट संचालित यस बीमाङ्कीय प्राज्ञिक कार्यक्रमलाई नेपाल सरकारले पूर्णरूपमा आर्थिक सहायता प्रदान गरी क्रमशः अन्य विश्वविद्यालयबाट प्रादेशिकस्तरमा समेत अध्ययन, अध्यापनको व्यवस्था मिलाउनु आवश्यक देखिन्छ । यसो हुन सकेमा देशमा नै प्राविधिक गुणस्तरीय जनशक्ति उत्पादन भई बीमा लगायत वित्तीय क्षेत्रको विकासमा प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने र हाल बीमाङ्की परामर्शदाताको शीर्षकमा करोडौं धनराशी विदेशीने अवस्थालाई समेत क्रमशः कम गरी स्वदेशी जनशक्तिहरूले रोजगारी पाउने अवस्था सिर्जना हुनसक्ने देखिन्छ । (स्थलगत सर्वेक्षण २०२१)

यसका लागि अल्पकालमा नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय, बीमा समिति र त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मार्फत बीमाङ्गीय विज्ञान अध्ययनका लागि नेपाली विद्यार्थीलाई विदेशी छात्रवृत्तिको व्यवस्था मिलाइ आवश्यक जनशक्तीको आपूर्ति गर्नुपर्ने देखिन्छ। मध्यकालमा हाल त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा संचालन भइरहेको यस कार्यक्रमलाई क्रमशः अगाडि बढाउँदै अन्य विश्वविद्यालयको प्रादेशिकस्तरमा समेत अध्ययन, अध्यापनको व्यवस्था मिलाउनु उपयुक्त देखिन्छ। हाल बेलायतका बीमाङ्की सोसाइटीहरूका परीक्षा केन्द्र काठमाडौंमा संचालनमा रहेका तर छिमेकी भारतको बीमाङ्की सोसाइटीहरूका परीक्षा केन्द्र काठमाडौंमा नभएको अवस्थामा नेपालमा त्यस्ता परीक्षा केन्द्र खोल्न पहल गर्ने र दीर्घकालमा बीमाङ्की इजाजत लिएर विदेशमा रहेका नेपाली जनशक्तिहरूको प्राविधिक सहायता लिई नेपालमा नै यस्तो बीमाङ्की इजाजत प्रदान गर्ने सोसाइटी गठन गर्न बीमाङ्की सोसाइटी सम्बन्धी ऐन, नियमावली र संरचनागत व्यवस्थाका लागि सबै सरोकारवालाहरूले नियमित पहल एवम् सरसहयोग गर्नु आवश्यक छ। (स्थलगत सर्वेक्षण २०२१)

८. निष्कर्ष :

त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गतको विएस्सी इन एकचुरीयल कार्यक्रमका सम्बन्धमा त्यहाँ अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरूलाई सहभागी गराएर सर्वेक्षण गरी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको हो। समग्रमा सबै विद्यार्थीले तोकिएको समयमा फारमहरू भरेर फिर्ता गरेका आधारमा यसमा विद्यार्थीहरूको राम्रो सहभागिता र चाख रहेको बुझ्न सकिन्छ। यो विषय नयाँ भइकन पनि धेरैले चाखका साथ भर्ना भई अध्ययन सम्पन्न गरेका छन्। कार्यक्रम त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत निजीस्रोतमा संचालन भए पनि यसमा एकजना निर्देशक त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट खटिनुभएको, अध्यापक र कर्मचारी अन्य बाह्य स्रोतबाट व्यवस्था गरिएको अवस्था भएको हुनाले गुणस्तर सुधारमा साधनस्रोतमा केही कमी भएको देख्न सकिन्छ। त्यसैले यस्ता कार्यक्रमलाई त्रिभुवन विश्वविद्यालयले सरकारी स्रोतबाट संचालन गरेमा बढी प्रभावकारी हुने विद्यार्थीहरूका जवाफमा उल्लेख छ। (स्थलगत सर्वेक्षण २०२१)

यो कार्यक्रम छोटो समयमा नै विद्यार्थी र अभिभावकबीच अत्यन्तै लोकप्रिय र सफल भएको कुरा प्रश्नावलीहरूमा विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त जवाफ र अध्ययन सम्पन्न गरेपश्चात् बेलायतको बीमाङ्की सोसाइटीको परीक्षा उत्तीर्ण भएका विद्यार्थीहरूले बीमा लगायतका क्षेत्रमा तुरुन्तै रोजगारी पाएको अवस्थाले प्रमाणित गरेको छ। बीमाङ्कीय शिक्षा तथा पेशा बीमा लगायत वित्तीय क्षेत्रको विकास, विस्तार र लगानी तथा रोजगारी बृद्धि लगायत समग्र अर्थतन्त्रलाई चलायनमान बनाउन बामाङ्कीय विज्ञान अति नै आवश्यक र उपयोगी सिद्ध भएको छ। बीमा समिति, बीमा कम्पनी र अन्य आर्थिक नियामक निकाय, नेपाल सरकार, कोष व्यवस्थापन गर्ने निकायका लागि समेत क्रमशः यससम्बन्धी जनशक्ति खाँचो महशूस भइरहेको छ। तसर्थ, बीमाङ्की जनशक्ति नेपालमा नभएको हालको अवस्थामा यसको विकासमा सबै सरोकारवालाबाट पहल हुन जरूरी छ।

१३. सन्दर्भ सामाग्रीको सूची:

- अर्थतन्त्रसँग सम्बन्धित सामग्री र नियमनकारी निकायका सम्बन्धित प्रकाशन तथा प्रतिवेदनहरू,
- नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयका विभिन्न मितिका आर्थिक सर्वेक्षणहरू,

- नेपालको बीमा नियमनकारी निकाय 'बीमा समिति' का विभिन्न मितिका वार्षिक प्रतिवेदनहरू,
- नेपालको बैङ्क वित्तीय संस्थाको नियमनकारी निकाय 'नेपाल राष्ट्र बैङ्क' का विभिन्न मितिका मौद्रिक नीति र आर्थिक रिभ्यु प्रतिवेदनहरू,
- धितोपत्र नियमनकारी निकाय नेपाल धितोपत्र बोर्डको विभिन्न मितिका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- सामाजिक सुरक्षा कोषको सचिवालयका विभिन्न मितिका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- कर्मचारी संचय कोषका विभिन्न मितिका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- नागरिक लगानी कोषका विभिन्न मितिका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- त्रिभुवन विश्वविद्यालयका विभिन्न मितिका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- नेपालका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका सम्बन्धित प्रकासन तथा प्रतिवेदनहरू,
- नेपालका बीमा क्षेत्रका सम्बन्धित प्रकासन तथा प्रतिवेदनहरू,
- नेपालका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका छाता संगठनका सम्बन्धित प्रकाशन तथा प्रतिवेदनहरू,
- नेपालका बीमा कम्पनीका छाता संगठन सम्बन्धित प्रकाशन तथा प्रतिवेदनहरू,
- नेपालका जीवन बीमा कम्पनीहरूमो छाता संगठनबाट विभिन्न मितिमा प्रकासन भएका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- नेपालका निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूमो छाता संगठनबाट प्रकासन भएका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- विश्व बीमा नियमनकारी निकायहरूको छाता सङ्गठनका सम्बन्धित प्रकाशन तथा प्रतिवेदनहरू,
- विश्वका बीमाङ्कीको सङ्गठनहरूका विभिन्न मितिका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू,
- भारतीय एक्चुरी सोसाइटीका विभिन्न मितिका वार्षिक बजेट तथा प्रतिवेदनहरू ।

ऐनहरू :

- बीमा ऐन, २०४९,
- सामाजिक सुरक्षा कोष ऐन, २०७४,
- नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८,
- बैङ्क तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०६३ ।

नियमावलीहरू :

- बीमा नियमावली, २०४९ ।
- अन्तराष्ट्रिय स्तरका प्रतिवेदनहरू ।

Websites:

- <https://www.actuarialpost.co.uk>
- <http://www.actuaries.org.uk>
- <https://www.casact.org/library/astin>
- <http://www.wiley.co.uk>
- <https://www.soa.org>
- <https://www.iaisweb.org>
- <https://www.asppa.org>
- <https://smstu.edu.np>
- <http://actuarialsocietyofnepal.org>
- <https://www.actuaries.org.sg>
- <https://www.actuaries.org.my>
- <https://www.actuaries.asn.au>
- <http://www.theactuary.com>
- <http://www.beanactuary.com>
- www.lai.org.in
- www.actuarie.com
- <https://www.actuarialsociety.org.za>
- <http://www.actuaries.jp>

बीमा कम्पनीको मर्जर तथा प्राप्ति : उपादेयता तथा कानूनी व्यवस्था

दिनेश कुमार लाल

निर्देशक,

बीमा समिति

नेपालले सन् १९८० को दशकमा आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरे पश्चात् निजी तथा विदेशी लगानीमा नेपालमा बीमा कम्पनीहरू प्रवेश गरेको पाइन्छ। हाल नेपालमा २० वटा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमक, १९ वटा जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमक र २ वटा पुनर्जीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरू रहेका छन्। नेपालमा भूगोल र जनसङ्ख्याको तुलनामा धेरै बीमा कम्पनीहरूको उपस्थितिले बीमा सेवाको पहुँच विस्तार हुनुका साथै कूल गार्हस्थ उत्पादनमा समेत बीमाको योगदान वृद्धि हुँदै गएको छ। बीमा कम्पनीहरूको सङ्ख्यात्मक वृद्धिसँगै बीमा क्षेत्रले अनेकौँ वित्तीय जटिलताहरू र चुनौतीहरू, जस्तै: कमजोर सुशासन, अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा, न्यून पूँजी पर्याप्तता र अन्य प्रणालीगत जोखिमहरू, देखिएका छन्।

जनसङ्ख्याको हिसावले भारत र बङ्गलादेशको तुलनामा नेपालको जनसङ्ख्या कम छ। तर नेपालमा बीमकको सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा बढी देखिन्छ, यहाँ यति बीमा कम्पनीहरू आवश्यक छैन। यिनै कुराहरूलाई ध्यानमा राखेर बीमा समितिले बीमक गाभ्ने तथा गाभिने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३ जारी गर्‍यो। साथै, समितिले बीमक गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्ति गर्ने निर्देशिका, २०७६ परिमार्जन सहित दोस्रो पटक जारी गर्‍यो।

हुनत: नेपाल राष्ट्र बैङ्कले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूका लागि मर्जर सम्बन्धी विनियमावली, २०६७ र प्राप्ति सम्बन्धी विनियमावली, २०७० क्रमसँग जारी गर्‍यो। यी दुवै विनियमावलीहरूले पछि करिब १/४ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू मर्जर प्रक्रियामा सहभागी भएपछि मूर्त रूप लिएको पाइन्छ। बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको मर्जर र प्राप्ति प्रक्रियाले आ.व. २०७२/७३ को मौद्रिक नीति मार्फत सबै बर्गका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको चुक्ता पूँजी वृद्धि गर्नुपर्ने व्यवस्था ल्याएपछि तीव्रता पायो। यसपछि Force Merger को नीति पनि लिइयो। मर्जर र प्राप्ति सम्बन्धी नयाँ विनियमावली, २०७३ जारी गरियो। तत्पश्चात्, आजको दिनसम्म आइपुग्दा लगभग १५५ वटा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा रहेका छन्। यसअघि वि.सं. २०६७-७० को अवधिमा २०० वटाभन्दा बढी बैङ्क तथा वित्तीय संस्था रहेका थिए। अझै पनि थप केही बैङ्क तथा वित्तीय संस्था मर्जर र प्राप्तिकै प्रक्रियामा रहेका छन्। विभिन्न अतिरिक्त सुविधाहरू दिएर नेपाल राष्ट्र बैङ्कले मर्जर र प्राप्तिका लागि बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई प्रोत्साहन गर्दै आएको छ।

बीमा क्षेत्रमा भने शुरूमा निर्जीवन बीमा कम्पनीका लागि रू. १० करोड र जीवन बीमा कम्पनीका लागि रू. २५ करोड चुक्ता पूँजी तोकिएको थियो। आ.व. २०६४/६५ मा पूँजी वृद्धि गरी रू. २५ करोड निर्जीवन बीमा र रू. ५० करोड जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूका लागि तोकियो। वि.सं. २०७३ सालमा समितिको नेतृत्व फेरिएर नयाँ नेतृत्व आए लगत्तै जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने निजीक्षेत्रका लागि नयाँ इजाजतपत्र दिने उद्देश्यले बीमक दर्ता तथा बीमा व्यवसाय सञ्चालन सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३ जारी गरियो। उक्त निर्देशिकामा जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकले रू. २ अर्ब र निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकले रू. १ अर्ब चुक्ता पूँजी कायम गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ।

चुक्ता पूँजीको वृद्धिसँगै आ.व. २०७३/७४ मा थप ९ वटा जीवन बीमा कम्पनी र ३ वटा निर्जीवन बीमा कम्पनीले समितिबाट इजाजतपत्र पाए। निर्देशिका बमोजिम चुक्ता पूँजी नपुगेका बीमकहरूलाई वि.सं. २०७५ असार मसान्तभित्र चुक्ता पूँजी पुर्याउनु पर्ने व्यवस्था भए पनि केही बीमा कम्पनीहरूले तोकेको समय सीमाभन्दा ढिलो गरी पूँजी पुर्याए भने केही बीमकले तोके बमोजिमको चुक्ता पूँजी हालसम्म पनि पुर्याउन सकेका छैनन्। नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको राष्ट्रिय बीमा संस्थान र नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व रहेको राष्ट्रिय बीमा कम्पनीले त लामो समयदेखि बीमाङ्कीय मूल्याङ्कन र लेखापरीक्षण गरी वित्तीय विवरण बीमा समितिबाट स्वीकृत समेत गराएका छैनन्। निर्देशिका बमोजिम तुरुन्तै तोकेको चुक्ता पूँजी पुग्ने छाँटकाँट देखिदैन। हालै मात्र बीमा समितिले एक वर्षभित्र निर्जीवन बीमा कम्पनीले रू. २५० करोड र जीवन बीमा कम्पनीले रू. ५०० करोड चुक्ता पूँजी पुर्याउनु पर्ने निर्णय गरिसकेको छ।

एकातर्फ बीमा कम्पनीहरूको सङ्ख्यात्मक उपस्थित बढ्दै गएको छ भने अर्कातर्फ कम्पनीहरूको पूँजीगत आधार बलियो हुन नसकेको, व्यवस्थापन खर्च बढ्दै गएको, क्रस होल्डिङ भई लगानी भएको, मुनाफा क्षमता नभएको, दावी भुक्तानीमा समस्या रहिरहेको, अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा बढ्दै गएको, सुशासन कायम हुन नसकेको, गुणस्तरीय बीमा सेवाको विस्तार हुन नसकेको लगायतका समस्या यथावत नै रहेका छन्। बीमा परम् सद्विश्वासको सिद्धान्तमा आधारित हुन्छ। कुनै सूचना लुकाएर वा नभएको कुरालाई हो भनेर बीमा गर्नु हुँदैन। आज बीमकहरू बीमा शुल्क वृद्धिको नाममा underwriting प्रक्रियामा प्रभावकारी देखिएका छैनन्। बीमा गर्दा बीमाङ्कको २-३ गुणा बीमा रकम आउँछ भनेर कतिपय बीम कम्पनीहरूले बीमालेख बिक्री गर्ने गरेको गुनासाहरू सुन्नमा आएका छन्। बीमा मध्यस्तकर्ताले सत्य तथ्य बीमितलाई जानकारी नगराई बीमालेख बिक्री गराउने गरेको समेत पाइन्छ। यसले गर्दा बीमाप्रतिको विश्वसनीयता कायम रहन कठिन देखिएको छ। बीमा कम्पनीको न्यून पूँजीगत संरचना, जोखिम धारण क्षमताको ह्रास र प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा कमी लगायतका समस्याहरू रहेका छन्।

बीमा समितिले हाल Risk based capital लाई सहयोग पुग्ने गरी पूँजी वृद्धिको निर्णय गरेको छ। वृद्धि भएको पूँजी पुर्याउनका लागि एक महिनाभित्र बीमकहरूले कार्ययोजना पेश गर्नुपर्ने छ। सबल बीमा कम्पनीहरूले साधारण शेयर र मुनाफाबाट वोनस शेयर जारी गरी पूँजी पुर्याउन सक्ने बाटो देखिन्छ। पर्याप्त संचित नाफा आर्जन नगरेका कम्पनीहरूले हकप्रद शेयर जारी गरी पूँजी पुर्याउने अर्को बाटो हुनसक्छ। बीमा कम्पनीहरूमा संस्थागत सुशासन निकै कमजोर छ। कम्पनीहरू बाहिरबाट देखिए जस्तो बलिया छैनन्। बीमकहरूले अण्डरराइटिङ्ग मुनाफा खासै गर्न सकेका छैनन्। लगानीबाट प्राप्त प्रतिफलका

आधारमा बीमकहरूको नाफा भएको देखिएको छ । औषत लाभांश ७ देखि १० प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ । कतिपय कम्पनीले लाभांश २-३ वर्षको एकैपटक दिएका छन् । केहिले दिन सकेका छैनन् । लगानीकर्ताले सोचे जस्तो लाभांश प्राप्त गर्न नसकेको अवस्थामा बीमा कम्पनीहरू हकप्रद शेयरबाट पूँजी वृद्धिमा जानु घातक हुन्छ ।

अर्को तर्फ सञ्चालनमा रहेका बीमा कम्पनीहरू एक आपसमा गाभिएर अथवा एउटा बीमकले अर्को बीमकलाई प्राप्ति गरेर नयाँ बन्ने बीमकको पूँजी वृद्धि गर्न सकिन्छ । बीमकहरूको अवस्था विश्लेषण गर्दा बीमकको खर्च बढ्दै र मुनाफा क्षमता घट्दै गएको छ । व्यवस्थापन र कर्मचारीमा हुनुपर्ने दक्षता छैन । बीमाको दायरा बढ्दै गए पनि कम्पनीहरू व्यवस्थित तथा नियन्त्रित हुन सकेका छैनन् । नेपालको बीमा नियमानकारी निकाय 'बीमा समिति' लाई पनि निरीक्षण तथा अनुगमनमा दिननुदिन चुनौती थपिएका छन् । यस अवस्थामा हकप्रद शेयर जारी गरी बीमकले जोखिम लिनुभन्दा मर्जर वा प्राप्तिको बाटो रोज्नु उत्तम हुनेछ । दुई वा दुईभन्दा बढी बीमा कम्पनी एक हुँदा बजारमा सिनर्जी प्रभाव परी बीमा बजारको विश्वसनीयता बढ्छ र थप पूँजी लगाउनु नपर्ने हुन्छ ।

बीमा कम्पनीहरूको सङ्ख्यात्मक बृद्धिबाट देखिएका समस्याहरू :

- बीमकहरूबीच अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा,
- पूँजी न्यूनता,
- सरेण्डर ल्याप्समा समस्या,
- दाबी भुक्तानीमा समस्या,
- मिस सेलिड,
- संस्थागत सुशासनमा कमी,
- न्यून नाफा,
- कर्मचारी सङ्ख्यामा बृद्धि,
- सञ्चालन खर्चमा बृद्धि,
- पुनर्बीमाको माध्यमबाट वैदेशिक मुद्रा बहिर्गमनमा बृद्धि
- गुणस्तरीय बीमा सेवा विस्तारमा कमी,
- वित्तीय अनुशासनमा ह्रास ।

बीमा कम्पनीहरूको मर्जर तथा प्राप्तिका फाइदाहरू :

- संस्थाको संचालन लागतमा कमी,
- बजार विस्तारमा सहजता,
- जोखिम धारण क्षमतामा वृद्धि,
- संस्थाको प्रतिस्पर्धा गर्ने क्षमतामा वृद्धि,
- कारोवार लगानीमा विविधता,
- आफ्ना शाखा सञ्चालनलाई विस्तार गर्न सहजता,
- पूँजीको पर्याप्तता,
- नाफा बढाउन तथा जोखिम घटाउन सहज,
- प्राविधिक रूपमा सबल ।

बीमा कम्पनीहरूको मर्जर तथा प्राप्तिका बेफाइदाहरू :

- कर्मचारीहरूको समायोजनमा कठिनाई,
- आफ्नो इमेज हराएर जानसक्ने,
- कामदारलाई बेरोजगार बनाउन सक्ने,
- जति ठूलो त्यति ठूलो असफलताको डर ।

बीमा कम्पनीहरूको मर्जर तथा प्राप्तिका आधारभूत समस्याहरू :

- Swap Ratio निर्धारण गर्न समस्या,
- संयुक्त मर्जर समिति बनाउन समस्या,
- मर्ज हुने वा विलय हुने संस्थाहरूका सम्पत्ति/दायित्व तथा कारोवारको मुल्याङ्कन गर्दा विवाद सिर्जना हुनसक्ने,
- मर्जर भइसकेपछि निर्माण हुने संस्थामा कर्मचारीरू समायोजन गर्न विवाद,
- विस्तृत लेखापरीक्षण (DDA) मा समस्या,
- Force Merger ले दवाव सिर्जना हुनसक्ने,

- मर्जर प्रक्रियापछि प्रस्ताव गरिएको कर छूट सम्बन्धी प्रक्रिया भन्कटिलो भई नीतिगत व्यवस्थाहरू व्यवहारमा नआउनसक्ने,
- बीमितको विश्वास गुम्ने डर,
- बीमितको संख्या घट्ने तथा बीमालेख बिक्री घट्ने जस्ता वाह्य जोखिमहरू सिर्जना हुनसक्ने,
- परिवर्तन व्यवस्थापनमा कठिनाइहरू आउने,
- एकीकृत योजना बनाउन समस्या ।

बीमा कम्पनी मर्जर तथा प्राप्तिको उद्देश्य :

- मुलुकको समग्र बीमा बजारलाई प्रवर्द्धन गरी त्यसप्रति सर्वसाधारणको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्ने,
- बीमा उद्योगलाई सुशासित, सुरक्षित, स्वस्थ, कुशल तथा सक्षम बनाई वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्वका लागि बीमितको हित संरक्षण गर्ने,
- पूँजीगत आधार सुदृढ गरी स्वस्थ प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको विकास गर्ने,
- मितव्ययिता हासिल गर्ने,
- इजाजतपत्र प्राप्त बीमकहरूको वित्तीय, मानव संसाधन, प्राविधिक एवम् अन्य क्षमता अभिवृद्धि गरी बीमितलाई आधुनिक बीमा सुविधा प्रदान गर्नसक्ने र बीमित तथा लगानीकर्ताको हित संरक्षण गर्ने,
- समाजका हरेक तप्का तथा न्यून आय भएका व्यक्ति समक्ष बीमा सेवा पुऱ्याउने,
- ग्रामिण भेगसम्म बीमाको शाखा सञ्जाल विस्तार गर्ने,
- बीमकको जोखिम धारण क्षमतामा वृद्धि गर्ने ।

बीमा कम्पनीहरूको मर्जर तथा प्राप्तिका चुनौतीहरू :

- DDA ले मर्जरमा जाने संस्थाहरूको वास्तविक वित्तीयस्थिति देखाउन नसक्ने भन्ने धारणा,
- DDA ले देखाएको Swap Ratio भन्दा निकै फरक पर्ने गरी मोलमोलाई (Bargaining) बाट मर्जर हुनसक्ने,
- मर्जर पश्चात् बीमा कम्पनीको अध्यक्ष एवम् संचालक को को रहने विषयमा समस्या खडा हुनसक्ने,
- मर्जर पश्चात् शेयर कारोवार फुकुवामा ढिलाई हुनसक्ने,
- बीमकहरूको अन्तर शाखा मिलानमा समस्या,

- सञ्चालनमा रहेका सफ्टवेयर फरक फरक हुने भएबाट एकीकृत कारोवार तत्काल शुरू गर्न जटिलता हुन सक्ने,
- कतिपय बीमकले प्रयोग गर्ने Software को विश्वसनीयतामा कमी हुने गरेको,
- संस्थाका आ-आफ्ना कर्मचारी विनियमावलीका कारण सुविधा पनि फरक हुने हुँदा मर्जरपछि तलव, ग्रेड समायोजन तथा पद मिलानमा समस्या हुनसक्ने,
- केही संस्थामा मर्जर हुन ठीक अगाडी तलव भत्ता बढाइएकाले मर्जरपछि समायोजनमा जटिलता हुनसक्ने,
- मर्जर भएको वर्षको बोनस वितरणमा विभेद हुनसक्ने,

मर्जर प्रक्रियालाई प्रोत्साहन गर्न सरकारबाट कर छुट र विशेष आकर्षण प्राप्त नभएको ।

बीमा समितिले बीमा उद्योगका लागि प्रथम पटक बीमक गाभ्ने तथा गाभिने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३ जारी गर्‍यो । उक्त निर्देशिका ल्याए पनि कुनै पनि जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकहरूले मर्जर तथा प्राप्ति प्रति रूचि देखाएनन् । यसका साथै समितिले पनि बीमकहरूसँग मर्जर तथा प्राप्तिका लागि छलफल समेत चलाउन सकेन । आ.व. २०७३/०७४ मा बीमा कम्पनीहरू थपिए सँगै बीमक गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्ति गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३ जारी भए पनि मर्जर तथा प्राप्तिका लागि बीमकहरू अग्रसर नभएपछि पुनः मर्जर तथा प्राप्तिका लागि बीमकहरूलाई प्रोत्साहित गर्न समितिले जारी गरेका अन्य निर्देशनहरूलाई आवश्यकता र औचित्यका आधारमा तोके बमोजिम छुट दिन सक्ने गरी संसोधन गरिसकेको छ । समितिबाट जारी बीमक गाभ्ने, गाभिने वा प्राप्ति सम्बन्धी निर्देशिकामा प्रक्रिया तथा कानूनी व्यवस्थाहरू प्रष्ट पारिएका छन् ।

विद्यमान कानूनी व्यवस्था :

(१) बीमक गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्तिका लागि निवेदन दिनुपर्ने :

कुनै पनि जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकले समान प्रकृतिको बीमा व्यवसाय गर्ने कुनै अर्को बीमकमा तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकले समान प्रकृतिको बीमा व्यवसाय गर्ने कुनै अर्को बीमकमा गाभ्ने वा गाभिने चाहेमा दुई वा सोभन्दा बढी बीमकले आ-आफ्नो सञ्चालक समितिबाट निर्णय गर्न सैद्धान्तिक सहमतिका लागि बीमा समितिमा संयुक्तरूपमा निवेदन दिनुपर्छ । तर प्राप्ति गर्ने कार्यका लागि आ-आफ्नो साधारण सभाको विशेष प्रस्ताव बमोजिम आ-आफ्नो सञ्चालक समितिबाट निर्णय गरी सैद्धान्तिक सहमतीका लागि पेश गर्नु पर्छ । सो को आवश्यकता तथा औचित्यका आधारमा बीमा क्षेत्रमा पर्ने असरको सामान्य प्रक्षेपण गर्नु पर्छ । पछिल्लो आर्थिक वर्षको लेखा परीक्षण भएको वासलात, नाफा नोक्सान हिसाव, नगद प्रवाह विवरण, खुद सम्पत्ति लगायतको वित्तीय विवरण सहितको लेखा परीक्षणको प्रतिवेदन, बीमकले कर्जा लिएका साहुहरूको हित सुरक्षार्थ गरिएको व्यवस्था, चल अचल सम्पत्ति दायित्वको यथार्थ विवरण, बीमकका कर्मचारीको व्यवस्थापनको विवरण, प्रचलित कम्पनी तथा धितोपत्र सम्बन्धी कानूनी स्वीकृती प्रक्रिया र प्रारम्भिक संभौतापत्र तथा समितिले तोकेका अन्य विषयहरू पेश गर्नु पर्छ ।

(२) प्राप्त निवेदनमाथि जाँचबुझ गर्ने :

बीमक गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्त गर्ने निवेदन माथि समितिले आवश्यक जाँचबुझ गर्छ र त्यस्तो जाँचबुझका सिलसिलामा समितिले आवश्यकता अनुसार निवेदकसँग छलफल गर्न तथा थप कागजात मांग गर्न सक्छ ।

(३) सैद्धान्तिक सहमति प्रदान गर्ने :

निवेदनमाथि जाँचबुझबाट बीमक गाभ्दा वा गाभिँदा वा बीमक प्राप्त गर्दा राष्ट्रको वित्तीय प्रणालीको विकास र स्वच्छ प्रतिस्पर्धा तथा प्रचलितको कानूनको पालनामा कुनै पनि किसिमको नाकारात्मक असर नपर्ने कुरामा बीमा समिति सन्तुष्ट भएमा त्यस्ता बीमकलाई मर्जरको प्रक्रिया अगाडी बढाउन समितिले सैद्धान्तिक सहमति दिन सक्छ, र यसरी सहमति दिँदा समितिले शर्त तोक्न वा निर्देशन दिन सक्छ ।

(४) सम्पत्ति तथा दायित्व मूल्यांकन सम्बन्धी व्यवस्था :

बीमा समितिबाट सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त गरेपछि त्यस्ता बीमकले आ-आफ्नो सम्पत्ती, दायित्व तथा कारोवारको मूल्याङ्कन गर्नका लागि लेखापरीक्षण गर्न आपसी सहमतीमा मूल्याङ्कनकर्ता नियुक्त गर्न लागेको जानकारी समितिलाई दिनुपर्छ । समितिबाट सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त गरेपछि लक्षित बीमकले आफ्नो सम्पत्ति र दायित्व तथा कारोवारको पछिल्लो अवस्थाको मूल्याङ्कन गर्न आफ्नो साधारण सभाबाट नियुक्त गरिएको वा साधारण सभाको अख्तियारी बमोजिम सञ्चालक समितिले नियुक्त गरेको लेखापरीक्षकबाट सम्पत्ती र दायित्व तथा कारोवारको पछिल्लो अवधीको मूल्याङ्कन गराउनु पर्छ । तर, जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने बीमकको हकमा सम्पत्ति र दायित्वको मूल्याङ्कन गर्न अनिवार्य रूपमा बीमाङ्गीय मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । प्राप्त गर्ने बीमकले लक्षित बीमकको सम्पत्ति तथा दायित्वको विस्तृत मूल्याङ्कन (DDA) गराउन सक्छ । मूल्याङ्कनकर्ताले सम्पत्ति, दायित्व, खुद सम्पत्ति तथा समग्र कारोवारको मूल्याङ्कन गर्दा सो सम्बन्धमा स्थापित मान्यता, आधार र विधि बमोजिम गर्नु पर्छ । सम्पत्ति तथा दायित्व मूल्याङ्कन गर्ने विधि, मूल्याङ्कनका आधार र क्षेत्रका सम्बन्धमा समितिले आवश्यक निर्देशन दिन सक्छ ।

(५) सम्भौता सम्बन्धी व्यवस्था :

गाभ्ने, गाभिने वा प्राप्त गर्ने सैद्धान्तिक सहमति पाएका बीमकले देहायका विषयहरू खुलाई सम्भौता गर्नुपर्छ :

- (क) बीमित साहु तथा शेयरधनीहरूको हित संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था,
- (ख) बीमकको सम्पत्ति तथा दायित्वको मूल्याङ्कन पद्धति र मिलान सम्बन्धी व्यवस्था,
- (ग) लगानी तथा कारोवारको व्यवस्थापन, अन्तर बीमक स्वामित्व तथा अन्तर बीमक लेनदेन विवरण, जमानत वा प्रत्याभुतिको विवरण, सम्पत्ति र दायित्वको उचित व्यवस्थापन,
- (घ) गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्त गर्ने प्रक्रिया, लाग्ने समय र लागतको विवरण,

- (ड) सञ्चालन तथा व्यवस्थापन संरचना र सञ्चालकको नामावली,
- (च) गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्त गर्ने सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त बीमक वा मूल बीमक र लक्षित बीमकका कर्मचारीहरूको तह मिलान र सेवा सुविधाको मिलान गर्ने व्यवस्था,
- (छ) उल्लेख्य स्वामित्व भएका शेयरधनी तथा अन्य शेयरधनीहरूको विवरण,
- (ज) नयाँ बीमकका रूपमा गाभ्ने, गाभिने भए सो बीमकको नाम, प्रबन्धपत्र र नियमावली, पूँजी संरचना, पुनरसंरचना तथा बर्ग,
- (झ) विदेशी बीमकको हकमा सम्बन्धित नियमनकारी निकायको सहमतिपत्र,
- (ञ) विदेशी बीमकको हकमा नेपालमा रहेको बीमकको व्यवसाय प्राप्त गर्ने वा त्यस्तो बीमकको सम्पूर्ण व्यवसाय नेपालमा बिक्री गर्ने भए सो विषय,
- (ट) सरोकारवालाको गुनासो व्यवस्थापन पद्धति,
- (ठ) समितिले तोकेका अन्य आवश्यक विवरण ।

(६) स्वीकृति सम्बन्धी व्यवस्था :

गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्त गर्ने सैद्धान्तिक सहमति पाएका बीमकले आ-आफ्नो साधारण सभाबाट सोसम्बन्धी विशेष प्रस्ताव पारित गरी गाभ्ने वा गाभिने वा प्राप्त गर्ने कार्यको अन्तिम स्वीकृतिका निमित्त सम्झौता संलग्न गरी संयुक्तरूपमा बीमा समिति समक्ष निवेदन दिनुपर्छ। उक्त निवेदनमाथि आवश्यक जाँचवुझ गर्दा त्यस्तो बीमकसँग थप जानकारी वा कागजात मांग गर्न आवश्यक देखेमा समितिले थप जानकारी वा कागजात मांग गर्न सक्छ। यसरी जाँचवुझ गर्दा बीमक गाभ्दा वा गाभिँदा वा प्राप्त गर्दा बीमा क्षेत्रमा स्वस्थ प्रतिस्पर्धाको वातावरण, कुनै बीमकको एकाधिकार वा नियन्त्रण अभ्यास कायम हुन सक्ने, नसक्ने तथा समग्र बीमकको संरचना, वित्तीय अवस्था तथा बीमितहरूलाई गम्भीर असर पर्ने सम्भावना तथा गाभिएपछिको बीमकमा उल्लेख्य स्वामित्व कायम हुने संस्थापक शेयरधनीको उपयुक्तता परीक्षण (Fit and proper test) समेत गरी समितिले बीमकलाई एक आपसमा गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्त गर्न शर्त वा सीमा तोकी अन्तिम स्वीकृति दिन सक्छ। स्वीकृति दिन उपयुक्त हुने नदेखिएमा समितिले कारण खुलाई सो को जानकारी ४५ दिनभित्र सम्बन्धित बीमकलाई दिनेछ। गाभ्ने, गाभिने तथा प्राप्त गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था समितिले तोके बमोजिम हुने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

उपसंहार

बीमा व्यवसायले देशको अर्थतन्त्र र सामाजिक विकासमा विभिन्न किसिमले योगदान दिइरहेको छ। आर्थिक, सामाजिक तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न हुने जोखिमलाई पूर्णरूपमा बीमाले वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्दछ। बीमा कम्पनीहरूको संख्यात्मकरूपमा बृद्धि भएसँगै अनेकौ वित्तीय जटिलता तथा चुनौतीहरू थपिँदै गएका

छन् । समितिले चुक्ता पूँजी वृद्धिको निर्णय गरिसकेकाले बीमकहरूले तोकिएको समय सीमाभित्र पूँजी पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ ।

लगानीकर्ताहरूले सोचे जस्तो लाभांश प्राप्त गर्न नसकेको अवस्थामा हकप्रद शेयरबाट पूँजी वृद्धिमा जानु उपयुक्त नहुन सक्छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सफल मर्जरबाट पाठ सिकेर बीमा कम्पनीहरू पनि स्वःस्फुर्तरूपमा मर्जर वा प्राप्तिका लागि अगाडी बढ्नु नै बेश हुन्छ । वित्तीय अवस्था र सुशासन कमजोर हुनुका साथै क्रस होल्डिङ भएका बीमकहरू एक आपसमा मर्ज हुने तथा प्राप्ति गर्ने कार्यतर्फ अग्रसर हुन सकेमा मात्र बीमित तथा लगानीकर्ता समेतको हित संरक्षण हुन्छ । साथै, यसबाट नेपालको बीमा बजारप्रति विश्वसनीयता कायम रहनेछ ।

नेपालको वित्तीय प्रणालीको वर्तमान अवस्था र सुधार तथा विकासका मुद्दा एवम् चुनौतीहरू

डा. नवराज अधिकारी

उप-कार्यकारी निर्देशक,

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

१. पृष्ठभूमि

वित्तीय बजार तथा वित्तीय संस्थाहरू मार्फत् बचतकर्ता तथा पूँजीको आवश्यकता पूरा गर्न चाहने पक्षहरू (बीच सम्बन्ध स्थापित गरी वचतलाई लगानी मार्फत् वस्तु तथा सेवाको उत्पादन र उपभोगका लागि परिचालन गर्न सहयोग पुऱ्याउने आवश्यक संयन्त्र नै वित्तीय प्रणाली हो। वित्तीय स्रोतको परिचालन जति बढी दक्ष एवम् प्रभावकारी हुन्छ उती नै खर्च तथा बचत गर्ने व्यक्ति तथा संस्थाहरू प्रोत्साहित हुने र सोही अनुसार ठूलो परिमाणमा बचत तथा खर्च गर्नसक्ने वातावरणको विकास भई देशमा आर्थिक गतिविधिहरूमा बढोत्तरी आउने गर्दछ।

अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय तथा कम्पनीस्तरमा सञ्चालन हुने वित्तीय प्रणालीलाई औपचारिक तथा अनौपचारिक गरी दुई भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ। औपचारिक वित्तीय प्रणालीमा विशेष गरी बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू, गैर बैङ्किङ्ग वित्तीय संस्थाहरू, बीमा सेवा, धितोपत्र बजार, मुद्रा बजार, वस्तुको फ्यूचर्स (कमोडिटी डेरिभेटिभ्स) बजार आदि हुने गर्दछन्। औपचारिक वित्तीय प्रणालीलाई बैङ्कमा आधारित वित्तीय प्रणाली तथा बजारमा आधारित वित्तीय प्रणालीमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ। बैङ्कमा आधारित वित्तीय प्रणालीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्था जस्ता वित्तीय मध्यस्थहरूको पूँजी परिचालनमा महत्वपूर्ण भूमिका हुने गर्दछ भने बजारमा आधारित वित्तीय प्रणालीमा पूँजी परिचालनमा धितोपत्र बजारको महत्वपूर्ण भूमिका हुने गर्दछ।

अधिकांश विकासोन्मुख देशहरूमा औपचारिक तथा अनौपचारिक वित्तीय प्रणालीको उपस्थिति रहने सन्दर्भमा नेपालको वित्तीय प्रणालीमा समेत औपचारिक तथा अनौपचारिक दुवै वित्तीय प्रणाली संलग्न रहेको देखिन्छ। वित्तीय प्रणालीको अल्पविकसित चरणले गर्दा नेपालमा हालसम्म पनि करिब ४० प्रतिशत अनौपचारिक वित्तीय प्रणाली रहेको चर्चा उच्च कर्मचारी तथा विज्ञहरूको तहमा हुने गरेको छ। औपचारिक वित्तीय प्रणालीमा सङ्गठित वित्तीय संस्थाहरू तथा नियमन पद्धती सहितको प्रणालीको उपस्थिति रहन्छ, जसले आधुनिक अर्थतन्त्रका विविध वित्तीय आवश्यकतालाई पूरा गर्दछ।

सन् १९८० मा नेपाल सरकारले आफ्ना कर्मचारी तथा जमिनदारलाई मात्र कर्जा प्रवाह गर्नका लागि

नगद कोष उपलब्ध गराउने गरी स्थापना गरेको 'तेजारथ अड्डा' बाट कर्जा व्यवस्थापन प्रक्रियाको शुरूवात भएको नेपालको औपचारिक वित्तीय प्रणालीमा सन् १९३७ मा नेपाल बैङ्क लि. को स्थापना भएपश्चात् मात्र सर्वसाधारणलाई वित्तीय सेवा उपलब्ध हुने गरेको देखिन्छ। तत्पश्चात नेपालमा बीमा सेवा लगायत अन्य वित्तीय सेवाको शुरूवात भएको र त्यसक्रममा सन् १९७६ मा सेक्युरिटी खरिद विक्री केन्द्रको स्थापना भई नेपालमा धितोपत्र बजारको समेत संस्थागत विकासको औपचारिक शुरूवात भएको देखिन्छ। नेपालको औपचारिक वित्तीय प्रणालीमा हाल बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू, गैरबैङ्किङ्ग वित्तीय संस्थाहरू, बीमा कम्पनीहरू, धितोपत्र बजार, मुद्रा बजार र बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरू आदिको उपस्थिति रहेको छ।

२. वित्तीय प्रणालीको वर्तमान अवस्था

नेपालको वित्तीय प्रणालीमा हाल बैङ्क तथा वित्तीय सेवाको अवस्था हेर्दा विभिन्न प्रकारका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना तथा संचालन भई आधुनिक बैकिङ्ग प्रणालीका रूपमा विकसित भएको देखिन्छ। सन् २०२२ को जनवरीको मध्येसम्ममा बाणिज्य बैङ्क २७, विकास बैङ्क १७, वित्त कम्पनी १७, लघुवित्त कारोवार गर्ने लघु वित्त संस्थाहरू ६७, अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू १५ र पूर्वाधार विकास बैङ्क एक गरी कूल १४४ वटा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू, जीवन बीमा कम्पनी १९, निर्जीवन बीमा कम्पनी २० तथा पुर्नबीमा कम्पनी दुई गरी कूल ४१ वटा बीमा कम्पनीहरू र कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष, निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष गरी ४ वटा गैरबैङ्किङ्ग वित्तीय संस्थाहरू समेत गरी कूल १८९ वटा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। सन् २०२१ को मध्ये जुलाईसम्ममा देशको कूल ग्राहस्थ उत्पादन रु. ४२ खर्ब ६७ अर्ब ३२ करोड रहेको तुलनामा अक्टोबर १६, २०२१ मा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रहेको कूल निक्षेपको प्रतिशत ११३.३१ प्रतिशत तथा प्रवाहित ऋण १०५.४२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। साथै, मध्ये जुलाई २०२१ मा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सम्पत्ति देशको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको १७०.९३ प्रतिशत पुगेको देखिन्छ।

हाल नेपाल सरकारले बीमा सेवाका सम्बन्धमा तेस्रो पक्ष बीमा तथा वैदेशिक रोजगार म्यादी जीवन बीमा जस्ता अनिवार्य नीतिहरू र बाली तथा पशु बीमा र स्वास्थ्य बीमा जस्ता स्वैच्छिक बीमा नीति गरी चारवटा नीतिहरू लिएको देखिन्छ। विद्यमान बीमा नीति अनुरूप सरकारले देशमा बीमा सेवाको विकास एवम् विस्तारका लागि आवश्यक सहजीकरण गर्ने र बीमा समितिले बीमा ऐनको व्यवस्था अनुसार बीमा सेवाको विकास तथा विस्तारलाई प्रबर्द्धन गर्ने तथा नियमन गर्ने कार्यहरू भइरहेको देखिन्छ।

सन् २०२२ को अप्रिल १६ सम्ममा धितोपत्रको प्राथमिक निष्काशनमा आस्वा (एएसबिए) तथा सि(आस्वा (सि-एएसबिए) प्रणालीको प्रयोग भई कूल ५९ वटा बैङ्क तथा वित्तीय संस्था मार्फत् देशका ७७ जिल्लाका ७३९ स्थानीय तहमा प्राथमिक बजारको पहुँच अभिवृद्धि भएको छ। धितोपत्रको दोस्रो बजारमा सेवा प्रदान गर्ने धितोपत्र दलाल व्यवसायीको काठमाडौँ उपत्यकामा मुख्य कार्यालय ५० वटा तथा काठमाडौँ उपत्यका बाहिर २१ जिल्लाको ४९ स्थानमा शाखा विस्तार तथा काठमाडौँ उपत्यकामा मर्चेण्ट बैङ्करको कूल संख्या ३१ तथा उपत्यका बाहिर नौ शाखाहरू सञ्चालनमा आई धितोपत्र व्यवसाय सेवा देशव्यापी हुँदै गएको छ। साथै, देशमा एक स्टक एक्सचेञ्ज तथा सो मा सूचीकृत हुने कम्पनीहरूको कूल सङ्ख्या २२५ रहेको छ भने धितोपत्रको केन्द्रीय निक्षेप सेवा प्रदायक

एक तथा यस अन्तर्गत निक्षेप सदस्यको संख्या ८२ रहेको छ । धितोपत्र बजारका अन्य पूर्वाधारहरूमा १६ सामूहिक लगानी कोष, दुईवटा शाखा मूल्याङ्कन संस्था र धितोपत्रको प्राथमिक बजारमा स्वतन्त्र मूल्यमा निष्काशन हुने धितोपत्रको स्वच्छ तथा यथार्थ मूल्य निर्धारण व्यवस्थाका लागि ८३ वटा योग्य संस्थागत लगानीकर्ता समेत गरी नेपालमा सन् २०२२ अप्रिल १६ सम्ममा धितोपत्र बजार सम्बन्धी ५५४ वटा कम्पनीहरूको उपस्थिति रहेको छ ।

३. वित्तीय प्रणालीको सुधार तथा विकासमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरू

देशमा वित्तीय क्षेत्र तथा यसमार्फत् परिचालित सम्पत्तिहरूको आकारमा द्रूत गतिमा विकास हुँदै गए अनुसार देशको अर्थतन्त्रको समेत विकास हुनुपर्नेमा सो हुन नसकिरहेको देखिन्छ । वित्तीय क्षेत्र मार्फत् परिचालित पूँजीको लगानी उत्पादनशील क्षेत्रमा अपेक्षितरूपमा नभइरहेको, उच्च तथा शीघ्र प्रतिफल प्राप्तीका लागि गैरउत्पादनमूलक क्षेत्रमा ठूलो परिमाणमा पूँजी परिचालन भइरहेको देखिन्छ । यसले गर्दा वित्तीय क्षेत्रको स्थिरता तथा दीर्घो विकासमा समेत समस्या उत्पन्न हुन सक्ने देखिन्छ । यस परिप्रेक्ष्यमा नेपालको वित्तीय प्रणालीको सुधार तथा विकासमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिहरूका सम्बन्धमा देहाय बमोजिमका बुँदाहरूमा संक्षेपमा चर्चा गरिएको छ :

(क) संरचनात्मक सुधार एवम् विकास र वित्तीय सेवाको पहुँचमा बृद्धि

सन् २०१५ को नेपालको संविधान बमोजिम नेपाल सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यका रूपमा परिभाषित भइसकेपछि सङ्घीय गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय भई हाल सात वटा प्रदेश तथा ७५३ वटा स्थानीय तहको संरचना रहेको र वित्तीय सङ्घीयता कार्यान्वयनमा आइसकेको अवस्था छ । देशको विकसित परिवेश अनुसार वित्तीय प्रणालीको विकास तथा विस्तार गर्न सम्बन्धित पक्षहरू जिम्मेवारीपूर्णरूपमा प्रस्तुत हुनुपर्ने हालको अवस्थामा विगतको जस्तो केन्द्रीकृत सोच तथा अभ्यासमा परिवर्तन ल्याउनुपर्ने भएको छ । यसका लागि मुख्यरूपमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू, बीमा सेवा र धितोपत्र बजारको सञ्जाल देशका सबै स्थानीय तहमा पुऱ्याई निक्षेप तथा कर्जा, बीमा सेवा तथा धितोपत्र बजार तथा नियमन सेवाको पहुँच बृद्धि गर्नुपर्ने हुन्छ । लागत, लगानी, बजार तथा प्रतिफलको दृष्टिकोणबाट हेर्दा समग्र वित्तीय प्रणालीको पहुँच सबै स्थानीय तहमा अपेक्षा अनुसार पुऱ्याउन विशेष पहल तथा सक्रियताको आवश्यकता पर्दछ । यसरी हेर्दा बीमा सेवा, धितोपत्र बजार सेवा तथा सम्बन्धित नियमन सेवाको पहुँच सबै स्थानीय तहमा पुऱ्याउन विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू, बीमा सेवा तथा धितोपत्र बजारको नियमन र सरकारको वित्तीय नीति तथा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले जारी गर्ने मौद्रिक नीतिमा सबै प्रदेशको चासो तथा संलग्नता बढाई देशको सङ्घीय संरचना अनुसार उपयुक्त नियमन तथा नीतिहरू लागू गर्न तत्काल अधि बढनुपर्ने अवस्था रहेको छ । त्यस्तै, वित्तीय प्रणालीमा विगतदेखि नै विभिन्न संरचनात्मक कमी कमजोरीहरू रहेका छन् । जस्तो विभिन्न वित्तीय तथा गैरवित्तीय संस्थाहरू, बीमा कम्पनी तथा धितोपत्र बजार र पूर्वाधार कम्पनीहरूमा हालसम्म पनि सम्बन्धित ऐन नियमको व्यवस्था विपरित सरकार तथा नियमन निकायहरूको स्वामित्व तथा व्यवस्थापन कायमै रहेको छ । यस्ता संरचनात्मक कमी कमजोरीहरूको कारणले सम्बन्धित संस्थाहरूको सुशासन अभ्यासमा अपेक्षित सुधार नहुनुका साथै नियमन प्रभावकारिता समेत बढ्न नसक्दा देशको वित्तीय प्रणाली सुदृढ तथा सशक्तरूपमा विकसित हुन सकिरहेको छैन । यस प्रकारका संरचनात्मक कमी कमजोरी यथाशीघ्र हटाउन र वित्तीय सेवाको

पहुँच देशभर सर्वसुलभ बनाउने कार्य तत्काल अगाडि बढाउन नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित नियमन निकाय अग्रसर हुनुपर्ने देखिएको छ ।

(ख) बचत तथा पूँजी उत्पादनशील गतिविधिहरूमा परिचालन

बैंडक तथा वित्तीय संस्थाहरू मार्फत् निक्षेप सङ्कलन तथा ऋण प्रवाह ठूलो परिमाणमा भए तापनि बचत परिचालन उत्पादनशील गतिविधिहरूमा न्यून मात्रामा र विलासिताका साधन, घर जग्गा खरिद, उपभोग्य सामान तथा सट्टेबाजी जस्ता गतिविधिहरूमा परिचालन हुँदा देशको कूल गार्हस्थ उत्पादनको बृद्धिमा अपेक्षितरूपमा सहयोग पुगेको देखिदैन । वित्तीय संस्था तथा बजारमा दीर्घकालीन सोचभन्दा अल्पकालीन सोच तथा सट्टेबाजी अभ्यास व्याप्त हुँदा उपलब्ध वित्तीय सेवा तथा वजारले आवश्यक विश्वसनीयता तथा स्थिरता प्राप्त गर्न र देशका उद्यम तथा व्यवसाय प्रतिस्पर्धी तथा दीगो हुन सकिरहेका छैनन् । फलस्वरूप देश दिन प्रतिदिन छिमेकी मुलुकहरू तथा अन्य विकासोन्मुख देशहरू भन्दा पछाडि पर्दै गइरहेको अवस्था छ । यस तथ्यलाई मनन गरी वित्तीय प्रणाली मार्फत् सङ्कलित पूँजी उत्पादनशील गतिविधितर्फ प्रवाहित गर्ने कार्यमा बैंडक तथा वित्तीय संस्थाहरू, बजार सहभागीहरू तथा सम्बन्धित नियमन निकाय गम्भिररूपमा प्रस्तुत हुनुपर्ने देखिन्छ ।

(ग) नियमन तथा सुपरिवेक्षण क्षमता अभिवृद्धि

नेपाल राष्ट्र बैंडक ऐनले नेपाल राष्ट्र बैंडकलाई स्वायत्तरूपमा संचालन तथा वित्तीय संस्थाहरूको नियमनका लागि आवश्यक सुदृढ व्यवस्थामार्फत् पर्याप्त अधिकार प्रदान गरेकाले बैंडक तथा वित्तीय संस्थाहरूको नियमन प्रभावकारी हुन सकेको छ । तर धितोपत्र सम्बन्धी ऐन तथा बीमा सम्बन्धी ऐनमा नियमन निकायहरूलाई स्वायत्तरूपमा संचालन तथा नियमनका लागि सुदृढ व्यवस्थाहरू नहुँदा यी नियमन निकायहरू पूर्ण स्वायत्तरूपमा संचालन हुन सकेको छैन भने नियमन कार्य पनि प्रभावकारी हुन सकेको देखिदैन । धितोपत्र बजार तथा बीमा सेवा सम्बन्धी सुदृढ नियमन व्यवस्थाहरू समावेश भएका नयाँ ऐनहरू यथाशीघ्र तर्जुमा तथा विधायन प्रक्रिया पूरा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक देखिन्छ । यसबाट सम्बन्धित नियमन निकायहरूमा योग्य एवम् दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्न तथा कर्मचारीहरूको सेवालार्ई दीर्घकालीन बनाउन आवश्यक वित्तीय सुविधाहरूको समेत व्यवस्था गर्न सहज हुन्छ । साथै, यसबाट नियमन तथा बजार सुपरिवेक्षण क्षमता बढ्न जानुका साथै नियमन निकायहरूलाई पर्याप्त अधिकार समेत प्राप्त हुँदा बजारमा गलत तथा अस्वच्छ गतिविधिहरू गर्ने तथा नियमन व्यवस्थाहरूको परिपालना नगर्ने पक्षहरूलाई नियामक निकायहरूले आवश्यक कारवाही गर्ने कार्य अगाडि बढाई निरूत्साहित गर्न समेत सहज हुने गर्दछ ।

(घ) संस्थागत सुशासन अभ्यासमा सुधार

देशमा संस्थागत सुशासन तथा नियम परिपालना अभ्यासमा अपेक्षितरूपमा सुधार हुन सकेको छैन । वित्तीय संस्थाहरूको संचालन तथा बजारसम्बन्धी गतिविधिहरू खुल्ला, पारदर्शी तथा विश्वसनीयरूपमा अगाडि बढाउन र नियमन व्यवस्थाहरूको परिपालना गर्नमा सम्बन्धित पक्षहरू हिचकिचाइरहेको अवस्था छ । यसले गर्दा वित्तीय तथा बजार सम्बन्धी गतिविधिहरू स्वच्छ, पारदर्शी एवम् विश्वसनीय हुन सकिरहेका छैनन् । यसमा सुधार ल्याउन संस्थागत सुशासन सम्बन्धी स्तरीय एवम् सुदृढ आचारसंहिताको व्यवस्था गर्न तथा सो

व्यवस्थाहरूको पूर्णरूपमा परिपालना गराउनुमा सम्बन्धित सबै गम्भिररूपमा लागनुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

(ड) अन्तर बैङ्क कारोवार तथा मुद्रा बजारमा सुधार

देशका वित्तीय संस्थाहरूमा पर्याप्त तरलता नभएको अवस्थामा एक वित्तीय संस्थाले अर्को वित्तीय संस्थाबाट कर्जा लिई तत्कालको तरलताको आवश्यकता पूरा गर्न संभव भई बैकिङ्ग गतिविधिहरूलाई निरन्तरता दिन सकिन्छ । देशमा हालसम्म पनि अन्तर बैङ्क गतिविधिहरू पर्याप्तरूपमा बढ्न नसकेकोले वित्तीय संस्थाहरूबीच साधनको आदान प्रदान पर्याप्तरूपमा हुन सकेको देखिदैन । तसर्थ देशका वित्तीय संस्थाहरूबीच आपसी विश्वास बढाई अन्तर बैङ्क कारोवारमा बृद्धि ल्याउन आवश्यक देखिन्छ ।

यसैगरी, देशको मुद्रा बजारमा समेत विभिन्न कमी कमजोरीहरू रहेका छन् । मुद्रा बजारमा ट्रेजरी बिल्सहरूको मात्र कारोवार हुने व्यवस्था तथा अन्य औजारहरू, कमर्सियल पेपर, सर्टिफिकेट अफ डिपोजिट तथा मुद्रा बजारसम्बन्धी डेरिभेटिभ्स् उपकरणहरूको कारोवार हुन नसक्दा बजारमा सहभागीहरूले मुद्रा बजारबाट कुनै फाइदा लिन नसकिरहेको अवस्था रहेको छ । यसर्थ, देशमा वित्तीय गतिशीलता बढाउन तथा वित्तीय गतिविधिहरूलाई बढी प्रभावकारी बनाउन अन्तर बैङ्क कर्जा तथा मुद्रा बजारको सुधार र विकास एवम् विस्तारलाई उच्च प्राथमिकता दिन आवश्यक देखिन्छ ।

(च) छायाँ बैकिङ्ग गतिविधिहरूमा कमी ल्याउने

देशमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको पर्याप्त व्यवस्था भइसकेको भए तापनि हालसम्म सम्पूर्ण वित्तीय गतिविधिहरू औपचारिक माध्यम मार्फत् नभई करिब ४० प्रतिशत वित्तीय गतिविधिहरू हुण्डी, ढुकुटी, क्रिप्टो करेन्सी, साहु महाजनबाट ऋण सापटी, मिटर व्याजी जस्ता अनौपचारिक माध्यम अर्थात् छायाँ बैकिङ्ग (Shadow banking) मार्फत् हुने गरेको देखिएकोले वित्तीय क्षेत्र सम्बन्धी पूर्वाधार तथा सेवालाई सहज एवम् प्रभावकारी बनाई सबै वित्तीय गतिविधिहरूलाई औपचारिक वित्तीय प्रणाली मार्फत हुने व्यवस्था गर्न आवश्यक देखिन्छ । अनौपचारिक वित्तीय गतिविधिहरूको बढ्दो प्रभावले सरकार तथा नियमन निकायहरूले तर्जुमा गर्ने योजना तथा स्रोत साधनहरूको अनुमान सही तथा यथार्थ हुन नसक्दा योजनाको कार्यान्वयन तथा वित्तीय स्रोत साधनको परिचालन प्रभावकारी हुन सकेको देखिदैन । यसले देशको अर्थतन्त्रमा तरलताको अभाव हुने, ब्याजदरमा अस्थिरता आउने र देशमा व्यापारीकरण तथा औद्योगिकीकरण सम्बन्धी गतिविधिहरू प्रबर्द्धन हुन नसकिरहेको अवस्था रहेको देखिन्छ । तसर्थ, देशमा व्याप्त छायाँ बैकिङ्ग गतिविधिहरूमा कमी ल्याउन सरकार तथा सम्बन्धित नियमन निकायहरू खरोरूपमा प्रस्तुत हुन आवश्यक देखिन्छ ।

(छ) धितोपत्र बजारको सन्तुलित विकास तथा बजार सम्बन्धी गतिविधिहरूमा स्थायित्व

धितोपत्र बजारमा निष्काशनकर्ता तथा सूचिकृत कम्पनीहरूमा हाल बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको बाहुल्यता रहेको छ । तर उत्पादन तथा सेवा क्षेत्रका अधिकांश कम्पनीहरू हालसम्म धितोपत्र बजार मार्फत् पूँजी परिचालन गर्ने तथा धितोपत्र सूचीकरण गराउने काममा उदासिन रहेको देखिन्छ । यसले गर्दा धितोपत्र बजारका परिसूचकले देशको अर्थतन्त्रका सबै क्षेत्रको यथार्थ प्रतिनिधित्व गर्न अर्थात् धितोपत्रको दोस्रो बजारले देशको अर्थतन्त्रको मापनयन्त्र (Economic Barometer) को रूपमा कार्य गर्न सकिरहेको छैनन् । यसर्थ बैङ्क

तथा वित्तीय क्षेत्र बाहेक अन्य क्षेत्र अर्थात् वास्तविक क्षेत्रका कम्पनीहरूलाई धितोपत्र बजारमा आकर्षित गर्न सरल एवम् सुदृढ नियमन व्यवस्था तथा कर छूट लगायतका वित्तीय प्रोत्साहनको व्यवस्था समेत गर्न आवश्यक छ।

यसैगरी, धितोपत्र बजारमा संस्थागत लगानीकर्ताहरूको प्रवेश नगन्यरूपमा हुँदा धितोपत्र बजारमा धितोपत्रको मूल्य तथा कारोवार परिमाण लगायत विभिन्न किसिमका अस्थिरता बढ्दै गएको छ। यसमा सुधार ल्याउन सम्भौतित बचत परिचालन गर्ने कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष, सामाजिक सुरक्षा कोष तथा बीमा कम्पनीहरूको धितोपत्र बजारमा लगानी बढाउन आवश्यक सुधार गरी यसको विश्वसनीयता बढाउन आवश्यक देखिन्छ।

(ज) नियमन संरचनाको विकास गरी कमोडिटी डेरिभेटिभ्सलाई संचालन

देशको वित्तीय प्रणालीलाई स्वच्छ, प्रतिस्पर्धी एवम् विश्वसनीय बनाउने कार्यमा कमोडिटी डेरिभेटिभ्स बजारको समेत महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। यसबाट देशमा ठूलो परिमाणमा उत्पादन हुने वस्तुहरू तथा विशेष वस्तुहरूको बजारीकरण गर्नमा ठूलो सहयोग पुग्दछ। देशमा वेयरहाउस, गुणस्तर परीक्षण तथा ग्रेडिङ्ग एजिन्सी, यातायात तथा वेयरहाउस रिसिप्टमा आधारित वित्त (Warehouse Receipt Based Financing) आदिको विकास विस्तार भई यसबाट वित्तीय क्षेत्र समेत थप सुदृढ हुने वातावरण समेत तयार हुन्छ।

देशमा कमोडिटी डेरिभेटिभ्स बजारको नियमनका लागि वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ को व्यवस्था भई नियमन जिम्मेवारी तथा अधिकार नेपाल धितोपत्र बोर्डलाई दिइएको अवस्था रहेको छ। नेपाल धितोपत्र बोर्डले वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमावली तर्जुमा गरी नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा लागू गर्नुका साथै वस्तु विनिमय बजार संचालन अनुमति दिने प्रक्रियालाई स्वच्छ, प्रारदर्शी तथा विश्वसनीय बनाउन वस्तु विनिमय बजार संचालन अनुमति सम्बन्धी निर्देशिका समेत बनाई लागू गरिसकेको अवस्था रहेको भएतापनि हालसम्म यसका लागि अति आवश्यक वेयरहाउस सम्बन्धी नियमावली, कारोवारको राफसाफ तथा फछ्यौट नियमावली र वस्तु विनिमय बजार दलाल तथा बजार निर्माता सम्बन्धी नियमावली तर्जुमा गर्ने कार्य हुन सकिरहेको छैन। तसर्थ वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी नियमन व्यवस्थाहरूको अपर्याप्ततालाई यथाशीघ्र सम्बोधन गरी वस्तु विनिमय बजार संचालन अनुमति दिने तथा संचालनमा आउन आवश्यक अन्य सहजीकरण समेत गर्ने कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिन आवश्यक देखिन्छ।

(झ) वित्तीय साक्षरता तथा सचेतनामा अभिवृद्धि

देशमा आधुनिक वित्तीय प्रणालीको शुरूवात भइसकेको हालको अवस्थामा देशको कूल जनसङ्ख्याको ७० प्रतिशत जनसङ्ख्या साक्षर रहेको र यसमा पनि वित्तीय साक्षरता दर केवल २० प्रतिशत मात्र रहेको चर्चा हुने गरेको छ। यसरी वित्तीय साक्षरता दर न्यून रहेकाले देशका अधिकांश जनसंख्या हालसम्म पनि औपचारिक वित्तीय प्रणालीको दायराभन्दा बाहिर रहेको देखिएकाले यसमा सुधार ल्याउन आधुनिक बैंकिङ्ग सेवा, बीमा सेवा तथा धितोपत्र बजार गतिविधिहरूमा सुरक्षितरूपमा सहभागी हुन आवश्यक जानकारी तथा सचेतना अभिवृद्धि सम्बन्धी गतिविधिहरू देशव्यापी रूपमा संचालन गर्नुका साथै देशमा वित्तीय साक्षरता नीति तर्जुमा गरी लागू

गर्न आवश्यक विशेष संस्थागत व्यवस्था गर्ने कार्यमा नेपाल सरकार तथा सम्बन्धित नियमन निकायहरू गम्भिर हुन आवश्यक देखिन्छ ।

४. सार सङ्क्षेप

देशको आवश्यकता तथा जनस्तरको अपेक्षा र अन्तर्राष्ट्रिय मूल्य, मान्यता तथा अभ्यास अनुसार देशको वित्तीय प्रणालीको सुधार तथा विकास विस्तार हुन नसक्दा यसले समय समयमा देखिनसक्ने कोभिड-१९ जस्ता प्रकोप लगायत अन्य अनपेक्षित घटना तथा परिघटना र सोबाट सिर्जित विषम परिस्थिति/मन्दीमा वित्तीय सेवालाई निरन्तरता दिन कठिन हुने देखिन्छ । त्यस्तै, मुद्रा बजारमा अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास अनुरूपका आवश्यक औजारहरू विकास गरी अभ्यासमा नल्याइँदा तथा बस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी पूर्वाधार विकासमा सहजीकरण तथा नियमन कार्यमा ढिलाई हुँदा आधुनिक वित्तीय प्रणालीका यी महत्वपूर्ण अवयवहरू समग्र वित्तीय बजार तथा प्रणालीलाई गतिशील तथा प्रतिस्पर्धी बनाउने कार्यमा सहयोगी हुन नसकिरहेको देखिन्छ ।

बजार विकासको आवश्यकता, छिमेकी एवम् विश्वको परिवेश र लगानीकर्ता एवम् बजार सहभागीहरूले बहन गर्न सक्ने क्षमता अनुसार हाम्रो कर प्रणाली तथा पूर्वाधार र अदालती पूर्वाधार एवम् अभ्यास विकसित हुन नसकेको कारणले समेत हाम्रो वित्तीय प्रणाली अपेक्षितरूपमा विकास विस्तार हुन सकिरहेको छैन । विशेषगरी देशमा लगानीको उपयुक्त वातावरण तयारीका लागि गरेको दरभन्दा दायरा बढाउनु पर्नेमा सो हुन सकिरहेको छैन । गरेको दर तथा कर अभ्यास र अदालती पूर्वाधार तथा अभ्यास छिमेकी तथा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास अनुरूप हुनपर्नेमा सो हुन सकिरहेको छैन । विश्वनै एउटा गाउँ जस्तो भएको हालको परिवेशमा यस्ता विषयवस्तुहरूका आधारमा नै लगानी गर्ने/नगर्ने, भइरहेको लगानीमा बृद्धि ल्याउने/नल्याउने र लगानीलाई निरन्तरता दिने/नदिने जस्ता कुराहरू निर्धारण हुने गर्दछन् । सबै वित्तीय गतिविधिहरू स्वचालित र क्रिप्टो करेन्सी समेतलाई वैधानिकता दिने प्रयास भइरहेको हालको विश्व परिवेशमा हाम्रा वित्तीय बजार तथा नियमन गतिविधिहरू म्यानुअल नै हुँदा अर्थात् सूचना प्रविधिमैत्री नहुँदा बजार तथा नियमन गतिविधिहरू प्रभावकारी हुन सकिरहेका छैनन् । उल्लेखित विषय वस्तुहरूमा नेपाल सरकार, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू, बजार संचालक, बजार सहभागी तथा नियमन निकायहरू गम्भिर भई आ-आफ्ना नीति तथा कार्यक्रम र गतिविधिहरूमा प्रभावकारिता ल्याइएमा नेपालको वित्तीय प्रणाली समेत २१ औं शताब्दीको विश्व परिवेश अनुरूप हुनेमा कसैमा द्विविधा नहोला ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- नेपाल राष्ट्र बैङ्क, १९९६ “नेपाल राष्ट्र बैङ्कको ४० वर्ष (१९५६-१९९६)”,
- नेपाल राष्ट्र बैङ्क, २०२० “आर्थिक वर्ष २०१८/१९ को वार्षिक प्रतिवेदन”,
- नेपाल धितोपत्र बोर्ड, २०१७ “नेपाल धितोपत्र बोर्डको २५ वर्ष (१९९३-२०१७)”,
- नेपाल धितोपत्र बोर्ड, २०२१ “आर्थिक वर्ष २०२०/२१ को वार्षिक प्रतिवेदन”,

- कर्मचारी सञ्चय कोष, २०१९, “कोष ५८ औं वार्षिक विशेषांक २०१९ अंक ८६”,
- राष्ट्रिय योजना आयोग, २०१९, “पन्ध्रौं योजना (आर्थिक वर्ष २०१९।२०- २०२३।२४)”,
- नेपाल धितोपत्र बोर्ड, २०२१ “चार वर्षिय रणनीतिक योजना (२०२०।२१-२०२३।२४)” ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको उपयोग

शिवराज सुढाई

उपसचिव,

नेपाल सरकार

पृष्ठभूमि

सूचना प्रविधिको द्रुत विकासले विश्वव्यापीकरणको अवधारणालाई बल पुऱ्याएको छ । संसारलाई एउटा सानो गाउँमा रूपान्तरण गरिदिएको छ । निजीक्षेत्रले जुन गतिमा सूचना प्रविधिलाई आत्मसात गरी उपयोग गर्‍यो, सरकारी क्षेत्रले त्यही गतिमा उपयोग गर्न सकेको छैन । सूचना प्रविधिमा आएको तीब्र विकासले मानव जीवनमा आमूल परिवर्तन ल्याएको छ । अन्य मुलुकको तुलनामा सुस्त गतिले भए पनि पछिल्लो समयमा नेपालमा सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा उल्लेख्य प्रगति देख्न थालिएको छ । विश्वबजारमा सूचना प्रविधि क्षेत्रमा भइरहेका नयाँ नयाँ आविष्कारलाई नेपालले आत्मसात गर्न सक्नु महत्वपूर्ण उपलब्धी हो । नेपालमा सूचना प्रविधि क्षेत्रलाई मर्यादित, व्यवसायिक, सक्षम र सबल ढङ्गबाट विकास गर्नुपर्ने भएको छ ।

वि.सं. २०५० सालमा मर्कन्टाइल कम्पनीले नेपालमा पहिलोपटक इन्टरनेट सेवा सुरु गरेको हो । त्यसपछि नेपालमा सूचना प्रविधिको विकासले व्यापक गति लिएको छ । निकै ढिलो मात्र इमेल इन्टरनेट सेवा शुरू भएको हाम्रो मुलुकको सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रले महत्वपूर्ण उपलब्धी हासिल गरिसकेको छ । करिब ८३ प्रतिशत नेपाली नागरिक इन्टरनेट सेवाको पहुँचमा रहेका छन् । नेपाली जनतालाई सूचना प्रविधि सम्बन्धी विश्वव्यापी विकास एवम् उपलब्धी अनुरूपको सेवा पुऱ्याउँदै आर्थिक विकासका समग्र पक्षमा सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउन सूचना प्रविधि सम्बन्धी ज्ञान, सीप, क्षमता विकास गरी सुशासन कायम गर्नु र अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण हिस्साको रूपमा विकास गर्नु आजको आवश्यकता भएको छ ।

सूचना प्रविधिको विकासक्रम

ठुल्लूला कम्प्युटरदेखि मिनी ल्यापटपसम्मको यात्रामा सूचना तथा प्रविधिका क्षेत्रले विभिन्न सफलता हात पारेको छ । ल्यापटप, डिजिटल क्यामेरा, सीसीटीभी क्यामेरा, फ्याक्स मेसिन, फोटोकपी मेसिन, स्क्यानर, इन्टरनेट, रेडियो, टेलिभिजन आदि सञ्चार साधनको प्रयोगले मानिसको दैनिक जीवन सहज बनाइदिएको छ । मोबाइल फोनमा भएको विकास र परिवर्तनलाई सूचना प्रविधि क्षेत्रमा भएको आमूल परिवर्तन मान्न सकिन्छ । वारफोनबाट शुरूभएको मोबाइल यात्रा स्मार्ट फोनसम्म आइपुगेको छ ।

स्मार्टफोनलाई पनि समयसापेक्ष तुल्याउने क्रम जारी छ। मोबाइलमा प्रयोग भएको प्रविधि र त्यसमा भित्रिएका नयाँ नयाँ आयामले पुराना, ठूला र भद्दा किसिमका उपकरणलाई विस्थापित गरिदिएको छ। अहिले संसार एउटा हातमा अडिएको अवस्था छ। यसले मोबाइलमै इन्टरनेट चलाउनेदेखि ग्रामीण क्षेत्रसम्म प्रभाव पारेको छ। सूचना प्रविधिमा नेपालीको पहुँच विकसित मुलुककै हाराहारीमा पुगिसकेको छ।

महत्त्व

सूचना प्रविधिले सार्वजनिक सेवा प्रवाहका विभिन्न आयाममा महत्त्वपूर्ण टेवा पुऱ्याइरहेको छ। केही दशक अधिसम्म प्रायः असंभव एवम् विलासिता ठानिएका साधन र प्रविधि अहिले अनिवार्य सेवाका रूपमा प्रयोगमा आइरहेका छन्। सार्वजनिक सेवा प्रवाहको परम्परागत ढर्रालाई सरल, छिटोछरितो र मितव्ययी मात्र बनाएको छैन आधुनिक पनि बनाएको छ।

ग्लोबल भिलेज : सूचना प्रविधिको तीव्र विकासले जसरी संसारलाई सानो गाउँमा रूपान्तरण गरेको छ त्यसरी नै हाम्रो देशको विकट भौगोलिक दूरीलाई कम गरिदिएको छ।

संचारमा शीघ्रता : प्रविधिको प्रयोगमार्फत छिटो छरितोरूपमा सूचना आदानप्रदान गर्न सकिने भएको छ। सूचनालाई ज्ञान र शक्तिका रूपमा लिने हुनाले प्रविधिको उपयोगले ज्ञान आर्जनको दायरालाई बढाउँदै शीघ्रता र विश्वसनीयता पनि बढाएको छ। हातहतियारमा आधारित शक्तिको परम्परागत परिभाषालाई सूचना नै शक्ति हो भन्ने नयाँ धारणा स्थापित भएको छ।

आधुनिकीकरण : देशको ग्रामीण भेगमा पनि आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग बढ्दो छ। अहिले गाउँमा बस्ने ग्रामीण महिला खाडीमा बसेर पसिना बगाइरहेका आफ्ना श्रीमानसँग भिडियोमार्फत कुरा गर्छिन्। विकट गाउँमा बस्ने बृद्ध आमा विदेशमा रहेका आफ्ना छोराछोरीसँग भिडियो च्याटमा सम्भन्ना साटिरहेकी हुन्छिन्।

ई बैकिङ्ग सेवा : सूचना प्रविधिको विकासले पछिल्लो समय नेपालमा मोबाइल बैकिङ्गले पनि प्राथमिकता पाएको छ। नेपालका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले मोबाइल बैकिङ्ग, ई बैकिङ्ग जस्ता सेवा आरम्भ गरिसकेका छन्। मोबाइल बैकिङ्गको उत्कृष्ट उदाहरणका रूपमा ई सेवालालाई लिन सकिन्छ। बैङ्कले बैङ्कमा पैसा पठाउनदेखि मोबाइल रिचार्ज तथा विभिन्न सेवाका पैसा तिर्न पनि ई सेवा प्रयोग हुँदै आएको छ। नागरिकले लिने विभिन्न सेवाहरू जस्तै पानी, बत्ती, टेलिफोन, इन्टरनेट सेवा, बालबालिकाको पठनपाठन शुल्क, सरकारलाई तिर्नुपर्ने कर वापतको रकम इ बैकिङ्ग मार्फत भुक्तान गर्न सकिने भएको छ।

ई शिक्षा सूचना प्रविधि शिक्षाको विकास नेपालमा बढ्दो क्रममा छ। विगतमा कम्प्युटर चलाउन सिकाउने ट्रेनिङ सेन्टरबाट शुरू भएको सूचना प्रविधि शिक्षाले अहिले विश्वविद्यालयसम्म पुगेको छ। आईटी विषय अध्यापन गराउने विद्यालयको सङ्ख्या नै दुई दर्जनभन्दा बढी छ भने हजारौंको सख्यामा आईटी अध्ययन गर्ने विद्यार्थी छन्। नेपालमै अध्ययन गरेर सूचना प्रविधि क्षेत्रमा उत्कृष्ट काम गरी विश्वमा नाम र दाम कमाउन सक्ने जनशक्ति पनि यहीं उत्पादन भएको छ। एउटा मोबाइल एप्स निर्माणमा करोड खर्च गर्ने प्रचलन विकास भइसकेको छ। यसको उत्कृष्ट उदाहरण ई सेवा हो। नेपालीले अन्तर्राष्ट्रियस्तरका कम्प्युटर सफ्टवेयरको निर्माण गर्न सक्नु पनि नेपालको लागि ठूलो उपलब्धी हो। इन्टरनेटको प्रयोग गरी अध्ययन अध्यापनको कार्य तीव्र रूपमा भइरहेको छ।

कोविड १९ सङ्कणका समयमा त अध्ययन अध्यापनको लागि इन्टरनेट प्रविधि बाध्यकारी माध्यम नै बन्यो ।

टेलिमेडिसिन : स्वास्थ्य सेवा लिन दिनका लागि सूचना प्रविधिको प्रयोग दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ । स्वास्थ्य परिक्षणका लागि टिकट लिनदेखि स्वास्थ्य परीक्षण, त्यसको रिपोर्ट र सेवन गर्नुपर्ने औषधि समेतको सेवा अनलाइन मार्फत प्राप्त भइसकेको छ । स्वदेशभित्र मात्र होइन, वाह्य देशका चिकित्सकको विशेषज्ञ सेवा समेत सूचना प्रविधिका माध्यमको प्रयोग गरी लिने गरिन्छ । नेपालका विकट गाउँमा स्थापना भएका ग्रामीण सूचना केन्द्रमार्फत टेलिमेडिसिनको सेवा उपयोग गर्नेको संख्या समेत हरेक दिन बढ्दै गइरहेको छ ।

प्रतिस्पर्धा एवम गुणस्तर बृद्धि : दूरसञ्चार क्षेत्रमा बढ्दो प्रतिस्पर्धाले नवीन र अत्याधुनिक प्रविधियुक्त दूरसञ्चार सेवा सेवाग्राहीले प्रयोग गर्न पाएका छन् । जुन डङ्गबाट सङ्ख्यात्मकरूपमा दूरसञ्चार सेवा प्रदायकका बृद्धि भएको छ, यसले गुणस्तरीय सेवा विस्तारका लागि पनि सहयोग पुगेको छ । ठूलो सङ्ख्यामा सेवाप्रदायक कम्पनीहरूको प्रवेशले सूचना तथा प्रविधिमा आम सेवाग्राहीको पहुँचलाई सहज बनाएको छ ।

टेलिफोन सेवा र मोबाइल इन्टरनेट सेवा देशभरि विस्तार भइसकेको छ । यही क्रममा नेपाल टेलिकमले शुरूगरेको चौथो पुस्ताको मोबाइल इन्टरनेट सेवा फोरजी प्लस नेपालको सूचना प्रविधि क्षेत्रमा भएको ठूलो उपलब्धि हो । फोरजी सेवालाई नेपाल टेलिकमले देशभरि विस्तार गर्दैछ । यसको विस्तारले मोबाइल इन्टरनेट सेवामा अभूत प्रभावकारी हुनेछ । नेपालको आफ्नै स्याटलाइट अन्तरिक्षमा पठाउने योजना छ ।

सरकारी सेवामा बढ्दो प्रयोग : सार्वजनिक सेवा लिने अधिकांश सेवाग्राहीहरू सेवा प्राप्त गर्न इन्टरनेट वा सूचना प्रविधिमै भरपर्न थालेका छन् । जस्तै, पञ्जीकरणको कार्य (जन्म, विवाह, सम्बन्ध विच्छेद, बसाईसराई, मृत्यु दर्ता), पुलिस रिपोर्ट लिन, उद्योगधन्दा, पेशा, व्यवसाय, फर्म दर्ता नवीकरण गर्न, सहकारीको नियमन सम्बन्धी कार्य गर्न, सवारी चालक अनुमतिपत्रको फारम भर्न, वैदेशिक रोजगारीका लागि श्रम इजाजत जारी गर्न, राष्ट्रिय परिचयपत्रएवम पासपोर्टका लागि आवेदन दिन, निजामती कर्मचारीको सरुवाका लागि आवेदन भर्न र नक्सा पाससम्बन्धी सम्पूर्ण जानकारी लिन अनलाइनमार्फत नै सकिन्छ ।

स्मार्ट सिटी : सरकारले देशका विभिन्न सहरलाई सूचना प्रविधिमा आधारित स्मार्ट सिटीका रूपमा विकास गर्ने योजना अघि सारेको छ । स्मार्ट सिटी भन्नाले शहरीकरणमा सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्नु हो । सरकार, जनता, आवागमन, आर्थिक अवस्था लगायत क्षेत्रमा सूचना प्रविधिलाई प्रयोगमा ल्याउन सकेमा शहरहरू स्मार्ट सिटी बन्न सक्छन् । देश विकासको मेरूदण्ड मानिने सूचना प्रविधि विकासमा सरकारले लगानी बढाउनु नै आजको आवश्यकता हो ।

अवसर तथा संभावना

मुलुकभित्र विद्यमान सूचना प्रविधिको विकास र उपयोगमैत्री वातावरणका अतिरिक्त विश्वव्यापीकरणको व्यापकता र आम नेपालीहरू यसबाट अछुतो रहनै नसक्ने गरी २१ औं शताब्दीको आधुनिक सूचना प्रविधिको संजालमा आवद्ध भइसकेका कारण सार्वजनिक सेवा प्रवाह लगायत नेपालमा सूचना प्रविधिको ज्यादै राम्रो अवसर छ, संभावना छ र ठूलो महत्त्व छ । नेपालमा सूचना प्रविधिको सन्दर्भमा निम्नानुसार अवसर र संभावनाहरू देखिन्छन्:

- बलियो कानूनी प्रावधान, संविधान मै सूचनाको हकको प्रत्याभूति गरिएको छ,
- डिजिटल नेपालको अवधारणाले महत्व पाउनु,
- सरकारी र निजी दुवै क्षेत्रको लगानी बढ्दै जानु,
- शिक्षा, स्वास्थ्य लगायतका आधारभूत सार्वजनिक सेवाका क्षेत्रको विकासमा सूचना प्रविधिको प्रयोग बढ्दै जानु,
- युवाहरूको आकर्षण बढ्दै जानु,
- आर्थिक समृद्धिका सम्वाहकका रूपमा स्वीकारिनु,
- सूचना प्रविधिमा आधारित सार्वजनिक सेवाप्रति नागरिकको आकर्षण बढ्नु,
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहको लागतमा (समय, श्रम, पैसा) कमी आउनु,
- डिजिटल साक्षरतामा बृद्धि हुँदै जानु,
- नवीनतम आविष्कारको विकास हुनु,
- समग्र आम सञ्चारका क्षेत्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोग बढ्दै जानु,
- डिजिटल नेपाल फेमवर्क तर्जुमा हुन ।

राष्ट्रिय लक्ष्य एवम् उद्देश्य

नेपाल सरकारले सूचना प्रविधिको विकास, विस्तार गरी उपयोगमा व्यापकता ल्याई मुलुकलाई “सूचना प्रविधियुक्त राष्ट्र” बनाउने सोच राखेको छ। यस्तो सोचलाई सूचना प्रविधिमा सबै नागरिकको पहुँच तथा उच्चतम प्रयोग सुनिश्चित गरी आम नागरिकको जीवनस्तरमा गुणात्मक परिवर्तन ल्याउन लक्ष्य र सबै नागरिकमा सूचना प्रविधिको सहज पहुँच तथा उपयोग विस्तार गर्ने, सूचना प्रविधिको सेवालार्ई सर्वसुलभ, भरपर्दो र गुणस्तरीय बनाउनु, सूचना प्रविधिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारी बृद्धि गर्ने उद्देश्य कार्यान्वयन मार्फत पूरा गर्ने योजना तय गरेको छ।

समस्या र चुनौतीहरू

माथि उल्लेखित संभावना र अवसरका बाबजुद विभिन्न समस्या र चुनौतीहरू पनि विद्यमान छन्। समस्या र चुनौतीहरूको पहिचान एवम् आत्मसात र अनुभूति गरी समाधान गर्ने प्रयास नगरेमा निर्दिष्ट सोच, लक्ष्य एवम् उद्देश्य हासिल हुन सक्दैन। नेपालको सन्दर्भमा सूचना प्रविधिको विकास, प्रवर्द्धन र उपयोगमा तल उल्लेखित लगायतका विभिन्न नीतिगत, संरचनागत, संस्थागत, मनोवृत्तिगत समस्याहरू र चुनौतीहरू रहेका छन्।

समस्याहरू

- विद्युतीय पूर्वाधारको कमी समेतका कारण अझै पनि सूचना प्रविधिको प्रयोगमा सबै नागरिकको पहुँच पुग्न नसकेको अवस्था छ,
- सूचना प्रविधिको विकास र साइबर सुरक्षाका लागि पर्याप्त संरचनागत व्यवस्थाको कमी,
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोग व्यापक हुन सकेको छैन, ज्यादै न्यून सङ्ख्याका सेवाग्राहीले मात्र यसको प्रयोग गरेका छन्,
- संसारमा नै सूचना आदान प्रदानको पहिलो माध्यमका रूपमा रहेको हुलाक सेवालाई विविधीकरण एवम् आधुनिकीकरण गर्न नसक्नु,
- सूचना प्रविधि सम्बद्ध उद्योग व्यवस्थित नहुनु ।

चुनौतीहरू

- सामाजिक संजालको दुरुपयोग रोक्ने : डिजिटल साक्षरताको कमी अर्थात न्यून ज्ञानका कारण यसको उपयोगभन्दा दुरुपयोग बढी भइरहेको देखिन्छ, यसलाई सही ढंगले मात्र उपयोग गर्ने चुनौती छ,
- लगानीको अभावका कारण नविनतम प्रविधि र आविष्कारको क्षेत्रमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन, समयसापेक्ष विकास, विस्तार र उपयोग गर्ने चुनौती छ,
- सूचना प्रविधिको दुरुपयोग गरी हुने साइबर अपराध नियन्त्रण गर्ने चुनौती छ,
- सूचना प्रविधि सम्बद्ध उद्योगको सेवाको व्यापकता र गुणस्तरीय क्षमता बढाई समग्रमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको प्रवर्द्धन गर्ने,
- संरचनागत पूर्वाधारमा लगानी बढाउने र यसको विकास गर्ने ।

समस्या समाधानका उपायहरू

- मुलुकलाई सूचना प्रविधियुक्त राष्ट्र बनाउने राष्ट्रिय सोंच पूरा गर्न नेपाल सरकारद्वारा आफैले तर्जुमा गरेको डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्कको प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन गर्नु पर्छ । सूचना प्रविधि द्रूत विकास भइरहेको क्षेत्र भएकोले विश्वव्यापीरूपमा भइरहेको यस क्षेत्रको विकासको गतिसँग तादात्म्यता कायम हुने गरी फ्रेमवर्कको परिमार्जन एवम् सुधार र कार्यान्वयनमा तदारूकता देखाउनु पर्दछ ।
- सरकारी निकायहरूको संस्थागत र कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गरी सूचना प्रविधीमैत्री सोचको विकास गर्नु पर्छ । तदनुरूपका नियम र कार्यविधी तथा निर्देशिका बनाई कार्य सम्पादन प्रकृयालाई सहज बनाइनु पर्दछ ।

- आम सेवाग्राहीलाई सूचना प्रविधिको प्रयोगमा पहुँच बढाउन औपचारिक वा अनौपचारिक माध्यमबाट डिजिटल शिक्षा एवम् साक्षरतालाई व्यापक बनाइनु पर्दछ। प्रविधिको प्रयोग गर्दा समय, श्रमर लागत न्यूनीकरणमा ध्यान पुर्याउनु पर्दछ।

आम नागरिक जो कतिपय सेवा सार्वजनिक एवम् सरकारी निकायबाट लिइरहेका हुन्छन् भने केही सेवा निजीक्षेत्रबाट लिइरहेका हुन्छन्। तथापि सेवाग्राही एउटै हुन्, सेवा प्रवाह सम्बन्धी पछिल्लो अवधारणाले सार्वजनिक-निजी सहकार्यलाई प्राथमिकता दिएको सन्दर्भ तथा सूचना प्रविधिको प्रकृति अनुसार नै भिन्न गरेर नतिजा हासिल गर्न असंभव हुने हुनाले सरकारी र निजी दुबै क्षेत्रबाट प्रवाह हुने सेवाहरूलाई अनलाइन मार्फत गर्नु पर्दछ।

डिजिटल नेपाल, सूचना महामार्ग, डाटा सेन्टर, इन्टरनेट एक्सचेन्ज सेन्टर, आधुनिक प्रविधिमा आधारित टेलिफोन, अनलाइन सेवा र विद्युतीय भुक्तानी (इ पेमेन्ट गेट वे) लगायतका अवधारणा र प्रचलित अभ्यासलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक सबै किसिमका साधन स्रोत, बजेट तथा गैरबजेट साधन जस्तै मानव संसाधन, नीति, योजना एवम् कानूनी व्यवस्था, समन्वय, नियन्त्रण लागयतका व्यवस्थापकीय औजारको प्रयोग गरी प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ।

निष्कर्ष

एक्काइसौं शताब्दीको मानव सभ्यता र सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएका नवीनतम आविष्कार एवम् विकास र त्यसले सिर्जना गरेको उपयोगको तृष्णा मेटाउन विद्यमान अवसर र संभावनाको पूर्ण उपोग गर्दै मौजुदा समस्या र चुनौतीको सामना गर्न अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा भइरहेको अभ्यास र प्रयोग, आम नेपालीको चाहना र आवश्यकता अनुरूप राज्य आफैले तर्जुमा गरेका नीति योजना, कार्यक्रलाई विवेकपूर्ण ढंगबाट पर्याप्त साधन स्रोतको व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा लैजान सकेमा अपेक्षित लक्ष्य एवम् उद्दे हासिल भई यसबाट आम नेपालीले लाभ लिन सक्नेछन्।

लोक सेवा आयोग: संगठित संस्थाको पदपूर्ति प्रक्रियामा संलग्नता

सूर्यप्रसाद सापकोटा

उपसचिव,

लोक सेवा आयोग

परिचय

संघीय शासन प्रणालीमा अधिकारको विनियोजन साँगसँगै कार्यगत जिम्मेवारी पनि हस्तान्तरण हुने गर्दछ। धेरै काम एकै ठाउँबाट र धेरै ठाउँबाट एउटै काम हुनु उचित नहुने भएकोले राज्यले अधिकारलाई राज्यको विभिन्न अङ्ग र निकायलाई सुम्पिएको हुन्छ। व्यवस्थापिकाले कानून निर्माण गर्ने, न्यायापालिकाले न्यायसम्पादन गर्ने र कार्यपालिकाले कानूनको कार्यान्वयन र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने हुँदा शक्तिको पृथक्कीकरण भएको पाइन्छ। कार्यपालिकाले कानूनको कार्यान्वयन गर्दै मूलकी प्रशासन संचालन गर्न विभिन्न व्यवस्थापकीय कार्य समेत गर्दछ। कार्यपालिका अन्तर्गतका केही संवेदनशील कार्य सरकारले स्वेच्छाचारी ढंगले गरेमा देशमा दिर्घकालसम्म नकरात्मक असर पर्न सक्ने भएकाले केही विशेष प्रवन्ध गर्ने विश्वव्यापी मान्यता अनुरूप नेपालमा पनि अभ्यास भएको छ। जसको लागि वित्तीय अनुशासन परिपालन गराउन महालेखापरीक्षक, भर्ना छनौट सम्बन्धी कार्य निष्पक्ष र विश्वसनीय गराउन लोक सेवा आयोग, आवधिक निर्वाचन जनप्रेमी गराउन निर्वाचन आयोग, राज्यको श्रोत साधन सही परिचालन एवम् पदीय जिम्मेवारीको पूर्णरूपले पालनाको परीक्षण गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग साथै मानव अधिकार संरक्षण तथा प्रबर्द्धनार्थ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग आदि जस्ता संस्था/निकाय स्थापना भई नेपालमा संवैधानिक निकायका रूपमा स्थापित भएका छन्। यस्ता निकाय सरकारका प्रतिस्पर्धी संस्था नभई सरकारले गर्नुपर्ने कार्यलाई सहयोग र सहकार्य गर्ने सरकारका अभिन्न अंग हुन। यी सस्थाहरूले आ-आफ्नो क्षेत्राधिकारको केही कतै भए रहेको विकृतिहरूलाई न्यूनीकरण गर्दै सरकारलाई लोकप्रिय बनाउन, सेवा प्रवाह प्रभावकारी गर्न उल्लेखनीय कार्य गर्ने गर्दछन्।

वि.सं. २००८ अषाढ १ मा स्थापित लोक सेवा आयोगले शुरूमा निजामती सेवाका विभिन्न पदहरूमा स्थायी पदपूर्ति गर्ने प्रमुख कार्य गर्न गरेको सन्दर्भमा नेपालको वर्तमान संविधान सम्म आइपुग्दा आयोग प्रतिको जनविश्वासले गर्दा कार्य क्षेत्रमा विस्तार हुँदै आयो। नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व रहेका विभिन्न संघ सस्थाहरूको स्थायी पदपूर्तिको प्रक्रियामा आयोग अनिवार्यरूपमा संलग्न हुँदै आइरहेको छ। पञ्चायती व्यवस्थामा पनि आयोगको कार्यक्षेत्र विस्तार गरी संगठित संस्थाको पदपूर्ति प्रक्रियामा आयोग प्रवेश गरेको थियो

भने २०६३ को संविधान पश्चात ऐच्छिक रूपमा र २०७२ को संविधान पश्चात संगठित संस्था र सुरक्षा निकायको लिखित परीक्षा आयोगको अनिवार्य संलग्नता गरिएको पाइन्छ ।

निजामती सेवाको पदमा नियुक्तिका लागि उपयुक्त उम्मेदवार छनौट गर्न परीक्षा संचालन गर्ने कर्तव्यको साथै नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल र अन्य संघीय सरकारी सेवाको पद तथा संगठित संस्थाका पदमा पदपूर्तिका लागि लिखित परीक्षामा संचालन गर्ने जिम्मेवारी आयोगलाई तोकिएको छ । जसले गर्दा आयोगको विश्वसनीयतालाई अझ मजबूत तुल्याएको छ । सुरक्षा निकायहरूको सेवाको पदमा बढुवा गर्दा अबलम्बन गर्नुपर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा र कुनै संगठित संस्थाको सेवाको कर्मचारीका सेवाका शर्त सम्बन्धी कानून र त्यस्ता सेवाका पदमा बढुवा वा विभागीय कारवाही गर्दा अपनाउनु पर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा परामर्श दिने काम पनि आयोगको कार्य क्षेत्रभित्र पर्दछ । नेपालका विभिन्न सार्वजनिक संगठित संस्थाबाट हुने गरेको कमी कमजोरी, अनियमितता, नातावाद, कृपावाद, भनसुन आदिलाई निराकरण गर्न वर्तमान संविधानले संगठित संस्थाको पदपूर्ति प्रकृया आयोगको संलग्नता अनिवार्य गरेको स्पष्ट हुन्छ ।

आयोगको सहभागितामा परीक्षा हुने भएको कारणले योग्यताक्रममा विश्वास राखी अध्ययनरत सबै नेपाली नागरिकलाई स्थायी सेवामा प्रवेश गर्न अझ बढी सहज र भरोसापूर्ण वातावरण भएको आभाष हुन्छ । यस लेखमा आयोगको संगठित संस्थातर्फको पदपूर्तिमा के कति र कसरी सहभागिता रहने गर्दछ भन्ने विषयमा प्रकाश पार्ने प्रयास गरिएको छ ।

आयोगले अवलम्बन गरेका सिद्धान्तहरू

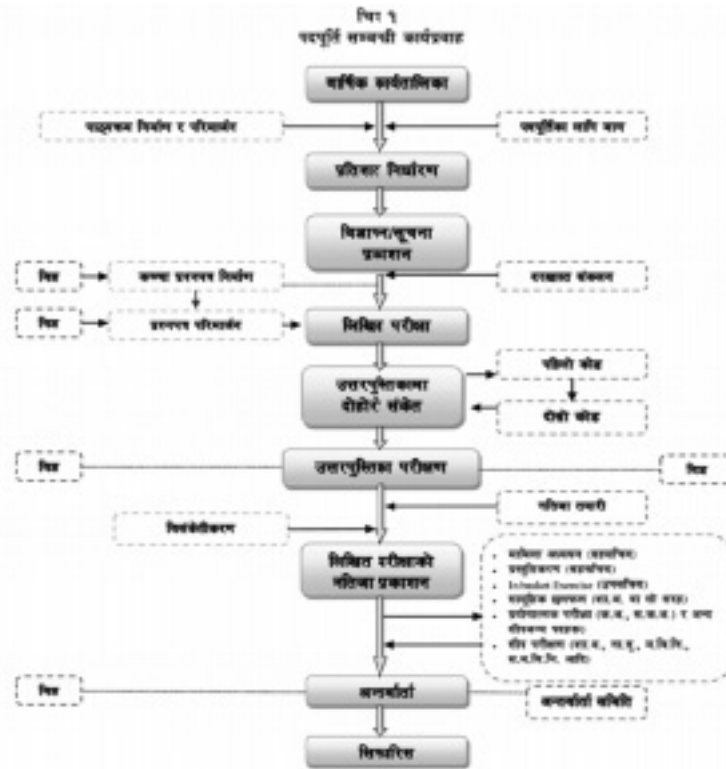
आयोगको कार्यलाई केही निश्चित सिद्धान्तको आधारमा बाँधिएको हुन्छ । जसले ती कार्यलाई बढी विश्वसनीय, निष्पक्ष, व्यवहारिक र प्रभावकारी गर्न गराउन महत्वपूर्ण भूमिका खेलेरहेका हुन्छन् । ती सिद्धान्तहरू :

- योग्यताको सिद्धान्त,
- निष्पक्षताको सिद्धान्त,
- स्वच्छताको सिद्धान्त,
- समान अवसरको सिद्धान्त,
- समावेशिताको सिद्धान्त,
- द्विअन्धको सिद्धान्त
- परिचय शुन्यताको सिद्धान्त
- असंलग्नताको सिद्धान्त
- गोपनीयताको सिद्धान्त

आयोगको कार्यसम्पादन प्रक्रिया, कार्यप्रवाह

आयोगले निजामती सेवाको पदमा उपयुक्तताको परीक्षण गर्न दरखास्त आह्वानदेखि नै योग्य उम्मेदवार नियुक्तिका लागि सम्बन्धित माग गर्ने निकाय समक्ष सिफारिश गर्नेसम्मको गर्दछ, भने सुरक्षा निकाय र संगठित संस्थाका विभिन्न पदहरूमा उपयुक्त उम्मेदवार छनौट गर्न लिखित परीक्षा संचालनमा मात्र प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न हुन्छ। यसरी आयोग संगठित संस्थाहरूको कार्य गर्दा देहाय अनुसारको कार्यप्रकृयाका सहभागी हुन्छ।

- १) पदपूर्ति सम्बन्धमा वार्षिक कार्य तालिका निर्माण गर्ने ।
- २) संगठित संस्थालाई पदपूर्तिका लागि विज्ञापन प्रकाशन गर्न सहमती/ स्वीकृती दिने तर संगठित संस्थाहरूले आ-आफ्नै संयन्त्रबाट दरखास्त संकलन गर्ने र व्यवस्थित गर्नु पर्दछ ।
- ३) संगठित संस्थाको विज्ञापित पदका लागि आयोगले तोकिएको मितिमा आयोगलेनै लिखित परीक्षा संचालन गर्ने ।
- ४) उत्तरपुस्तिकामा प्रथम र द्वितीय सांकेतीकरण (Coding) गर्ने ।
- ५) उत्तरपुस्तिका परीक्षण गराउने ।
- ६) लिखित परीक्षा उर्त्तीर्णाङ्क प्राप्त गर्ने उमेदवारहरूको दोस्रो कोडको आधारमा नतिजा तयारी गर्ने ।
- ७) दोस्रो कोडलाई विसांकेतीकीकरण (Decoding) गरी प्रथम कोडको आधारमा उमेदवारहरूको वैयक्तिक विवरण पत्ता लगाउने ।
- ८) लिखित परीक्षा नतिजा प्रकाशन गर्ने र सम्बन्धित सस्थामा नतिजा प्रेषित गर्ने ।
- ९) सम्बन्धित संगठीत सस्थाले प्रयोगात्मक परीक्षा/कम्प्युटर सीप परीक्षण संचालन गर्ने ।
- १०) सम्बन्धित संगठीत सस्थाले संचालन गर्ने गरी प्रस्तुतीकरण, सामूहिक छलफल, अन्तर्वार्ता तथा सिफारिश संचालन गर्ने र सफल उमेदवारलाई सिफारिस गर्ने ।
- ११) आयोगले परीक्षा संचालनमा प्रत्यक्ष संलग्न हुने र सो बाहेक अन्य कार्यमा पदपूर्ति समितिमा आयोगको तर्फबाट प्रतिनिधि खटिने व्यवस्था रहेको ।

स्रोत : लोक सेवा आयोगको ६२ औं वार्षिक प्रतिवेदन २०७८ को पेज नं. ९

संगठित संस्थाको पदपूर्ति प्रकृत्यामा आयोगको संलग्नता

आयोगको कामलाई व्यवस्थित गर्न विभिन्न कानूनी आधारको व्यवस्था गरिएको छ। यस्ता कानूनहरू समसामयिक रूपमा परीमार्जन हुने क्रम चलिरहन्छ। संगठित संस्थाको तर्फको हकमा लिखित परीक्षाको नतिजा प्रकाशन सम्मको कार्यमा मात्र आयोगको प्रत्यक्षरूपमा सहभागिता रहेको हुन्छ। प्रत्यायोजन नभएका विषयमा आयोगको तर्फबाट संगठित संस्थाको पदपूर्तिमा मुख्य गरी लिखित परीक्षा र बहुवा प्रकृत्या गरी दुई प्रकारले संलग्न रहने गरेको छ। पूर्ति गर्नुपर्ने पद मध्ये सम्बन्धित सस्थाको विद्यमान कानून तथा प्रचलित विधि पदबती अनुसार खुला, आन्तरिक प्रतिस्पर्धा एवम् बहुवाबाट पूर्ति गरीने पद संख्याको प्रतिशत निर्धारणको आधारमा विज्ञापन गर्न सहमति प्रदान गर्ने, लिखित परीक्षा संचालन गर्नेदेखि लिखित परीक्षाको नतिजा प्रकाशन गर्नेसम्मका कार्य आयोगले गर्दछ र अन्तर्वार्ता र प्रयोगात्मक परीक्षा लगायतका कार्यको लागि सम्बन्धित संगठित संस्थाको पदपूर्ति समितिबाट कार्यसम्पादन हुने गर्दछ। उक्त समितिमा आयोगको तर्फबाट कम्तीमा राजपत्रांकित द्वितीय श्रेणीको उपसचिव सरहको १ जना प्रतिनिधि तोकेर पठाउने गर्दछ। पदपूर्ति समितिमा आयोगको प्रतिनिधीले आयोगका प्रचलित कानून, पद्धती र प्रणालीको अभ्यास गराउने गर्दछ। संस्थाको पदपूर्ति सम्बन्धि कानूनको परीध भित्र रही बहुवा सम्बन्धी कार्य, प्रयोगात्मक परीक्षा संचालन गर्ने कम्प्युटर सीप परिक्षण तथा अन्तर्वार्ता संलग्नता हुने र अन्तिम योग्यता क्रमको आधारमा उम्मेदवारहरूलाई नियुक्तिको लागि सिफारिस गर्ने कार्यमा आयोगको

प्रतिनिधिको अनिवार्य सहभागिता हुने हुदा भर्ना छनौट प्रकृया निष्पक्ष र विश्वसनीय हुने गर्दछ। त्यसैले आयोग प्रति जनविश्वास बढ्न थप मद्दत पुगेको आम बुझाई रहेको छ। संगठित सस्थाप्रति पदपूर्ति प्रकृत्यामा आउने गुनासो तथा लगाउने गरेका आरोपमा भारी रूपले कटौती हुदै गएको आभाष छ। पदपूर्तिको कार्यलाई लिखित परीक्षा र बहुवाबाट गरी दुवै प्रकारका कार्यमा आयोग र आयोगका प्रतिनिधीको संलग्नता हुने गर्दछ। उक्त संलग्नतामा आयोगको प्रतिनिधिको भुमीकालाई देहाय अनुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ।

क) लिखित परीक्षा हुने पदतर्फ

पदपूर्ति हुनुपर्ने पद, सेवा समूह, शैक्षिक योग्यता, पाठ्यक्रम, प्रतिशत निर्धारण जस्ता विषयमा एकिन गरी पदपूर्ति समितिबाट स्वीकृती गरी आयोगमा सहमतीका लागि पठाउने कार्यलाई प्रारम्भिक कार्यको रूपमा लिइन्छ। सम्बन्धित संगठित संस्थाबाट स्वीकृतिका लागि प्राप्त भएका पदहरूमा समावेशीकरणको सिद्धान्त बमोजिम पद संख्या वाँडफाड गर्ने तथा नमिलेका पदहरूमा सुधार गर्न लगाउने काममा आयोगले गर्दछ र आवश्यकता र औचित्यका आधारमा सहजीकरण समेत गर्दछ। आयोगको सहमति अनुसारका पदहरूको वार्षिक कार्यतालिका बमोजिम विज्ञापन प्रकाशन गर्ने कार्य सम्बन्धित संस्थाले पदपूर्ति समिति मार्फत हुने गर्दछ।

विज्ञापन प्रकाशन भएका पदहरूको दरखास्त संकलन गर्ने तथा स्वीकृत गर्ने कार्य भने सम्बन्धित संस्थाले आ-आफ्नो संयन्त्र परीचालन गरी गर्ने गर्दछ। दरखास्त स्वीकृत भएका उम्मेदवारहरूको स्वीकृत नामावलीको विवरण पदपूर्ति समिति मार्फत संगठित संस्थाले आयोगमा पठाउने गर्दछ। बहुवा तर्फ दरखास्त दिनेको उम्मेदवारको व्यवस्थापन संगठित संस्थाले पदपूर्ति समितिको निर्णयानुसार गर्दछ।

लोक सेवा आयोगले तोकिएको मितिमा लिखित परीक्षा संचालन गर्ने, उत्तरपुस्तिकामा प्रथम र द्वितीय सांकेतिकरण (ष्वकत बलम कभअयलम ऋयमष्लन) गर्ने, उत्तरपुस्तिका परीक्षण गर्ने गराउने एवं लिखित नतिजा तयारी गर्ने तथा विंसांकेतीकीकरणको कार्यपश्चात लिखित परीक्षाको नतिजाको प्रकाशन गर्ने तथा सम्बन्धित संस्थाको पदपूर्ति समितिमा नतिजा पठाउने कार्य आयोगबाटै हुने गर्दछ। पाठ्यक्रममा तोकेबमोजिमको ढाँचा अनुसारको प्रयोगात्मक परीक्षा तथा कम्प्यूटर सीप परीक्षण सम्बन्धी कार्य सम्बन्धित संस्थाको नियमावली/विनियमावलीले तोके बमोजिम पदपूर्ति समितिले संगठित संस्थामा नै वा आवश्यकतानुसार आयोग परिसरमा पनि गर्ने गर्दछन्।

अन्तर्वार्ता बढी निष्पक्षता होस भनी अन्तर्वार्ताको मूल्यांकन अन्तर्वार्ताको अंक भारको न्यूनतम ४० प्रतिशत र अधिकतम ७० प्रतिशत को सीमा भित्र रही मूल्यांकन गर्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रयोगात्मक तथा अन्तर्वार्ता कार्यक्रम समाप्त भएपछि मात्रै सिफारिशको लागि अन्तिम योग्यताक्रम तयार गर्दा आयोगबाट लिखित परीक्षाको प्राप्ताङ्क र डिकोड फाराम ल्याउने पदती रहेको छ। सवै चरणमा छुट्टाछुट्टै परीक्षाबाट उम्मेदवारले प्राप्त गरेको अंकलाई तत् समयमा शिलबन्दी गरी राखीएको खामलाई पदपूर्ति समितिको रोहवरमा खोली यो चरणमा अंकलाई गणना गरी उच्चतम अंक प्राप्त गर्ने मध्येबाट योग्यताक्रम तय गर्ने गरिन्छ।

उम्मेदवारले लिखित छनौट हुँदा जुनजुन समूहको लागि उत्तिर्ण भएको हो सोही समूहमा निजको योग्यताक्रमको परीक्षण गरिन्छ। जस्तै मधेसी समूहको महिला खुला, आदिवासी/जनजाती, मधेसी, अपांडको

लागि लिखित परीक्षामा छनौट भएका रहिछन् भने निजलाई पहिलो प्राथमिकतामा खुलाको योग्यताक्रममा राखेर जाँचीन्छ, यदी त्यसमा सफल नभएमा मात्रै सो पछिको अन्य समूहमा क्रमशः योग्यताक्रममा सहभागी गराईन्छ। जुन समूहमा पहिला सिफारिस हुन्छ सो पछिको समूहबाट निजलाई स्वतः हटाउने व्यवस्था रहेको छ।

ख) बढुवा सम्बन्धी कार्यको हकमा आयोगको भूमिका

विज्ञापन भएका पदहरूमध्ये बढुवा बाट पदपूर्ति हुने गरी तोकिएका पदहरूको हकमा पदपूर्ति समितिले सम्बन्धित संस्थामानै बढुवाका सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने गर्दछ। उम्मेदवारले पेश गरेको बढुवा फाराम र सम्बन्धित संस्थाको नियमावली/निर्देशिका अनुरूप निम्न काम पदपूर्ति समितिले सम्पादन गरी बढुवा प्रकृया टुङ्गो लगाउने गर्दछ।

बढुवा कार्यमा ध्यानदिन गर्नुपर्ने विषयहरू:

- सम्बन्धित पदको नियुक्तिको मिति।
- न्यूनतम माथिल्लो शैक्षिक योग्यता सम्बन्धि विवरण आवश्यकतानुसार सम्बन्धित सेवा समूहसँग सम्बन्धित छ/छैन रूजु गर्ने। साथै माथिल्ला शैक्षिक योग्यता सम्बन्धित सेवा समूहसँग मिल्दोजुल्दो हो होइन स्पष्ट हुनुपर्ने।
- नियमानुसार मूल्यांकन भएको कार्यसम्पादन मूल्यांकन फाराम रूजु गर्ने। (आवश्यक पर्ने सवै वर्षको)।
- कार्य सम्पादनको लागि विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रको कामको अनुभवको गणना (आवश्यक हुने पदहरूको मात्र)।
- सम्बन्धित पदमा कार्य अनुगमन र जेष्ठताको गणना।
- सम्बन्धित संस्थाबाट कुनै कसुरमा विभागीय सजाय पाए /नपाएको अवस्था (सजाय तोकिएको अवधि भित्र बढुवा नहुने)।
- बढुवा दरखास्त फारामको विवरण परीक्षण गर्ने
- नोकरीबाट निलम्बन भए /नभएको (निलम्बित अवधिमा बढुवा हुन नसक्ने)।
- सेवा गणना नहुने खालको कुनै विदा/असाधारण विदा बसे नबसेको एकिकन गर्ने। (सेवा गणना नहुने विदाको अवधी कट्टा गर्ने)।
- सेवा निरन्तरता रहे नरहेको स्पष्ट हुनुपर्ने।
- मुद्दामामिला तथा पदसंख्या एकीन गर्ने विषयहरू।

गणना हुने सवैको आधारमा उच्च अंक प्राप्त गर्ने उम्मेदवारहरूलाई मागसंख्या बमोजिम बढुवाको लागि सिफारिश गर्दछ। यसरी बढुवा भएका विषयमा चित्त नबुझे कर्मचारीले बढुवा उजुरी दिनको लागि सम्बन्धित संस्थाको नियमावलीमा तोकिय अनुसारको म्याद दिई सूचना समेत प्रकाशन हुने गर्दछ। उजुरी नपरे नियुक्तिको

लागि सिफारिश गर्ने र उजुरी परे उजुरी सुन्ने निकाय/बोर्ड/पदाधिकारीबाट निर्णय भए बमोजिमका काम गर्ने कार्य आयोगको प्रतिनिधी सहितको पदपुर्ती समितिबाट मात्रै सम्पादन हुने गर्दछ ।

उपसंहार

लोकतान्त्रिक शासन पद्धतीमा तोकिए अनुसार विभिन्न निकायलाई स्वायत्तता दिएको हुन्छ । अन्तर सम्बन्धित मुद्दाहरूमा समन्वय र सहकार्यको लागि पनि आवश्यक प्रबन्ध हुने भएकोले सो विषयसँग सम्बन्धित निकायको परामर्शमा काम गर्ने पद्धतीको विकास हुदै गएको छ । त्यसैले पदपुर्तिको लागि लामो अनुभव संगालेको र जनविश्वास भएकोले आयोगको क्षेत्राधिकार बढाएको हुनुपर्दछ । संगठित संस्थामा पनि पदपुर्ति सम्बन्धी राम्रा अभ्यासहरू भएका छन् । जस्तै पदपुर्ति सम्बन्धी काम नियमित रूपमा पूर्वमानुमान योग्य बनाउन आर्थिक वर्ष शुरू हुन अगावै आयोगबाट हरेक संगठित संस्थाका लागि पदपुर्ति सम्बन्धी वार्षिक कार्यतालिका प्रकाशित गरि कार्यान्वयन गर्दै आएको छ ।

संगठित संस्थाहरू विचमा विगतमा पदपुर्ति सम्बन्धी कार्यमा विविधता रहेको, कुनै संस्थाले एकै वर्षमा दुई वा सो भन्दा बढी पटक पदपुर्ती हुने तर कुनै संस्थाहरूमा ३/४ वर्षमा १ पटक पनि पदपुर्ति नहुने गरेको नमिठो अनुभवलाई चिर्दै एउटै ढाँचाबाट सबै संघ संस्थामा पदपुर्ति प्रकृया अगाडी बढ्न राम्रो कार्यको थालनीको विगत कुनै संघ संस्थाको बढुवा तर्फको पदमा मात्रै नियमितरूपमा पदपुर्ति हुने शैक्षिक बेरोजगारीलाई सम्बोधन गर्ने खुल्ला तर्फको पदपुर्ति प्रकृया अगाडी नबढ्ने परिपाटी रहेको छ । आयोगले संगठित संस्थाका कर्मचारीको सेवाका सर्त, बढुवा, विभागीय कारवाही सम्बन्धी सामान्य सिद्धान्त, २०७४ लागु गरेको पदपुर्ति अभै व्यवस्थित राख्न समसामयिक परिवर्तन गरी एकरूपता ल्याउदै गरेको अवस्था छ ।

पदपुर्तिमा उच्च व्यवस्थापको मोलाहिजा र व्यक्तिगत स्वार्थ कारणले वा राजनीतिक हस्तक्षेपले गर्दा संगठनमा आउने विचलनलाई हटाउन संगठित संस्थाको लिखित परीक्षा आयोगलाई जिम्मा दिएपछि पदपुर्ति प्रकृयाका सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले पर्ने उजुरीमा पनि कमी आएको छ । पदपुर्तिका विषयलाई लिएर हुने मुद्दा मामिलामा कटौती हुँदै गएको पाइन्छ, व्यवस्थापनलाई विभिन्न किसिमका आरोप र गुनासाहरू लगाउने गरेको कुराहरूमा पनि घट्टै गएको महसुस भएको छ । साथै संगठित संस्थाले पनि प्रतिभावान जनशक्तिलाई आकर्षण गर्नु, उपयुक्त तरिकाले परिचालन गरी संगठनमा रोकाइ राख्न अधिकतम उपलब्धी हासिल गर्नु पर्दछ । पदपुर्तिका लागि आयोगर संगठित संस्था एकै रथका दुई पाङ्गा हुन् । त्यसैले आयोगले पदपुर्ति प्रकृयामा संगठित संस्थालाई मितव्यायी हिसावले यथाशीघ्र कार्यसम्पादन गरी नतिजा तोकिएको समयमा दिने पद्धतीको विकास गर्नु पर्दछ । आयोगले निजी संस्थासँग प्रतिस्पर्धा गरी आयआर्जन गरी कमाइ गरी संचालन हुने किसिमका संगठित संस्था लाई द्रुतमार्ग मार्फत छरितो तरिकाबाट पदपुर्ति गर्न तर्फ बहस गर्न पनि पर्दछ ।

सन्दर्भ सामाग्री

१. नेपालको संविधान, कानूनी किताब व्यवस्था समिति ।
२. लोक सेवा आयोगका विभिन्न वार्षिक प्रतिवेदन, लोकसेवा आयोग ।

नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन : एक समीक्षा

डा. डिजन मट्टराई

उपसचिव,

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण
तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण

१. विषय प्रवेश

प्राकृतिक प्रकोपलाई हामी रोक्न सक्दैनौ तर मानवीय धनजनको क्षतिका सन्दर्भमा यसको प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ, भन्ने आधारभूत मान्यतामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणको अवधारणा विकास भएको हो। हामी दैनिक जसो विभिन्न घटना घटिरहेको सुन्छौ, जसमध्ये कतिपयबाट धनजनको क्षति भएको हुन्छ, भने कतिपयबाट मानवीय जीवनमा कुनै असर पर्दैन। त्यसैले मानवीय जीवनमा असर नपर्ने घटना प्रकोप हुन भने उक्त प्रकोपका घटनाले मानवीय जीवनमा असर पार्यो र धनजनको क्षति भयो भने त्यसलाई विपद् भनिन्छ। कुनै स्थानमा आपत्कालीन अवस्था सिर्जना भई जन वा धनको क्षतिको साथसाथै जीवनयापन र वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने प्राकृतिक वा गैरप्राकृतिक प्रकोपलाई विपद् भन्ने गरिन्छ। महामारी, अनिकाल, डढेलो, कीट वा सूक्ष्म जीवाणु आतङ्क, पशु तथा चराचुरुङ्गीमा हुने फ्लू, प्यान्डामिक फ्लू, सर्पदंश, जनावर आतङ्क, खानी, हवाई, सडक, जल वा औद्योगिक दुर्घटना, आगलागी, विषाक्त ग्याँस, रसायन वा विकिरण चुहावट, ग्याँस विस्फोटन, विषाक्त खाद्य सेवन, वातावरणीय प्रदूषण, वन विनाश वा भौतिक संरचनाको क्षति तथा प्रकोप उद्धार कार्यमा हुने दुर्घटना वा यस्तै अन्य गैरप्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न विपद्लाई गैर प्राकृतिक विपद् भनिन्छ। त्यस्तै, हिमपात, असिना, हिमपहिरो, हिमताल विस्फोटन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, बाढी, पहिरो तथा भूस्खलन, डुबान, खडेरी, आँधी, हुरी बतास, शीतलहर, तातो हावाको लहर, चट्याङ्ग, भूकम्प, ज्वालामुखी विस्फोट, डढेलो वा यस्तै अन्य प्राकृतिक प्रकोपबाट उत्पन्न जुनसुकै विपद्लाई प्राकृतिक विपद् भनी बुझ्नुपर्दछ। विपद् प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक जुनसुकै कारणले सिर्जित घटना भए पनि यसको जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी धनजनको क्षतिलाई घटाउन सकिन्छ।

२. नेपालमा विपद्प्रतिको बुझाइ : दैवी प्रकोपदेखि विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्म

नेपालमा विपद् प्रतिको बुझाइमा नै समस्या रहँदै आएको थियो। विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको विषय सैद्धान्तिक रूपमा नयाँ होइन, तर नेपालको सन्दर्भमा यस विषयलाई मूल प्रवाहीकरण गर्न

ढिलो भयो । वि.सं. २०३९ सालभन्दा अघि नेपालमा विपद्का घटनालाई सम्बोधन गर्ने कुनै पनि कानुनी व्यवस्था थिएन । २०३९ सालमा आएर दैवी प्रकोप उद्धार ऐनको निर्माण पश्चात गृह मन्त्रालयको नेतृत्व तथा समन्वयमा यसै ऐनमा आधारित भइ विपद्जन्य घटनालाई उद्धार तथा राहतका विषयलाई सम्बोधन गर्न थालिएको हो । यस ऐनको निर्माण तथा कार्यान्वयनका सन्दर्भमा पनि विपद्लाई दैवी प्रकोपका रूपमा बुझिएको पाइन्छ, अर्थात् यो मानवीय नियन्त्रण भन्दा बाहिर, कुनै देवी देवता रिसाएर घटना घटाउने वा प्रकोपको निर्माण गर्ने भन्ने सैद्धान्तिक धरातलबाट निर्माण भएको देखिन्छ । यस ऐनले प्रकोपका घटना र विपद्का घटनालाई छुट्याउने आधार पनि निर्माण गरेको थिएन । यस ऐन बमोजिम दैवी प्रकोपका घटनाबाट जनतालाई उद्धार गर्ने र त्यस उद्धार कार्यमा मूलतः प्रमुख जिल्ला अधिकारीको नेतृत्वमा सुरक्षा निकायको परिचालनको विषय प्रमुख रहेको थियो । विपद् जोखिम न्यूनीकरणको पक्ष नै प्रमुख हो भन्ने कुरालाई स्थापित गर्न मुलुकले २०७४ सालसम्म कुनै पर्यो । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली, २०७५ पश्चात मात्रै नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि मार्गनिर्देश हुने अवस्थाको सिर्जना भयो । विपद् जोखिम न्यूनीकरणको पक्षलाई लामो समय उपेक्षा गरिएकोले आज पनि नेपालको सरकारी तथा जनस्तरको बुझाइमा विपद् व्यवस्थापन भन्ने वित्तिकै उद्धार र राहत वितरणलाई मात्रै बुझ्ने गरिन्छ ।

नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि संवेदनशील नभएका कारण विपद्का घटना भइरहेका छन् । प्रकृतिको दोहनमा आधारित विकास निर्माण, विकास निर्माणमा विपद्प्रति संवेदनशील नहुनु, विपद्को जोखिमका सन्दर्भमा जनचेतनाको अभाव, विपद्को जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्ने विधि तथा पद्धति जनस्तरमा पुर्याउन नसक्नु, सरकारले विपद् जोखिम न्यूनीकरण गर्न योजनावद्ध नीतिगत, संरचनागत, तथा कार्यगत व्यवस्था गर्न उदासिनता देखाउँदा आज विपद्का घटनामा वृद्धि भइरहेका छन् । विपद् जोखिमका क्षेत्रमा अपेक्षित संवेदनशील नभएका कारण २०७२ सालको भुकम्प शनिवार भन्दा अन्य कुनै विद्यालय खुलेको दिन आएको भए हजारौं विद्यार्थी विद्यालयका कमजोर भौतिक संरचनाले पुरिएर मर्ने अवस्था थियो । यसै वर्ष मनाङमा आएको बाढी, मेलम्चीमा आएको लेदो सहितको बाढी, कार्तिकमा परेका भिषण बेमौसमी वर्षा, शहरहरू जलमग्न हुन पुग्नु विपद्का नवीन प्रवृत्तिहरू हुन् । योजना बिहीन शहरी विकासका कारण शहरी क्षेत्रमा हुन सक्ने विपद्हरू आगामी दिनको ठूलो चुनौति हो ।

३. नेपालमा विपद् व्यवस्थापनको संस्थागत संरचना / कार्यक्षेत्र

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १० बमोजिम राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणको स्थापना भएको छ । २०७६/०७/२९ गते कार्यकारी प्रमुखको नियुक्ति भएसँगै यस प्राधिकरणको स्थापना भएको हो । सम्माननीय प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद् र माननीय गृहमन्त्रीको अध्यक्षतामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्यकारी समिति समेत रहेको छ । प्राधिकरणले कार्यकारी समितिको प्रत्यक्ष रेखदेख र नियन्त्रणमा रही काम गर्छ । परिषद् र समितिको सदस्य-सचिवका रूपमा प्राधिकरणका कार्यकारी प्रमुख रहने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । यस प्राधिकरणलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी केन्द्रीय स्रोत निकायको रूपमा कार्य गर्ने अधिकार छ । नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद्को मिति २०७७/०६/११ को निर्णयले संगठन संरचना स्वीकृत भएपछि ३८ जनाको दरबन्दी सहित प्राधिकरण कार्य संचालनमा रहेको छ । हाल यसको केन्द्रीय

कार्यालय सिंहदरबार, काठमाडौंमा रहेको छ। प्राधिकरणले आवश्यकतानुसार अन्य स्थानमा कार्यालय स्थापना गर्न सक्नेछ। मिति २०७८ कार्तिक ३ गते बसेको राष्ट्रिय परिषद्को बैठकले प्राधिकरणबाट सञ्चालन हुने गरी रु १ अर्बको विपद् व्यवस्थापन कोषको स्थापना भएको छ। त्यसको साथै प्रदेशगत संरचना, जिल्लागत संरचना तथा स्थानीय तहको संरचना पनि रहेका छन्। जसलाई देहायको संरचनात्मक सञ्जालमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ:

- **राष्ट्रिय परिषद्** : सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा रहने राष्ट्रिय परिषद्ले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका सन्दर्भमा आवश्यक दिशा निर्देश गरी नीतिगत निर्णयहरू गर्ने कार्य गर्दछ।
- **कार्यकारी परिषद्** : माननीय गृहमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा रहने कार्यकारी परिषद्ले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका सन्दर्भमा आवश्यक नीतिगत तथा कार्यकारी निर्णयहरू गर्ने कार्य गर्दछ।
- **गृह मन्त्रालय** : विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा सरकारको तर्फबाट जिम्मेवारी निर्वाह गर्ने मन्त्रालयको रूपमा गृह मन्त्रालय रहेको छ। यसले विपद्का सन्दर्भमा विभिन्न नीतिगत तथा कार्यगत कार्यहरू गर्दछ।
- **राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण** : गृह मन्त्रालयको मातहतमा रहि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन परिषद् तथा कार्यकारी परिषद्को सचिवालयको रूपमा कार्य गर्ने तथा संघीय सरकारको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका सम्बन्धमा आवश्यक सम्पूर्ण कार्यहरू गर्ने निकायका रूपमा प्राधिकरण रहेको छ।

- **सुरक्षा निकायहरु** : विपद् पश्चात खोज, उद्धार तथा प्रतिकार्यमा सुरक्षा निकायहरुको महत्वपूर्ण भूमिका रहने गर्दछ ।
- **प्रदेश विपद् व्यवस्थापन समिति** : प्रदेशमा भएका सम्पूर्ण विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन सम्बद्ध नीतिगत कार्य गर्ने निकायका रूपमा यो समिति रहेको छ ।
- **प्रदेश आन्तरिक मामिला मन्त्रालय** : प्रदेशमा भएका सम्पूर्ण विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बद्ध कार्यकारी कार्य गर्ने फोकल मन्त्रालयको रूपमा रहेको छ ।
- **जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति** : प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षतामा हुने जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिले जिल्लाका विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध सम्पूर्ण कार्य गर्ने गर्दछ ।
- **स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति** : स्थानीय तहका विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन सम्बद्ध नीतिगत तथा कार्यान्वयनका कार्यहरु गर्ने गर्दछ ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणको कार्यक्षेत्र :

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका सन्दर्भमा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणको कार्यक्षेत्र देहाय बमोजिम रहेको छः

- जोखिमको जानकारी
- संघ प्रदेश र स्थानीय तहमा शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण
- जोखिम न्यूनीकरणका लागि सार्वजनिक तथा निजी लगानी प्रवर्द्धन
- पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य
- पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना
- अध्ययन अनुसन्धान तथा तालीम
- बहुप्रकोपीय पूर्व सूचना प्रणाली
- विपद् जोखिम वित्तीय व्यवस्थापन

४. विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बद्ध कानुनी व्यवस्थाहरु

नेपालको विपद् व्यवस्थापनका सन्दर्भमा दैवी प्रकोप उद्धार एन, २०३९ पहिलो कानुनी दस्तावेज थियो । यस एनले विपद् पश्चात प्रतिकार्य, उद्धार र राहतलाई व्यवस्थित बनाउन प्रयास गरेको भए पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरणका सन्दर्भमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको थिएन । विपद्का क्षेत्रमा बढिरहेका चुनौतिलाई सम्बोधन गर्न सक्षम कानुनको आवश्यकतालाई परिपूर्ति गर्न २०७४ सालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन एनको निर्माण

भएको छ। यही एनका सापेक्षमा निर्माण भएका विभिन्न दस्तावेजहरू नै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बद्ध कानुनी व्यवस्था हुन। जुन देहाय अनुसार रहेका छन्।

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली २०७६
- प्रधानमन्त्री दैवी उद्धार कोष संचालन नियमावली, २०६३
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५
- राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन रणनीतिक कार्ययोजना, २०१८ –२०३०
- राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचा, २०७०, (प्रथम संशोधन, २०७५)
- प्रदेशस्तरीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका विभिन्न कानुनी व्यवस्थाहरू
- स्थानीयस्तरका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बद्ध विभिन्न कानुनी व्यवस्थाहरू
- मनसुनजन्य पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य राष्ट्रिय कार्ययोजना २०७८
- विपद् पिडित उद्धार र राहत सम्बन्धी मापदण्ड, सातौं संशोधन, २०७७
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय कार्यमञ्चको कार्यसञ्चालन मार्गदर्शन, २०७७
- विपद् खोज तथा उद्धार आधारभूत तालिम पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गरिएको
- सम्भावित शितलहर तथा हिमपात विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य मार्गदर्शन २०७७
- मनसुनजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुर्ननिर्माण तथा पुनःस्थापना अनुदान कार्यविधि २०७७
- प्रारम्भिक द्रुत विपद् लेखाजोखा सम्बन्धी कार्यविधि, २०७२, संशोधन २०७८
- आगलागीजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुर्ननिर्माण तथा पुनःस्थापना अनुदान वितरण कार्यविधि २०७८
- विपद् जोखिम वित्तीय व्यवस्थापन रणनीति २०७८
- विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा मार्गदर्शन, २०६७

५. राज्यको आकस्मिक दायित्वका सन्दर्भमा विपद्

आकस्मिक दायित्व एक सम्भावित दायित्व हो जुन भविष्यमा हुने घटनाको परिणाममा निर्भर रहन्छ।

विपद्का सन्दर्भमा प्रतिकार्यमा गरिने खर्च नै विपद् सम्बन्धि आकस्मिक दायित्व हो। कुनै आकस्मिक घटना, विपद्/प्रकोपबाट धनजनको व्यवस्थापनमा सिर्जना हुने दायित्व अनिवार्य दायित्व हो। नेपाल कमजोर भौगर्भिक तथा भू-धरातलीय बनोट, मौसमी विषमता तथा जलवायू परिवर्तन, निरन्तर दोहोरिरहने बहु-प्रकोपका घटना, अव्यवस्थित पूर्वाधार विकास एवम् जोखिम असंवेदनशील विकास निर्माण कार्य लगायकका कारण उत्पन्न विभिन्न प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्को अत्याधिक जोखिममा रहेको मुलुकहरुमध्ये रहेको छ। सक्रिय भूकम्पीय क्षेत्र, भौगर्भिक रुपमा गतिशील, पर्वत श्रृङ्खला, अस्थिर र भिरालो जमिनका कारण नेपाल विश्वमा भूकम्पीय जोखिमको दृष्टिले एघारौं तथा बाढी पहिरोको दृष्टिकोणबाट तिसौं अति जोखिमयुक्त मुलुकको रुपमा रहेको छ। विविध प्रकारका विपद्हरुको जोखिममा रहेकाले हरेक वर्ष औषत पाँच सयभन्दा बढी विपद्का घटना हुने गरेका छन्। प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्का घटनाहरुका कारण नेपालको भौतिक, आर्थिक, सामाजिक विकास र प्रगतिमा समेत प्रतिकूल प्रभाव परिरहेको छ, तसर्थ नेपालमा आकस्मिक दायित्वको भार दिन प्रतिदिन बढिरहेको पाइन्छ।

५.१ आकस्मिक दायित्व सिर्जना हुने कारणहरु

- विपद्जन्य जोखिमका दृष्टिले नेपाल भौगोलिक तथा भौगर्भिक उच्च संवेदनशील देश भएकोले।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका क्षेत्रमा कम लगानी भएकाले।
- विमा तथा पुनर्बीमा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन नसकिएकाले।
- विपद्का समयमा तत्काल जनधनको क्षति न्यूनीकरणका लागि खोज तथा उद्धार र उपचारका साथै पुनर्स्थापना गर्न पर्ने भएकोले।
- विपद्जन्य तथा उच्च जोखिमका क्षेत्रहरुको पहिचान विश्लेषण र बस्ती स्थानान्तरण जस्ता पक्षहरुमा यथासमयमै प्रभावकारी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न नसकिएकाले।

तसर्थ निम्न लिखित अवस्थाहरुलाई सम्बोधन गर्न सरकारको आकस्मिक दायित्व बढ्दै गएको छ।

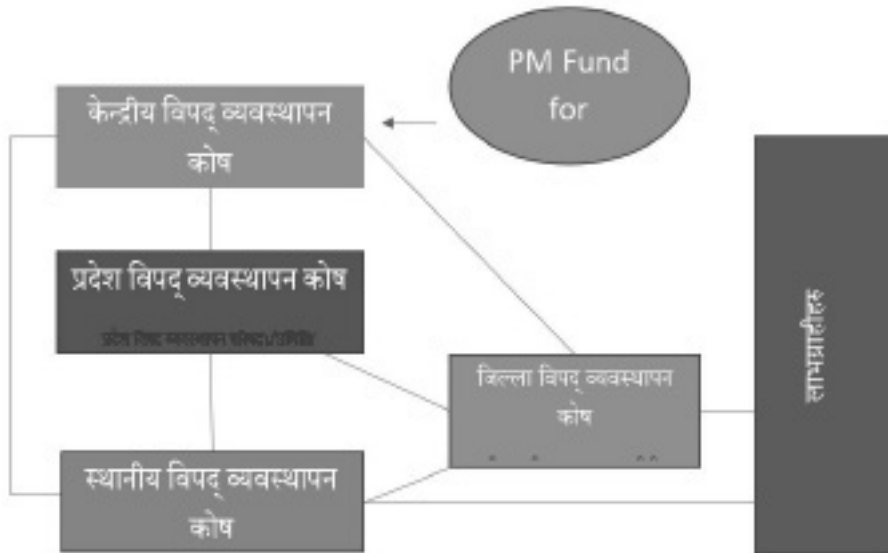
- विपद्बाट प्रभावित व्यक्तिको उद्धार र सम्पत्तिको संरक्षण गर्ने।
- विपद् प्रभावितको तत्कालीन राहतका लागि अस्थायी शिविर खडा गर्ने।
- विपद् प्रभावित व्यक्तिको भरण पोषण तथा जीवन निर्वाहका लागि तत्काल आवश्यक पर्ने खाद्यान्न लत्ता कपडा औषधी शैक्षिक सामाग्री जस्ता अत्यावश्यक वस्तु खरिद गर्न
- विपद्बाट घाइते वा विरामी भएका व्यक्तिहरुको औषधी उपचार गर्न
- विपद्का कारण देहावसन भएका व्यक्तिहरुको काजक्रिया वा सदगतका लागि मृतकका आफन्तलाई आर्थिक सहायता गर्न
- विपद्का कारण उत्पन्न भएको फोहोरमैला तथा प्रदुषणको विसर्जन गर्न।

- विपद् प्रभावित व्यक्तिहरुका लागि अस्थायी आश्रयस्थल निर्माण गर्न वा पुनस्थापना गर्न ।
- विपद् प्रभावित व्यक्तिहरुको आवासिय घर वा निजको पेशासंग सम्बन्धित औजार वर्कसप मर्मतका लागि सहायता प्रदान गर्न ।
- विपद्का कारण ध्वस्त भएका निजी आवास, सरकारी भवनहरु, विभिन्न सांस्कृतिक धरोहरहरु लगायत विभिन्न भौतिक पूर्वाधारहरुको पुनर्निर्माण गर्न ।

५.२ आकस्मिक दायित्वका सम्बन्धमा विपद् व्यवस्थापनको तयारीको अवस्था

विपद् जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०७८ र कार्ययोजनाको तर्जुमा भएको छ। विभिन्न दातृ निकायहरुको सहयोगमा विपद् पूर्वतयारीका क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरिएको छ। केन्द्रिय, प्रदेश, जिल्ला र स्थानिय विपद् व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिएको छ। प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोषको व्यवस्था रहेको छ। मनसुनजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनस्थापना अनुदान कार्यविधि २०७७ र आगलागीजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनस्थापना अनुदान कार्यविधि २०७८ लागु गरिएको छ। विपद् पीडितलाई उद्धार र राहत प्रदान गर्नका लागि उद्धार तथा राहत सम्बन्धी मापदण्ड २०७७ (सातौं संशोधनसहित) को निर्माण गरिएको छ। कर्णाली प्रदेशको प्राकृतिक विपद् जोखिम सामुहिक बीमा कार्यक्रम लागु भएको छ। राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण स्थापना भएपश्चात हालसम्म अस्थायी आवास, पुनर्निर्माण तथा पुनस्थापनामा रु ३७ करोड २५ लाख भन्दा बढी रकम अनुदानका रुपमा वितरण भइसकेको छ।

विपद्को समयमा तत्काल राहत, उद्धार तथा अन्य व्यवस्थापन कार्यका लागि देहाय बमोजिमको विपद् व्यवस्थापन कोषहरु रहेका छन्:

६. नेपालमा विपद्का सन्दर्भमा जोखिम हस्तान्तरण

नेपाल बहुप्रकोपीय जोखिमले युक्त देश हो। वैदेशिक सहयोग अपेक्षित नभएको भए २०७२ सालको भूकम्पले नेपाललाई ठूलो आर्थिक संकटमा पुर्याउँथ्यो। अहिले पनि वर्षेनी हुने बाढी, पहिलो, डुबान तथा आगलागी लगायतका कारण नेपाली अर्थतन्त्रको ठूलो हिस्सा विपद्का कारणले क्षति हुने गरेको छ। सरकारले तत्काल जनतालाई गाँस, बासको अभाव नहोस भन्ने उद्देश्यले राहत वितरण सम्बन्धी मापदण्ड बनाएर राहतको कार्य अघि बढाएको छ। मनसुनजन्य तथा आगलागी जस्ता विपद्का कारण घरबार गुमाएका जनताको निजी आवास निर्माण गर्ने उद्देश्यले सरकारले मनसुनजन्य तथा आगलागीजन्य घटनाबाट क्षति भएका निजी आवास निर्माण सम्बन्धी कार्यविधिहरू तयार पारेर निजी आवास निर्माण गर्ने कार्य अघि बढाएको छ। त्यस्तै २०७८ सालमा भएको मनसुन पश्चातको भारी वर्षाका कारण धानबालीमा पुगेको ठूलो क्षतिको राहत प्रदान गर्न सरकारले कार्यविधि नै तयार गरी कृषकलाई राहत दिइरहेको छ। विपद्का घटनाबाट सिर्जित आकस्मिक दायित्वको रूपमा सरकारको ठूलो रकम राहत तथा न्यूनतम जिविकोपार्जन तथा निजी आवासको निर्माणमा खर्च भइरहेको छ। विश्वका ठूला अर्थतन्त्र भएका सम्पन्न मुलुकलाई पनि विपद्को क्षतिपूर्ति प्रदान गर्न गाह्रो हुने सन्दर्भमा नेपाल जस्तो कमजोर अर्थतन्त्र भएको मुलुकले दीर्घकालमा यसलाई थेग्न सक्ने अवस्था कमजोर देखिन्छ। त्यसैले विपद्को संवेदनशीलता जनतालाई बुझाइ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा सर्वपक्षीय सहकार्य अपरिहार्य छ। विपद्बाट सिर्जित जोखिमको हस्तान्तरणको लागि बिमा सबैभन्दा उत्तम विकल्प हो। अबको दिनमा जोखिमबाट सिर्जित आर्थिक क्षतिको परिपूरणको लागि सरकार र जनताको लागत साभेदारीमा बिमा(लाई अबलम्बन नगरी यसलाई दिगो बनाउन सकिदैन। विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति, विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय कार्ययोजना लगायतका नीतिगत व्यवस्थाहरूले उल्लेख गरेका विषयलाई कार्यान्वयनमा लैजानका लागि विपद् जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति २०७८ तयार गरिएको छ। विपद्का सन्दर्भमा बिमाको प्रयोगलाई विश्वको अनुभवका आधारमा नेपालमा पनि लागु गर्दै जानु पर्ने अवस्था छ। त्यसका लागि राष्ट्रिय विपद् उत्थानशील कार्यढाँचाको निर्माण गरी विपद्मा वित्तीय जोखिम हस्तान्तरणलाई प्राथमिकतामा राखि देहाय बमोजिम रणनीतिको तयार गरिनुपर्छ।

- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन गर्ने तथा वित्तीय जोखिम हस्तान्तरण नीति तथा कार्ययोजना तय गरी लागु गर्ने गराउने
- जोखिम हस्तान्तरण संयन्त्रको निर्माण गर्ने
- सामाजिक सुरक्षा संयन्त्रको निर्माण गर्ने
- वित्तीय व्यवस्थापन कोषको निर्माण र परिचालन गर्ने,
- जोखिम निर्माताद्वारा भुक्तानी गर्ने सिद्धान्तको अबलम्बन गर्ने
- प्राप्त लाभको समानुपातिक बाँडफाँडको सिद्धान्त अबलम्बन गर्ने

स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था, रणनीति, कार्ययोजना, कार्यक्रमसहित सबै सरोकारवाला सरकारी निकायहरु, बिमा समिति, बिमा कम्पनीहरुसहित जनताको वृहत्तर साभेदारीको विकास गर्न सकियो भने विपद्मा वित्तीय जोखिम हस्तान्तरण लागु गर्न सकिन्छ ।

७. निष्कर्ष

जलवायु परिवर्तन, विकासमा विपद्प्रतिको संवेदनाहीन क्रियाकलाप तथा विकासको बुझाइमा एकरूपता नहुनु लगायतका पक्षले विपद्को जोखिम थप बढिरहेको छ । त्यसैले सरकारको मात्र एकल प्रयासले आगामी दिनका चुनौतिलाई सामना गर्न कठिन छ । यसमा सरकारी, अर्धसरकारी, निजी, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था, सञ्चार, प्राज्ञिक वर्ग तथा प्रभावित समूह तथा विकास साभेदारको साभ्भा सहकार्य जरुरी छ । विपद् प्रतिको बुझाइमा एकरूपता कायम गराउने, संघीय, प्रादेशिक तथा स्थानीय तहको शासकीय पद्धतिको सुदृढीकरण गर्ने, लगानीमा निजी तथा सार्वजनिक क्षेत्रको सहकार्य अघि बढाउने र प्रतिकार्य, पुर्ननिर्माण, पुनःस्थापना गर्दा अझ राम्रो बनाउने गरी कार्यहरु गर्नु पर्ने हुन्छ । विपद्का कारणले राज्यमा ठूलो आकस्मिक दायित्वको सिर्जना भएको छ । ठूला विपद्का घटनाले राज्यको अर्थप्रणालीलाई नै संकटमा पुर्याउने जोखिम पनि विद्यमान छ । जनताले प्रत्येक वर्ष विपद्का कारण ठूलो क्षति व्यहोरिरहनु परेको छ । त्यसैले विपद्मा वित्तीय जोखिम हस्तान्तरण सम्बन्धी रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न कार्ययोजना सहित कार्यक्रम निर्माण गरिनु अपरिहार्य देखिन्छ ।

नेपालको यातायात क्षेत्रमा बीमा

डा. लोकनाथ मुसाल

उपसचिव,

नेपाल सरकार

१. परिचय

आधुनिकीकरणसँगै सबै क्षेत्रमा प्राकृतिक र मानव-श्रृजित जोखिमका स्रोतहरू पनि बृद्धि हुँदै गएका छन्। बीमा जोखिम न्यूनीकरणको उपाय हो। यो बीमित र बीमा गर्ने कम्पनीबीच गरिने एउटा सम्झौता हो। बीमा कम्पनीहरूले जोखिमबाट हुने आर्थिक हानीबाट बीमितलाई बचाउन सम्झौता (बिमालेख) बमोजिमको रकम क्षतिपूर्ति बापत उपलब्ध गराउँदछन्। यसका लागि बीमितले तोकिए बमोजिमको निश्चित रकम (बीमाशुल्क) बीमा कम्पनीलाई बुझाउनु पर्दछ। यसरी बीमाबाट मानव जीवन, व्यवसाय, सम्पत्ती र दायित्वको रक्षावरण गरी वित्तीय सुरक्षा प्रदान गरिन्छ। नेपालमा बीमा समितिमार्फत बीमा व्यवसायलाई विस्तार तथा नियमन गर्ने गरिएको छ। यसकै फलस्वरूप अहिले करिब २७ प्रतिशत (बैदेशिक रोजगार बीमा समेत) नेपालीहरू बीमामा आवद्ध रहेका छन्। कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा बीमाको हिस्सा ३.५८ प्रतिशत पुगेको छ। जीवन तथा निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूको सङ्ख्या बढ्दै गएर ३९ वटा पुगेको छ भने दुईवटा पुनर्बीमा कम्पनी संचालनमा रहेका छन्। सुदृढ र विस्तारित बीमा सेवाबाट जोखिम न्यूनीकरण मार्फत सामाजिक संरक्षण प्रदान गरी उत्थानशील समाज र अर्थतन्त्र निर्माण हुने विश्वास गरिएको छ।

सवारीका साधनको सङ्ख्यामा बृद्धि हुँदै गएकोले सम्भाव्य दुर्घटनाको जोखिमलाई घटाउन यातायात क्षेत्रमा पनि बीमाको आवश्यकता महशूस भयो। यस अन्तर्गत सवारीका साधन, यातायात मजदुर, सवारीमा यात्रा गर्ने यात्री, यात्रीका सामान र दुर्घटनाबाट प्रभावित हुने अन्य तेश्रो पक्षलाई पनि यसमा समावेश गरिन्छ र बीमा ऐन, २०४९ ले मार्गप्रशस्त गरे बमोजिम नेपालमा वि. सं. २०६२ सालदेखि मोटर बीमा गर्ने व्यवस्थाको थालनी गरिएको थियो। यसलाई थप समावेशी, व्यापक र व्यवस्थित बनाउने प्रयास त्यसपछिका वर्षहरूमा निरन्तररूपले हुँदै आएको पाइन्छ। दैनिकजसो हुने सवारी दुर्घटनाबाट श्रृजना हुने वित्तीय दायित्व व्यवस्थापन गर्न नेपालमा अहिले यातायात बीमालाई अनिवार्य गरिएको छ। वार्षिक २,००० देखि २,५०० जना नेपालीको सवारी दुर्घटनामा ज्यान जाने गरेको छ। अनिवार्य बीमाले यातायात क्षेत्रलाई थप जोखिम रहित बनाउन मद्दत पुगेको देखिन्छ। यस आलेखमा नेपालको यातायात क्षेत्रमा विद्यमान बीमासम्बन्धी व्यवस्था, यस क्षेत्रका समस्याहरू र समाधानका लागि सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

२. नेपालको यातायात क्षेत्रमा विद्यमान बीमासम्बन्धी व्यवस्था

(क) संविधानमा यातायात र बीमासम्बन्धी व्यवस्था :

नेपालको संविधान २०७२ ले अर्थतन्त्र र समाजका सबै क्षेत्रलाई जोखिमरहित वा न्यून जोखिमयुक्त बनाउने उद्घोष गरेको छ। संविधानको धारा ५१ मा नागरिकका आधारभूत आवश्यकता सम्बन्धी नीति अन्तर्गत “यातायात सुविधामा नागरिकहरूको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिँदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र अपाङ्गता भएका व्यक्ति अनुकूल बनाउने” भनी उल्लेख छ। यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित बनाउनका लागि व्यापक क्षेत्रलाई समेट्ने गरी बीमाको व्यवस्था गरिनुपर्दछ। नेपालको संविधानको अनुसूची - ५ (धारा ५७ को उपधारा (१) र धारा १०९ सँग सम्बन्धित) सङ्घको अधिकारको सूचीमा बीमासम्बन्धी नीति तर्जुमा गर्ने अधिकार सङ्घलाई तोकिएको छ भने बीमा व्यवसाय संचालन र व्यवस्थापनको अधिकार सङ्घ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा राखिएको छ। यसबाट सङ्घीय शासन प्रणाली बमोजिम सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट सवारी संचालन र बीमासम्बन्धी अधिकारको प्रयोग गरी सवारी बीमालाई व्यवस्थित गर्नका लागि मार्गनिर्देश गरिएको देखिन्छ।

(ख) आवधिक योजनामा सवारी बीमा सम्बन्धी व्यवस्था :

चालु पन्द्रौं पञ्चवर्षीय योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) ले सबै क्षेत्रमा बीमा सेवाको दायरा विस्तार गरी अन्तर्राष्ट्रियस्तरको बीमा सेवा प्रवाह मार्फत वित्तीय जोखिम कम गरी सामाजिक संरक्षण प्रदान गर्ने रणनीति लिएको छ। संविधानमा उल्लेख भए बमोजिम नै यस योजनाले पनि यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित बनाउने उल्लेख गरेकोले सवारी बीमालाई प्राथमिकता प्रदान गरेको स्वतः स्पष्ट हुन्छ। सुरक्षित यातायात भन्नाले सवारी दुर्घटना नहुने वा कम हुने र दुर्घटना भइहालेमा प्रभावितलाई क्षतिपूर्ति प्रदान गर्ने सुनिश्चितता भएको अवस्थालाई सम्झनु पर्दछ।

(ग) सवारी तथा यातायात कानूनहरूमा सवारी बीमा सम्बन्धी व्यवस्था :

सवारी तथा यातायात व्यवस्था सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न बनेको ऐन, २०४९ को प्रस्तावनामा नै “सवारी दुर्घटनाको रोकथाम गर्न, दुर्घटनाबाट पिडित पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिलाउन, बीमा व्यवस्था गर्न र सर्वसाधारण जनतालाई सरल एवम् सुलुभ ढङ्गबाट यातायात सुविधा उपलब्ध गराउन यातायात सेवालाई सद्दृढ, सक्षम तथा प्रभावकारी बनाउन वाञ्छनीय भएकोले” भनी उल्लेख भएकोले पनि यस क्षेत्रमा बीमाको आवश्यकतालाई भनै प्रगाढ रूपमा उठाएको देखिन्छ।

यस ऐनको परिभाषा खण्डमा बीमाको परिभाषा यस प्रकार गरिएको छ, ‘बीमा’ भन्नाले सवारी, यात्री, मालसामान, चालक, परिचालक, सुरक्षाकर्मी, सवारीमा काम गर्ने अन्य कर्मचारी तथा तेस्रो पक्षको सम्बन्धमा सवारी धनी वा व्यवस्थापकले गर्नु पर्ने बीमा सम्झनु पर्दछ, र सो शब्दले तत्सम्बन्धमा गरिने व्यापक

(Comprehensive) बीमालाई समेत जनाउँछ। यस परिभाषाले सवारी बीमाका समग्र पक्षलाई समेटन खोजेको देखिन्छ।

सवारी बीमालाई अनिवार्य गर्नका लागि यस ऐनको दफा ७८ मा सवारी चालकले सवारी संचालनका लागि बाटोको इजाजतपत्र लिंदा अनिवार्यरूपमा सवारी चालक, परिचालक, सुरक्षाकर्मी तथा सवारीमा काम गर्ने अन्य कर्मचारी तथा तेस्रो पक्षको बीमा गरिएको हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। सवारी दर्ता र नवीकरण गर्दा समेत बीमा गर्नुपर्ने व्यवस्था यस ऐनले गरेको छ। यसका साथै ऐनको परिच्छेद ८ मा सवारी बीमा सम्बन्धमा भएका व्यवस्थालाई देहाय समोजिम उल्लेख गरिएको छ:

दफा १४८ : सवारीको बीमा गराउनु पर्ने :

(१) सवारीधनी वा व्यवस्थापकले तोकिए बमोजिम प्रत्येक सवारीको बीमा गराउनुपर्छ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम बीमा नगरेको सवारीको दर्ताको प्रमाणपत्र नवीकरण गरिने छैन र यस्तो सार्वजनिक सवारी भए यस्तो सार्वजनिक सवारीलाई यातायात सेवा सञ्चालन गर्न पञ्जीकृत गरिने र बाटो इजाजतपत्र प्रदान गरिने छैन।

(यस दफामा सवारीको अनिवार्यरूपले बीमा गरिनु पर्ने व्यवस्थाको उल्लेख गरिएको छ।)

दफा १४९ : चालक, परिचालक, सुरक्षाकर्मी तथा अन्य कर्मचारीको बीमा :

(१) यातायात सेवामा संलग्न प्रत्येक सार्वजनिक सवारीका चालक, परिचालक, सुरक्षाकर्मी तथा सो सवारीमा काम गर्ने अन्य कर्मचारीको तोकिएको रकमको दुर्घटना बीमा सवारीधनी वा व्यवस्थापकले गर्नु पर्नेछ।

(२) सवारीको दुर्घटनाबाट चालक, परिचालक, सुरक्षाकर्मी तथा अन्य कर्मचारीको अङ्गभङ्ग वा मृत्यु भएमा सो बापत पाउने बीमा दावी रकम निज स्वयम् वा निजको नजिकको हकवालाले पाउनेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम चालक, परिचालक, सुरक्षाकर्मीको बीमा नगराई यातायात सेवा सञ्चालन गर्दा कुनै सार्वजनिक सवारी दुर्घटनामा हुन गई निजहरूलाई कुनै पनि किसिमको हानी नोक्सानी भएमा निजहरूले पाउनु पर्ने उपदफा (१) बमोजिमको बीमा रकम निजहरू वा निजहरूको हकवालालाई सवारीधनी वा व्यवस्थापकले क्षतिपूर्ति बापत दिनुपर्दछ।

(यस दफामा सवारीमा रहने चालक, परिचालक, सुरक्षाकर्मी तथा अन्य कर्मचारीको दुर्घटना बीमा र यसको भुक्तानीको बारेमा तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।)

दफा १५० : यात्रीको बीमा :

(१) तोकिएको बाटोमा यातायात सेवा सञ्चालन गर्ने सवारीधनी वा व्यवस्थापकले यात्रा गर्ने प्रत्येक यात्रीको तोकिएको रकमको दुर्घटना बीमा गराउनु पर्छ।

(२) सवारी दुर्घटनाबाट यात्रीको अङ्गभङ्ग भएमा अङ्गभङ्ग भए बापतको दुर्घटना बीमाको रकम निजले पाउनेछ र सो दुर्घटनाबाट निजको मृत्यु भएमा निजको निजको हकवालाले सो बापत पाउनुपर्ने दुर्घटना बीमाको रकम पाउनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम यात्रीको बीमा नगराई यातायात सेवा सञ्चालन गर्दा कुनै सार्वजनिक सवारी दुर्घटनाग्रस्त भई त्यसमा यात्रा गरिरहेका कुनै पनि यात्रीलाई कुनै पनि किसिमको हानी नोक्सानी भएमा निजले पाउनु पर्ने उपदफा (१) बमोजिमको बीमा रकम निज वा निजको हकवालालाई सवारी धनी वा व्यवस्थापकले क्षतिपूर्ति बापत दिनुपर्छ ।

(यस दफामा सवारीमा रहने यात्रीको दुर्घटना बीमा र यसको भुक्तानीको बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।)

दफा १५१ यात्री गुण्टाको बीमा :

(१) तोकिएको बाटोमा यातायात सेवा सञ्चालन गर्ने सवारीधनी वा व्यवस्थापकले यात्रा गर्ने प्रत्येक यात्रीको यात्री गुण्टाको तोकिएको रकमको बीमा गराउनु पर्छ ।

(२) यात्री गुण्टाको वास्तविक मूल्य जतिसुकै भए तापनि त्यस्तो यात्रीगुण्टा कुनै कारणबाट हराए वा नष्ट भएमा उपदफा (१) बमोजिमको गरिएको बीमा रकमभन्दा बढी हुने गरी दावी गरिएको क्षतिपूर्ति बापतको रकमप्रति सवारी धनी वा व्यवस्थापक उत्तरदायी हुनेछैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम यात्रीगुण्टाको बीमा नगराई कुनै सार्वजनिक सवारीले यातायात सेवा सञ्चालन गर्दा कुनै यात्रीगुण्टा हराए वा नष्ट भएमा यात्रीले पाउनु पर्ने उपदफा (१) बमोजिमको बीमा रकम यात्री वा निजको हकवालालाई सवार धनी वा व्यवस्थापकले क्षतिपूर्ति बापत दिनुपर्छ ।

(यस दफामा सवारीमा रहने यात्रीका गुण्टाको बीमा र यसको भुक्तानीको बारेमा उल्लेख भएको छ ।)

दफा १५२ : तेस्रो पक्ष बीमा :

(१) सवारीको दुर्घटनाबाट कुनै तेस्रो पक्ष वा निजको कुनै सम्पत्ति कुनै किसिमले नोक्सान भएमा सो नोक्सानीको क्षतिपूर्ति दिने प्रयोजनका लागि सवारीधनी वा व्यवस्थापकले तोकिएको रकमको तेस्रो पक्षको बीमा गराउनु पर्छ ।

(२) सवारीको दुर्घटनाबाट कुनै तेस्रो पक्ष वा निजको कुनै सम्पत्ति नोक्सान भएमा सो नोक्सानीको क्षतिपूर्ति बापत उपदफा (१) बमोजिमको रकम निज वा निजको हकवालाले पाउनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम तेस्रो पक्ष वा कम्प्रेहेन्सिभ बीमा नगराई चलाएको सवारी दुर्घटनाग्रस्त भई कुनै तेस्रो पक्ष वा निजको सम्पत्ति नोक्सान भएमा नोक्सानी बापत तेस्रो पक्ष वा निजको हकवालाले पाउनुपर्ने उपदफा (१) बमोजिमको बीमा रकम निजको हकवालालाई सवारीधनी वा व्यवस्थापकले क्षतिपूर्ति बापत दिनुपर्छ ।

(यस दफामा सवारी दुर्घटनाबाट प्रभावित हुनसक्ने माथि दफा १४८-१५० सम्म उल्लेखित पक्ष बाहेकका पक्षहरूको बीमा र त्यसको भुक्तानीको बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।)

माथि उल्लेखित कानुनी व्यवस्थाहरूको सूक्ष्म विश्लेषण गर्दा सवारीसँग सम्बन्धित सबै पक्षहरूलाई समेट्ने गरी बीमा सम्बन्धी व्यवस्था गरी यातायात क्षेत्रलाई थप सुरक्षित बनाउन खोजेको देखिन्छ । अझ दफा १६३ मा सवारी दुर्घटनामा तेश्रो पक्ष बीमाले नसमेटेको कुनै पक्षलाई हानी नोक्सानी भएमा पनि तेश्रो पक्ष बीमा बराबर कै रकम क्षतिपूर्ति बापत दिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसै दफाको उपदफा ६ मा क्षतिपूर्ति बापतको बीमा रकम यथाशीघ्र बीमा कम्पनीले भराई दिनुपर्ने उल्लेख छ ।

ऐनमा व्यवस्था गरिएका उपरोक्त व्यवस्थाहरूलाई प्रभावकारीरूपले कार्यान्वयन गर्नका लागि सवारी तथा यातायात व्यवस्था नियमावली, २०५४ (संशोधन सहित) को परिच्छेद ७ मा देहाय बमोजिमको विस्तृत व्यवस्था गरिएको छ:

नियम ५२ यातायात सेवामा संलग्न कर्मचारीको बीमा:

(१) यातायात सेवा सञ्चालन गर्ने सवारीधनी वा व्यवस्थापकले ऐनको दफा १४९ बमोजिम दुर्घटना बीमा गराउँदा सो यातायात सेवामा संलग्न सवारीचालक, परिचालक, चेकर, हेल्पर, सुरक्षाकर्मी वा अन्य कर्मचारीको सवारी दुर्घटनाको कारणबाट हुने मृत्यु, अङ्गभङ्ग तथा उपचार खर्च बापत यस नियममा उल्लेख भए बमोजिमको रकमको बीमा गराउनु पर्नेछ ।

(२) उपनियम (१) बमोजिम बीमा गराउँदा मृत्युका लागि पाँच लाख रूपैयाँको बीमा गराउनु पर्नेछ ।

(३) यातायात सेवामा संलग्न कुनै सवारीसाधन दुर्घटना भई उपनियम (१) मा उल्लिखित कुनै व्यक्तिको मृत्यु भएमा त्यस्तो सवारी साधनको धनी वा व्यवस्थापकले प्रत्येक मृतकको परम्परा अनुसारको काजक्रिया खर्च बापत निजको हकवालालाई तत्काल पच्चीस हजार रूपैयाँ उपलब्ध गराउनु पर्नेछ र सो रकम त्यस्तो धनी वा व्यवस्थापकले उपनियम (२) बमोजिमको बीमा रकमबाट सोधभर्ना लिन सक्नेछ ।

(४) उपनियम (१) बमोजिम बीमा गराउँदा अङ्गभङ्ग बापत देहाय बमोजिमको बीमा गराउनु पर्नेछ :

(क) स्थायी पूर्ण अशक्तता	पाँच लाख रूपैयाँ
(ख) दुवै आँखाको दृष्टि गुमेमा	पाँच लाख रूपैयाँ
(ग) दुवै हातको नाडी वा दुवै खुट्टाको गोली गाँठोको जोर्नी वा सोभन्दा माथिको भाग वेकम्मा भएमा	पाँच लाख रूपैयाँ
(घ) एउटा हातको नाडी, एउटा खुट्टाको गोली गाँठोको जोर्नी वा सोभन्दा माथि र एउटा आँखाको दृष्टि पूर्ण रूपले गुमेमा	पाँच लाख रूपैयाँ

(ड) एउटा आँखाको दृष्टि पूर्ण रुपले गुमेमा	पाँच लाख रुपैयाँ
(च) एउटा हातको नाडी वा एउटा खुट्टाको गोली गाँठोको जोर्नी वा सोभन्दा माथिको भाग वेकम्मा भएमा	दुई लाख पचास हजार रुपैयाँ
(छ) अन्य कुनै अङ्गभङ्ग भएमा	मान्यता प्राप्त चिकित्सकले निर्धारण गरेको क्षति अनुसारको मनासिव बीमा रकम
(५) उपनियम (१) बमोजिम बीमा गराउँदा घाउचोटको उपचार खर्च, बिरामी कुरुवा खर्च र विविध खर्च बापत देहाय बमोजिमको बीमा गराउनु पर्नेछ:-	क) एक लाख रुपैयाँसम्मको वास्तविक उपचार खर्च, (ख) अस्पताल भर्ना भएको अवधिको लागि प्रति दिनको पाँच सय रुपैयाँका दरले बढीमा तीस दिनसम्मको लागि कुरुवा खर्च र विविध खर्च ।
अङ्गभङ्ग बापत देहाय बमोजिमको बीमा गराउनु पर्नेछ:- (क) स्थायी पूर्ण अशक्तता	पाँच लाख रुपैयाँ
(ख) दुवै आँखाको दृष्टि गुमेमा	पाँच लाख रुपैयाँ
(ग) दुवै हातको नाडी वा दुवै खुट्टाको गोली गाँठोको जोर्नी वा सोभन्दा माथिको भाग वेकम्मा भएमा	पाँच लाख रुपैयाँ
(घ) एउटा हातको नाडी, एउटा खुट्टाको गोली गाँठोको जोर्नी वा सोभन्दा माथि र एउटा आँखाको दृष्टि पूर्ण रुपले गुमेमा	पाँच लाख रुपैयाँ
(ड) एउटा आँखाको दृष्टि पूर्ण रुपले गुमेमा	दुई लाख पचास हजार रुपैयाँ
(च) एउटा हातको नाडी वा एउटा खुट्टाको गोली गाँठोको जोर्नी वा सोभन्दा माथिको भाग वेकम्मा भएमा	दुई लाख पचास हजार रुपैयाँ
(छ) अन्य कुनै अङ्गभङ्ग भएमा	मान्यता प्राप्त चिकित्सकले निर्धारण गरेको क्षति अनुसारको मनासिव बीमा रकम
उपनियम (१) बमोजिम बीमा गराउँदा घाउचोटको उपचार खर्च, बिरामी कुरुवा खर्च र विविध खर्च बापत देहाय बमोजिमको बीमा गराउनु पर्नेछ:-	(क) एक लाख रुपैयाँसम्मको वास्तविक उपचार खर्च, (ख) अस्पताल भर्ना भएको अवधिको लागि प्रति दिनको पाँच सय रुपैयाँका दरले बढीमा तीस दिनसम्मको लागि कुरुवा खर्च र विविध खर्च ।

यसका साथै नियमावलीले सवारी साधनको सीट सङ्ख्या बराबरका यात्रीहरूको बीमा गराउनुपर्ने र यात्री बीमा बापत सवारी दुर्घटना भई यात्रीको मृत्यु वा अङ्गभङ्ग भएमा अधिकतम एक लाख रुपैयाँसम्म क्षतीपूर्ति

वा उपचार खर्च र किरिया खर्चको व्यवस्था गर्ने उल्लेख गरेको छ। यसैगरी, यात्रीगुण्टाको बीमा रकम नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोके बमोजिम हुने व्यवस्था गरिएको छ।

सवारी दुर्घटनाबाट हुने तेस्रो पक्षको मृत्यु, अङ्गभङ्ग, घाउचोट वा सम्पत्तिको नोक्सानी बापत क्षतिपूर्ति दिने प्रयोजनका लागि सवारीधनी वा व्यवस्थापकले मृत्यु, अङ्गभङ्ग, घाउचोटको लागि न्यूनतम पचास लाख रूपैयाँ र सम्पत्ति हानी नोक्सानीका लागि न्यूनतम पचास लाख रूपैयाँ रकमको बीमा गर्नु पर्ने व्यवस्था पनि नियमावलीले गरेको छ। यसरी बीमा गराउँदा प्रत्येक तेस्रो पक्षको मृत्युका लागि सो उपनियममा उल्लिखित रकमको अधिनमा रही पाँच लाख र किरिया खर्च बापत पच्चिस हजार रूपैयाँ उपलब्ध हुने गरी बीमा गराउनु पर्ने व्यवस्था समेत नियमावलीले गरेको छ।

नियमावलीले सवारी साधनको धनी वा व्यवस्थापकले यस परिच्छेद बमोजिम गराएको बीमाको प्रमाणपत्र र बीमालेख सम्बन्धित सवारी साधनमा अनिवार्य रूपमा राख्नुपर्ने, कुनै सवारी दुर्घटना भएमा वा दुर्घटना हुने बित्तिकै त्यस्तो सवारी साधनको धनी वा व्यवस्थापकले दुर्घटनास्थल रहेको जिल्लाको प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष बीमाको प्रमाणपत्र र बीमालेख बुझाउनु पर्ने, बीमाको प्रमाणपत्र र बीमालेख प्राप्त भएपछि प्रमुख जिल्ला अधिकारीले बीमाको रकम दुर्घटनाबाट मृत्यु भएको अवस्थामा दुर्घटना भएको एक्काइस दिनभित्र मृतकको हकवालालाई र अन्य अवस्थामा तीन महिनाभित्र सम्बन्धित व्यक्तिलाई सम्बन्धित सवारीधनी वा व्यवस्थापकको रोहवरमा बीमकबाट उपलब्ध गराई दिनुपर्ने र यातायात सेवा सञ्चालन गर्ने कुनै सवार धनी वा व्यवस्थापकले यस नियमावली बमोजिम बीमा गराएकोमा त्यस्तो बीमामा उल्लिखित रकमको दायित्वभन्दा बढी रकमको दायित्व निजले बहन गर्नु नपर्ने व्यवस्था समेत गरिएको छ।

साथै यस नियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि त्यस्तो सवारी साधनको धनी वा व्यवस्थापकले यस नियममा उल्लिखित बीमा रकम भन्दा बढी बिमाङ्क रकम कायम गरी बीमा गर्न सकिने पनि उल्लेख छ। यातायात सेवा सञ्चालन गर्ने सवारीधनी वा व्यवस्थापकले बीमा गर्दा यातायात व्यवसायसँग सम्बन्धित संस्था मार्फत बीमा गराउन सक्ने समेत व्यवस्था गरिएको छ। यसरी सवारी तथा यातायात नियमावलीमा उल्लिखित बीमा सम्बन्धी उपरोक्त व्यवस्थाहरूले सवारी दुर्घटनाका जोखिमहरूलाई कम गरी सामाजिक संरक्षण प्रदान गरेको देखिन्छ।

(घ) प्रदेश र स्थानीय तहको प्रयास: सङ्घीय शासन प्रणाली अन्तर्गत हालै कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय तहहरूले पनि स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ अन्तर्गत रहेर बीमासम्बन्धी व्यवस्थालाई पनि समावेश गरी यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धी कानून तथा कार्यविधिहरू जारी गरेका छन्। यसबाट स्थानीय तहदेखि नै व्यापक दायरा भएको सवारी बीमालाई संस्थागत गर्न सकिने विश्वास गर्न सकिन्छ।

३. यातायात क्षेत्रमा विद्यमान बीमा सम्बन्धी समस्याहरू :

माथि उल्लेखित बीमा सम्बन्धी व्यवस्थाले यातायात क्षेत्रका वित्तिय जोखिमलाई कम गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ। यसका बाबजूद पनि यस क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका केही समस्याहरू विद्यमान छन् :

- यात्रीगुण्टाको बीमासम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको कार्यान्वयन नभएको ।
- दुर्घटनामा अङ्गभङ्ग भई उपचार गराउँदा लाग्ने खर्च बीमा गरिएको रकमभन्दा सामान्यतया अधिक हुने गरेकोले उपचार गर्न नसकिने वा व्यवसायीहरूले सवारी साधन छाडेर कतिपय अवस्थामा भाग्नुपरेको ।
- रोड सेफ्टी अडिटसहितको सडक दुर्घटना घटाउने स्पष्ट खाका नहुनु ।
- बीमा कम्पनीहरूको भन्कटिलो कार्य प्रक्रियाका कारणले यथासमयमा बीमा वापतको रकम प्राप्त हुन नसकेको ।
- दुर्घटना प्रमाणित गर्ने प्रहरी, मुद्दा मामिलामा सरकारी वकिल, अदालतबाट अपेक्षितस्तरको सहयोग प्राप्त हुन नसकेको ।
- खासगरी सवारी दुर्घटनाबाट प्रभावित चालक, सहचालक, यात्री र तेश्रो पक्षले बीमा वापतको रकम सहजरूपले प्राप्त गर्न नसकिरहेको गुनासो आउने गरेको ।
- दुर्घटनापछिको सरल तथा शीघ्र दाबी भुक्तानी प्रणाली अपेक्षितरूपमा विकास नहुनु यस क्षेत्रको प्रमुख समस्या रहेको सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको भनाई ।

४. समस्या समाधानका लागि सुझावहरू :

माथि उल्लेखित समस्या समाधानका लागि देहाय बमोजिमका सुझावहरू प्रस्तुत गरिएका छन् :

यात्रीगुण्टाको बीमासम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको व्यवहारिक कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ । अविलम्ब राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी बीमा रकम तोकिनु पर्दछ ।

दुर्घटनामा अङ्गभङ्ग भई उपचार गराउँदा लाग्ने खर्च वापतको बीमा रकम अहिलेको तीन लाखबाट बढाएर दश लाख रूपैयाँ कायम गरिनु पर्दछ । सोभन्दा पनि बढी उपचार खर्च लागेको अवस्थामा सरकारी तवरबाट पनि अनुदान वा सहयोग गरिनुपर्ने सरोकारवालाको धारणा रहेको छ ।

बीमा कम्पनीहरूको भन्कटिलो कार्य प्रक्रियालाई सरलीकृत गरिनु जरूरी छ । सरल, सहज तथा शीघ्र दाबी भुक्तानी प्रणाली सुनिश्चित गरिनु पर्दछ । यसमा नियमनकारी निकायको रूपमा रहेको र ५३ वर्षको लामो इतिहास बोकेको बीमा समितिले पनि थप अग्रसरता लिनु जरूरी छ ।

दुर्घटना प्रमाणित गर्ने प्रहरी, मुद्दा मामिलामा संलग्न रहने सरकारी वकिल, अदालत, जिल्ला प्रशासन कार्यालय लगायतका सरकारी निकायहरूबाट सकारात्मक, सेवाग्राही-मैत्री र अपेक्षितस्तरको सहयोग सुनिश्चित गरिनु पर्दछ ।

५. निष्कर्ष

वित्तीय जोखिम कम गर्न सबै क्षेत्रमा बीमाको प्रयोग बढ्दै गएको छ । यातायात क्षेत्रमा पनि क्रमशः व्यापक प्रकृतिका बीमा पोलिशी मार्फत सवारी दुर्घटनाबाट प्रभावितहरूलाई क्षतीपूर्ति प्रदान गरी सामाजिक संरक्षण प्रदान गरिएको छ । कानूनी व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी माथि उल्लेखित व्यवहारिक समस्याहरूको समाधान गरी समग्र 'बीमा शासन' (Insurance Governance) लाई चुस्त र दुरूस्त बनाउनु अहिलेको आवश्यकता हो । यसबाट नै नेपाल सरकारले लिएको सुरक्षित यातायातको नीतिगत घोषणाले मूर्तस्वरूप प्राप्त गर्नेछ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू :

नेपालको संविधान, २०७२ ।

पन्ध्रौं योजना ।

सवारी तथा यातायात ऐन तथा नियमावली ।

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ ।

(लेखक यातायात व्यवस्था विभागका निर्देशक हुनुहुन्छ)

नेपालको संविधान र वर्तमान बीमा कानूनः संघीयतामा बीमा कानून निर्माण गर्दा स्याल गर्नु पर्ने पक्ष

राजाराम दाहाल

कानून न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय

सारांश

धेरै लामो इतिहास नभए पनि नेपालमा उदारीकरणको प्रवेश संगै बीमा व्यवसाय तीव्ररूपमा फैलदै गएको देखिन्छ। नेपालको संविधान बमोजिम बीमाको नीतिगत अधिकार संघको एकल अधिकारको विषय तथा बीमा व्यवसाय संचालन र व्यवस्थापन संघ र प्रदेशको एकल अधिकारको विषयमा पर्दछ। बीमा आफैमा भविष्यमा हुन सक्ने आर्थिक जोखिम न्यूनीकरणको एउटा साधनको रूपमा रहेको हुँदा यसको फैलावट व्यापारिक विषयवस्तु बाहेक सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रमा समेत हुनु आजको आवश्यकता हो र यस प्रकारको प्रचलन विश्वमा भै रहेको छ साथै हाम्रो देशमा समेत केहि सामाजिक क्षेत्रमा यसको प्रयोगको प्रचलनले प्रवेश पाएको छ। विद्यमान बीमा कानून नेपालको आर्थिक नीतिमा राज्य संचालनको राजनैतिक परिवर्तन पश्चात आएको परिवर्तनकै देन हो। तर लगभग पचासको दशमा बनेको नेपालको बीमा कानूनले तत्कालिन समाजको आवश्यकता तथा विद्यमान बीमा व्यवसायलाई सवल बनाउन सफल भएको भएता पनि राज्यको संरचनामा नै परिवर्तन भै सकेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा बीमा कानूनलाई समेत संविधान अनुकूल हुने गरी परिमार्जन गर्न आवश्यक भैसकेको देखिन्छ। नयाँ बीमा कानूनको निर्माण गर्दा नीतिगत विषय संघले र संचालन र व्यवस्थापनमा संघ र प्रदेशको जिम्मेवारीलाई संतुलित बनाउने तर्फ विचार गर्नु पर्ने देखिन्छ। बीमाको संचालनको पक्ष तर्फ विचार गर्दा स्थानीय तहको भूमिका के कस्तो हुने हो भन्ने तर्फ पनि विचार गरी नयाँ बीमा कानूनको निर्माण गर्दा मात्र त्यसले दिगोपना र बीमा व्यवसायलाई दिर्घजीवि बनाउन मद्दद पुऱ्याउछ। बीमा व्यवसाय आर्थिक विषय भएको हुँदा नियमनको पक्षमा नेपाल राष्ट्र बैंकको भूमिकालाई उपेक्षित गर्न सकिदैन।

१. विषय प्रवेश

नेपालमा बीमाको इतिहास खोज्ने हो भने धेरै पुरानो भेटिदैन। राणा शासनको अन्त्य अन्त्य तिर नेपाल मालचलानी तथा बीमा कम्पनी लिमिटेडको स्थापना भई नेपालमा बीमाको शुरुवात भएको देखिन्छ। उदारीकरण संगै निजि क्षेत्रले समेत वित्तीय कारोवार गर्न पाउने कानूनी व्यवस्थाको शुरुवात भए संगै नेपालमा बीमाको विकास द्रुत गतिमा भएको देखिन्छ। हाल नेपालमा बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा

नियन्त्रित गर्नका लागि बीमा ऐन, २०४९ जारी भई कार्यान्वयनको अवस्थामा रहेको र यस ऐनले नै नेपाल भित्रका सम्पूर्ण विमा सम्बन्धी गतिविधिलाई संचालन तथा नियमन गरेको छ। बीमा पनि एक गतिशिल विषय भएको हुँदा हाल आर्थिक जोखिम न्यून गर्न सूक्ष्म बीमा (ःअचय प्लकगचबलअभ) को समेत विकास हुँदै गएको छ।

संवैधानिक विकासक्रमको सन्दर्भमा वर्तमान नेपालको संविधानमा बीमा नीति संघको एकल अधिकारको विषयको रूपमा रहेको छ, भने सोही संविधानमा बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा राखिएको छ। यसरी हेर्दा नेपालमा बीमा व्यवसाय सञ्चालनका लागि संघीय सरकार र प्रदेश सरकार प्रत्यक्षरूपमा संलग्न रहेको देखिन्छ।

२. संघको भूमिका

नेपालको संविधान बमोजिम बीमा सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था गर्ने जिम्मेवारी संघीय सरकारको अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा पर्दछ। यसरी संघीय सरकारले बीमा सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थाको तर्जुमा गर्दा इतिहासबाट प्राप्त अनुभव लाई आत्मासाथ गरी वर्तमान अवस्थामा भईरहेका बीमाका गतिविधि तथा भोगाई र सिक्काईलाई समेटि भविष्यको बाटो तय गर्नु पर्ने देखिन्छ। संघले बनाउने बीमा सम्बन्धी नीतिमा हाल कायम रहेका अन्तराष्ट्रिय अभ्यास तथा भविष्यमा बीमा क्षेत्रमा हुन सक्ने परिवर्तनलाई समेत अनुमान गरी नयाँ बीमा नीतिको निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ। नेपालमा तीन तहका सरकार रहेको अवस्थामा तीनै तहका सरकारले समेत अपनत्व लिन सक्ने तर्फ विचार नपुऱ्याई तयार पारिएको नीतिले दिर्घकालीन समाधान दिन कठिनाई पर्ने हुन्छ। संघीयताको अभ्यास गर्ने क्रमको शुरुवाती चरणमा तीनै तहका सरकारको अपनत्व रहने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्नाले नेपालमा बीमाको विकास जुन हिसावले बढिरहेको छ, त्यसलाई अझ विकास गर्न मद्दत पुऱ्याउछ।

नीति नै त्यस्तो व्यवस्था हो जसले कार्य सम्पादन रूपरेखा र भविष्यको मार्ग दर्शन गराउदछ। तसर्थ संघले बीमा सम्बन्धी नीतिको निर्माण गर्दा संविधानले संघ र प्रदेश सम्म मात्र यस सम्बन्धी अधिकार निक्षेपण गरेको भएता पनि स्थानीय सरकारको सहयोग विना कार्यान्वयनको तहमा भविष्यमा यसले जटिलता उत्पन्न गराउन सक्ने भएको हुँदा नीति निर्माणको शुरुवाती चरणमा नै यस तर्फ सम्बन्धित सरोकारवालाले आवश्यक ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। बीमा नीतिको तर्जुमाको रचण देखि नै नेपालमा बीमा व्यवसायमा संलग्न सरोकारवालाले लाई पनि साथैमा राखी उनीहरूको मतको समेत उचित संवोधन गरी नीतिको निर्माण गरेको खण्डमा कार्यान्वयनका चरणमा देखा पर्ने सक्ने चुनौति र जटिलतालाई सम्बोधन गर्न सहज हुन्छ।

३. प्रदेशको भूमिका

संविधान बमोजिम प्रदेशको मुख्य कार्य भनेकै बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन हो जुन संघको कार्यक्षेत्र भित्र पनि पर्दछ। बीमा व्यवसायको सञ्चालन र व्यवस्थापनको विषय संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा पर्ने विषय भएको हुँदा हाललाई संघीय कानूनकै आधारमा बीमा व्यवसाय सञ्चालन भईरहेकै छ र सो को निरन्तरतामा तत्काल समस्या परिहाल्ने अवस्था देखिदैन तर प्रदेशले संविधान र संघीयताको भावना अनुरूप आफ्नो भूमिका के हुने भन्ने अवस्था आएका बखत बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापनको कार्य जिम्मेवारी

के कसरी गर्ने भन्ने स्पष्ट हुनु जरुरी छ । प्रदेश स्तरमा बीमा लेख लगायका विषयमा सहजिकरणका लागि प्रदेश सरकारबाट आग्रह भै सकेको हुँदा बीमा व्यवसाय संग सम्बन्धित नीति निर्माणको सम्पूर्ण जिम्मेवारी संघमा रहेको तर सञ्चालन र व्यवस्थापनको अधिकार साभा भएको हुँदा यसको कार्यान्वयको चरणमा केही समस्या आईपने तर्फ कानूनको निर्माणका क्रममा विचार पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

हुनत हाल सम्म संघीय कानून बमोजिम नै बीमा व्यवसाय संग सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यहरु सञ्चालित भई रहेको छ । देश संघीयता गई सके पश्चात उक्त कानूनमा आवश्यक व्यवस्थामा संशोधन भई कार्यान्वयनमा पर्न सक्ने समस्या हल भएकै छ तथापी प्रदेशले आफ्नो भूमिकाको खोजि गर्दाको अवस्थामा बीमा व्यवसाय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन के कसरी हुने नियमनकारी निकायको व्यवस्था कसरी गर्ने भन्ने तर्फ व्यापक अनुसन्धान हुनु अपरिहार्य देखिन्छ । बीमा व्यवसायको क्षेत्र आधुनिक समयमा व्यापक रुपमा विस्तार हुदै गएको छ । यसका क्षेत्रहरुमा आएको व्यापकतालाई नेपालको सन्दर्भमा प्रादेशिकरूपमा र स्थानीय तहमा सिमित हुने क्षेत्रमा सञ्चालन व्यवस्थापन तथा नियमनको जिम्मेवारी समेत प्रदेशलाई दिनु पर्ने देखिन्छ तर यसरी अधिकारको स्पष्ट विभाजन गर्दा अधिकार क्षेत्रको पनि स्पष्ट विभाजन हुनु जरुरी हुन्छ । अधिकार र जिम्मेवारीको विषयमा चर्चा गर्दा यसबाट भविष्यमा आईपर्ने अवसर तथा चुनौतिको समेत विस्तृत व्याख्या विश्लेषण हुनु जरुरी देखिन्छ । बीमा क्षेत्र वित्तिय क्षेत्र भित्र पर्ने भएको हुँदा यसले वित्तिय कारोवार गर्ने पक्ष विश्लेषण गर्दा वित्तिय कारोवार गर्ने हरेक निकायले कानून बमोजिम दर्ता भएको हुनु पर्ने भएको हुँदा बीमाको क्षेत्रबाट वित्तिय कारोवार गर्न पनि कानून बमोजिमको प्रकृया पुरा गर्नु पर्ने हुन्छ र सो संग सम्बन्धित संघ र प्रदेशको कानूनको निर्माण हुनु जरुरी देखिन्छ ।

४. बीमा व्यवसाय र वित्तिय क्षेत्र

बीमा व्यवसाय आफैमा वित्तिय कारोवार हुने क्षेत्र भएको हुँदा यसको नियमनमा नेपाल राष्ट्र बैंकको पनि भूमिका कहि कतै अपरिहार्य हुन्छ । बीमा क्षेत्रमा हुने लगानी, सिर्जनाहुने रोजगारी र यसले समग्र अर्थतन्त्रमा पार्ने प्रभावको विषय कहि कतै राज्यको वित्तिय नीति अन्तर्गतकै विषय हुने भएकोले बीमा क्षेत्रमा हुने सम्पूर्ण आधिकारिक विषयमा नेपाल राष्ट्र बैंकको भूमिका रहनु पर्ने हुन्छ । बीमाका विभिन्न आयाम र स्वरुपहरुको विकास भई रहेको कतिपय अवस्थामा बीमा संग सम्बन्धित विषय राजनीतिक दलका चासोका विषय र चुनावी नारा समेत बन्ने गरेको अवस्थामा यसको नियमन र यसले समग्र अर्थ व्यवस्थामा पार्ने प्रभावको विश्लेषण गरी नियमनका सन्दर्भमा विचार गर्नु पर्ने देखिन्छ । हाल सम्म बीमा व्यवसायमा नियमनकारी भूमिका निर्वाह गर्दै आएको बीमा समितिको क्षेत्राधिकार प्रादेशिक तहमा के हुने भन्ने तर्फ पनि विचार गर्नु पर्ने देखिन्छ । बीमा समितिले आफ्नो प्रादेशिक कार्यालय विस्तार गरी प्रदेश कानून बमोजिम हुने बीमा व्यवसायलाई नियमन गर्ने एक विकल्प खोज्न सकिन्छ कि त प्रदेशले आफैले बीमा व्यवसाय नियमनकारी निकायको कानूनद्वारा नै व्यावस्था गर्न सक्छ तर महत्वपूर्ण पक्ष भनेको बीमा क्षेत्रको नीति तय गर्ने अधिकार संघमा रहेको र संचालन र व्यवस्थापनको कार्यमात्र संघ र प्रदेशको साभा अधिकारको विषयमा पर्ने भएको सन्दर्भमा थप अध्ययन हुनु पर्ने देखिन्छ । बीमा व्यवसाय नियमनको अधिकार कुन तहको सरकारको हुने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था नेपालको संविधानमा नभएको हुँदा नियमनकारी अधिकार स्वतः संघीय सरकारको हुने देखिन्छ । बीमा भित्रै पर्ने अर्को महत्वपूर्ण विषय भनेको पुनर्बीमा पनि हो र यसको संचालन व्यवस्थापन र नियमन के कसरी हुने भन्ने विषय समेतमा पूर्वानुमान गरी कानूनको निर्माण गर्नु बुद्धिमतापूर्ण हुन्छ । सूचना प्रविधिको व्यापक वृद्धि र विस्तार संगै डिजिटल बीमाको क्षेत्रलाई

समेत समेट्नु पर्ने आजको आवश्यकता हो। डिजिटल बीमाको प्रयोग विस्तार नियमनका कुराहरु नसमेटिकन बनाईएका बीमा सम्बन्धी कानून पूर्ण मान्न सकिदैन। तसर्थ यस पक्षको नियमन गर्ने सामर्थ्य भएको निकायको पनि आवश्यकता पर्ने तर्फ विचार पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ।

५. विवादको समाधान

बीमा व्यवसाय संचालनको सन्दर्भमा आईपर्ने वा आउन सक्ने सम्भावित विवादको सम्बन्धमा हाल विवाद समाधानको पहिलो विकल्पको रूपमा बीमा समिति रहेको र अर्ध न्यायिक निकायको रूपमा समेत रहेको यस समिति ले विवाद समाधानको सन्दर्भमा न्यायिक अधिकारको समेत प्रयोग गर्न पाउने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। वर्तमान संविधानको मर्म र भावना अनुरूप बीमा व्यवसाय संचालन र व्यवस्थापनको संयुक्त जिम्मेवारीमा रहेको संघ र प्रदेशले आफ्नो क्षेत्रमा बीमा व्यवसाय संचालन र व्यवस्थापन गर्दा आईपर्न सक्ने विवादहरुको समाधान गर्ने संयन्त्र के कस्तो हुने, प्रदेशस्तरमा कुन प्रकारको संयन्त्र स्थापना गर्ने तथा त्यस्तो संयन्त्रलाई के कस्ता विषयका विवादहरुको प्राथमिक समाधानको अधिकारहरु रहने भन्ने विषय स्पष्ट हुनु जरुरी हुन्छ। त्यसै गरी संघको क्षेत्राधिकार के कति हुने, के कस्ता विषयमा संघीय कानूनद्वारा स्थापित संयन्त्रले प्रथम चरणको विवाद समाधानको अधिकारको प्रयोग गर्ने, विवाद समाधानको अधिकार प्रदेशतहमा हुने हो भने त्यसको सीमा निर्धारण गर्ने विषयमा समेत स्पष्ट हुने पर्ने देखिन्छ। बीमा व्यवसायको संविधानद्वारा प्रदेशलाई निक्षेपित अधिकार भित्र नियमन तथा विवाद समाधानको संयन्त्र हुने कि नहुने हुने हो भने कुन आधारमा हुने, अधिकार कति हुने भन्ने नीतिगत विषयमा समेत स्पष्ट हुनु जरुरी छ। विवाद समाधान तथा दण्ड सजायको निःशर्त र पूर्ण अधिकार संघमा रहने भन्ने अघोषित वा स्वघोषित मापदण्डलाई प्रदेशद्वारा निर्माणहुने कानूनमा कसरी स्वीकार्य बनाउने भन्ने विषय पनि पेचिलो देखिन्छ। संघ वा प्रदेशको कानूनद्वारा स्थापित संयन्त्रबाट हुने पहिलो चरणको विवादको समाधानमा न्यायिक पुनरावलोकनको व्यवस्था कसरी हुने अर्थात कुन तहको अदालतमा हुने र कति चरणमा हुने विषयमा समेत स्पष्टता हुनु जरुरी हुन्छ। बीमाको सन्दर्भमा कार्यान्वयनका लागि निक्षेपित निकाय हरेक प्रदेशमा रहने भएको हुँदा प्रादेशिक कानूनको एकरूपताको प्रश्न पनि विचारणिय देखिन्छ।

६. आगमि बाटो

देश संघीयतामा गई सकेको र बीमा सम्बन्धी केही अधिकार संघको एकल अधिकारको सूचीमा रहेको तथा केही अधिकार संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा रहेको सन्दर्भमा बीमा तीव्ररूपमा विस्तार हुँदै गएको हुँदा र यसको अपरिहार्यतालाई कसैले नकार्न सक्ने अवस्था समेत नरहेकोले तीनैवटा सरकारको भूमिका रहने गरी बीमा सम्बन्धी कानूनको निर्माण जरुरी देखिन्छ। प्रदेशस्तरका बीमा व्यवसाय संचालन गर्ने कम्पनीहरुले पुनर्बीमा को संग कसरी गर्ने, बीमा उत्पन्न हुन सक्ने जोखिमको न्यूनीकरण वा सून्नीकरण कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने पक्षमा समेत विचार गर्नु पर्ने देखिन्छ। कतिपय विपद्का अवस्था वा महामारीका बेलामा हुन सक्ने वा गर्नु पर्ने बीमाको स्वरूप समेतलाई ख्याल गरेर मात्र संविधानले निक्षेपण गरेका अधिकारको दायरामा रही नयाँ बीमा सम्बन्धी कानूनको निर्माण गरी बीमा क्षेत्रलाई सवल र सक्षम बनाउनु पर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ।

बीमा कम्पनीको मर्जर तथा प्राप्ती

पोषकराज पौडेल

प्रमुख कार्यकारी अधिकृत,
सिटीजन लाइफ इन्स्योरेन्स क. लि.

विश्वव्यापी बीमाको अवस्था र स्थितिमा उल्लेख्यरूपमा यस दशकमा परिवर्तन भकउथे भए तापनि कम्पनीहरू यसको वृद्धि, विस्तार र मुनाफाका लास नै संघर्षरत रहेको अवस्था हो। विश्व बीमाको वृद्धिमा आधाभन्दा वढीले विकासशिल देशहरूको योगदान रहेको अवस्था छ। विश्वव्यापी रूपमा बढेका जोखिमहरू र हामीले हालै व्यहोरेको कोरोना महामारीको अवस्था समेतले जोखिम वहन र व्यवस्थापनमा विविधीकरण सहितका योजनाहरूमा काम गर्नुपर्ने आवश्यकता अझ देखिएको छ। यसरी समग्र जोखिमलाई सम्बोधन गर्ने नीति, सो बमोजिम कार्य दिशा, सोको लागि उच्च प्रविधी सहितको क्षमताको विकास र आधार तय गर्न धेरै पक्षहरूमा काम गर्नुपर्ने अवस्था छ।

यसरी जोखिम र चुनौती वरैसँगै बीमा कम्पनीहरूले वहन गर्ने क्षमता पनि क्रमशः वृद्धि गर्नुपर्ने हुँदै जान्छ। बीमा कम्पनीहरूले लिने जोखिम र सोको व्यवस्थापन गर्ने प्रमुख माध्यम पुनर्बीमा हो। पुनर्बीमासँगै कम्पनीहरूको यथोचित मात्राको पूँजीको व्यवस्था पनि जोखिम व्यवस्थापन अर्थात सोल्भेन्सिको हिसावले एक महत्वपूर्ण साधन हो। यसले समय अनुसारको आवश्यक मानव पूँजीको निर्माण, नवीनतम प्रविधी, पूर्वाधारमा लगानी र प्रयोग, नयां बीमा योजनामा थप जोखिम वहन गर्ने क्षमता, क्षेत्रगत विस्तार र संभावनाको पूर्ण उपयोग लगायतका विषयमा बलियो आधार तयार गरि सवल कम्पनी बन्नका लागि मद्दत गर्दछ।

मर्जर तथा प्राप्तीको उपादेयताको बारेमा विभिन्न देशहरूमा फरक फरक परिस्थिती, उद्देश्य र आवश्यकतामा भएको पाइन्छ। विश्वव्यापी रूपमा मुख्यतया यो व्यवसायिक आवश्यकताको परिणामस्वरूप अवलम वन गरिएको एउटा उपकरणको रूपमा अपनाइएको पाइन्छ। कोरोना महामारीको समयमा पनि विश्वमा सन् २०२१ मा ४१८ बीमा क्षेत्रका संस्थाहरू मर्जर तथा प्राप्तीमा गएको अवस्था छ। साथै राज्य वा नियमकारी निकायको पहलमा लक्षित उद्देश्यको लागि समेत मर्जर तथा प्राप्ती भएको पाइन्छ। यसमा समग्र जोखिमको बढ्दो अवस्था, कम्पनीहरूको कमजोर सोल्भेन्सी (रेड सूचक), कम्पनीहरू अधिक भई अस्वस्थ वातावरण, राज्यको तत्कालिन आवश्यकता लगायतका अवस्थामा पनि मर्जर तथा प्राप्ती हुने गर्दछ। भारतमा सन १९६५ मा २४५ वटा जीवन बीमा कम्पनीहरू राज्यले मर्ज गरेर एउटा कम्पनी लाइफ इन्स्योरेन्स कर्पोरेसन इन्डिया (LIC-India) वनेको थियो।

नेपालमा संस्थागत रूपमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा पूर्वान्चल विद्युत मर्ज भएर शुरू भएको यो प्रकृतिसंगै स्ट्यान्डर्ड चार्टर्ड बैंकले ग्रिनलेज बैंक प्राप्ती गरे पश्चातको केही वर्ष पछि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको उल्लेख्य मात्राले पूँजी वृद्धि र मर्जर तथा प्राप्ति सम्बन्धि नियमावली २०७३ आए पछि, बैकिङ क्षेत्रले यस तर्फ गति लिएको देखिन्छ ।

मर्जर र प्राप्तीको विभिन्न प्रकारहरू रहेका छन् । यसमा होरिजोन्टल (Horizontal Merger & Acquisitions), भर्टिकल (Vertical Merger & Acquisitions) कङ्लोमेरेट (Conglomerate Merger & Acquisitions) मुख्य छन् । उस्तै प्रकृतीका उद्देश्य र व्यवसाय गर्ने संस्थाहरू एक आपसमा मर्ज हुने अवस्थालाई होरिजोन्टल मर्जर भनिन्छ । जस्मा बैंकहरू आपसमा मर्जर, जीवन बीमा कम्पनी आपसमा, हालै निर्जीवन बीमा कम्पनी हिमालय र एभरेष्ट इन्स्योरेन्सको मर्जर, होटलहरू आपसमा मर्ज हुने गर्दछन् । भर्टिकल मर्जरमा फरक प्रकारको कारोवार गर्ने तर एकै लाइनका व्यवसायिक क्रियाकलाप गर्ने संस्थाहरू गाभिने कार्य जस्तै : होटलले ट्राभल कम्पनी प्राप्ती गर्नु, बीमा कम्पनीले ब्रोकर संस्था प्राप्ती गर्नु, विद्युत कम्पनीले हाइड्रो कम्पनी मर्ज गर्नु इत्यादि । यस अन्तरगत पनि Forward Integration and backward Integration मर्जर हुन्छ । कङ्लोमेरेट अन्तरगत फरक प्रकृतीका संस्थाहरू प्राप्तीको कार्य पर्दछ । जस्तै : बैंकले होटल वा हाइड्रो पावर कम्पनीलाई लिनु इत्यादी पर्दछ ।

यसरी मर्ज तथा प्राप्ती गर्दाको विभिन्न दृष्टीकोणको हिसावले फाईदा तथा बेफाइदाका पक्षहरू रहेका छन् । यसमा वित्तीय सुचकांक, क्षेत्र विस्तार, प्रतिस्पर्धा, प्रतिष्ठा, दायरा, स्थिरता, स्केल, क्षमता र व्यवसायिक विस्तार

लगायतका कोणहरूबाट सबल पक्ष र चुनौतीहरू फरक फरक हुन सक्छन्। सामान्यतः मर्ज तथा प्राप्ती भिन्न भिन्न व्यवसाय र संस्थाहरूको व्यवसायिक अभ्यास, प्राथमिकता र उद्देश्य अनुसार फरक फरक अवस्था हुने हुनाले बीमा व्यवसायमा मर्जरका मुख्य सबल पक्षहरू र यसको चुनौतीहरूको वारेमा चर्चा गर्ने छौं।

फाइदाहरू

- बीमामा मूलतः मर्जर र प्राप्तीको अवस्थामा विभिन्न फाइदाहरू सगैँ मुख्य गरी एउटा कम्पनीले स्वीकृति प्राप्त नगरेका किसिमका बीमा योजना र दायराहरूमा पहुँच पुऱ्याउन अन्य किसिमको बीमा योजना र दायराको स्वीकृति प्राप्त गरेको कम्पनीसंग व्यवसायिक लाभ लिनको लागि विदेश तिर मर्ज गर्ने गरेको पाइन्छ। मलेसियामा सर्पको टोकाईको मृत्युको मात्र जीवन बीमा पोलिसी गर्ने गरी लाइसेन्स पाएको कम्पनीले पेन्सन र म्यादी बीमा पोलिसी स्विकृत पाएको कम्पनी संग मर्ज गरि दायरा वृद्धि गरेका थियो। मोटर बीमामात्र स्वीकृत पाएको एउटा बीमक र कृषि बीमाको लाइसेन्स भएको अर्को बीमकसंग मर्जर गरी दुवै बीमा योजना बिक्री गरी दायरा विस्तार हुन जान्छ। नेपालको बैकिङमा कार्यक्षेत्रगत लाइसेन्सको व्यवस्था भए पनि बीमामा भने कार्य क्षेत्रगत र बीमाको किसिम र योजना अनुसार कम्पनीको फरक लाइसेन्सको व्यवस्था नभएको हुदा मर्जर तथा प्राप्ती मार्फत नयां दायरा र क्षेत्रगत थप लाभ अवस्था रहदैन।
- बीमकहरूको मर्जर र प्राप्तीको अवस्थामा एउटा कम्पनीमा भएको स्विकृत वितरण प्रणालीको अर्को कम्पनीको थप भई व्यवसाय वृद्धिमा सहयोग पुग्ने हुन्छ। वाह्य देशमा वितरण प्रणालीको विस्तारको लागि मात्र समेत मर्जर वा प्राप्ती गरिन्छ। कर्पोरेट एजेन्सिको लाइसेन्स पाएको एउटा बीमक र अर्को वितरण प्रणालीको लाइसेन्स (ब्रोकर, टेलिमार्केटिङ) पाएको संग मर्जर हुनु।
- मर्जर र प्राप्तीले गर्दा दुई बीमकको अभिकर्ताहरू, ग्राहक संख्या र प्रिमियम वृद्धि भई समग्र व्यवसायिक पोर्टफोलियो बढ्न जान्छ।
- व्यवसायिक हिसावले दोहोरा शाखाहरू मर्ज हुने र कर्मचारीहरू आवश्यकता अनुसार मिलान र कटौती हुने हुदा संचालन र कर्मचारी खर्च लगायतका एकीकृत कारोवारले कम्पनीको लागतमा कटौती हुन्छ।
- कम्पनीको संचालन दक्षतामा वृद्धि (Operational Efficiency) भई ग्राहक सेवामा उत्कृष्टता, मितव्ययि भई कम्पनीको मुनाफामा वृद्धि हुन्छ।
- सस्थागत योग्यतामा वृद्धि (Organizational competency) भई संस्थाको समग्र विकास र व्यवसायिक विस्तारमा सहयोग पुग्छ।
- बीमकहरूको मर्जर र प्राप्तीबाट क्षेत्र र पहुँचको विस्तार हुने र थप विस्तार गर्न समेत पूँजीको पर्याप्तताको कारणले सहजभै व्यवसायिक वृद्धिमा सहयोग पुग्ने हुन्छ।
- मर्ज पश्चात व्यवसायिक बजार हिस्साको अनुपात तथा स्वामित्वमा वृद्धि भई समग्र अवस्था र टिमको

मनोबलमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने देखिन्छ ।

- व्यवसायिक पुर्वाधार, उच्च प्राविधिक क्षमताको विकास र विस्तार गर्न मर्जर तथा प्राप्ती पछिको पूँजीले सपोर्ट गर्दछ ।
- मर्जर तथा प्राप्ती पछिको पुर्जीको आधारले कम्पनीले नयां रणनीतिक फडको मार्न तथा श्रोत र साधनको प्रभावकारी उपयोग गर्न सहयोग पुग्छ ।
- दुई कम्पनीहरूको राम्रा पक्षहरूको संयोजनले सिनर्जी निर्माण गरि व्यवसायिक प्रगती गर्न सकिने । यसमा मुख्यत कर्मचारीहरूको दक्षता र योग्यताहरू
- कम्पनीहरूमा वित्तीय जोखिमसंगै व्यवसायिक तथा संचालन लगाएतका जोखिममा वहन गर्ने क्षमतामा वृद्धि हुने ।
- मर्ज पश्चात कम्पनीको सोल्भेन्स अनुपातमा सुधार भई सवल वित्तीय स्थितिको अवस्थामा रहने ।
- कम्पनीको संख्या कम हुदा नियामकहरूलाई नियमन तथा नियन्त्रण गर्न सहज हुने ।
- मर्जर तथा प्राप्ती पछि कम्पनीहरूको संख्या कम भई अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा मा कमि आउने र ग्राहक सेवामा सुधार हुने
- पूँजी र अन्य हिसावले सवल कम्पनी प्रति ग्राहकहरूको विश्वास र ब्राण्ड भ्यालु बलियो हुन्छ ।
- वैश्विक तहका कम्पनीहरूको स्तर तर्फ अडि वढ्न कम्पनीको क्षमता अभिवृद्धि हुन्छ ।
- नेपाल सरकार र बीमा समितिले मर्जर तथा प्राप्तीलाई प्रोत्साहन स्वरूप प्रदान गरेका कर छुट लगाएतका सुविधाले कम्पनीलाई फाइदा हुन्छ ।

चुनौतीका पक्षहरू

- मर्जर तथा प्राप्तीको चुनौतीहरू र वेफाइदाहरू विभिन्न चरणहरू र प्राथमिकता र उदेश्यका कोणहरू अनुसार अनुसार फरक पर्दछ । यसमा बीमा क्षेत्रमा मर्जर तथा प्राप्तीको अवस्था नभएकोले वैकिड तथा अन्य क्षेत्रको अनुभवको आधारहरू उल्लेख गरिएको छ ।
- बीमकहरू बीचको मर्जर तथा प्राप्तीको उदेश्यको आधार समान नहुदा यो कार्य अगाडि नबढेको अवस्था पाइन्छ । मर्जर तथा प्राप्तीको शुरूको अवस्थामा धेरै समय लाग्ने र धेरै जसो मर्जर तथा प्राप्तीको विषय छलफलकै चरणमा अन्त्य हुने गरेको अवस्था छ ।
- अध्यक्ष र संचालक समितिको संरचनाको विषय पनि धेरै मर्जर तथा प्राप्तीको लागि मुख्य बाधक तथा पेचिलो रहने गरेको पाइन्छ । यसले संस्थाको समग्र वित्तीय र अन्य लाभका विषयहरूलाई समेत छाँयामा

पारेको समेत अवस्था छ ।

- SWAP अनुपातको मिलानको लागि दुवै कम्पनीको Due Diligence Audit (DDA) लगाएतको वित्तीय विश्लेषण गरे पश्चात आउने परिणामलाई आधार मानेर अनुपात तय गरिने भन्दा पनि व्यवस्थापकिय हिसावले SWAP अनुपातको वारेमा हुने थप छलफल तथा अडानले धेरै संस्थाहरूको मर्जर तथा प्राप्तीमा बाधा भएको अवस्था छ ।
- बीमकको सम्पत्ति र दायित्व मूल्यांकनको आधार र सिमाहरूमा समान नहुदा त्यसको परिणाम फरक पर्ने अवस्था । यस क्रममा गरिने DDA र सो संगै आवश्यक पर्ने दायित्व मूल्यांकनको Actuarial Valuation Report, Financial Condition report लगाएतको प्रतिवदेनमा लिइने विभिन्न अनुमानका आधारहरूले (Basis of Assumptions) पार्ने वित्तीय प्रभाव कम्पनीको पोर्टफोलियो अनुसार निकै मात्रामा फरक पर्न सक्छ । मुख्य गरि अनुमानका आधारहरू समान रूपमा मूल्यांकन गर्नु पर्ने विषय चुनौती पूर्ण छ ।
- मुख्यतयः कम्पनीहरूको मर्जर तथा प्राप्ती पश्चात समग्र अवस्था राम्रो हुन्छ भन्ने एकमात्र आधारको रूपमा रहको कर्मचारी व्यवस्थापन मुख्य चुनौतीको विषय हो । यसको व्यवस्थापनमा मुख्य गरी पदको समायोजन, विभागीय प्रमुखहरूको कार्य मिलान र विभाजन, शाखा प्रमुखहरूको मिलान, बीमकहरूको संस्थागत कल्चरलको संयोजन प्रमुख विषयहरू हुन् । साथै यसको यथोचित व्यवस्थापन र समायोजन नहुदा उत्पन्न हुने छन्दको व्यवस्थापन अर्को चुनौती हो । उपयुक्त स्वैच्छिक अवकास योजना पनि कर्मचारी व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण साधनको रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ । मानवीय पक्षहरूको उपयुक्त व्यवस्थापन नहुदा मर्ज भएका विभिन्न बैंकहरूमा वित्तीय हिसावले ढूलो संस्था भए पनि सिनर्जी सृजना हुन नसकेका धेरै उदाहरणहरू छन् । मर्जर तथा प्राप्तीको शुरूको चरणदेखिनै सबैभन्दा बढी चर्चा हुने र लामो समय र हुने विषयमध्ये कर्मचारी समायोजन पनि एक हो ।
- मुख्य कार्यालय, मातहतका शाखा तथा अन्य कार्यालयहरूको आवश्यकता अनुसार स्थानान्तरणा तथा गाभ्ने गरी गरिने समायोजनमा शुरूवाती केही खर्चहरू थपिने अवस्था र प्रशासनिक प्रकृया मुख्य चुनौतीहरू हुन् ।
- दुई कम्पनीहरूको आईटि सिस्टम तथा Software एकिकृत गर्ने प्रकृया प्राविधिक तथा संवेदनशिल विषय भएकोले यसलाई निकै कुशलतापूर्वक समायोजन गरी एकीकृत कारोवारलाई सामान्य रूपमा संचालन गर्ने चुनौती रहन्छ ।
- दुवै कम्पनीले आफ्नो आफ्नो ब्राण्ड र सोको भ्यालुको लागि गरेको विभापन लगाएको लगानीहरू विलय हुने जोखिम रहन्छ ।
- नियमकारी निकायले थप पूँजीको लागि तोकिएको समय सिमा भित्र आवश्यक गृहकार्य गर्न नसकेमा पूँजी पुऱ्याउने चुनौती रहन्छ ।

- बीमा कम्पनीहरूको मर्जर तथा प्राप्तीको नेपालको सन्दर्भ र अनुभवको अभाव भएकोले पहिलेको अभ्यासवाट सिकने कुराको चुनौती छ ।
- मर्ज भैसकेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको करको सुविधा गणनामा स्पष्टता नहुदा थप करको व्यय भार हुन सक्ने चुनौती ।

मर्जर तथा प्राप्ती प्रकृत्यालाई प्रभाव पार्ने र ध्यान दिनु पर्ने सम्बन्धित कानूनहरूमा मुख्य गरी बीमा ऐन २०४९, कम्पनी ऐन २०६३, धितोपत्र सम्बन्धि ऐन २०६३, श्रम ऐन २०७४, प्रतिस्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३ र आयकर ऐन २०५८ रहेका छन् ।

मर्जर तथा प्राप्तीलाई प्रभाव पार्ने विविध पक्षहरू

शुरूको चरणमा हामी कहां मानविय (व्यक्ति, पद, ईगो) पक्षहरू मूलतः प्रधान हुने गरेको पाइन्छ । यही अवस्थामा धेरैजसो मर्जर र प्राप्तीको प्रकृत्या अगाडी नबढेको वा अन्त्य भएको अवस्था छ । भनिन्छ- मर्जर र प्राप्ती प्रकृत्याको असी प्रतिशत प्रकृत्या यही अवस्थामा अन्त्य हुन्छ । यसपछि संस्थागत विषयहरूमा व्यवसायिक, वित्तीय, दायरा, आकार, संस्थाको क्षमता र दक्षता लगायतका विविध पक्षहरूको प्रभावका विषय र फाइदा बेफाइदा विचार गरिन्छ । सामान्यतः ग्राहकहरूको सुविधा फरक नपर्ने र मर्जरको एकस्कृत कारोवार भएको केही दिन वाहेक सेवामा पनि सुधार हुने हुंदा ग्राहकको पक्षवाट धेरै चिन्ता विषयहरू नरहने हुन्छ । शेयरधनको हिसावले शुरूको वर्षमा केही मात्रामा खर्च बढे पनि समग्रमा खर्च कम हुँदै जाने र सकारात्मक व्यवसायिक वृद्धिले राम्रो प्रतिफल प्राप्त हुने विश्वास गर्ने धेरै आधारहरू रहन्छन् ।

SWAP रेसियोको लागि सम्पत्ति र दायित्वको समग्र मूल्यांकन गर्नुपर्ने हुन्छ । विशेषगरी बीमा कम्पनीहरूको सम्पत्तीको मूल्यांकन बैंक तथा अन्य संस्थाहरू जस्तै भए तापनि दायित्वको मूल्यांकनको आधार, प्रकृत्या निकै जटिल र समय लाग्ने हुन्छ । बीमा कम्पनीहरूको वार्षिक सम्पत्ती र दायित्वको मूल्यांकनको प्रकृत्याको लागि विदेशी विमाङ्गिहरूको भर परी प्रतिवेदन लिनुपर्ने कारणले समयमा वार्षिक प्रतिवेदन तयार नभएको हालको अवस्था छ । यसमा पनि निर्जीवन बीमा कम्पनीभन्दा जीवन बीमा कम्पनीको दायित्वको मूल्यांकन प्रतिवेदनको आवश्यकता र प्रकृत्या अझ प्राविधिक र समयलाग्ने देखिन्छ । यसमा मूलतः जीवन बीमाको दायित्व दिर्घकालिन हुने भएकोले सोही अनुसारको सम्पत्ती र लगानीको अवधी र प्रतिफलको मापनका साथै बीमा पोर्टफोलियो अन्तरगत Value of New business, Embedded Value, Portfolio mix, Portfolio Persistency, Distribution mix, Vested & Future bonus provisions (Reversionary & Terminal), Maintenance of funds & Surplus, Capital Employed, Re-insurance credit, Per & non par Product mix, Experience study of management, acquisition and claim expenses, Assumptions of Lapse, mortality and consistency factors लगाएतका विषयहरूको मूल्यांकन आधारहरू हुन् ।

मर्जर तथा प्राप्ती पश्चात दुवै कम्पनीको फरक फरक बिमा योजनाहरू संयुक्त रूपमा प्रयोगमा ल्याउने वा कुनै एकलाई वन्द गर्ने, बीमा योजना अनुसारको वोनसलाई क्रमश एकीकृत तथा समायोजन गर्दै लैजाने,

ग्राहकहरूलाई नियमित रूपमा प्रगतीको र उत्कृष्ट सेवाको लागि सूचित गर्ने, दुवै कम्पनीको सेल्स पोलिसिलाई समायोजन गरी अभिकर्ताहरूलाई एकीकृत दिशानिर्देश गर्ने, कर्मचारी सेवा तथा सुविधाहरू समायोजन गर्ने लगायतका विषयमा कम्पनी रणनीति तथा कायसम्पादन र प्रारम्भिक चरणदेखि अन्त्यसम्म नियमकारी निकायको समन्वयकारी भूमिका र निर्देशन निकै महत्वपूर्ण हुन्छ ।

मर्जर तथा प्राप्तीको प्रकृया पूर्व तय गरिएका अन्तिम लक्ष्यहरू प्रकृया पुरा गरी संयुक्त कारोवार गरे पश्चात प्राप्त भए नभएको नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने गरि छुट्टै संयत्र र रणनीति तयार गरी सो बमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ । मुख्य गरी मर्जर तथा प्राप्तीपछि समग्र दायरा विस्तार, बजार हिस्सामा वृद्धि र व्यवसायिक उपलब्धिहरू हासिल गर्न मानविय पक्षमार्फत कम्पनीमा सिनर्जीको लक्ष्य हासिल नहुंदा सम्म सूक्ष्म मुल्यांकन र सम्बोदन गरेर समग्रमा लक्षित उदेश्य प्राप्त गर्ने सकिन्छ ।

सम्पत्ती शुध्दीकरण निवारणमा विदेशी मुद्राको हुण्डी कारोवार एक चुनौती

शाम्बराज लामिछाने
उपनिर्देशक (कानून),
बीमा समिति

१. बिषय प्रवेश

कुनै पनि राष्ट्र बैदेशिक सम्बन्धबाट अलग भई रहन सक्दैन, बैदेशिक व्यापार, कूटनैतिक सम्बन्ध, बैदेशिक भ्रमण, पारस्परिक सहयोग आदिका माध्यमबाट बैदेशिक सम्बन्धमा निरन्तरता भइरहेको हुन्छ। यसबाट बैदेशिक मुद्रा समेतको आदान प्रदान भइरहने हुँदा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा ख्याती र मान्यता प्राप्त गरी सर्वग्राह्य मुद्राको रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय कारोवारमा स्थापित रहन सफल प्रमुख मुद्राहरूमा अमेरिकी डलर, ब्रिटिश पाउण्ड, यूरो, जापानिज येन, अष्ट्रेलियन डलर, क्यानेडियन डलर, स्वीस फ्र्याङ्क आदि मुद्राहरू नै विश्व अर्थतन्त्रका प्रमुख उपकरणका रूपमा स्थापित रहेका पाइन्छन्।

अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा भुक्तानीका लागि ग्राह्य मुद्राको महत्व सर्वव्यापी रहेको छ, भने यस्ता हार्ड करेन्सीहरूको मूल्य अधिक हुने हुँदा गैरकानूनी धन्दा, जस्तै अवैधरूपमा वन्यजन्तु तथा तीनका अङ्गहरू, सुन, लागूऔषध, हतियारहरूको ओसारपसार, मानव अपहरण, तस्करी, आतङ्कवाद आदि कारोवारमा समेत प्रयुक्त हुने गरेका र एक राष्ट्रको मुद्रा शुध्दीकरण गर्न अर्को मुद्रालाई प्रयोग गर्ने तथा विदेशमा आर्जित धनलाई अवास्तबिक मुद्रा (भर्चुअल करेन्सी) जस्तै क्रिप्टो करेन्सी, बीटक्वाइन, लाइटक्वाइन, डिजीक्वाइन, इथरेम आदिमा लगानी गर्ने प्रवृत्ति पनि देखिएको सन्दर्भमा अवैध कारोवारबाट श्रृजित मुद्राको ओसारपसार र विनिमय कारोवारलाई नियन्त्रण गर्नु र शुध्दीकरण गरी राष्ट्रिय आर्थिक प्रणालीलाई दूषित बनाउने क्रियाकलापलाई रोक्नु अर्थतन्त्रको चुनौतीको रूपमा लिइन्छ।

२. हुण्डी कारोवार

बैकिङ्ग प्रकृयाबाट रकम विदेश पठाउन र विदेशबाट भ्रिकाउन निश्चित प्रावधान, कार्यविधि प्रकृया र सीमा बन्देजका सर्त पालना गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यस्तै, बैकिङ्ग संयन्त्र, संजालले नछोएका स्थान पनि हुन सक्छन् सोको विकल्पमा व्यक्ति वा संगठित निकायको सम्पर्कबाट निजको अभिकर्ता (एजेण्ट) मार्फत रकमको कारोवार

गर्नु नै हुण्डी कारोवार हो । विदेशमा रहेका एजेण्टले सम्बन्धित ग्राहकलाई निश्चित रकम भुक्तानी गरे बापतको रकम स्वदेशमा अर्को एजेण्टले लिने गर्दछ, त्यस्तै स्वदेशमा एजेण्टले रकम लिई विदेशी एजेण्टले सम्बन्धित लाभकर्तालाई तहांको मुद्रामा भुक्तानी गर्दछ । यो कुनै बैधानिक संजाल र संगठनबाट नभई भूमिगत र अनौपचारिक संगठनको संजाल अन्तर्गत पनि संचालित रहेको पाइन्छ ।

यस्तो कारोवारको दृष्टिकोणले खुला र लचिलो मुलुकमा ती एजेण्टहरूको मध्यस्त रहेको हुन्छ, त्यसै मार्फत रकम बैकिङ बाटोमा समेत प्रवेश गरेको हुन्छ । जस्तै: यसको संजालमा रहेको कुनै एजेण्ट हङकङ, सिङगापुर, यू.ए.ई. केन्या, ब्रिटिस भर्जिन आइल्याण्ड जस्ता स्थान, जहाँ समय र बैकिङ वितीय कारोवारको लचकता रहने स्थानमा बसी एजेण्टहरूबीच समन्वय गरी त्यहाँबाटै एसिया, अमेरिका, अष्ट्रेलिया, यूरोप, अफ्रिकामा रहेका ग्राहकहरूलाई बैङ्क वा व्यक्ति मार्फत रकम पुग्ने गर्दछ । सोही तरिकाबाट कमिशन, भ्रष्टाचार, माफिया कारोवार, अपराध तस्करी आदि श्रोत नखुलेको धन, कालोधन, अनधिकृत र आपराधिक कार्यबाट प्राप्त धन शुद्धीकरण प्रयोजनका लागि समेत विदेशमा र विदेशबाट स्वदेशमा ओसारपसार भइरहेको हुने गर्दछ ।

यस्ता कारोवार गर्न स्वदेश तथा विदेशमा व्यक्ति तथा कुनै प्रयोजन जस्तै ट्राभल एजेन्सी, मेनपावर, रेमिटान्स, नेटवर्कड., कन्सल्टेन्सी जस्ता कार्य गर्ने उद्देश्य देखाई संस्थापना भई हुण्डी जस्ता गैरकानूनी कारोवारमा संलग्न रही सम्पत्ती शुद्धीकरण गर्ने मुख्य माध्यम बनिरहेको हुन सक्छन् । यस्तो कारोवारको लागि विनिमय दर आफुखुशी कायम गरिएको हुन्छ भने कमिशन पनि बढी लिने गर्दछन् ।

३. हुण्डी कारोवारको बाध्यता

वर्तमान समयमा मुद्राको कारोवारमा उचित प्रयोजन देखिनुपर्ने, परिमाणमा सिमा तोकिने, आम्दानीको श्रोत खुल्नुपर्ने, संलग्न पक्षहरूको परिचय स्पष्ट देखिनु पर्ने, अवैध कारोवारबाट प्राप्त नभएका वा त्यस्तो कामको लागि प्रयोग नहुने र मुद्रा शुद्धीकरण गर्ने प्रयोजन होइन भनी उद्घोषण गर्नुपर्ने जस्ता नियन्त्रणात्मक र अनुगमनात्मक प्रावधानहरू प्रत्येक राष्ट्रका विदेशी विनिमयका नीति, कार्यविधिमा समाविष्ट गरिएका पाइन्छन् । फलस्वरूप जहांबाट पनि जो कोहीले जुनसुकै प्रयोजनको लागि बैकिङ्ग र वितीय संस्थाहरूबाट रकमको प्रसारण गर्न नपाउने र नसक्ने स्थिति रहेको छ । साथै रेमिटान्स कम्पनीहरूको संस्थागत कार्यालयहरूको उपलब्धता नरहनु र रहेका स्थानमा पनि प्रक्यागत प्रावधानहरू पूरा गर्नुपर्ने कारणले समेत बैकल्पिक माध्यमको रूपमा हुण्डी कारोवारले प्रश्रय पाएको देखिन्छ ।

यस प्रकारका कारोवारहरू राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको तथ्यांकभित्र नआउने हुँदा विद्यमान अवस्थामा विदेशी मुद्राको संचिति तथा आवश्यकता तथा पूर्तिका लागि बनाउनु पर्ने नीति निर्माणा तथा प्रक्षेपणका लागि लिइने तथ्यांक नै गलत भैरहेको हुन्छन् । राष्ट्रिय तथ्यांक बमोजिम विदेशी मुद्रा संचिति कम देखिएको समयमा बजारमा विदेशी मुद्रा पर्याप्त पाइने र बढी संचिती रहेको अवस्थामा बजारमा विदेशी मुद्राको अभाव रहन जाने अवस्था श्रृजना हुन पुगेको हुन्छन् ।

राज्यको आर्थिक नीतिमा प्रत्येक नागरिकको आर्थिक क्रियाकलाप कानून बमोजिम र पारदर्शी रहोस्, जसले त्यस्ता कारोवारहरू सरकारी तथ्यांकका श्रोत बन्नपर्नेमा अधिकांश गैरकानूनी र माफिया धन्दामा रहेका तथा

राजश्व छल्लखोज्ने व्यक्तिहरू आफ्नो आर्थिक कारोवारलाई गोप्य राख्न चाहन्छन् र आफ्नो कारोवारको प्रयोजन तथा श्रोत गोप्य राख्न खोज्ने कारणले सरकारको बैधानिक माध्यमभन्दा बाहिर कारोवार गर्न खोज्दा यस्ता हुण्डी जस्ता कारोवार फैलिन जान्छन् ।

नेपालमा विदेशी मुद्राको विनिमय कारोवारका सर्त तथा अवस्थाहरू नेपाल राष्ट्र बैंकबाट जारी हुने राज्यको मौद्रिक नीति अन्तर्गत समय समयमा परिवर्तन भइरहन्छ । अर्थतन्त्रमा देखिएका सूचकांकहरू अनुरूप विदेशी विनिमयको नीति निर्देशनहरू निर्धारित रहने भएकाले यसको कारोवार गर्दा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजत प्राप्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, विदेशी मुद्राको कारोवार गर्ने अन्य निकायहरूलाई समय समयमा जारी हुने इ.प्रा. परिपत्रहरू र चालू आर्थिक वर्षको आर्थिक ऐन तथा आर्थिक तथा मौद्रिक नीति हरूबाट निर्देशित रहन्छन् ।

इजाजत प्राप्त निकायहरूले ती नीतिगत व्यवस्थाहरूसँग अद्यावधिक रूपमा जानकार रही सो बमोजिम कारोवार गर्नु पर्ने हुन्छ । यस सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैंकले अर्थतन्त्रमा परेको समग्र प्रभावलाई मुल्यांकन र अनुसन्धान गरिरहेको हुन्छ भने विदेशी विनिमयका कारोवारहरूको तथ्यांकहरू प्राप्त गरी सोको विश्लेषणबाट आवश्यक नीति निर्देशनको तर्जुमा गरी लागू गर्ने हुदा इजाजत प्राप्त निकायहरूका कारोवारमा नेपाल राष्ट्र बैंकको नियमनकारी भूमिका रहन्छ । परिवर्तय विदेशी मुद्रा र यसको संचितिको अनुपातसँगै हाम्रो वैदेशिक व्यापारको स्थिति दर्शाने गर्दछ । त्यसैले यसको कारोवारको हरेक पक्षलाई नेपाल राष्ट्र बैंकले नियमन नियन्त्रण र अनुगमन गरिरहेको हुन्छ । आवश्यकता अनुसार नेपाल राष्ट्र बैंकले आन्तरिक बैकिङ बजारमा हस्तक्षेप गरी विदेशी मुद्राको शोषण र प्रवाह समेत गर्ने गर्दछ ।

विदेशी मुद्राको कारोवार गर्न इजाजत प्राप्त निकायहरूको अनसाइट र अफसाइट निरीक्षण गरी केन्द्रीय बैंकले यसरी गैरकानूनी माध्यमबाट हुनसक्ने कारोवारलाई निरूत्साहित गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपालको वैदेशिक व्यापारको अधिकांश हिस्सा भारतसंगको व्यापारले ओगटेको तथ्यांक रहेको छ तर भारतीय व्यापारीले नेपालमा गर्ने व्यापार र नेपाली वा भारतीय व्यापारीले भारतबाट नेपालमा गर्ने व्यापारको भुक्तानी प्रकृयाको माध्यम आपसी सम्बन्धको आधारमा हुण्डी प्रणालीलाई बढी प्रयोग गरेका पाइन्छ यस अर्थमा नेपाल र भारतबीचको व्यापारिक कारोवारको समेत सरकारी तथ्यांक दुरुस्त आउन हुण्डी कारोवारले बाधा पु-याएको छ भन्न सकिन्छ । नेपाली बजारमा भारतीय मुद्राको माग बढी हुनु र आपूर्तिमा समस्या रहनुको कारण पनि हुण्डीको लागि निजी व्यापारीक क्षेत्रमा भा.रू. को संचय गर्ने प्रवृत्तिले गर्दा नै हो भन्न सकिन्छ ।

४. विदेशी मुद्रा बजारमा असर

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले गर्ने विदेशी मुद्राको प्रत्येक कारोवार लेखाबद्ध हुनु जरूरी छ, जसबाट कारोवारको प्रयोजन र श्रोत स्पष्ट हुन सकोस् । त्यस्ता कारोवारहरूको तथ्यांक अन्तत्वगत्वा केन्द्रीय तथ्यांक प्रणालीमा अनुबद्ध हुन पुग्दछ । जस्तै: विदेशी मुद्रा खरीद गर्दा बैंक तथा अन्य इजाजतप्राप्त संस्थाहरूले रशीद (फरेन एकस्चेञ्ज इन्क्यासमेण्ट रिसिप्ट-फीर) काट्न र बिक्री गर्दा आवश्यक कागजात अभिलेखका रूपमा राख्नु अनिवार्य छ, यसको अभावमा बैकिङ क्षेत्रबाट समेत विदेशी मुद्राको कारोवारमा चुहावट भई हुण्डी व्यवसायीलाई प्रोत्साहन पुग्न जान्छ, र बजार र बैकिङबीचको फरक मूल्य गैरकानूनी कारोवारीले फाइदा लिनसक्ने अवस्था आउन सक्छ ।

हुण्डी कारोवार अबैध मानिने गरिएकोले कारोवारमा संलग्न हुँदा गूनासो, उजूर गर्ने बैधानिक बाटो रहँदैन भने संजालको एउटा संयन्त्रले धोका दिएमा ग्राहकको पूरै रकम डुब्न जाने अवस्था आउन सक्दछ। यस हुण्डी कारोवारबाट विदेशमा नेपालीले कमाएको रकम विदेशमानै रही नेपाली बैंकमा प्राप्त हुँदैन। त्यस्तै नेपालबाट विदेश जाने रकम बढी मूल्यमा कारोवार गर्नुपर्ने स्थिति आउन सक्छ। अन्ततः विदेशीले सोको भरपाई गैरकानूनी ढंगबाट जम्मा पारेका विदेशी मुद्राबाट लिएर जाने हुँदा स्वदेशमा पनि विदेशी मुद्राको अबैध संचित कालो बजार, तस्करी, अपचलनका तरिकाहरू र अनधिकृत कारोवारमा प्रोत्साहन पुग्न जान्छ। साथै स्वदेशको पूँजी पलायन (क्यापिटल फ्लाईट) हुन गई राष्ट्रिय अर्थतन्त्र र आर्थिक विकाशको लागि घातक सिद्ध हुन पुग्दछ।

यदाकदा हाम्रो मुलुक गैरकानूनी व्यापारको पारवहन विन्दु (ट्रान्जीट प्वाइण्ट) को रूपमा विकसित भैरहेको र कतिपय विदेशी मुद्राहरू अनधिकृत रूपले ओसारपसार भैरहेको पाइनु राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई नै चूनौतिको विषय बन्दै गएको छ। खास र जायज प्रयोजनको लागि रकम पठाउन विभिन्न प्रावधानहरूको पालना गर्नुपर्ने तर नाजायज प्रयोजनका लागि हुण्डी कारोवार बाट सहजै विदेशी मुद्राको कारोवार भैरहेका उदाहरण पाउन सकिन्छन्। लाखौं नेपालीहरूको रोजगारीको लागि गन्तव्य मुलुकहरू मलेशिया, कोरीया, जापान, खाडी तथा अन्य क्षेत्रबाट रेमिटान्स प्राप्त भई विदेशी मुद्राको प्रमुख श्रोतको रूपमा रेमिटान्स रही रेमिटान्सले धानिएको मुलुकको रूपमा चिनिन बाध्य भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा त्यही श्रोत मुलुकहरूमा अफठेरो परिस्थितिमा न्यूनतम रकम पनि नेपालबाट पठाउन सकिने बैध संयन्त्र स्थापना गर्न र विकास हुन सकेको छैन। एकातिर टिकट खर्च, उपचार, दण्ड, जरिवाना तिर्न नसकी विदेशमा अलपत्र परेका परेका अवस्थामा त्यस्ता मुलुकमा रहेका आफन्तहरूलाई रकम पठाउन कसरी सकिन्छ भनि विभिन्न बैंकहरूमा धाउँदै बुझ्दै हिडेका कतिपय सर्वसाधारण भेटिने गरेका छन्। तर बैकिङ माध्यमबाट पठाउन औपचारिक कागजात जुटाउन असम्भव हुने हुँदा तिनीहरूले बाध्य भएर हुण्डी कारोवारी खोज्न बाध्य रहन्छन् भने अर्कातिर विदेशी नागरिकता पाउन, विदेशमा सम्पत्ति खरिद गर्न र बसोबास व्यापार गर्न तथा अवास्तविक मुद्राबजारमा लगानी गर्न भने लाखौं डलर हुण्डीको माध्यमबाट कारोवार भइरहेकोले यसले अर्थतन्त्रमा नकारात्मक असर पुगेको सहजै अनुमान लगाउन सकिन्छ।

५. नियमनको आवश्यकता

विभिन्न माध्यम र प्रकृयाबाट देशमा विदेशी मुद्रा प्राप्त भैरहन्छन् भने सोको उपयोग विभिन्न प्रयोजनका लागि गरिन्छ। यस्ता प्रयोजन र क्रियाकलापका लागि विदेशी मुद्रा सम्बन्धि नीति र कार्यविधि निर्धारण गरीएको हुन्छ। राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा आयात र निर्यातको भुक्तानी सन्तुलनको अवस्था कमजोर भएको स्थितिमा विदेशी मुद्राको संचयन अत्यन्त जरूरी हुन्छ। हुण्डी कारोवारले राष्ट्रियरूपमा विदेशी मुद्राको संचयनलाई मदत गर्दैन बरू राष्ट्रिय नीति निर्देशनका छिद्रहरू (लूपहोल) पहिल्याई नाफाखोरी तर्फ त्यस्ता कारोवारीहरू उद्यत रहेका हुन्छन्। बैंकहरूले जोखिम व्यवस्थापन रणनीति अपनाई मुद्राको मूल्यमा हुने संभावित उतार चढाव (फ्लक्चुएसन) बाट हुने घाटाको जोखिमलाई अन्य नाफा हुने मुद्रामा हस्तान्तरण गर्ने प्रविधि (हेजीड टेक्निक) प्रति गैर बैकिङ क्षेत्रका मुद्रा कारोवारीहरू भन्दा बढी चनाखो र जानकार रही यसको कारोवार, संचयन, तथा व्यापार बैकिङ च्यानल बाहिर हुन सक्ने स्थितिलाई निरूत्साहित गर्ने तर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

हाम्रो जस्तो आयातमा निर्भर रहनुपर्ने देशको लागि बस्तु तथा सेवाको आयातमा राष्ट्रिय आवश्यकता अनुरूपको मात्र प्रतितपत्र खोल्ने व्यवस्था गर्दा विदेशी मुद्राको संचयनले अर्थतन्त्रलाई आशातित ढंगमा कायम राख्न मद्दत गर्दछ, जसबाट निश्चित अवधिको आयात धान्न सकोस् र राष्ट्रिय आवश्यकता पूर्ति गर्न सकियोस् । त्यसैले हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रमा विदेशी मुद्रालाई राष्ट्रिय सम्पत्तिको रूपमा लिइएको हुन्छ भने त्यसको स्थानीय विनिमयको मुल्यमा मात्र मुद्रा धनीले अधिकार राख्ने हुँदा विदेशी मुद्रालाई हुण्डीको रूपमा ओसार्ने, थुपार्ने, श्रोत नखुलेका विदेशी मुद्राहरू कारोवारमा प्रयोग गर्ने जस्ता सम्पत्ती शुध्दीकरण जन्य कारोवारहरू हुन नदिन राष्ट्रिय हित अनुरूपको नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा अनुसन्धानकारी तथा नियमनकारी निकायहरूको सक्रिय भूमिकाको अपेक्षा गरिएको छ ।

विपद जोखिम न्यूनीकरणमा वित्तीय व्यवस्थापन

निर्मल अधिकारी

उपनिर्देशक/सूचना अधिकारी

बीमा समिति

पृष्ठभूमि:

नेपाल प्राकृतिक र गैरप्राकृतिक विपदको उच्च जोखिममा रहेका मूलुकहरु मध्ये एक हो । नेपालको कूल जनसंख्याको ८० प्रतिशत भन्दा बढी जनसंख्या बाढी, पहिरो, हावाहुरी, असिना, आगलागी, भूकम्प लगायतका विविध प्रकारका विपदको जोखिममा रहेको छ । नेपालको भौगोलिक बनोट, सक्रिय भूकम्पीय क्षेत्र, अस्थिर र भिरालो जमिनका कारण नेपाल विश्वमा भूकम्पीय जोखिमका हिसावले एघार, जलवायु परिवर्तनका जोखिमका दृष्टिले चर्क्यो । तथा बाढी पहिरोका दृष्टिबाट तीस अति जोखिमयुक्त मुलुकमा रहेको छ । त्यसैगरी भौगर्भिक प्रकोपका दृष्टिले जोखिमपूर्ण २१ शहरहरूमध्ये मानव प्रभावका दृष्टिले काठमाडौं उच्च जोखिममा रहेको शहर हो । प्राकृतिक र गैरप्राकृतिक विपदका कारण नेपालको भौतिक, आर्थिक, सामाजिक विकास र प्रगतिमा प्रतिकूल प्रभाव परिरहेको छ । जसका कारणले सरकारले आकस्मिक आर्थिक दायित्व व्यहोनु परेको छ । विपदका कारण भएका क्षतिको आर्थिक भरण पोषणका लागि नेपाल सरकारको बजेट र बाह्य सहयोगमा निर्भर रहनु परेको अवस्था छ ।

नेपालको संविधानले प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुर्नस्थापना गर्ने नीति अवलम्बन गर्दै विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यलाइ स्थानीय तहको एकल अधिकार तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा राखेको छ । साथै, प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद पूर्व तयारी, उद्धार, राहत र पुर्नलाभ कार्य संघ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा रहेको छ ।

वर्तमान समयमा प्राकृतिक एवं गैरप्राकृतिक जोखिमका घटना बढ्दै गइरहेका छन् । यसले वित्तीय जोखिम बढाउनुका साथै सरकारी बजेटमा समेत प्रभाव पार्दछन् । विकास निर्माण र पुँजीगत खर्चमा जोड दिनुपर्नेमा राहत र पुननिर्माणमा सरकारी बजेट खर्च गर्नु परेको अवस्था छ ।

विपद जोखिममा वित्तीय व्यवस्थापन

वित्तीय व्यवस्थापन भनेको वित्तीय स्रोतको सुनिश्चित गर्नु हो । वित्तीय व्यवस्थापन विपदका कारण

सरकारलाई पर्न जाने आकस्मिक आर्थिक भार कम गर्ने एक महत्वपूर्ण उपाय हो। विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन एक व्यापक एवं गतिशिल अवधारणा हो यसले प्राकृतिक एवं गैर प्राकृतिक विपदका कारण हुने मानवीय, भौतिक एवं आर्थिक क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्ने मान्यता राख्दछ। मुलुकमा वित्तीय स्थिरता ल्याउन सहयोगी भूमिका खेल्दछ। सरकार, समाज, परिवार, व्यापार, व्यवसाय, कृषकहरु लगायत न्यून आय भएका र विपदका हिसावले जोखिमयुक्त भूगोलमा बसोबास गर्ने नागरिकको सुरक्षा गर्न वित्तीय सुरक्षण रणनीतिहरु तय गरी राष्ट्रिय एवम् स्थानीय स्तरमा विपदको प्रतिक्रिया र पुनर्लाभमा सहयोगी भूमिका खेल्दछ।

विपद/जोखिम न्यूनीकरण गर्न उचित र मापनयोग्य उपकरण तथा प्रविधिको प्रयोगबाट मात्र जोखिमको मात्रा तथा प्रभाव अनुमान गर्न सकिने हुँदा सो को प्रयोग गरे मात्र विपद जोखिमबाट हुन सक्ने जोखिम अनुमान योग्य हुन सक्छ। जसले वित्तीय व्यवस्थापनका नीति कार्यक्रम एवं रणनीतिहरु तय गरी प्रभावकारी बनाउन सकिन्छ।

विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापनले विपद पछिको खोज, उद्धार, पुनर्लाभ, पुनर्भरण, पुनर्निर्माण र रिस्कभरीमा खर्च गर्नुभन्दा विपद अघि नै योजना तय गरी विभिन्न उपकरण मार्फत संभावित जोखिमको आर्थिक सुरक्षण गर्ने मान्यता राख्दछ। विपदको समयमा आर्थिक स्रोतको व्यवस्था छोटो समयमा पुर्याउन ग्राहो पर्दछ। २०७२ सालको भूकम्पका वेलामा पनि नेपाल सरकारले दातृ निकायको सम्मेलन मार्फत आर्थिक स्रोत जुटाउन निकै प्रयास गर्नुपरेको थियो। ठूला खालका विपद घटनाले देशको अर्थतन्त्रमा असर पार्दछ त्यस्ता घटनालाई सरकारले विभिन्न वित्तीय साधन प्रयोग गरेर अर्थतन्त्रमा पर्न आउने असरलाई न्युनीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ। विपद व्यवस्थापनको दायित्व मुख्यतः सरकार को हुन्छ कुनै नियमनकारी निकाय जस्तै राष्ट्र बैंक तथा विमा समितिले कुनै एक बैंक अथवा विमा कम्पनीको दायित्व बाराबरको वित्तीय व्यवस्था गर्न बाध्य पारेजस्तै सरकार ले पनि राष्ट्रिय विपद को आवस्थामा पुनरुत्थानका निमित्त आर्थिक श्रोत व्यवस्था गर्नुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको तयारीले विपद पश्चात पनि देशको आर्थिक आवस्था चल्यमान राख्न मद्दत गर्छ र आर्थिक वृद्धि लाई सहयोग गर्छ।

हामी अबै पनि विपद व्यास्थापनका निमित्त गरिने वित्तिय पुर्व तयारीलाई खर्चका रुपम हेर्दछौं तर नेपालको वि.स. २०७२ को भूकम्पको कारण राहत, पुर्ननिर्माण लगायतमा मात्र कुल चार खर्ब रुपैया भन्दा बढी खर्च भइसकेको छ र अबै पनि पुर्ननिर्माणको कार्य सकिएको छैन र जुन पुर्व तयारीका लागि गरिने खर्च भन्दा धेरै ठुलो रकम हो। प्राकृतिक विपदको आवृति (Frequency) र गम्भिर्यता (Severity), जलवायु परिवर्तन लगायतका कारण क्रमिक रुपम बढदै जान्छ। सरकारले यस्ता प्राकृतिक विपदका कारण हुन सक्ने क्षतिको पूर्व मुल्यांकन गरी आर्थिक श्रोतको व्यास्थापन गर्दै जानु पर्ने हुन्छ। विपद पश्चात जुटाउनु पर्ने श्रोतहरु को पूर्वअनुमान गरी यथोचित व्यावस्था गर्नुपर्छ। यी र यस्तै विपदका घटनाहरुबाट पाठ सिक्दै नेपालले विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्ने उदेश्यले विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति तय गरी सो को कार्यान्वयन कार्य योजना समेत स्वीकृत लागू गरिसकेको छ।

वातावरणीय परिवर्तन, बाढी, भूकम्प, आगालागी लगायत अन्य प्रकोपका कारण हुने क्षतिको आर्थिक भरपोषणका लागि नेपाल सरकारले विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन नेपाल सरकारले विगतका विपद र विपद उत्सर्जित आर्थिक क्षतिलाई वित्तीय व्यवस्थापन गर्न विपद जोखिमका लागि वित्तिय व्यवस्थापन राष्ट्रिय

रणनीति तय गरी सो को कार्यान्वयन कार्य योजना समेत स्वीकृत गरी लागू गरिसकेको छ ।

वित्तीय व्यवस्थापनका लागि सरकारको प्रयास

विश्वस्तरमा देखिएको जलवायु परिवर्तन त्यसले निम्त्याएको जोखिमको कारण सिर्जित आर्थिक व्ययभार नेपाल सरकारले पनि वर्षेनी व्यहोर्नु परेको छ । यस्ता विपदजन्य घटनाबाट हुने क्षति न्यूनीकरण र व्यवस्थापन गर्न नेपाल सरकारले कानूनी र संस्थागत व्यवस्था गरेको छ । विपद जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना (२०१८-२०३०) ले हिमाल पहाड र तराई क्षेत्रका प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक प्रकोपको जोखिम व्यवस्थापन गर्ने उपायहरु उल्लेख गरेको छ । साथै स्थानीय जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक कार्ययोजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८ ले स्थानीय तहमा आवश्यक रणनीतिक कार्ययोजनाले एकरूपताका साथ प्रादेशिक र राष्ट्रिय लक्ष्य हाँसिल गर्ने उद्देश्य लिएको छ । यसले राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय तीन तहमा हुन सक्ने विपदलाई वित्तीय व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

यस रणनीतिक कार्यान्वयन कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकेमा प्रकोप र सो बाट सिर्जित दायित्वको उचित व्यवस्थापन गरी आर्थिक, वित्तीय र वातावरणीय क्षेत्रमा उल्लेख्य परिमाणहरु हाँसिल गर्न सक्ने देखिन्छ । कार्ययोजनाले विपदको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न नेपालले तय गरेको प्राथमिकताको रुपरेखा देखाएको छ । यसका साथै विपद जोखिम व्यवस्थापन सरोकारवालाहरुको सहभागितामा विपदसंग सम्बन्धित आर्थिक, भौतिक, सामाजिक र मानवीय क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्ने र विपदलाई छिटो र प्रभावकारी रुपमा प्रतिक्रिया दिन व्यवस्थित वित्तीय उपकरणहरु मार्फत प्रयाप्त वित्तीय तरलता उपलब्ध गराउने लक्ष्य राखेको छ ।

कार्यान्वयन कार्ययोजनाले विपद जोखिम मूल्याङ्कन विपद जोखिम न्यूनीकरण वित्तीय व्यवस्थापन र सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रहरुमा रणनीतिमा तोकिएका मुख्य उद्देश्यहरु हासिल गर्न अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन क्रियाकलापहरु समावेश गरेको पाइन्छ । यी नीतिगत विषयहरुले नेपाल विपद उत्थानशील मुलुकको रूपमा अगाडी बढ्ने आधारशीला तय गरेको छ ।

जोखिम हस्तान्तरणका वित्तीय उपकरण

वित्तीय व्यवस्थापनले जोखिम न्यूनीकरण गर्न अवलम्बन गर्नुपर्ने क्रियाकलापहरु र विपद जोखिमका वित्तीय उपकरणहरु बीच तालमेल मिलाउँदछ । वित्तीय व्यवस्थापनको मूल उद्देश्य भनेको जोखिम कम गर्न र बाँकी जोखिम व्यवस्थापन गर्न बजेट, आकस्मिक ऋणका साथै जोखिम हस्तान्तरणका विधिमा महाविपत्ति ऋणपत्रको उपयोग गर्ने हो । जोखिमले पार्न सक्ने प्रभाव जोखिमको आवृत्ति र गाम्भिर्यताका आधारमा जोखिम हस्ता(न्तरणका विधि अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । कम आवृत्ति र उच्च गाम्भिर्यता हुने घटनाहरु (भुकम्प, बाढी र अविरल वर्षा) ले ठूलो आर्थिक क्षति गर्दछन् विभिन्न वित्तीय उपकरणहरु जस्तै महाविपत्ति ऋण पत्र जारी गर्ने बीमा जोखिम पुलको निर्माण र आवश्यकतानुसार अन्य उपकरणको निर्माण गरी वित्तीय स्रोत जुटाउन सकिन्छ । वित्तीय स्रोतको सुनिश्चितता भनेको विपदका घटना पश्चात तरल पूँजी उपलब्ध हुनुपर्दछ भन्ने हो ।

जोखिम हस्तान्तरण गर्दा बजारमा आधारित वित्तीय उपकरणहरु उपयोग गर्न सकिन्छ । वित्तीय उपकरणको

प्रयोग प्रकोपको प्रकृतिमा निर्भर गर्दछ। नेपालको सन्दर्भमा हेर्ने हो भने दुई तीन वर्षको अन्तरालमा बाढी र भुकम्पको घटनाले ठूलो धनजनको क्षति हुने गरेको छ। यसर्थ आवधिक रूपमा विभिन्न प्रकोपको प्राविधिक विश्लेषण गरी त्यसबाट प्राप्त प्रक्षेपित जोखिमका आधारमा आकस्मिक दायित्व निर्धारण गर्न सकिन्छ। बजारमा आधारित वित्तीय उपकरण तथा संचित कोषबाट वित्तीय स्रोत निर्धारण गर्न सकिन्छ।

विपद हुनसक्ने सम्भावित मापदण्डका आधारमा सरकारको आवश्यकता र ऐतिहासिक घटित घटनाको पृष्ठभूमिका साथै जोखिम सम्मुखता तथा जोखिम विश्लेषणका आधारमा वार्षिक जोखिम शुल्क निर्धारण गरिन्छ। आजको आवश्यकता भनेको महाविपत्ति जोखिम विश्लेषणात्मक विधि मार्फत हुन सक्ने क्षतिको पुर्वानुमान गर्न सक्ने विधिको विकास गर्नु हो। विपद जोखिम न्यूनीकरण गर्न उपयोग गर्न सकिने केही वित्तीय व्यवस्थापनका उपकरणहरू यस प्रकार रहेका छन्:

वित्तीय व्यवस्थापनका उपकरणहरू

१. जोखिम हस्तान्तरण उपकरण: जस्तै क्षतिपूर्ति (Indemnity), बीमा, Catastrophic Bonds
२. पूर्व विपद बजेट व्यास्थापन
३. Contingent credit on concessional interest rate
४. Ex-post reallocation from other parts of the government
५. Ex-post Borrowing in the commercial market

यस प्रकारका उपकरणहरूको को प्रयोग जोखिमको तह अनुसार गर्न सकिन्छ। कम जोखिम भएका घटनाहरूको लागि बजेट, पुनःबजेट, प्रधानमन्त्री राहत कोष, राष्ट्रिय विपद कोष, प्रादेशिक विपद कोष, स्थानीय विपद कोषको प्रयोग गर्न सकिन्छ भने बढी जोखिम भएका घटनाहरूका लागि माथि उल्लेखित अन्य उपकरणहरू उपयोग गर्न सकिन्छ।

विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०७८ कार्यान्वयन कार्ययोजनामा बीमा:

विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०७८ को कार्यान्वयन कार्ययोजनामा नेपालमा विपद जोखिम न्यूनीकरण गर्न बीमालाई एक सशक्त वित्तीय स्रोतका रूपमा लिइएको छ। बीमा मार्फत वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन गर्न समावेश भएका विषयहरू यस प्रकार छन्

१. बजारमा आधारित बीमा लगायतका वित्तीय उपकरणलाई प्रयोगमा ल्याउने।
२. जीवन बीमाको माध्यमबाट मानवीय क्षती तथा निर्जिवन बीमाको माध्यमबाट निजी, सार्वजनिक तथा सार्वभौम सम्पत्तिको विपद क्षतिको आर्थिक पुनर्भरण गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्ने।
३. सार्वजनिक सेवाका पूर्वाधार ऐतिहासिक, धार्मिक, सास्कृतिक सम्पदाहरू र सार्वभौम दायित्वहरूको विपद

पश्चात पुनर्निर्माणको लागि पहिलो क्षति बीमाको माध्यम र तहगत सुरक्षण विधि बाट जोखिम हस्तान्तरण गरी अधिक क्षतिको अवस्थाको लागि संघ, प्रदेश र स्थानिय तहमा स्थापना भएका विपद व्यवस्थापन कोषको प्रयोग गर्ने ।

४. विपद सम्बन्धी सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको आर्थिक र वित्तीय जोखिमको पहिचान र मापन गर्ने ।
५. निर्जीवन बीमाको माध्यमबाट विपद जोखिम व्यवस्थापनको लागि सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरु निर्माणको स्वीकृतिसँगै बीमा गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
६. सबै प्रकारका भौतिक र आर्थिक गतिविधिहरु र निजी सम्पत्तिको सुरक्षण गर्न बीमासँग आवद्ध गरी लैजाने व्यवस्था गर्ने र जोखिममा आधारित मुल्य निर्धारण गर्न समन्वय गर्ने ।
७. विपद अवस्थामा बैंक र बीमा र वित्तीय सेवा प्रदायक संघ संस्था र सहकारीको वित्तीय जोखिमलाई व्यवस्थित गर्न, वित्तीय स्थायित्व कायम गर्न बीमा तथा पुनर्बीमा जस्ता अग्रीम र सुनियोजित उपायहरुको अवलम्बन गर्ने ।
८. भूकम्प, बाढी तथा महामारीजस्ता ठुला विपदबाट प्रभावित हरुको खोज, उद्धार, राहत, पुनः प्राप्ती, पुनस्थापना, पुननिर्माण र पुनर्लाभका लागि जोखिम हस्तान्तरण पद्धति विकास गर्ने ।
९. न्यून आय भएका वर्ग र समुदायलाई कृषि बीमा एवं सुरक्षणको माध्यमबाट रक्षावरण गर्ने ।
१०. कृषि बीमामा weather based insurance र index based insurance मार्फत बीमाको ग्रामीण क्षेत्रमा पहुँच पुर्याउन आवश्यक सूचना प्रविधि, संरचना विकासका निमित्त निजी, सरकारी तथा अन्य संघसंस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

अन्तमा, नेपाल सरकारबाट विपद जोखिम न्यूनीकरणका लागि उपयोग गर्न खोजिएको वित्तीय व्यवस्थापनको उपकरणहरुको सही तरिकाले कार्यन्वयन गर्ने संयन्त्र विकास गर्न सकेमा मात्र विपद जोखिमबाट सुरक्षित तथा उत्थानशील नेपालको अधार तयार हुनेछ । साथै, विभिन्न वित्तीय संयन्त्रहरुको प्रयोग मार्फत विपद जोखिम न्यूनीकरण गर्न तथा विपद पश्चातको पुनर्भरणका लागि तत्काल वित्तीय प्रबन्ध उपलब्ध गर्न सकिन्छ । यसका साथै पर्याप्त मात्रामा पूर्वाधार बीमा, सामाजिक सुरक्षा बीमा, सम्पत्ती बीमा र जीवन बीमा कार्यक्रमहरु विकास हुनेछन ।

विपद रोक थाम र व्यवस्थापनका निमित्त तयारी अवस्थामा रहनुका साथै सरकारले आर्थिक स्रोत पहिचान गरी क्षति नियन्त्रण र व्यवस्थापनका विमा बाट जोखिम हस्तान्तरण (Risk Transfer) र महविपत्तिको अवस्थामा महविपत्ती नियन्त्रण कोष खडा गरी साना र ठूला विपद को व्यास्थापन गर्न उपयुक्त हुन्छ ।

नेपालमा निर्जीवन बीमा व्यवसायलाई सामाजिक तथा प्राकृतिक जोखिमबाट उत्पन्न हुनसक्ने जोखिम व्यवस्थापनको सशक्त माध्यमका रुपमा स्थापित गर्न आवश्यक छ, भने जीवन बीमालाई आर्थिक सुरक्षा र दीर्घकालीन पूँजी परिचालन गर्ने प्रभावकारी माध्यमका रुपमा विकास गर्नुपर्छ । जोखिम व्यास्थापन गर्नका लागि

व्यक्ति, संस्था र सरकारी निकायका सबै तह बाट आफ्नो क्षेत्रमा गर्नु पर्ने पूर्व तयारी लगायतका कार्यहरु गर्न सकेमा जोखिम विपदबाट सिर्जना हुने क्षति पश्चात उचित साधन स्रोतको समयमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। विपद पश्चात उचित साधन स्रोतको प्रयोगले प्रतिकार्य र पुनर्लाभमा सहयोग पुग्दछ। वित्तीय व्यवस्थापनको तयारीले विपद पश्चात आर्थिक स्रोत समयमा जुटाउन सकिन्छ। वित्तीय व्यवस्थापनको तयारीले विपद पश्चात उत्पन्न हुन सक्ने असामान्य परिस्थितिमा समेत देशको आर्थिक आवस्था चलयमान राख्न मद्दत गर्छ र आर्थिक विकासलाई सहयोग गर्छ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु:

- बीमा समितिको वार्षिक प्रतिवेदनका विभिन्न अंकहरु।
- नेपालको पन्ध्रौ योजना।
- बीमा समाचार र विचारका विभिन्न अंकहरु।
- बीमा चिनारी, बीमा ऐन, २०४९, बीमा नियमावली, २०४९।
- विपद जोखिमका लागि वित्तीय व्यवस्थापन राष्ट्रिय रणनीति, २०७८ कार्यान्वयन कार्ययोजना।
- विपद जोखिम प्रतिब्रदनका विभिन्न अंकहरु।
- विभिन्न वेभसाइट तथा लेखहरु।

नेपालको बीमा क्षेत्रको तुलनात्मक समीक्षा

सिद्ध राज भट्ट

उप-निर्देशक,

नेपाल राष्ट्र बैंक

कुनै पनि अर्थतन्त्रको वित्तीय प्रणालीमा बीमा क्षेत्रले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न थालेको हुन्छ। खासगरी घरपरिवार तथा व्यवसायहरूको वित्तीय जोखिम व्यवस्थापन गर्न, वचत परिचालन तथा लगानी अभिवृद्धि गर्न, व्यवसाय, व्यापार तथा उद्यमहरूको सञ्चालन सहज बनाउन तथा वित्तीय स्थायित्व कायम गर्नमा बीमा क्षेत्रले उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने गर्दछ। नेपालमा समेत विगत साढे सात दशकदेखि बीमा क्षेत्रले वित्तीय जोखिम व्यवस्थापन तथा व्यापार व्यवसाय सहजीकरणमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ। यस लेखमा नेपालको बीमा क्षेत्रलाई अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशमा मूल्यांकन गर्दै बीमा बजारका विभिन्न पक्षहरूका बारेमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

बीमा क्षेत्रको वर्तमान अवस्था

नेपालमा वि.स. २००४ सालमा बीमा सेवाको सुरुवात भएसँगै वित्तीय प्रणालीको अभिन्न अंगको रूपमा बीमा क्षेत्रले योगदान गर्दै आएको छ। खासगरी २०४० को दशकमा मुलुकले उदारीकरण नीति अवलम्बन गरेसँगै बीमा क्षेत्रको उपस्थिति तथा बीमा सेवाको पहुँचमा विस्तार हुँदै गएको हो। उदारीकरणपूर्व पाँचवटा बीमा कम्पनीहरूको मात्रै उपस्थिति रहेता पनि हाल उक्त संख्या आठ गुणा भन्दा बढी अर्थात् ४१ पुगिसकेको छ जस अन्तर्गत १९ जीवन बीमा कम्पनी, २० निर्जीवन बीमा कम्पनी तथा २ पुनर्बीमा कम्पनीहरू रहेका छन्। कुल बीमा कम्पनीहरू मध्ये ३ वटा सरकारी स्वामित्वका, ३१ वटा निजी क्षेत्रका, ३ वटा विदेशी स्वामित्वका तथा ४ वटा विदेशीसँगको संयुक्त लगानीका रहेका छन्। जस यी कम्पनीहरूले वार्षिक करिब रु. १५० अर्ब बढी प्रिमियम संकलन गर्ने गरेका छन् भने करिब ११ हजारलाई प्रत्यक्ष रोजगारी दिएका छन्।

वित्तीय प्रणाली तथा अर्थतन्त्रमा बीमा क्षेत्रको योगदान

नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको बाहुल्य रहेको छ। हाल नेपालमा १२७ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू रहेका छन् भने ४१ बीमा कम्पनीहरू, करिब ३० हजार सहकारीहरू, एउटा कर्मचारी सञ्चय कोष तथा एउटा नागरिक लगानी कोष रहेको छ। वित्तीय प्रणालीको कुल सम्पत्तिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको सम्पत्तिको हिस्सा करिब ८३ प्रतिशत रहेको छ भने गैर बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको सम्पत्तिको हिस्सा करिब १७ प्रतिशत रहेको छ। गैर बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू अन्तर्गत पर्ने बीमा कम्पनीहरूको कुल वित्तीय प्रणाली करिब ५.५ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ। बीमा कम्पनीहरूको यस्तो हिस्सा एक दशक अघि ३.१ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेकोमा सन् २०२० मा ५.५ प्रतिशत पुगेको छ।

तालिका १: नेपालको वित्तीय क्षेत्रको संरचना

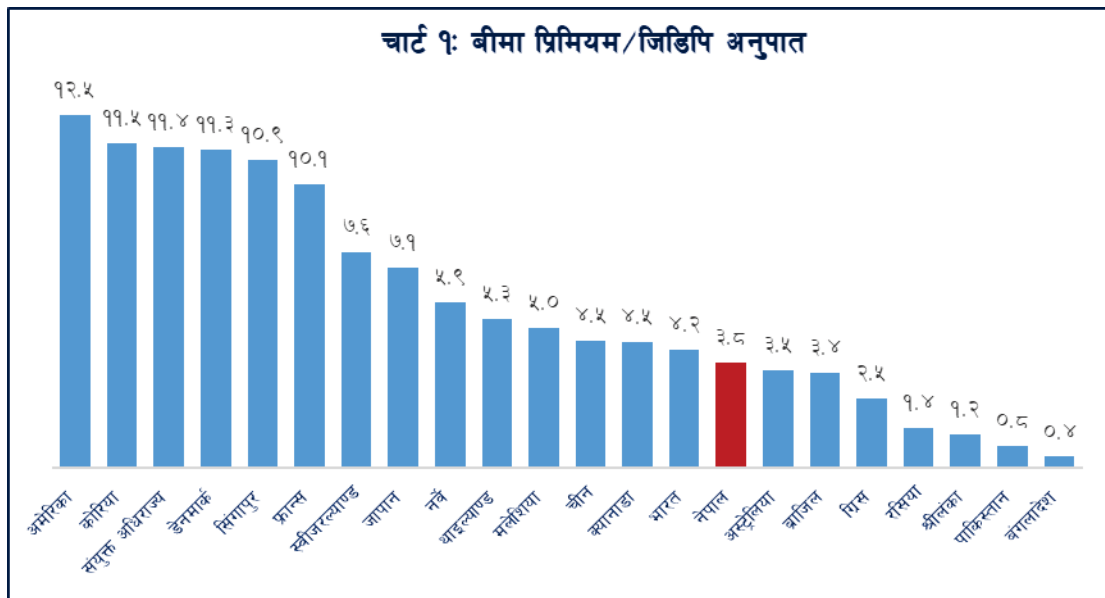
वर्ष	बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू	नेपाल राष्ट्र बैंक	बीमा क्षेत्र	कर्मचारी सञ्चय कोष	नागरिक लगानी कोष	सहकारी संस्थाहरू
२०१०	६२.४	१९.३	३.१	५.९	१.५	७.९
२०११	६३.३	१८.६	३.६	६.२	१.६	६.८
२०१२	६०.९	२१.४	३.५	५.९	१.८	६.५
२०१३	६१.५	२१.६	३.३	५.९	१.७	५.९
२०१४	६१.०	२२.२	३.४	५.७	१.८	५.८
२०१५	६०.९	२२.३	३.५	५.५	२.०	५.७
२०१६	५९.८	२२.६	३.६	५.२	१.९	६.८
२०१७	६१.६	२१.४	३.८	५.१	२.०	६.२
२०१८	६२.९	२०.०	४.५	५.१	२.०	५.४
२०१९	६६.०	१६.२	५.२	५.२	२.२	५.२
२०२०	६५.३	१७.९	५.५	४.९	२.०	४.४

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

वित्तीय प्रणालीको महत्वपूर्ण अंगको रूपमा रही बीमा क्षेत्रले आर्थिक गतिविधिको विस्तारमा उल्लेख्य योगदान गर्दै आएको छ। नेपालमा वित्तीय तथा बीमा सेवाले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा करिब ७ प्रतिशत योगदान पुऱ्याउने गरेको छ। वित्तीय प्रणाली भित्र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू तथा गैर बैंक वित्तीय संस्थाहरू पर्ने गर्दछन्। कुल वित्तीय प्रणालीमा बीमा सेवाको हिस्सा ५.५ प्रतिशत भएका आधारमा अनुमान गर्ने हो भने बीमा क्षेत्रले नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा करिब ०.३८५ प्रतिशत योगदान पुऱ्याउने अनुमान गर्न सकिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को प्रारम्भिक जिडिपि अनुमानको तथ्यांक बजोजिम बीमा क्षेत्रले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा गर्ने योगदान करिब रु.१९ अर्ब बराबर हुन आँउछ।

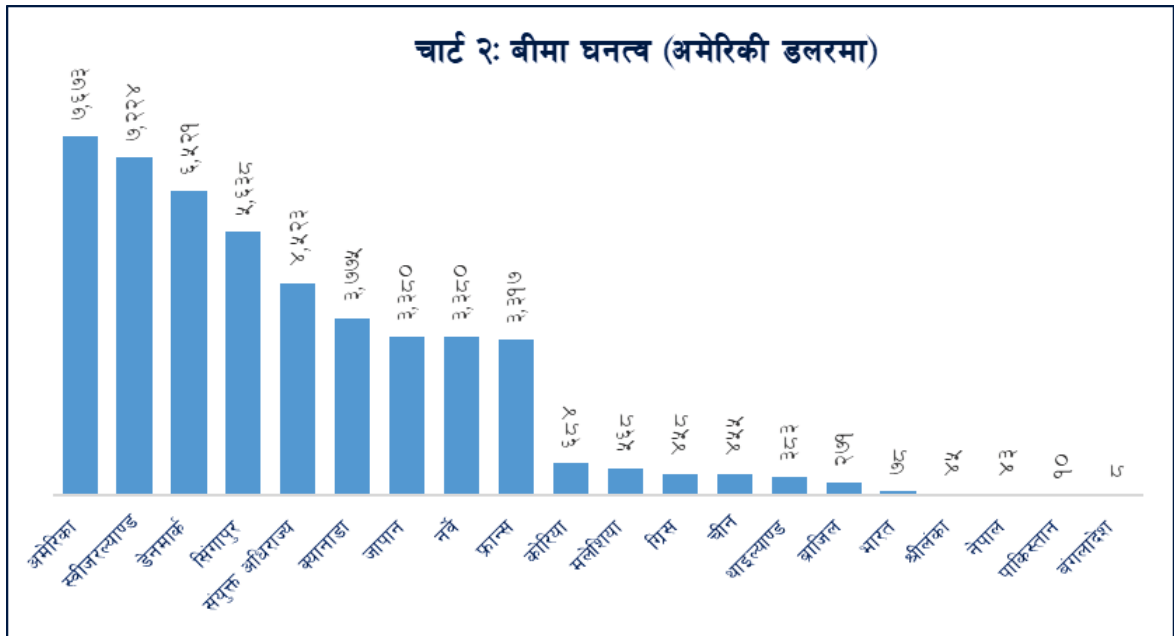
बीमा क्षेत्रको विकास तथा बीमा सेवामा पहुँच

कुनै पनि मुलुकमा बीमा क्षेत्रको विकासलाई मापन गर्ने औजारको रूपमा बीमा सेवाको उपलब्धता, बीमा सेवामा रहेको पहुँच तथा बीमा प्रिमियम जिडिपि अनुपात (Insurance Penetration) लाई लिने गरिन्छ। नेपालमा बीमा प्रिमियम जिडिपि अनुपात अनुपात आर्थिक वर्ष २०७०/७१ मा १.४ प्रतिशत रहेकोमा हाल ३.८ प्रतिशत पुगेको छ। दक्षिण एशियामा श्रीलंका, पाकिस्तान तथा बंगलादेशमा यस्तो अनुपात २ प्रतिशत भन्दा कम रहेको छ। विकसित मुलुकहरूमा यस्तो अनुपात १०-११ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेता पनि उदीयमान अर्थतन्त्रहरूमा यस्तो अनुपात ५-६ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ। यस अर्थमा नेपालको बीमा क्षेत्रको विकास तथा विस्तारलाई सन्तोषजनक रूपमा लिन सकिन्छ।

स्रोत : Swiss Re Institute

बीमा क्षेत्रको विकास तथा पहुँचको अवस्थालाई बीमा घनत्व (Insurance Density) बाट समेत मापन गर्न सकिन्छ। यो सूचक बीमा प्रिमियमलाई जनसंख्याले भाग गरेर गणना गरिन्छ। नेपालमा गत आर्थिक वर्षमा यस्तो घनत्व ४३ अमेरिकी डलर रहेको छ जुन दक्षिण एशियाका मुलुकहरूमध्ये पाकिस्तान तथा बंगलादेश भन्दा बढी हो भने भारत तथा श्रीलंका भन्दा कम हो। नेपाल लगायत दक्षिण एशियाका अन्य मुलुकहरूमा बीमा घनत्व विकसित अर्थतन्त्र र अन्य उदीयमान अर्थतन्त्रहरू भन्दा उल्लेख्य रूपमा कम रहेको देखिन्छ।

स्रोत : Swiss Re Institute

बीमा सुविधामा जनताको पहुँच हेर्दा करिब २७ प्रतिशत जनतामा बीमा सेवाको पहुँच प्राप्त भएको अवस्था छ। केही वर्ष अगाडि यस्तो पहुँच २० प्रतिशत भन्दा कम रहेकोमा बीमा कम्पनीहरूको संख्या तथा शाखामा भएको विस्तार तथा बीमा सम्बन्धी जनचेतनामा भएको अभिवृद्धिका कारण यस्तो पहुँचमा उल्लेख्य प्रगति प्राप्त भएको छ।

बीमा कम्पनीहरूको संख्या

केही समययता नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्या घटाउदै लाने नीति कार्यान्वयनमा आएपछि बीमा कम्पनीहरूको संख्या पनि कति उपयुक्त हो भन्ने बहस चलन थालेको छ। खासगरी मुलुकको अर्थतन्त्रको आकारमा वृद्धि हुदै जाँदा वित्तीय संस्थाहरूको आकार समेत बढ्दै जानुपर्ने मान्यता अनुरूप बीमा कम्पनीको समेत पुँजी आधार वलियो हुनुपर्ने तथा जोखिम सहनशील संस्थाको रूपमा विकास गर्दै जानुपर्ने बहस चलेको छ।

बीमा कम्पनीहरूको संख्या मुख्यतया बजारमा प्रतिस्पर्धाको अवस्थाले निर्धारण गर्ने हुन्छ। नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा जीवन बीमा बजारमा ठूला तीन कम्पनीहरूको बजार हिस्सा ५५ प्रतिशत रहेको छ भने ठूला पाँच कम्पनीहरूको बजार हिस्सा ६८ प्रतिशत रहेको छ। अर्कोतिर निर्जीवन बीमाका सन्दर्भमा ठूला तीन कम्पनीहरूको बजार हिस्सा २८ प्रतिशत रहेको छ भने ठूला पाँच कम्पनीहरूको बजार हिस्सा ४१ प्रतिशत रहेको छ।

बीमा बजारको प्रतिस्पर्धालाई मापन गर्ने अर्को सूचक हरफिन्डल सूचक (Herfindahl Index) पनि हो। नेपालको बीमा बजारमा हेर्दा यसको मान जीवन बीमा बजारको हकमा करिब १४०० रहेको छ भने निर्जीवन

बीमा बजारको हकमा ६२५ रहेको छ। यस्तो सूचकको मान १००० भन्दा कम भएमा बजारमा प्रतिस्पर्धाको स्तर सन्तोषजनक हुने मानिएकोले नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा जीवन बीमा बजारमा प्रतिस्पर्धाको अवस्था केही साँघुरो देखिएको छ भने निर्जीवन बीमा बजारमा भने प्रतिस्पर्धाको अवस्था सन्तोषजनक नै देखिन्छ। माथि गणना गरिएको ठूला तीन तथा पाँच कम्पनीहरूको बजार हिस्साले समेत जीवन बीमा बजारमा प्रतिस्पर्धाको अवस्था केही कम रहेको देखिन्छ।

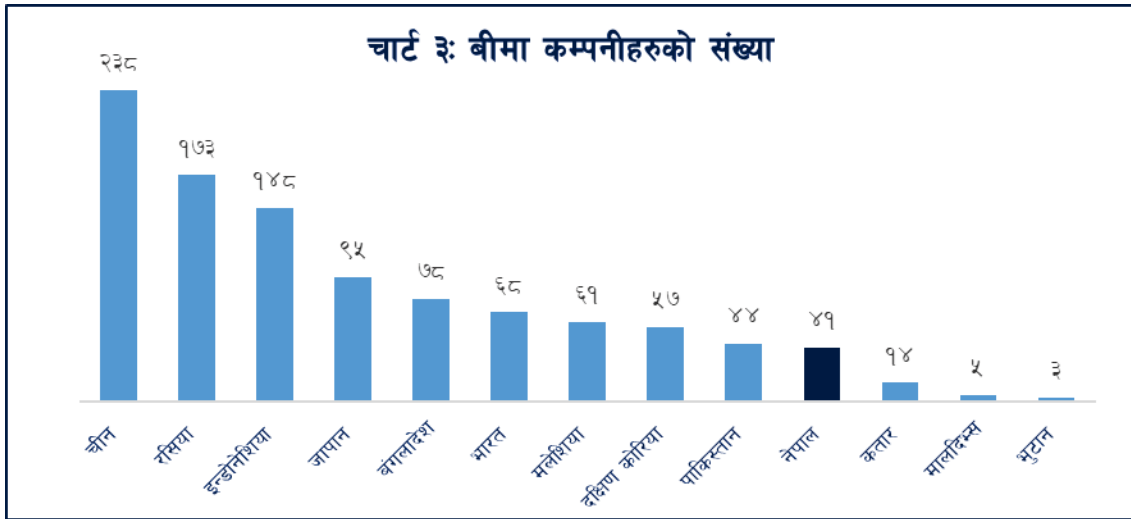
अन्य मुलुकहरूमा बीमा कम्पनीहरूको संख्या हेर्दा करिब दुई तिहाई मुलुकहरूमा बीमा कम्पनीहरूको संख्या ४० वा सो भन्दा कम रहेको देखिन्छ, करिब २० प्रतिशत मुलुकहरूमा बीमा कम्पनीहरूको संख्या ४१ देखि १०० रहको छ भने बाँकी करिब १५ प्रतिशत मुलुकहरूमा त्यस्तो संख्या १०० भन्दा माथि रहेको छ।

तालिका २: बीमा कम्पनीहरूको संख्या

बीमा कम्पनीहरूको संख्या	मुलुकहरूको संख्या	प्रतिशत
५ वा सो भन्दा कम	१०	७.२५
६ देखि २०	४५	३२.६१
२१ देखि ४०	३५	२५.३६
४१ देखि ६०	१३	९.४२
६१ देखि ८०	९	६.५२
८१ देखि १००	५	३.६२
१०० भन्दा बढी	२१	१५.२२

स्रोत : IMF (2020)

दक्षिण एशिया क्षेत्रमा बीमा कम्पनीहरूको संख्या बंगलादेशमा ७८ रहेको छ भने, भारतमा त्यस्तो संख्या ६८, पाकिस्तानमा ४४, भालदिभ्समा ५ तथा भुटानमा ३ रहेको छ। नेपालमा रहेको बीमा कम्पनीको संख्यालाई समान कुल गार्हस्थ्य उत्पादन भएका मुलुकहरूसँग तुलना गर्ने हो भने नेपालमा रहेको संख्या केही बढी देखिन्छ। उदाहरणका लागि नेपालकै हाराहारीमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादन रहेको बोलिभियामा बीमा कम्पनीहरूको संख्या १८, पारागुवेमा ३६, लाटभियामा ६ तथा जाम्बीयामा ३० रहेको छ।

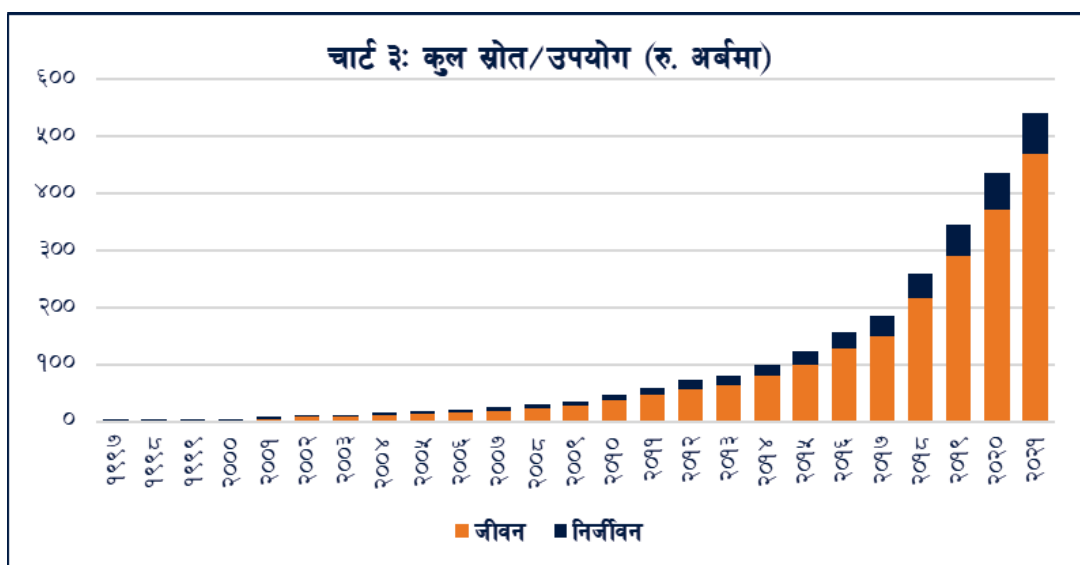
स्रोत : OECD

यसरी अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशमा नेपालको बीमा कम्पनीको संख्यालाई राखेर हेर्दा आगामी दिनमा बीमा कम्पनीहरूको संख्यामा केही कमी ल्याउन सकिने ठाँउ छ । ठूला कम्पनीहरूको बजार हिस्सा तथा हरफिण्डल सूचकांकले समेत निर्जीवन बीमा कम्पनीको हकमा बजारमा पर्याप्त मात्रामा प्रतिस्पर्धा विद्यमान भएको तथा उक्त क्षेत्रमा मर्जर/प्राप्ती र पुँजी वृद्धि लगायतका माध्यमबाट बीमा कम्पनीहरूको संख्यामा कमी ल्याउँदा एकाधिकारात्मक प्रतिस्पर्धामा खासै वृद्धि नहुने देखाँउदछ ।

जीवन तथा निर्जीवन बीमाको योगदान

नेपालमा सञ्चालनमा रहेका १९ जीवन बीमा कम्पनीहरूको कुल बीमा प्रिमियम परिचालनमा करिब ७८ प्रतिशत योगदान रहेको छ भने निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूको योगदान २२ प्रतिशत रहेको छ । छिमेकी मुलुक भारतमा जीवन बीमा कम्पनीको अंश ७४ प्रतिशत रहेको छ भने श्रीलंकामा करिब ४९ प्रतिशत रहेको छ । विकसित मुलुकहरूमा जीवन बीमा बजारमा जीवन बीमाको अंश तुलनात्मक रूपमा कम रहेको छ । उदाहरणका लागि अमेरिकामा यस्तो अंश ४२ प्रतिशत, नर्वेमा ५३ प्रतिशत, कोरियामा ५९ प्रतिशत तथा फ्रान्समा ४९ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट अन्य विकासोन्मुख मुलुकहरूमा जस्तै नेपालमा समेत निर्जीवन बीमा व्यवसाय थप विस्तार गर्न सकिने उल्लेख्य ठाँउ रहेको देखिन्छ ।

विगतमा नेपालमा जीवन बीमासम्बन्धी गतिविधिहरूको विस्तार निर्जीवन बीमा भन्दा केही तीब्र रहेको छ । उदाहरणका लागि सन् २००० मा जीवन बीमा कम्पनीहरूको कुल कोषको स्रोत/उपयोग निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूको करिब २ गुणा रहेकोमा हाल करिब ६ गुणा पुगेको छ । उक्त अवधिमा जीवन बीमा कम्पनीहरूको स्रोत वार्षिक करिब २० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूको स्रोत वार्षिक १६ प्रतिशतले मात्रै विस्तार भएको छ ।

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

बीमा कम्पनीहरूको स्रोत परिचालनमा भएको विस्तारसँगै तिनीहरूको लगानीमा पनि उल्लेख्य वृद्धि हुदै आएको छ। हाल जीवन बीमा कम्पनीहरूको लगानी करिब रु. ४२० अर्ब रहेको छ भने निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूको लगानी करिब रु. ४९ अर्ब रहेको छ। सन् २००० यता जीवन बीमा कम्पनीहरूको लगानी करिब १२६ गुणाले वृद्धि भएको छ भने निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूको लगानी करिब २५ गुणाले वृद्धि भएको छ।

निष्कर्ष

नेपालले उदारीकरण नीति अबलम्बन गरेपश्चात् बीमा क्षेत्रको विस्तार उल्लेख्य रूपमा हुदै गएको छ। हाल यस क्षेत्रले करिब रु.१५० अर्ब बराबरको प्रिमियम वार्षिक रूपमा परिचालन गर्ने गरेको छ। यो रकम विगत एक दशकयता उल्लेखनीय रूपमा वृद्धि भएको छ। विश्वका अन्य मुलुकहरूसँग दाँजेर हेर्दा विकसित मुलुकहरूको तुलनामा नेपालको बीमा क्षेत्रको अवस्था धेरै तल देखियतापनि अन्य विकासोन्मुख तथा उदीयमान मुलुकहरूको तुलनामा भने सन्तोषजनक नै छ। आगामी दिनमा बीमा कम्पनीहरूको पुँजी आधार बलियो बनाउदै मर्जर तथा प्राप्तीमा प्रक्रिया मार्फत् बीमा क्षेत्रको सवलीकरण तथा सुदृढीकरण गर्न सकिएमा र बीमा सेवाको पहुँच थप विस्तार गर्न सकिएमा यस क्षेत्रले वित्तीय प्रणाली र समग्र अर्थतन्त्रमा पु-याउने योगदानलाई थप वृद्धि गर्न सकिने देखिन्छ।

Endnotes

- 1 <https://nib.gov.np/insurer-information/>
- 2 <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=25444>

सन्दर्भसूची

- Beema Samiti (2021). Annual Report 2076/77.
- Beema Samiti (2022). Monthly Insurance Industry Data.
- International Financial Statistics Database, IMF
- Ministry of Finance (2020). Economic Survey 2019/20.
- Nepal Rastra Bank (2021). Quarterly Economic Bulletin. January 2021 Issue.
- OECD (2021). Insurance Industry Indicators.
- Swiss Re Institute (2021). Economy and Insurance Outlook.

सङ्कट उन्मुख अर्थतन्त्रमा सुधारको अपेक्षा

उद्धव सिलवाल

सूचना अधिकारी,

नागरिक लगानी कोष

विकास निर्माणको कार्य आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मात्रै हुनुमा विकासरूपी कमिशनलाई मुख्य कारक तत्वको रूपमा लिइने गरिएको छ । यो परिपाटी विकृत फेसनको रूपमा फस्टाउँदै आइरहेको छ । खर्च गर्ने क्षमता न्यून हुनु तथा अनुगमन प्रणाली कमजोर भएका कारण विकासको कार्य कागजमा मात्रै सिमित रहने गरेको छ ।

अघिल्लो आर्थिक वर्षको जेठ १४ मा तत्कालिन अर्थमन्त्री विष्णु प्रसाद पौडेलले आर्थिक वर्ष २०७६/७९ को लागि १६ खर्ब ४७ अर्ब ५७ करोडको बजेट सार्वजनिक गरेकोमा प्रतिस्थापन विधेयकले बजेटको आकार घटाउँदै १६ खर्ब ३२ अर्ब ८३ करोडमा भाःयो । बजेट खर्च गर्न सक्ने अवस्था नदेखिएपछि नयाँ बजेटको आकार घटाइएपनि त्यसलाई पनि खर्च गर्न सक्ने अवस्था रहेन ।

संसोधित बजेट मार्फत चालु खर्चतर्फ बैठक भत्ता, ईन्धन, मर्मत, कर्मचारी तालिम खर्च, सीप विकास तथा जनचेतना तालिम र गोष्ठी सम्बन्धी खर्च, कार्यक्रम खर्च, अनुगमन मुल्यांकन खर्च, भ्रमण खर्च, विविध कार्यक्रम खर्च शीर्षकमा न्यूनतम १० प्रतिशतका दरले बजेट कटौती गर्ने बिषयलाई समावेश गरिएको थियो । तर उक्त कुरा व्यवहारमा आउन नसकेपछि अर्थमन्त्रालयले बैशाख ५ गते पुनः असार मसान्त सम्मको लागि इन्धन सुविधामा २० प्रतिशत कटौती गर्नुपर्ने निर्णय गर्‍यो । त्यसको कार्यान्वयन पक्ष भने हेर्न बाकी नै छ ।

यो भन्दा अघि सरकारले १० प्रतिशत मात्रै खर्च कटौती गर्दा तत्काल ५ अर्ब रूपैयाँ बचत हुने अनुमान गरिएको थियो । इन्धनमा मात्रै २० प्रतिशत कटौती, बैठक भत्ता लगायतका फजुल खर्चमा पूर्ण कटौती गरेमा २५ अर्ब भन्दा बढि रकम जम्मा हुन सक्छ । सबै कर्मचारीलाई राज्यले तलव लगायतका सुविधा दिइरहेको अवस्थामा कार्यालयको कामको लागि कार्यालयमा समयमा काम नगरी बिहान, बेलुका एवं कार्यलय समयमै बैठक राखेर कार्यालय समय भन्दा तल माथी पारी भत्ता खाने प्रवृत्तिले पनि फजुल खर्च बढाउनमा ठुलो सहयोग पुऱ्याइरहेको छ ।

भन्सार विभागले सार्वजनिक गरेको चालु आर्थिक वर्षको चैत मसान्तसम्मको तथ्यांक अनुसार सबैभन्दा बढी डिजेल १ खर्ब ५ अर्ब ९७ करोड, पेट्रोल ४७ अर्ब २३ करोड, ग्याँस ४५ अर्ब ३४ करोड रूपैयाको आयात भएको छ। इन्धनको विकल्पमा विद्युतीय सवारी, विद्युतीय चुलोको चर्चा चले पनि इन्धनको आयात र खपत कम हुन सकेको छैन।

नेपाल आयल निगमले पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य बृद्धि गरेर अहिलेसम्मकै उच्च बिन्दुमा पुऱ्याइसकेको छ। पेट्रोल प्रति लिटर १६० रूपैया पुगेको छ। अझ पनि निगमले आफु घाटामा गएको भन्दै मूल्य बढ्न सक्ने बताएको छ। पेट्रोलको मूल्यबृद्धिले आम नागरिकलाई खासै प्रभाव नपारे पनि डिजेलमा गरिएको मूल्यबृद्धिले भने चौतर्फी प्रभाव पार्ने देखिन्छ। डिजेलको मूल्य बृद्धिसंगै ढुवानीका साधनले भाडा बढाएको कारण सरकारले प्रक्षेपण गरेको भन्दा मूल्य माथी पुगेको छ।

विदेशी मुद्रामा खरिद गरिने पेट्रोलियम पदार्थको उपभोग घटाई आयातमुखी अर्थतन्त्रलाई निर्यातमुखी अर्थतन्त्र बनाउन अहिले भइरहेको इन्धनको उपभोग घटाउनुपर्ने अवस्था देखिएको छ। जस्को लागि इन्धनबाट चल्ने सवारी साधनको विकल्पमा विद्युतीय गाडी र ग्यासको सट्टा विद्युतीय चुलोको प्रयोग बडाउने तर्फ राज्य संवेदनशिल बन्नुपर्ने देखिएको छ।

पन्ध्रौँ योजना (०७६/७७-०८०/८१) मा ऊर्जा क्षेत्रको एउटा महत्वपूर्ण उद्देश्यमा पेट्रोलियम पदार्थको आयात जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जाबाट उत्पादित विद्युत्बाट प्रतिस्थापन गरी भुक्तानी सन्तुलन अनुकूल बनाउन योगदान पुऱ्याउने उल्लेख छ। साथै, नवीकरणीय ऊर्जा क्षेत्रलाई राष्ट्रिय ऊर्जा सुरक्षाको महत्वपूर्ण आधारस्तम्भका रूपमा चित्रण गर्दै कुल ऊर्जा मिश्रणमा नवीकरणीय ऊर्जाको योगदान स्पष्ट किटान गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकता औल्याइएको हुँदा यस्लाई कार्यान्वयन गर्ने तर्फ राज्यले ठोस पहल गरे मात्रै बड्दो मूल्यबृद्धि रोक्न राज्य सफल हुन सक्छ।

यस्तो अवस्थामा स्थानिय तहको निर्वाचनले फेरी मूल्य बृद्धि धेरै माथी पुऱ्याउने निश्चित नै छ। किनकी बिगतमा पनि निर्वाचन पछि मूल्यबृद्धि अकासिएको थियो। निर्वाचनले आयातीत बस्तु बढाउछ भने सोही अनुपातमा मूल्य बढाउने गरेको छ। निर्वाचनको लागि रकम जोहो गर्न राजनीतिक दलहरूले उद्योगपति र व्यवसायीसंग स्वार्थयुक्त सांठगाँठ गर्ने गरेको बिगतको निर्वाचनले देखाएको छ। यो संगै राजनीतिक दलले चन्दा असुली कार्यलाई तिब्र बनाउने, चन्दा दिने, उद्योगपति र व्यवसायीले अनौपचारिक राजनीतिक सहमतीमा आफुले प्रदान गरेको रकममा ब्याज संगै थप अतिरिक्त नाफा जोडेर बस्तु तथा सेवाको मूल्य निर्धारण गर्ने गर्छन। यस्को मार पनि फेरी उपभोक्ताले नै बेहोर्नुपर्ने बाध्यता रहेको छ।

अहिले मुलुकको अर्थतन्त्रका सबैजसो सूचक ऋणात्मक देखिएका छन। मुलुक भित्रिने र बाहिरिने विदेशी मुद्राको स्थिती देखाउने शोधनान्तर अवस्था उच्च घाटामा पुगेको छ। चालु आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को चैत मसान्त सम्ममा १४ खर्ब ६६ अर्ब ६६ करोड रूपैयाँको बस्तु आयात भएको छ। सोही अवधिमा निर्यात भने नगण्य रहेको कारण १ खर्ब ६० अर्ब ५७ करोड रूपैयाँमा खुम्चिएको छ। सोही कारण व्यापार घाटा १३ खर्ब ६ अर्ब ९० लाख रूपैयाँ पुगेको हो।

नेपाललाई कृषि प्रधान देश भनिन्छ। तर कृषिमा पनि पछिल्लो समय परनिर्भरता बढ्दै गएको छ। भन्सार विभागको तथ्यांक अनुसार ५ अर्ब ३० करोड रूपैयाँको गहुँ र १५ अर्ब ५ करोड रूपैयाँको मकै आयात भएको छ। मुलुकभर ७ लाख ७ हजार ५ सय ५ हेक्टरमा गहुँ खेती गरिन्छ। वार्षिक उत्पादन २१ लाख ८५ हजार २ सय ८९ टन हो। मकै ९ लाख ५७ हजार ६ सय ५० हेक्टरमा खेती हुन्छ। जहाँ वार्षिक २८ लाख ३५ हजार ६ सय ७४ टन उत्पादन हुन्छ। ९ महिने अवधिमा १५ अर्ब २२ करोडको धान र २४ अर्ब ९० करोडको चामल आयात भएको छ। यसलाई पनि कृषि क्षेत्र माथीको विडम्बनाको रूपमा लिइनुपर्ने देखिएको छ।

त्यसैले यस्तो सङ्कटको संघारमा रहेको अर्थतन्त्रको समस्या समाधान राज्यले नै गर्नुपर्छ। आयात बढेकाले शोधनान्तर घाटा चुलिएको र विदेशी मुद्रा सञ्चित निरन्तर घटिरहेको छ। हालको जस्तै आयात निरन्तर विस्तार हुँदै जाने तथा औपचारिक विप्रेषण आप्रवाह संकुचन हुने प्रवृत्ति कायमै रहेमा शोधनान्तर घाटा थप विस्तार हुन गई विदेशी विनिमय सञ्चितले अत्यावश्यक वस्तु तथा सेवाको आयात धान्न समेत अप्रयार्प्त हुन सक्छ। यस्तै अर्थतन्त्रमा आशा भन्दा बढि निराशा थपेको छ। त्यसैले यसतर्फ राज्यले सोच्नुपर्ने खाँचो देखिएको छ।

असारको अन्तिम दिन ल्याइने बजेट र यसको कार्यान्वयनमा समस्या आएको ठहर गर्दै नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ११९ को उपधारा ३ मा 'नेपाल सरकारको अर्थमन्त्रीले राजस्व र व्ययको अनुमान प्रत्येक वर्ष जेठ महिनाको १५ गते संघीय संसदमा पेश गर्नेछ' भनी स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ। तर पनि कार्यान्वयन पक्ष विगतको जस्तै नै रहेको छ। यस्तै पनि आम नागरिक राज्य प्रति विश्वस्त हुन सकेका देखिदैनन। सरकारले आगामी वर्षको लागि आफ्नो नीति तथा कार्यक्रम र बजेट सार्वजनिक गर्ने समयमा देशको आर्थिक अवस्था यही गतिमा अघि बढेमा थप कमजोर बन्ने निश्चित प्राय रहेको छ।

विकास निर्माणको कार्य आर्थिक वर्षको अत्यमा मात्रै हुनुमा आर्थिक वर्षको सुरुदेखि बजेट कार्यान्वयन सुरु नगर्नु, माघ-फागुनमा आएर मात्रै काम सुरु गर्नु, निर्माण व्यवसायीले पनि ढिला बिल पेस गर्ने र भुक्तानीमा पनि ढिलाइ हुने जस्ता कारणले असारमा बढी खर्च हुने गर्छ। तर, अब यस्तो विकृतीलाई रोक्नुपर्ने समय आएको छ। असार विकास र एकैपटक हुने भुक्तानीलाई रोक्न नीतिगत तथा प्रक्रियागत सुधारले अझै पनि लय समात्त नसक्दा पुरानै प्रवृत्तिको पुनरागमन देखिएको हो। यसरी अन्तिम समयमा विकास खर्चको चाप बढ्ने क्रमले अनियमिततालाई प्रश्रय दिइरहेको देखाउँछ।

अर्थतन्त्रको सूचकहरूमध्ये व्यापार घाटा चुलिँदो क्रममा छ। विदेशी मुद्राको सञ्चिति नाजुक अवस्थामा छ भने देश भित्र हुने उत्पादन शुन्य प्रायः छ। विदेशी मुद्राको सञ्चिति घट्दो क्रममा र शोधनान्तर घाटा बढ्दो क्रममा रहेको छ। केन्द्रीय बैङ्कले तयार पारेको 'नेपालको बाह्य क्षेत्रको विद्यमान अवस्था, समस्या/चुनौती तथा सुधारका उपाय' सम्बन्धी प्रतिवेदनले विलासिता र कम आवश्यक वस्तुको आयात रोक्न भनेको छ। प्रतिवेदनले आयात प्रतिस्थापन, नियन्त्रणको सम्भावना देखाएको वस्तुहरूमा पेट्रोलियम पदार्थ, धान, चामल, तरकारी, फलफूल एवं विलासी वस्तु, उच्च मूल्यका सवारी साधन, सुनलगायत बहुमूल्य धातु रहेको छ। विलासिताको वस्तुको रूपमा रहेको वस्तु, सवारी साधन, सुनचाँदी, रक्सी, चुरोट, मोबाइल, परफयुम, कपालमा लगाउने रंग, बडी लोसन समेत अरवौँको आयात भएको छ। यस्ता वस्तु आयातले विदेशी मुद्रा सञ्चिति घट्दो क्रममा रहेको हो। बडी लोसन, कपालमा लगाउने तेल, क्रिमलगायत वस्तु अत्यावश्यक वस्तुमा पर्दैनन। तर पनि त्यस्ता वस्तुको

आयातलाई रोक्न नसक्नुमा राज्यको कमजोरी देखिएको छ ।

२०७४ को निर्वाचनमा दलहरूले अब राजनीतिक मुद्दा सकिएको र आर्थिक मुद्दाले मात्रै प्राथमिकता पाउने घोषणा पत्र सार्वजनिक गरेर एक किसिमको आर्थिक युग सुरु भएको भन्नेको भन्नेको थिए । तर त्यसपछिको बजेटले आर्थिक मुद्दालाई बिर्सेर राजनीतिक मुद्दाको भन्नेको थिए । आफैले प्रतिवद्धता गरेका कुराहरू ओझलमा पर्दै गएको छ ।

बजेटले मुद्रास्फिती ६ दशमलव ५ प्रतिशतमा सिमित राख्ने एवं ६ दशमलव ५ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धि हासिल हुने लक्ष्य लिएको थियो । कोरोना महामारीको अवस्थामा महत्वाकांक्षी आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्य पुरा हुन सक्ने संभावना न्यून भएकोमा प्रतिस्थापन बजेटले कोभिड विरुद्धको खोपको कारण आर्थिक गतिविधि चलायमान भएको भन्दै ७ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने विषयलाई उच्च महत्व दियो । तर व्यवहारमा लागु हुने संभावना देखिएको छैन ।

अघिल्लो आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा कोभिड-१९ महामारीबाट नेपालको अर्थतन्त्र प्रभावित हुन गई आर्थिक वृद्धिदर पछिल्लो दुई दशकमै पहिलोपटक २ दशमलव १२ प्रतिशत ऋणात्मक रहन पुगेको थियो । त्यतिखेर ७ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने बताएपनि यसमा संसोधन गर्दै ४ दशमलव शुन्य १ प्रतिशत मात्र रहने आकलन गरिएको थियो ।

तीन आर्थिक वर्ष २०७३/७४, २०७४/७५ र २०७५/७६ मा ६ प्रतिशतभन्दा बढीको आर्थिक वृद्धि भइरहेको आधार देखाउने गरिएकोमा अहिले त्यसको ठीक उल्टो देखिएको छ । तरलता अभाव चर्किएको कारण बैंक ऋण संकुचनमा गएको छ । जसको कारण आर्थिक वृद्धिमा नकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिएको छ । यस्तो अवस्थामा विश्व बैंकले यो वर्ष नेपालले ३ दशमलव ७ प्रतिशत मात्रै आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने प्रक्षेपण गरेको छ । 'नेपाल डेभलपमेन्ट अपडेट' सार्वजनिक गर्दै विश्व बैंकले त्यस्तो प्रक्षेपण गरेको हो ।

त्यसो त विश्व बैंकले सन् २०२३ मा ४ दशमलव १ प्रतिशत र सन् २०२४ मा ५ दशमलव ८ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि हासिल हुन सक्ने पनि आकलन गरेको छ । कोभिड महामारीको असर अर्थतन्त्रमा देखिएको कारण वृद्धिदर खुम्चिएको आकलन गरिएको छ । विश्व बैंकले मात्रै नभएर एसियाली विकास बैङ्क (एडीवी) ले पनि नेपालले लक्षित आर्थिक वृद्धिदर हासिल हुन नसक्ने प्रक्षेपण गरिसकेको छ । एसियन डेभलपमेन्ट आउटलुक २०२२ मा नेपालको आर्थिक वृद्धिदर ३ दशमलव ९ प्रतिशत रहने उल्लेख छ ।

सरकारको आर्थिक सल्लाहाकारको रूपमा रहेको नेपाल राष्ट्र बैङ्क, आयात निर्यातको तथ्याक सार्वजनिक गर्ने भन्सार विभाग, विश्व बैङ्क, अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोष जस्ता संस्थाहरूले सार्वजनिक गर्ने तथ्याकले देशको आर्थिक परिसूचकहरू कमजोर रहेको देखाएको छ । अहिले पनि ति संस्थाहरूको प्रतिवेदनलाई आधार मान्ने हो भने हाम्रो अर्थतन्त्र सडकटग्रस्त रहेको देखिन्छ । तर ठिक त्यसको विपरित सत्ता पक्षका अर्थविदहरू भने आर्थिक परिसूचकहरू सवल रहेको दावी गर्छन् । राज्यले पनि विगतको भन्दा अहिले देशमा ब्यापक सुधार भएको बताउने गरेको छ । तर राज्यकै निकायहरूले सार्वजनिक गरेका सूचकहरूले भने अर्थतन्त्रका परिसूचकहरू नकारात्मक दिशामा रहेको प्रष्ट पारिसकेको छ ।

चालु आर्थिक वर्ष समाप्त हुन साढे दुई महिना मात्रै बाँकी रहेको छ। यो अवधिमा पुँजीगत खर्च २८ प्रतिशतमा मात्रै सिमित रहनुले विकास निर्माणको कार्य अधि बढन सकेको देखिदैन। विकास बजेट धेरै लिन मन्त्रालयहरूले काम गर्न नसक्दा पुँजीगत खर्चमा प्रगति हुन नसकेको हो। अर्थमन्त्रालयबाट समयमा भुक्तानी नहुने, नीतिगत भ्रष्टाचार, वन मन्त्रालयको अबरोध र अदालतमा पर्ने मुद्दा लगायका कारण काममा ढिलाई हुने गरेको विगत देखीको पुनरावृत्ति अहिले पनि जारी नै रहेको छ।

विकास निर्माणको कार्य आर्थिक वर्षको अन्त्यमा मात्रै हुनुमा विकास रूपी कमिशनलाई मुख्य कारक तत्वको रूपमा लिइने गरेको छ। यो परिपाटी विकृत फेसनको रूपमा फस्टाउँदै आइरहेको छ। खर्च गर्ने क्षमता न्यून हुनु तथा अनुगमन प्रणाली कमजोर भएको कारण विकासको कार्य त कागजमा मात्रै सिमित रहने गरेको छ।

वर्षको १० महिना सम्म कानमा तेल हालेर बस्ने अनि अन्तिम महिनामा आएर सबै काम गर्छु भन्ने विगत देखीको परिपाटी चालु आर्थिक वर्षमा पनि दाहोरिने संकेत देखि सकेको छ। नेपालको संविधाको धारा ६० ले राजस्व स्रोतको बाँडफाँड, न्यायोचित, सन्तुलित र पारदर्शी रूपले गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। तर बजेटमा विनियोजना गरिएको भन्दा धेरै खर्च गर्ने परिपाटी, बजेटले नभनेका क्षेत्रमा गरिने खर्च, अधिकार क्षेत्र भन्दा बाहिर गएर गरिने रकमान्तर, वर्षको अन्त्यमा मात्रै खर्च गर्ने प्रवृत्ति जस्ता कारणले गर्दा पुँजीगत खर्चमा पनी राजनीतिकरण हावी हुन पुग्दा विकास निर्माणको कार्य ओझलमा पर्ने गरेको छ।

यस्ता कुरालाई हेर्दा अर्थतन्त्रका परिसूचक निरासाजनक अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ। यस्तो सङ्कटको बेला अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउन सरकार र नीजि क्षेत्रले विकल्प सहितका कार्यक्रम ल्याउनुपर्नेमा त्यसतर्फ दुवै निकायले चासो दिएको देखिदैन। विश्वव्यापी आर्थिक विकासमा ३ दशकको अवधिमा विश्वका उदीयमान बजारले तीव्र गतिमा वृद्धि गरेर विकसित अर्थतन्त्रलाई भेट्टाएका थिए। तर, अहिले ती बजारको गतिशीलता गुमेर पुरानै अवस्थामा फर्कन सक्ने संभावना पुनः देखिन थालेको छ। त्यसैले हाम्रो अर्थतन्त्रमा पनि त्यस्तै अवस्था नआउला भन्न सकिन्न। कागज रूपी परिपाटीमा अब विश्वास गर्ने अवस्था गुमिसकेको हुँदा कागजमा नभएर व्यवहारमा विश्वास गर्ने वातावरण पनि राज्यले सृजना गर्नुपर्ने देखिएको छ।

लगातारको मूल्य वृद्धिले न्यून आय र मजदुरीमा बाँच्ने वर्गको दैनिकी निकै सकसपूर्ण बन्दै गएको छ। बजेट कार्यान्वयनको अभिन्न अंग मैट्रिक नीतिलाई बजेटका उद्देश्यसँग आबद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने खाँचो देखिएको छ। रसिया युक्रेन आक्रमणले निम्त्याइरहेको अकासिँदो इन्धन, फलाम, खानेतेल लगायतका सामानको मूल्यवृद्धिले आयात थप बढ्ने देखिएको छ। विदेशी विनिमय सञ्चितिमा सुधार आउने अवस्था नरहेको कारण बैंकमा तरलता समस्या तत्काल समाधान हुन सक्ने स्थिती रहेको छैन।

यस्तो अवस्थामा नेपाल बुद्धिजीवी परिषदले अर्थतन्त्रको अवस्था राम्रो नभएको धारणा सार्वजनिक गरीसकेको छ। विश्व अर्थतन्त्रमा चीन र युएसएबिचको आर्थिक द्वन्द, महामारीको रूपमा फैलिएको कोरोना भाईरस र रूस र युक्रेन बिचको युद्धको प्रभाव नेपाली अर्थतन्त्रमा परेको छ। कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान बढनुपर्नेमा घटिरहेको छ। वार्षिक अरबौ रूपैयाको कृषिजन्य पदार्थ निर्यात गर्नुपर्नेमा त्यस्को उल्टो आयात गर्नुपर्ने तितो यर्थाथ हामी माझ रहेकै छ। कृषिक्षेत्रको अधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र यान्त्रीकरण गरेर मात्रै अहिले देखिएको आयात मुखी अर्थतन्त्रलाई न्युनिकरण गर्न सकिन्छ। पन्ध्रौ पञ्चवर्षीय योजनाले खाद्य र पोषण

सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सहितको दिगो, प्रतिस्पर्धी एवं समृद्ध कृषि अर्थतन्त्रको लागि कृषिलाई आत्मनिर्भर र निर्यातमुखी उद्योगका रूपमा रूपान्तरण गर्नुपर्ने खाँचो औल्याइसकेको छ। नेपालको ब्यापार घाटा अहिलेको स्थितीमा धान्नै नसक्ने अवस्थामा पुगिसकेको छ। ब्यापार घाटा यति ठुलो भैसक्यो की निर्यातमा सामान्य वृद्धि गरेर यो दुरी घटाउन सक्ने अवस्था छैन। सामान्य योजनाले अहिले देखिएको ब्यापार घाटा पुर्ति गर्न सक्ने अवस्था देखिदैन। निर्यात वृद्धि र आयात प्रतिस्थापन गर्ने ठोस कार्यक्रमको अभावमा बिगत देखी नै ब्यापार घाटा बढ्ने क्रममा रहेको हो। निर्यात क्षेत्रको मुख्य समस्याको रूपमा आपूर्ती संयन्त्र रहेको छ। यो संगै निर्यातका लागि आवश्यक पर्ने भौतिक संचरना, प्रयोगशाला, कच्चापदार्थ, पुँजी, प्रविधि, ऊर्जालगायत क्षेत्रमा रहेका कमीकमजोरी सुधार नगरेसम्म अन्तराष्ट्रिय बजारमा नेपाली उत्पादनले प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने अवस्था देखिदैन।

निर्माण कार्यको बीमा

वीरकृष्ण महर्जन

डेपुटी प्रमुख कार्यकारी अधिकृत,
नेपाल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेड

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ७४ प्रयोग गरी नेपाल सरकारले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ लाई ११ औं पटक संशोधन गरेको छ। नियमावलीको नियम ११२ मा बीमा सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख छ। सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी कार्यविधि, प्रक्रिया तथा निर्णयलाई अझ बढी खुला, पारदर्शी, वस्तुनिष्ठ र विश्वसनीय बनाउने तथा सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा प्रतिस्पर्धा, स्वच्छता, इमान्दारिता, जवाफदेहिता र विश्वसनियता प्रबर्द्धन गर्ने उद्देश्यका साथ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६४ को दफा १ बमोजिम प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अन्तर्गत रहेन गरी सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय स्थापना भएको छ।

नेपालमा बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा नियन्त्रित गर्नका लागि बीमा ऐन, २०४९ बनेको छ र ऐनको दफा ४७ प्रयोग गरी बीमा नियमावली, २०४९ ल्याइएको छ। ऐनको दफा ३ बमोजिम बीमा समितिको स्थापना भएको छ। नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले बीमा समितिको अध्यक्ष नियुक्त गर्ने व्यवस्था छ। साथै, कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयका प्रतिनिधि बीमा समितिमा सदस्य रहने व्यवस्था छ।

अतः सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय र बीमा समिति दुबै निकाय सङ्घीय संसद्बाट बनेका ऐन तथा सङ्घीय मन्त्रिपरिषद्बाट स्वीकृत नियमावलीहरूको अधिनमा रहेर आ-आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्ने निकायहरू हुन्। सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम ११२ अनुसार रू. १० लाखभन्दा बढीको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्यमा प्रयोग गरिने औजार, सामग्री लगायत निर्माण कार्यको, निर्माण कार्य गर्न सुम्पिएको मितिदेखि निर्माण कार्य सम्पन्न गरी हस्तान्तरण गर्ने समयसम्मका लागि आइपर्ने जुनसुकै कारणले हुने हानी नोक्सानीको आर्थिक क्षतिपूर्तिका लागि बीमा गराउनु पर्दछ, भन्ने व्यवस्था गरेको छ र हस्तान्तरण पश्चात् त्रुटी सुधार गर्दा त्रुटी सुधार कार्यको परिणाम स्वरूपको हानी नोक्सानीको समेत बीमा गराउनु पर्दछ।

सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम ११२ मा बीमा सम्बन्धमा गरिएको व्यवस्था :

- (१) खरिद सम्झौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक दश लाख रूपैयाभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले देहायको कुराको बीमा गराउनु पर्नेछ :
- (क) निर्माण सामग्री, प्रयोग गरिने मेशिन, औजार वा प्लाण्ट लगायत निर्माण कार्यको पूर्ण प्रतिस्थापन खर्च,
- स्पष्टीकरण : यस खण्डको प्रयोजनको लागि 'खर्च' भन्नाले नाफा समेतलाई जनाउँछ ।
- (ख) पेशागत शुल्क, निर्माण कार्यको कुनै भाग भत्काउन, हटाउन तथा कुँडा कर्कट वा खेरगएको सामग्री हटाउनका लागि लाग्ने खर्च लगायत हानी वा नोक्सानी भए वापत हुने खर्च वा सो सम्बन्धी आनुषाङ्गिक खर्च समेट्नका लागि खण्ड (क) बमोजिमको प्रतिस्थापन खर्चको पन्ध्र प्रतिशत रकम वा खरिद सम्झौतामा उल्लिखित भए बमोजिमको अतिरिक्त रकम,
- (ग) निर्माण व्यवसायीले निर्माणस्थलमा ल्याएका आफ्नो उपकरण र अन्य वस्तुको निर्माणस्थलमा प्रतिस्थापन गर्न लाग्ने पर्याप्त रकम,
- (घ) निर्माण व्यवसायीलाई निर्माणस्थल सुम्पिएको मितिदेखि हस्तान्तरण प्रमाणपत्र जारी गरिने मितिसम्म निर्माण कार्यको कुनै खण्ड वा अङ्गमा उपनियम (२) मा उल्लेख भएको कारण बाहेक अन्य जुनसुकै कारणबाट हुने सबै हानी नोक्सानी,
- (ङ) निर्माण व्यवसायीका देहायका दायित्वहरू :
- १) निर्माण व्यवसायीले त्रुटी सच्याउने दायित्वको अवधिमा आफ्नो दायित्व पालन गर्ने क्रममा भएको हानी नोक्सानी,
- (२) त्रुटी सच्याउने दायित्वको अवधि प्रारम्भ हुनुअघि उत्पन्न भएका कुनै कारणबाट त्रुटी सच्याउने दायित्वको अवधिमा भएको हानी नोक्सानी ।
- (२) यस नियममा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए पनि निर्माण व्यवसायीले उपनियम (१) को खण्ड (घ) बमोजिमको बीमाबाट देहायका कारणबाट भएको हानी नोक्सानी वा क्षतिको लागि दायित्व वहन गर्नुपर्ने छैन
- (क) युद्ध, शत्रुता वा आक्रमण,
- (ख) विद्रोह, क्रान्ति, विप्लव वा सैनिक शासन वा गृहयुद्ध,
- (ग) विकिरणको फैलावट, आणविक इन्धनको विकिरण वा आणविक इन्धनको ज्वलनबाट उत्पन्न

आणविक फोहर वा विकिरणयुक्त विषादी विष्फोट वा अन्य हानिकारक तत्वहरूको विष्फोट वा आणविक संयोजन वा सो को आणविक अड्शको प्रदूषण र

- (घ) ध्वनिक वा तीव्र ध्वनिक गतिमा उड्ने हवाइजहाज वा हवाई यन्त्रद्वारा सिर्जित वायुको चाप ।
- (३) खरिद सम्भौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक निर्माण कार्य गर्दा वा त्यसमा रहेको कुनै त्रुटी सुधार गर्दा भएको वा त्यस्ता कार्यको परिणाम स्वरूप भएको देहायको हानी नोक्सानी वापतको क्षतिपूर्तिको दावी र त्यस्तो दावी सम्बन्धी कारवाही गर्दा लागेको खर्च तथा दस्तूर निर्माण व्यवसायीले व्यहोर्नु पर्नेछ :
- (क) कुनै व्यक्तिलाई चोटपटक लागेमा वा निजको मृत्यु भएमा, वा
- (ख) निर्माण कार्यमा बाहेक कार्य सञ्चालन र सम्पन्नको सिलसिलामा कुनै सम्पत्तिमा भएको हानी नोक्सानी,
- (४) मालसामान खरिदमा सि.आई.पी. (क्यारिज एण्ड इन्सोरेन्स पेड टु) मूल्यको कम्तीमा ११० प्रतिशत रकम बराबरको गोदामदेखि गोदामसम्म युद्ध, हडताल र आगजनी समेतका सबै जोखिम व्यहोर्ने गरी बीमा गराउनु पर्नेछ ।
- (५) सम्बन्धित सार्वजनिक निकायका प्रमुखको लिखित स्वीकृतिविना बीमाका शर्तमा कुनै परिवर्तन गर्न सकिने छैन ।

निर्माण कार्यको Engineering Insurance मार्फत बीमा गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । Engineering Insurance अन्तर्गत बीमा समितिले Contractor's All Risk Insurance (CAR) तथा भूभ्रततत्पल All Risk Insurance (EAR) बीमालेख स्वीकृत गरेको छ । दुबै बीमालेखहरू Engineering Insurance अन्तर्गत सर्वाधिक प्रचलनमा रहेका बीमालेखहरू हुन् । विगतका दिनहरूमा निर्माण कार्यको बीमा गर्न नेपालमा संचालित बीमा कम्पनीहरूबीच बीमाशुल्क दर, दाबीमा बीमित स्वयंले व्यहोर्ने अधिक (Excess), त्रुटि सच्याउने अवधि लगायत अन्य शर्त तथा बन्देजहरूमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुनगई नेपालमा कार्यरत बीमा कम्पनीहरूले जारी गरेका बीमालेखहरूको जाखिम अन्तर्राष्ट्रिय ख्यातिप्राप्त पुनर्बीमा कम्पनीहरूले पुनर्बीमा सुरक्षण दिन अस्वीकार गर्न थालेकोले प्रणालीमा नै समस्या आउने देखिएकोले बीमा समितिले बीमा व्यवसायलाई थप सुरक्षित एवम् मर्यादित बनाउन अपरिहार्य भएकाले सरोकारवालाहरूसँग परामर्श गरी Minimum Premium Rate for Non-Tariff Insurance Business Guideline जारी गरेको हो ।

यस Guideline मा निर्माण कार्यको बीमा गर्दा लाग्ने बीमा शुल्क दर, निर्माण कार्यमा अन्तर्निहित जोखिमको आधारमा पहिलो १२ महिनाको लागि आधारभूत बीमाशुल्क दर र १३ औं महिनादेखि प्रत्येक महिनाका लागि थप बीमा शुल्क दर तोकेको छ । Contractor's All Risk (CAR) बीमालेखमा बीमितले दावी रकममा स्वयं व्यहोर्ने रकम (Excess) आधारभूत क्षतिको लागि दावी रकमको ५ प्रतिशत वा बीमाङ्कको ०.५० प्रतिशत र दैवी प्रकोप Act of God (AOG) को दावीको हकमा दावी रकमको १० प्रतिशत वा बीमाङ्कको १ प्रतिशतमध्ये जुन अधिक हुन्छ, सो बराबरको रकम तोकिएको छ । Erection All Risk (EAR) बीमालेखमा बीमितले दावी रकममा

स्वयं व्यहोर्ने रकम (Excess) आधारभुत क्षतिका लागि दावी रकमको ५ प्रतिशत वा बीमाङ्कको १ प्रतिशत र दैवी प्रकोप Act of God (AOG) को दावीको हकमा दावी रकमको १० प्रतिशत वा बीमाङ्कको २ प्रतिशतमध्ये जुन अधिक हुन्छ, सो बराबरको रकम तोकिएको छ। अतिरिक्त बीमा शूलक भुक्तान गरी त्रुटि सच्याउने अवधि Contractor's All Risk (CAR) को हकमा Maintenance Period or Defect Liability Period (DLP) अधिकतम १२ महिना र Erection All Risk (EAR) को हकमा Testing Period ६ महिना (सामान्यतया) निर्धारण गरेको छ। यद्यपि नेपालको बीमा तथा पुनर्बीमा कम्पनीहरूले धारण गर्न नसक्ने जोखिमहरूका हकमा अन्तर्राष्ट्रिय पुनर्बीमा कम्पनीहरूले तय गरेको दर रेट लगायत शर्त, बन्देज तथा अधिक (Excess) हरू कायम गरिन्छ। जोखिम समुह (RSMDST) को बीमाशुल्क दर नेपाल सरकारको स्वामित्वमा संचालित नेपाल पुनर्बीमा कं. लि. (Nepal Reinsurance Co. Ltd. - Nepal Re) ले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

आधारभुत जोखिम अन्तर्गत दुर्घटना, आगलागी चटयांग, चोरी, विष्फोटन आदि जोखिमहरू समावेश हुन्छ भने दैवीप्रकोप तथा Act of God (AOG) अन्तर्गत हावा, हुरी, बतास, आँधी, तुफान, आँधीवेहरी, भुमरी लगायतका कारणले हुने वायुमण्डलीय उथलपुथल, बाढी, पहिरो, जलमग्न, भूमि भासिने, भुइँचालो, ज्वालामुखी आदिको कारणले हुने क्षति पर्दछ। जोखिम समुह अन्तर्गत हुलदङ्गा, आतङ्कवाद र द्वेषपूर्ण कार्य Riot Strike Malicious Damage (RSMDST) सम्बन्धी जोखिम समावेश हुन्छ।

निर्माण व्यवसायीले बीमा गर्न निम्न विवरणहरू सहितको प्रस्ताव फाराम भर्नु पर्दछ :

१. प्रस्तावकको नाम, (Principal, Financer, Contractor, Sub-contractor को नाम सहित),
२. प्रस्तावकको स्पष्ट ठेगाना तथा सम्पर्क टेलिफोन नम्बर,
३. निर्माण कार्यको किसिम,
४. निर्माणस्थल वा कार्यस्थल,
५. जोखिम धारण गर्नुपर्ने शुरू मितिदेखि अन्तिम मितिसम्मको अवधि, त्रुटि सच्याउने समयावधि (Maintenance Period or Testing Period) सहित
६. तेश्रो पक्ष लगायत निर्माण कार्यको सम्पूर्ण लागत सहित निम्न शीर्षकहरू सहित थप दायित्व रकम

Contract Works (निर्माण कार्य) ।

यस अन्तर्गत निर्माण सामग्री र निर्माण कार्यको लागत पर्दछ,

Contractors Plant & Machinery - रू. ५ करोडमा नबढ्ने गरी बीमाङ्कको ५ %,

Surrounding Property – परियोजना आसपासको सम्पत्ति,

Escalation – मुल्याकन अभिवृद्धि (सामान्यतया बीमाङ्कको १५ प्रतिशत सम्म),

Removal of Debris - भग्नावशेष हटाउने (बीमाङ्कको १० प्रतिशत सम्म) ।

७. निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्यका लागि एचप्लअपुडबी सँग गरेको सम्झौताको प्रतिलिपि,

८. निर्माण कार्यसँग सम्बन्धित बीमा कम्पनीले माग गरेको अन्य विवरणहरू ।

बीमा कम्पनीहरूले नियामक निकाय बीमा समितिले तय गरेको बीमा शुल्क दर तथा बीमा समितिबाटै स्वीकृत बीमालेख जारी गर्दछन् । तथापि, निर्माण व्यवसायीहरूले बीमा कम्पनीहरूमा नियमनकारी निकायले तोकेको बीमा शुल्कदर बढी भयो भन्दै तोकिएको दरको बीमाशुल्क स्वीकार गर्न आनाकानी गर्ने, दाबीमा बीमित स्वयम्ले व्यहोर्ने रकम Excess पनि नियमनकारी निकायले तोकेको भन्दा न्यून कायम गर्न माग गर्ने र त्रुटी सच्याउने समय Defect Liability Period पनि नियमनकारी निकायले तोकेको १२ महिना अवधि कम भयो भन्दै कतिपय परियोजना बीमामा ६० महिना माग गर्ने गरेका छन् । निर्माण व्यवसायीहरूका अनुसार, सार्वजनिक खरिद नियमावली बमोजिमको ठेक्का सम्झौताहरूमा बीमा सम्बन्धमा गरिएका व्यवस्थाहरू बीमा समितिले तोकेको व्यवस्थाभन्दा फरक भएकोले असहज परिस्थिति सिर्जना भएको हो ।

निर्माण व्यवसायीले ठेक्का सम्झौता बमोजिमका निर्माण कार्य निर्धारित सम भित्र सम्पन्न नगरी बीमा अवधि थप गर्न प्रस्ताव गर्दा बीमा कम्पनीले निर्माण कार्यको बोलपत्र स्वीकृत गर्ने पदाधिकारी वा आधिकारिक निकायले म्याद थपको लागि दिएको स्वीकृती पत्र माग गर्न सक्दछ र औचित्यको आधारमा बीमा कम्पनीले बीमा अवधि सहजै थप गर्न वा नगर्न पनि सक्दछ । तथापि कुनै एक बीमा कम्पनीमा निरन्तर भइरहेको Contractor's All Risk Insurance तथा Erection All Risk Insurance बीमाको अर्को बीमा कम्पनीमा म्याद थप गर्न सहज नहुन सक्दछ । अतः यस्ता प्रकारको बीमालेखको बीमा अवधि सकिनु अगाडि नै यथोचित समयमै बीमा अवधि थप गर्नु पर्ने, नपर्ने वारेमा बीमा कम्पनी र बीमितबीच छलफल हुनु पर्दछ । आवश्यकता अनुसार बीमा कम्पनीले पनि सम्बन्धित पुनर्बीमा कम्पनीहरूसँग छलफल गर्नुपर्ने हुन्छ ।

National Competitive Bidding (NCB) का सम्बन्धमा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीमा उल्लेखित व्यवस्थाहरू अबलम्बन गरिन्छ भने International Competitive Bidding (ICB) का सम्बन्धमा विदेशी निर्माण व्यवसायी वा अन्तर्राष्ट्रिय र स्वदेशी निर्माण व्यवसायीको Joint Venture Contract (JV) ठेक्काहरूमा International Federation of Consulting Engineers (FIDIC) मा भएका प्रावधानहरू अबलम्बन गरिन्छ ।

सार्वजनिक खरिद नियमावली संशोधन गर्दा बीमा नियामक निकाय बीमा समितिसँग परामर्श गर्दा निर्माण व्यवसायी एवम् बीमा कम्पनीहरूलाई कार्यान्वयन गर्न सहज हुनेछ । बीमा गर्ने मिति तथा अवधि, बीमा शुल्क लागत, दाबीका सम्बन्धमा बीमिले व्यहोर्नुपर्ने दाबी (Excess), त्रुटी सच्याउने समयवधि (DLP), परामर्शदाताको दायित्व बीमा (Professional Liability) आदिका सम्बन्धमा केही बोलपत्रहरूमा प्रचलित बीमा प्रावधानभन्दा फरक प्रावधानहरू उल्लेख भएको पाइन्छ, जसले गर्दा बीमा कम्पनीहरू र निर्माण व्यवसायीहरूले असहज परिस्थितिको सामना गर्नुपरिरहेको छ । अतः यस किसिमको परिस्थिति सिर्जना हुन नदिन सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय र बीमा समितिबीच घनिभूत छलफल हुन जरूरी देखिन्छ । साथै, निर्माण

व्यवसायीहरूले पनि बोलपत्र फाराम भर्नुभन्दा अगाडि नै बोलपत्रमा हुने बीमा प्रावधानका बारेमा अध्ययन एवम् परामर्श गर्नु जरूरी छ। बीमा कम्पनीहरूले पनि निर्माण कार्यको भौतिक निरीक्षण गरी सो सम्बन्धी निर्माण कार्य, सम्झौतापत्र लगायत सम्बन्धित सम्पूर्ण कागजातहरू अध्ययन गरी निर्माण व्यवसायीहरूलाई बीमा गर्नुपूर्व बीमालेखका सम्पूर्ण शर्तनामा, अधिक, बीमा दावी हुँदा आवश्यक पर्ने कागजातहरूका बारेमा यथोचित जानकारी गराउनु पर्दछ। निर्माण कार्यहरूको बीमा सम्बन्धी समय समयमा जारी हुने निर्देशिकाहरू बारे निर्माण व्यवसायी महासंघ एवम् निर्माण कार्य बीमासँग सरोकार राख्ने सबै पक्षहरूलाई अध्यावधिक जानकारीमूलक कार्यक्रमहरू आयोजना गर्नुपर्ने देखिन्छ।

बीमा ऐन, २०४९ ले कुनै पनि बीमालेख अन्तर्गतको क्षतिपूर्ति दावी मुल्याङ्कनका लागि बीमा ऐन बमोजिम बीमा समितिबाट क्षति मुल्याङ्कन गर्न इजाजतप्राप्त सर्भेयरबाट क्षतिको निरीक्षण तथा मुल्याङ्कन गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। कथमकदाचित्त क्षतिको स्वरूप अनुसार कुनै विदेशी सर्भेयर नियुक्त गर्नुपरेमा बीमा समितिको अग्रिम स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ।

बीमा ऐन, २०४९ तथा बीमा नियमावली, २०४९ ले बीमा समितिलाई बीमक र बीमितबीचको विवाद समाधान गर्ने अर्धन्यायिक निकायको अधिकार प्रदान गरेको छ। बीमकले बीमा दावी निवेदन स्वीकार नगरेमा, वास्तविक दावी वापतको रकम दिन अस्वीकार गरेमा र बीमा दावी सम्बन्धी अन्य कुनै विवाद उत्पन्न भएमा बीमितले छ महिनाभित्र बीमक विरुद्ध बीमा समितिमा उजुरी गर्न सक्नेछ।

निर्माण व्यवसायीले कुनै परियोजनाका लागि टेण्डर प्रस्ताव पेश गर्दा उक्त परियोजनाको बीमाशुल्क एवम् बीमाको शर्त कबुल गर्नुपूर्व आवश्यकता अनुसार बीमा कम्पनीसँग परामर्श गर्दा सहज हुनेछ। आवाहन गरिएको बोलपत्रहरूमा भएका बीमा सम्बन्धी व्यवस्था, बजारमा उपलब्ध बीमालेख वा शर्तभन्दा भिन्न देखिएमा बोलपत्र पेश गर्नुपूर्व नै आवश्यक छलफल गरी समाधान गर्नु उपयुक्त हुन्छ। बीमा कम्पनीलाई परियोजना सम्बन्धी सम्पूर्ण विवरणहरू उपलब्ध गराउने र बीमा कम्पनीले आवश्यकता अनुसार परियोजनाको स्वदेशी तथा विदेशी प्राविधिक व्यक्ति वा फर्मलाई भौतिक निरीक्षण Pre Risk Inspection गर्न वा गराउन सक्तछ र सो को लागि बीमा कम्पनीलाई सहयोग गर्नु पर्दछ। कुनै पनि निर्माण कार्यको बीमा, निर्माण कार्य थालनी गर्नु अगाडि नै गर्नु पर्दछ। निर्माण व्यवसायीले बीमालेख खरिद गर्नुभन्दा अगाडि बीमालेखमा उल्लेख हुने सम्पूर्ण शर्त, सुविधा र बन्देजहरू एवम् दावी पर्दा बीमा कम्पनीले अवलम्बन गर्ने प्रक्रियाका बारेमा समेत स्पष्ट भई बीमा गराउनु पर्दछ।

राष्ट्र निर्माणको कार्यमा समर्पित निर्माण व्यवसायी र निर्माण कार्यमा सम्भावित हानी नोक्सानी वापतको क्षतिपूर्तिको प्रत्याभुति दिने बीमा कम्पनीहरूबीच सुमधुर सम्बन्ध कायम राखी निर्माण कार्यको बीमालाई व्यवस्थित, सुरक्षित एवम् मर्यादित बनाउन नियमनकारी निकाय बीमा समिति र सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको भूमिका धेरै नै महत्वपूर्ण हुन्छ।

म्युचुअल फण्डमा लगानी तथा प्रतिफलको अवस्था

मञ्जु थापा

मुख्य प्रवन्धक,

नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी लिमिटेड

१. परिचय

म्युचुअल फण्ड अर्थात् सामूहिक लगानी कोष एक लगानी योजना हो, जसले बचतकर्ताहरूको बचत सङ्कलन गरी शेयर, बण्ड, सरकारी ऋण लगायतका विभिन्न धितोपत्र औजारहरूमा लगानी गर्दछ र लगानीबाट प्राप्त सम्पूर्ण प्रतिफल कोषमा लगानी गर्ने लगानीकर्ताहरूलाई नै फिर्ता गर्दछ।

म्युचुअल फण्ड योजनाहरू दुई प्रकारका हुन्छन्, बन्दमुखी योजना र खुलामुखी योजना। कुनै निश्चित समयावधि तोकिएको बचत सङ्कलन गरेर सो अवधिसम्मका लागि लगानी व्यवस्थापन गर्ने र प्राप्त प्रतिफल तथा सम्पूर्ण लगानी रकम सो अवधि समाप्त भए लगत्तै भुक्तानी गर्ने गरी संचालन गरिने म्युचुअल फण्ड योजनाहरूलाई बन्दमुखी योजना भनिन्छ। योजना समाप्त हुने कुनै समयावधि नतोकी निरन्तररूपमा योजनामा नयाँ नयाँ सहभागीहरूलाई समावेश गराउने तथा विद्यमान सहभागीहरूले चाहेमा जुनसुकै बेला योजनामा रहेको आफ्नो लगानी फिर्ता लिन सक्नेगरी व्यवस्था हुने म्युचुअल फण्ड योजनाहरूलाई खुलामुखी योजना भनिन्छ।

म्युचुअल फण्ड योजनाबाट लगानीकर्तालाई हुने फाइदाहरू :

क. सहज सहभागिता

म्युचुअल फण्डमा आफ्नो सानो बचत रकम समेत लगानी गर्न सकिन्छ। सामूहिक लगानी कोष नियम (वली, २०६७ ले गरेको व्यवस्था अनुरूप म्युचुअल फण्ड अन्तर्गत संचालन गरिने योजनाका इकाईहरूको प्रति इकाई सङ्ख्या १०० रहेको छ। यस प्रकार कुनै एक लगानीकर्ताले रू. १,००० मात्र लगानी गर्न पनि सक्दछ। कुनै पनि बन्दमुखी योजना निष्काशनमा आवेदन गरी लगानीकर्ताले लगानी गर्न सक्दछ। त्यसैगरी, खुलामुखी योजना आफूले चाहेका बखत योजना व्यवस्थापक कम्पनी वा निजले तोकेका ठाउँहरूबाट खरिद गर्न सकिन्छ।

ख. लगानी विविधता

पोर्टफोलियो व्यवस्थापनको सिद्धान्त अनुरूप लगानीलाई एउटै क्षेत्रमा केन्द्रित गर्नुभन्दा विभिन्न फरक क्षेत्रमा लगानी गर्नु उपयुक्त हुन्छ। यसरी लगानी गर्दा कुनै एक क्षेत्रमा समस्या भई गरेको लगानीमा घाटा भएमा अर्को

क्षेत्रमा गरिएको लगानीको नाफाबाट पूर्ति गर्न सकिन्छ। लगानीयोग्य रकम सानो भएको तथा लगानी बजारको अनिश्चितताका कारण लगानी विविधीकरण गर्नुपर्ने अवस्थामा म्युचुअल फण्ड उपयुक्त विकल्प हुनसक्छ। यसरी, योजनामा लगानी गरिएको सानो रकम समेत विविधीकरण हुनजाने हुँदा लगानी जोखिममा समेत न्यूनीकरण हुनजान्छ।

ग. व्यवसायिक व्यवस्थापन

धितोपत्र लगायत कुनै पनि क्षेत्रमा लगानीका लागि लगानीकर्तालाई पर्याप्त प्राविधिक तथा व्यवसायिक ज्ञान आवश्यक पर्छ, जुन निकै खारिएका लगानीकर्तामा मात्र पाइन्छ। म्युचुअल फण्डका योजनाहरू संचालनमा ल्याउनका लागि कुनै पनि सङ्गठित संस्थालाई आवश्यक पूर्वाधारका रूपमा लगानीको व्यवस्थाका साथै विभिन्न लगानीका क्षेत्रहरू सम्बन्धी वित्तीय तथ्याङ्क तथा विवरणको सङ्ग्रह गर्ने तथा वित्तीय र अन्य सूचनाहरूलाई विश्लेषण गरी सो का आधारमा लगानी गर्न सघाउ पुऱ्याउने विधिहरू जरूरी हुन्छ। यस्तो व्यवस्था गरेको अवस्थामा मात्र नियमनकारी निकायबाट त्यस्तो सङ्गठित संस्थालाई कोष व्यवस्थापन गर्ने अनुमती प्रदान गरिन्छ। यसरी, यस्ता योजना व्यवस्थापकले लगानीका लागि सम्पूर्ण आवश्यक व्यवस्था गरी लगानी व्यवस्थापन गर्ने हुँदा व्यवसायिक लगानीको दृष्टिकोणबाट समेत म्युचुअल फण्ड अन्तर्गतका योजनामा व्यवसायिक व्यवस्था रहेको हुन्छ।

घ. कम लागत

धितोपत्र बजारमा लगानी गर्दा विभिन्न प्रकारका शुल्क लाग्ने गर्दछ। सानो कारोवार गर्दा होस् वा ठूलो कारोवार गर्दा प्रक्रिया लगभग एउटै हुने र समय पनि उत्तिकै खर्च गर्नुपर्ने हुन्छ। तर सानो कारोवार गर्दा लाग्ने शुल्कभन्दा ठूलो कारोवारमा लाग्ने शुल्क तुलनात्मकरूपले कम हुन्छ। यसबाट कारोवार लागत तुलनात्मक रूपले सानो कारोवारमा भन्दा ठूलो कारोवारमा कम हुने प्रष्ट हुन्छ। तसर्थ, सानो लगानीलाई म्युचुअल फण्ड अन्तर्गतका योजनामा लगानी गर्दा सो को लागत समानुपातिक हिसावले आफ्नो लगानी रकममा भाग लगाउँदा आफैले लगानी गर्दा लाग्ने लागतभन्दा निकै कम लागत पर्न आउँछ।

ङ. तरलता

आज बचत रकम लगानीका लागि उपलब्ध भए तापनि भोलीका दिनमा उक्त रकम आफूलाई आवश्यक गर्नसक्ने हुनसक्छ। यस्तो अवस्थामा आफ्नो लगानीलाई रकममा परिणत गर्न सजिलो भएमा आइपर्ने व्यावहारिक समस्या समेत सहज तरिकाले समाधान हुन्छ। आफूले गरेको लगानीलाई आवश्यक पर्दा सजिलै रकममा परिणत गर्न नसक्ने हो भने उक्त लगानीको औचित्य कम हुन्छ। म्युचुअल फण्डमा गरेको लगानीलाई आवश्यक पर्दा उचित मूल्यमा बिक्री गर्न सकिन्छ। बन्दमुखी योजनाका इकाईहरू स्टक एक्सचेन्ज मार्फत बिक्री गर्न सकिन्छ भने खुलामुखी योजना व्यवस्थापक वा निजले तोकेको स्थानमा बिक्री गर्न सकिन्छ। यसरी म्युचुअल फण्डमा गरेको लगानी तुलनात्मकरूपमा तरल लगानी हो।

च. कर बचत

प्रायः सबै मुलुकहरूमा म्युचुअल फण्डको लगानीलाई प्रोत्साहन गर्नका लागि योजनाको आयमा कर नलाग्ने व्यवस्था गरिएको हुन्छ। जसमा म्युचुअल फण्डका लगानीकर्ताहरूलाई वितरण गरिने लाभांशमा कर नलाग्ने तथा लगानीकर्ताहरूले म्युचुअल फण्डमा गरेको निश्चित लगानी रकमलाई करयोग्य आयबाट घटाउन पाउने जस्ता व्यवस्था गरेको पाइन्छ। यसैगरी, म्युचुअल फण्डको खरिद र बिक्री हुने पूँजीगत लाभमा कर नलाग्ने व्यवस्था समेत गरेको पाइन्छ। नेपालमा पनि यस्तो व्यवस्था हुनलागेको जानकारीमा आएको छ।

छ. पारदर्शिता

सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६७ ले गरेको व्यवस्था अनुरूप म्युचुअल फण्ड अन्तर्गतका योजन(हरूको संचालन तथा प्रगतिका सम्बन्धमा योजना व्यवस्थापकले नियमितरूपले सार्वजनिक जानकारी गराउनु पर्दछ। व्यवस्थापकले आफूले संचालन गरेका प्रत्येक योजनाको खूद सम्पत्ति इकाई बिक्री र पुनः खरिद मूल्य प्रत्येक हप्ता कम्तीमा एक पटक सार्वजनिक गर्दछ। यसरी, म्युचुअल फण्डमा गरेको लगानी अन्य लगानीभन्दा पारदर्शी हुन्छ।

२. नेपालमा म्युचुअल फण्ड संचालनको अवस्था

नेपाल धितोपत्र बोर्डले नेपालको पूँजी बजारमा स्थायित्व प्रदान गर्ने, पूँजी बजारको आकार तथा गहिराई बृद्धि गर्ने, छरिएर रकेका बचतलाई एकत्रित गरी उद्योगधन्दाका पूँजी परिचालन गर्ने तथा बजार सम्बन्धी ज्ञान नभएका लगानीकर्तालाई समेत पूँजी बजारबाट प्राप्त हुनसक्ने लाभ लिन मद्दत पुऱ्याउने उद्देश्यले सामूहिक लगानी कोषको प्रवर्द्धन गर्ने गरेको छ। यसै क्रममा नेपालमा धितोपत्र बोर्डको पहलमा नेपालमा संस्थागतरूपमा सामूहिक लगानी कोषको प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६७ जारी भएको हो। उक्त नियमावली जारी भएपछि संचालनमा आएको पहिलो म्युचुअल फण्ड सिद्धार्थ बैङ्कद्वारा प्रवर्द्धित सिद्धार्थ म्युचुअल फण्ड हो। यस अन्तर्गत मिति २०६९/०६/२८ मा नेपाल धितोपत्र बोर्डको स्वीकृति लिई संचालनमा आएको रू. ५० करोड आकारको पाँचवर्षे बन्दमुखी योजना 'सिद्धार्थ लगानी बृद्धि योजना-१' नै नियमावली जारी भएपछि संचालनमा आएको पहिलो योजना हो। त्यसपछि क्रमिकरूपमा अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूले प्रवर्द्धन गरेका म्युचुअल फण्ड योजनाहरू संचालनमा आएका छन्। संचालित योजनाहरूमध्ये नागरिक लगानी कोषद्वारा संचालित नागरिक एकाङ्क योजना र एनआईबिएल म्युचुअल फण्ड अन्तर्गत संचालित नागरिक एकाङ्क योजना तथा एनआईबिएल म्युचुअल फण्ड नामक योजनाहरू खुलामुखी योजनाहरू हुन्।

तालिका नं. १

तालिका नं. १ वैशाख ३, २०७९ सम्म नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा लिस्टिङ भएका म्युचुअल फण्डको विवरण

क्र. सं.	योजना	चुक्ता पूँजी	इकाई सङ्ख्या	अन्तिम कारोवार मूल्य	बजार पूँजीकरण	चुक्ता पूँजी र बजारपूँजीकरण बिच फरक
१	Citizens Mutual Fund -1	८२०,०००,०००।००	८२,०००,०००।००	९।५०	७७९,०००,०००।००	(४१,०००,०००।००)
२	CITIZENS MUTUAL FUND 2	५६०,०००,०००।००	५६,०००,०००।००	९।८८	५५३,२८०,०००।००	(६,७२०,०००।००)
३	Global IME Samunnat Scheme-1	१,०००,०००,०००।००	१००,०००,०००।००	१।१२०	१,१२०,०००,०००।००	१२०,०००,०००।००
४	Kumari Equity Fund	१,०००,०००,०००।००	१००,०००,०००।००	९।२०	९२०,०००,०००।००	(८०,०००,०००।००)
५	Laxmi Equity Fund	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	१।०।५०	१,३१२,५००,०००।००	६२,५००,०००।००
६	Laxmi Unnati Kosh	६५२,६२३,६००।००	६५,२६२,३६०।००	१।०।२५	६६८,९३९,१९०।००	१६,३१५,५९०।००
७	Mega Mutual Fund -1	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	८।२९	१,०३६,२५०,०००।००	(२१३,७५०,०००।००)
८	NABIL BALANCED FUND-2	१,१२०,०००,०००।००	११२,०००,०००।००	१।०।५०	१,१७६,०००,०००।००	५६,०००,०००।००
९	Nabil Balanced Fund-3	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	८।८०	१,१००,०००,०००।००	(१५०,०००,०००।००)
१०	Nabil Equity Fund	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	१।१।४४	१,४३०,०००,०००।००	१८०,०००,०००।००
११	NIBL Pragati Fund	७५०,०००,०००।००	७५,०००,०००।००	१।०।७०	८०२,५००,०००।००	५२,५००,०००।००
१२	NIBL Samridhhi Fund -2	१,५००,०००,०००।००	१५०,०००,०००।००	९।१०	१,३६५,०००,०००।००	(१३५,०००,०००।००)
१३	NIBL Samridhhi Fund 1	७५०,०००,०००।००	७५,०००,०००।००	१।२।४१	९३०,७५०,०००।००	१८०,७५०,०००।००
१४	NIC Asia Balanced Fund	७५५,०००,०००।००	७५,५००,०००।००	१।०।५६	७९७,२८०,०००।००	४२,२८०,०००।००
१५	NIC Asia Growth Fund	८३५,२००,०००।००	८३,५२०,०००।००	१।१।५०	९६०,४८०,०००।००	१२५,२८०,०००।००
१६	NIC Asia Select Fund 30	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	८।७०	१,०८७,५००,०००।००	(१६२,५००,०००।००)
१७	NMB 50	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	१।२।६४	१,५८०,०००,०००।००	३३०,०००,०००।००
१८	NMB Hybrid Fund L-1	१,०००,०००,०००।००	१००,०००,०००।००	१।१।४५	१,१४५,०००,०००।००	१४५,०००,०००।००
१९	Prabhu Select Fund	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	९।००	१,१२५,०००,०००।००	(१२५,०००,०००।००)
२०	RBB Mutual Fund 1	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	८।७७	१,०९६,२५०,०००।००	(१५३,७५०,०००।००)
२१	Sanima Equity Fund	१,३००,०००,०००।००	१३०,०००,०००।००	१।३।०८	१,७००,४००,०००।००	४००,४००,०००।००
२२	Sanima Large Cap Fund	१,२००,०००,०००।००	१२०,०००,०००।००	८।४८	१,०१७,६००,०००।००	(१८२,४००,०००।००)
२३	Siddhartha Equity Fund	१,५००,०००,०००।००	१५०,०००,०००।००	१।०।४०	१,५६०,०००,०००।००	६०,०००,०००।००
२४	Siddhartha Equity Orineted Scheme	१,०००,०००,०००।००	१००,०००,०००।००	१।०।८५	१,०८५,०००,०००।००	८५,०००,०००।००
२५	Siddhartha Investment Growth Scheme - 2	१,२००,०००,०००।००	१२०,०००,०००।००	१।०।६१	१,२७३,२००,०००।००	७३,२००,०००।००
२६	Sunrise Bluechip Fund	१,२५०,०००,०००।००	१२५,०००,०००।००	८।३२	१,०४०,०००,०००।००	(२१०,०००,०००।००)
२७	Sunrise First Mutual Fund	८६०,०००,०००।००	८६,०००,०००।००	१।१।३४	९७५,२४०,०००।००	११५,२४०,०००।००
	जम्मा	२९,०५२,८२३,६००।००	२,९०५,२८२,३६०।००		२९,६३७,१६९,१९०।००	५८४,३४५,५९०।००
	औषत मूल्य			१।०।२८		

तालिका नं. १ मा उल्लेख भए अनुसार, वैशाख ०३, २०७९ सम्म नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा २७ वटा म्युचुअल फण्ड योजनाहरू लिस्टिङ्ग भएको देखिन्छ। यसैगरी, जम्मा रू. २ अर्ब ९० करोड ५२ लाख २ हजार ३६० युनिट म्युचुअल फण्ड नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा लिस्टिङ्ग भई चुक्ता पूँजी रू. २९ अर्ब ५ करोड २ लाख २३ हजार

६ सय पुगेको देखिन्छ। अन्तिम कारोबार मूल्य तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी Sanima Equity Fund को १३।०८ रहेको भने सबैभन्दा कम Mega Mutual Fund 1 को ८।२९ रहेको छ।

त्यसैगरी, १६ वटा म्युचुअल फण्ड योजनाहरूको अङ्कित मूल्यभन्दा बढी अन्तिम कारोबार मूल्य रहेको छ भने ११ वटा म्युचुअल फण्ड योजनाहरूको बढी अन्तिम कारोबार मूल्य अङ्कित मूल्यभन्दा कम रहेको छ। सो दिन कूल बजार पूँजीकरण चुक्ता मूल्यभन्दा रू. ५८ करोड ४३ लाख ४५ हजार ५९० ले बढी अर्थात् रू. २ ९ अर्ब ६३ करोड ७१ लाख ६९ हजार १९० रहेको देखियो। यस्तै, २७ वटा म्युचुअल फण्ड योजनाहरूको औषत अन्तिम कारोबार मूल्य १०।२८ रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. २

विगत पाँच वर्षमा म्युचुअल फण्डको वितरण गरिएको लाभांशको विवरण

क्र.सं.		योजना	२०७७/०७८	२०७६/०७७	२०७५/०७६	२०७४/०७५	२०७३/०७४
१	SLCF	Sanima Large Cap Fund	४				
२	SAEF	Sanima Equity Fund	३३	७	१०		
३	NMB50	NMB 50	३०	५			
४	NMBHF1	NMB Hybrid Fund L-1	२०	८	१०		
५	SFMM	Sunrise First Mutual Fund	५०	७			
६	SIGS2	Siddhartha Investment Growth Scheme – 2	३०	५			
७	SEF	Siddhartha Equity Fund	३०	७।५	११		
८	NIBSF1	NIBL Samridhi Fund 1	३५	१२	६।५	१२	१८
९	LUK	Laxmi Unnati Kosh	२५				
१०	GIMES1	Global IME Samunnat Scheme-1	१००	४			
११	NEF	Nabil Equity Fund	४०	६			
१२	NBF2	NABIL BALANCED FUND-2	३५	९			
१३	CMF2	CITIZENS MUTUAL FUND 2	४०	१०			
१४	CMF1	Citizens Mutual Fund -1	४०	१।५	७		
१५	NIBLSF	NIBL Sahabagita Fund	५०	८।२५			
१६	KEF	Kumari Equity Fund	५				
१७	NICBF	NIC Asia Balanced Fund	३०	८			
१८	NICGF	NIC Asia Growth Fund	३०	१२	१०		
१९	NICDF	NIC Asia Dynamic Debt Fund	१०				
२०	NIBLPF	NIBL Pragati Fund	५०				
२१	LEMF	Laxmi Equity Fund	३५	४।२५			
२२	NMBSF1	NMB Sulav Investment Fund-1			१।५	२।०।५	२।१।०।६
२३	LVF1	Laxmi Value Fund-1			१।५	०	२।५
२४	SEOS	Siddhartha Equity Orineted Scheme				१२	२।५
२५	NBF1	Nabil Balance Fund 1					४।२
२६	SIGS1	Siddhartha Investment Growth Scheme-1					६।०
		औसत प्रतिफल प्रतिशतमा	३।४३८	८।००	१।०।५६	१।१।२६	३।१।८४
		विगत ५ वर्षको औसत प्रतिफल प्रतिशतमा	१।९।२९				

तालिका नं. २ मा उल्लेख भए अनुसार म्युचुअल फण्ड योजनाहरूको विगत पाँच वर्ष (आर्थिक वर्ष २०७३/७४ देखि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ सम्म) को औषत लाभांश क्रमशः ३१।८८, ११।२६, १०।५६, ८।०० र ३।४३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। तुलनात्मकरूपमा सबैभन्दा बढी औषत लाभांश आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा ३।४३ प्रतिशत घोषणा भएको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम ८।०० प्रतिशत आर्थिक वर्ष २०६७/७७ मा घोषणा भएको देखिन्छ। त्यसैगरी, अध्ययन अवधिको औषत लाभांश १९।२१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

३. आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा जारी गरिएको म्युचुअल फण्डको विवरण (उदाहरण)

योजनाको प्रकृती : बन्दमुखी

कोषको नाम : मेगा म्युचुअल फण्ड

योजनाको नाम : मेगा म्युचुअल फण्ड १

मूल्य प्रति युनिट : रु. १०

न्यूनतम आवेदन : १०० युनिट

अधिकतम आवेदन : १०,०००,००० युनिट

अवधि : १० वर्ष

कोष स्पान्सर : मेगा बैङ्क लिमिटेड

कोष स्पान्सर रेटिङ्स : BBB+

आवेदन खुलेको मिति : २०७८/०५/०४ देखि २०७८/०५/१०

तालिका नं. ३

अनुमानित एनएभी प्रति युनिट, लाभांश र लगानीमा प्रतिफल विवरण

वर्ष	एन ए भि प्रति युनिट	लाभांश	लगानीमा तिफल
१	१०।९५		२१।५३
२	१२।०३	१२	२२।१७
३	१३।१८	१३।५	२२।४१
४	१४।३८	१५।५	२२।४१
५	१५।६७	१७।५	२२।५६
६	१६।९७	१९।५	२२।६१
७	१८।२८	२२।५	२२।४६
८	१९।६१	२५	२२।३१
९	२०।९८	२७।५	२२।३
१०	२५।६६	३०	२२।३
वार्षिक औसत	१६।७७	१८।३	२२।३०६

माथिको तालिकामा मेगा म्युचुअल फण्ड १ को अनुमानित एनएभी प्रति युनिट लाभांश र लगानीमा प्रतिफल दिइएको छ। पहिलो वर्षमा रू. १०.९५ भएको प्रति युनिट एनएभी दशौं वर्षमा करिब २.५ गुणाले बढेर हुने रू. २५.६६ हुने अनुमान गरिएको छ। त्यसैगरी, सवैभन्दा कम लाभांश १२ प्रतिशत पहिलो वर्षमा र सवैभन्दा बढी लाभांश ३० प्रतिशत दशौं वर्ष हुने अनुमान गरिएको छ। औषत लगानीमा प्रतिफल २२.३०६ प्रतिशत औषत लाभांश १८.३ प्रतिशत र औषत एनएभी प्रति युनिट रू. १६.११ हुने अनुमान गरिएको छ।

अन्तमा,

बचत रकम कम भएका र लगानीका सम्बन्धमा पर्याप्त प्राविधिक तथा व्यवसायिक ज्ञान नभएका लगानीकर्ताहरूका लागि म्युचुअल फण्ड अर्थात सामूहिक लगानी कोष एक उपयुक्त लगानीको विकल्प हो। म्युचुअल फण्डमा लगानी गर्दा लगानीकर्ताको सहज सहभागिता हुनसक्ने, लगानीमा विविधता हुने, व्यवसायिक व्यवस्थापन प्राप्त हुने, कम लागत लाग्ने, लगानी रकम सहजै तरल बनाउन सकिने, कर रकम बचत हुनसक्ने, विवरणहरूको पारदर्शिता हुने जस्ता फाइदाहरू हुन्छन्।

मिति २०६९/०६/२८ मा आएको रू. ५० करोड आकारको पाँचवर्षे बन्दमुखी योजना 'सिद्धार्थ लगानी वृद्धि योजना-१' नै सामूहिक लगानी कोष नियमावली, २०६७ जारी भएपछि संचालनमा आएको पहिलो योजना हो। वैशाख ०३, २०७९ सम्ममा नेपाल स्टक एक्सचेञ्जमा २७ वटा म्युचुअल फण्ड योजनाहरू सूचीकरण भएका छन्। यसैगरी, जम्मा चुक्ता पूँजी रू. २९ अर्ब ५ करोड २८ लाख २३ हजार ६ सय पुगेको देखिएको छ भने म्युचुअल फण्ड योजनाहरूको सोही दिनको बजार पूँजीकरण रू. २९ अर्ब ६३ करोड ७१ लाख ६९ हजार १९० रहेको देखियो। सोही मितिमा २७ वटा म्युचुअल फण्ड योजनाहरूको औषत अन्तिम कारोवार मूल्य १०।२८ रहेको छ। म्युचुअल फण्ड योजनाहरूको विगत पाँच वर्ष (आर्थिक वर्ष २०७३/७४ देखि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ सम्म) को औषत लाभांश १९।२१ रहेको छ। समग्रमा हालका केही वर्षहरूमा म्युचुअल फण्ड योजनाहरूले आकर्षक प्रतिफल दिएको र लगानीको यस औजारतर्फ लगानीकर्ताहरू आकर्षित भएको पाइएको छ।

सार्वजनिक व्यवस्थापनमा असल कार्य संस्कृति

मीम राज उप्रेती

प्रबन्धक,

नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी लि.

विषय प्रवेश:

सार्वजनिक व्यवस्थापनको प्रभावकारिता यसका पात्रहरुको सोच, क्षमता, दक्षता, बुद्धि, विवेक र नैतिकतामा भर पर्दछ। सार्वजनिक सेवा प्रवाहको स्तर, नतिजा, पारदर्शिता, जवाफदेहिता, इमान्दारीता जस्ता विषयहरु सेवाको असल कार्य संस्कृतिसंग जोडिएका हुन्छन। संगठन संरचना संगठनको ज्वचमधबचभ हो भने असल कार्य संस्कृति क्यातधबचभ हो। न्याय र नैतिकतामा आधारित स्वस्थ संगठन निर्माण गरी Ethical Infrastructure विकास गर्न पहिलो शर्तको रुपमा कार्य संस्कृतिको नै भूमिका हुन्छ। समग्र कर्मचारीहरुको मूल्य, मान्यता, व्यवहार, विश्वास, प्रवृत्ति, सोचका साथै संगठन नीति र सिद्धान्तको एकिकृत रुप नै कार्य संस्कृति हो। गराई, सोचाई र बोलाई बीचमा संगति हुनु पनि असल कार्य संस्कृति हो।

मानिस असल कार्य संस्कृतिले महान् बन्छ। साहस, अनुशासन, धैर्य र लगनशीलता भए कुनै पनि मानिस असल बन्न सक्छ। जस्तोसुकै प्रतिकूल परिस्थितिलाई पनि सहज रूपमा लिएर अधि बढ्दा लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिन्छ। आफ्नो कर्ममा निरन्तर लागिपर्नु चरित्र निर्माणको आधार हो। निःस्वार्थ कर्ममा लागि रहने मानिस उदाहरणीय बन्छन्। उनीहरु प्रेरणाका स्रोत बन्न पुग्छन्। जापानको कार्य संस्कृतिमा यस्ता विशेषताहरु पाउन सकिन्छ। असल कार्य संस्कृतिलाई धर्म प्रथा परम्पर, मूल्य र मान्यतासँग मात्र जोड्ने वा हेरिने संकुचित अवधारणाले असल कार्य संस्कृतिको व्यापकतालाई न्याय गर्न सक्दैन।

कर्मचारीहरुलाई काम गर्ने वातावरण संगठनले निर्माण गरेको हुन्छ। सङ्गठनभित्र मानवीय श्रम, बुद्धि, र सिर्जनाबाट निर्माण हुने सबै प्रकारका भौतिक र बौद्धिक संस्थाहरु, संरचना र उत्पादन सबै संस्कृतिको बृहत अवधारणाभित्र पर्दछन्। सार्वजनिक सेवा समाजको प्रतिनिधिमूलक संगठन हो, जहाँ सांस्कृतिक, भाषिक, बौद्धिक, पदीय, जातीय तथा लैङ्गिक लगायतका दर्जनौं विविधताहरु संयोजित हुन्छन्। सुशासन, भ्रष्टाचार नियन्त्रण, संस्थागत दक्षता र नागरिकहरुको माग बमोजिम सेवा उत्पादन गर्न सक्ने गतिशिल प्रशासन संयन्त्रको मूल मुहान सांगठनिक कार्य संस्कृतिसँगै भेटिन्छ। मानवलाई यन्त्रवत रुपमा परिचालन गरी वाञ्छित नतिजा हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने शास्त्रीय मान्यताहरु संवेगात्मक बौद्धिकता तथा संगठनात्मक मनोविज्ञानको उदयपश्चात छायामा परेकोले उत्कृष्ट कार्यसम्पादनका लागि winning minds and touching hearts का

रणनीतिहरु नै अबका सही कार्यदिशा हुन् । प्रतिकूल अवस्थामा पनि धैर्यताका साथ काम गर्नु, असल उदेश्य राखी आफ्नो काममा तल्लिन हुनु, सेवा र सहयोगका लागि तत्पर रहनु, सामुहिकताको भावनाले काम गर्नु, अनुकरणीय चरित्रको विकासका लागि प्रेरित हुनु जस्ता गुणहरु असल कार्य संस्कृतबाट निर्माण भएका हुन्छन् ।

Harvard Business review ले विश्वव्यापी रूपमा सरकारी कर्मचारीहरु किन निजी क्षेत्रभन्दा अल्छी र लाचार तथा कम सिर्जनशील हुन्छन् भनी गरेको अध्ययन अनुसार पहिलो कारणमा अचानक र बारम्बार नेतृत्वको परिवर्तन हुनु, दोस्रो: उचित मूल्याङ्कन र सांगठनिक कार्य संस्कृतिको अभाव र तेस्रो वित्तीय प्रोत्साहनहरुको कमी तथा ट्रेड यूनियनहरुको गलत भूमिका पहिचान गरेको छ । सो अध्ययनका अनुसार सरकारी संरचना भित्रको समानता, अविभेद, नेतृत्व र सहायकहरुबीचको विश्वास, सहयोग, प्रोत्साहन र सहकार्य नै मुख्य रूपमा सांगठनिक सफलताको निर्णायक केन्द्रविन्दुमा रहेका हुन्छन् ।

असल कार्य संस्कृति किन ?

- खुला, पारदर्शी र जवाफदेही समाजको निर्माण गर्न,
- न्याय र नैतिकतामा आधारित स्वस्थ समाज निर्माण गर्न,
- सुशासनलाई सुदृढीकरण गर्न,
- सार्वजनिक निर्णयहरुलाई नागरिक समक्ष पुऱ्याउन,
- लोकत्रान्त्रिक मूल्य र मान्यताको प्रवर्द्धन गर्न,
- प्रशासनिक निर्णयहरुमा वैधता प्राप्त गर्न,
- सार्वजनिक प्रशासन प्रति जनताको विश्वासमा अभिवृद्धि गर्न,
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई छिटो, छरितो, पारदर्शी र गुणस्तरीय बनाउन, कार्यसम्पादनको स्तर र दक्षतामा वृद्धि गर्न,
- अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई वस्तुनिष्ठ बनाउन,
- सार्वजनिक स्रोत र साधनको दुरुपयोग रोकी यसको दक्ष, प्रभावकारी, मितव्ययी, समन्यायिक प्रयोग गर्न,
- भ्रष्टाचार रोकी दिगो, फराकिलो र समावेशी आर्थिक विकास र आर्थिक वृद्धि गर्न,
- असल शासकीय संस्कृतिको निर्माण गर्न,
- कानूनको शासनलाई व्याहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्न,
- Ethical Infrastructure निर्माण गर्न ।

सार्वजनिक व्यवस्थापनमा असल कार्य संस्कृति कम हुनका कारणहरू :

- राजनीति र प्रशासनिक प्रतिबद्धता र इमानदारिताको अभाव,
- सामाजिकीकरणमा Ethics and Morality पक्ष कमजोर हुदै जानु,
- नागरिक शिक्षा र नागरिक चेतनाको स्तर अपेक्षाकृतरूपमा विकास हुन नसक्नु,
- नागरिक समाज दलिय विभाजनका कारण क्षयीकरण हुँदै जानु,
- उत्तरदायित्व निर्वाह अरुको मात्र दायित्व हो भन्ने कमजोर मानसिकता,
- राजनीतिक अस्थिरता र सरकारी कामकारवाहीमा पारदर्शीताको अभाव,
- वस्तुनिष्ठ कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन हुन नसक्नु,
- कर्मचारीलाई दिनुपर्ने न्यूनतम र अत्यावश्यक सुविधा उपलब्ध गराउन नसक्नु,
- दण्ड र पुरस्कारको नीतिलाई व्यवहारमा अवलम्बन गर्न नसक्नु,
- प्रशासनयन्त्र जनमुखी, पारदर्शी, निष्पक्ष, तटस्थ हुन नसक्नु,
- विभिन्न सार्वजनिक निकायहरू बीचमा कुशल रुपमा समन्वय हुन नसक्नु,
- जनसहभागिता र नागरिक समाजको यथेष्ट परिचालन हुन नसक्नु,
- सूचनाको हक र सुशासन सम्बन्धी ऐनको व्यावहारिक कार्यान्वयन गर्न नसक्नु,
- राजनीति र प्रशासनबीचको कार्य क्षेत्रको सीमांकन हुन नसक्नु,
- प्रभावकारी अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा सुपरिवेक्षण अभाव कायम रहनु,
- विगतबाट पाठ सिक्ने बानीको विकास हुन नसक्नु,
- कर्मचारीतन्त्रमा व्यावसायिकताको अभाव हुनु,

असल कार्य संस्कृति निर्माणका नविनतम् विधिहरू :

- Digital era governance
- Citizen-Centric Administration
- Public Hearing y Social Audit
- Virtual and cross functional Organization

- People Bonus
- Team work/Group work
- One Door System
- Mobile Government
- Community Led Government
- One stop service, Citizen charter
- Hello Sarkar
- Flat structure and Functional Autonomy
- Lean and thin organization structure
- Mobile service, Desk system ,Bar Code, Mobile Apps Service,
- Networking/ Cross broader Organization ,
- Technical Audit And Performance evaluation ,
- White paper, Citizen advisory board ,
- Management audit, Ombudsman ,
- Crowd sourcing,
- Grievance handling,
- 360o evaluation system ,
- NPM, NPS, NPG ,
- Co-governance, Co-constructions, Co-productions,
- Policy Community, Community Cabinet, Citizen Jury, Citizen Shop, etc.

असल कार्य संस्कृति निर्माणका लागि गरिनु पर्ने कार्यहरू :

- राजनीतिक कटिबद्धता र प्रशासनिक प्रतिबद्धता हुनु पर्ने,
- प्रभावकारी सन्तुलन र नियन्त्रणको व्यवस्था गर्ने,

- Transformative and ethical and green leadership को विकास गर्ने,
- सामाजिकीकरण प्रक्रियामा भ्रतजषअक बलम :यचबषितथ पाटोलाई बलियो बनाउने,
- निर्णय प्रक्रियालाई पारदर्शी र वस्तुनिष्ठ बनाउने,
- निर्णयका आधार र कारण खुलाउने र निश्चित समयमा नै गने
- Talent Management and Creating diversity dividend,
- अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई व्यावहारिक तथ्य र तथ्याङ्कमा आधारित बनाउने,
- Whistle blower's Protection Act बनाई कार्यान्वयन गर्ने,
- Digital Culture को विकासमा जोड दिने,
- कार्य सम्पादनमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गर्ने,
- Work life balance व्यवस्थापन गर्ने,
- सार्वजनिक प्रशासनलाई राजनीतिक प्रभावबाट टाढा राख्ने,
- सार्वजनिक प्रशासनसँग आवद्ध कर्मचारीहरूलाई एभचायकबलअभ ऋयलतचबअत गराउने र उनीहरूले दिइएको इगतअफभक का आधारमा वृत्ति विकासका अवसरहरू सिर्जना गर्ने,
- Developing as a learning organization,
- अनुसन्धानमा आधारित खोजमूलक पत्रकारिताको विकास गर्ने,
- Spiritualism in public organizations,
- नागरिक समाजको सशक्तिकरण गरी दलिय आवद्धतामा कमि ल्याउने,
- सूचनाको हकको प्रचारप्रसार गरी व्यावहारिक कार्यान्वयनमा जोड दिने,
- न्वबतष्तगमभ अगतिगचभ को विकास गर्ने,
- स्पष्ट परिभाषित जिम्मेवारी दिने सोही अनुरूप कार्य संपादन मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटिको विकास गर्ने,
- Round table decision making process,
- उत्तरदायित्वलाई कार्य सम्पादनसँग आवद्ध गर्ने,
- Due diligence audit,

- निर्णय, अनुगमन र मूल्याङ्कनमा सेवाग्राहीको संलग्नतामा जोड दिने,
- Revisiting the whole organizational structure,
- व्यवसायिक उत्तरदायित्वलाई संस्थागत गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने,
- Ensuring Organizational equity and equality,
- प्रशासनिक जटिल कार्यविधि र परम्परागत संगठन समय सापेक्ष सुधार गर्ने,
- Enhance democratic Culture,
- सामाजिक मूल्यमान्यता र पेशागत आचारसंहिताको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने, सार्वजनिक सुनुवाईमा प्रभावकारिता ल्याउने,
- Office manners and etiquettes को कुशल व्यवस्थापन गर्ने,
- Institutionalization of Innovation, creativity and collaborative culture,
- Value Reengineering of Public Organization, etc.

नेपालको सार्वजनिक व्यवस्थापनमा सांगठनिक कार्यसंस्कृतिको प्रवृत्ति विश्लेषण

नेपालको सार्वजनिक व्यवस्थापनमा संभवत सबै भन्दा उपेक्षित विषय नै सांगठनिक संस्कृति तथा कार्य वातावरण हो। कर्मचारी छनौटमा योग्यता प्रणाली संस्थागत भएको भएतापनि त्यस पश्चातका व्यवस्थापन हरु व्यक्तिको तजविजी अधिकार र तदर्थवादमा आधारित रहेका छन्। लोकसेवा आयोगको प्रतिस्पर्धाबाट खारिएर तुलनात्मक रूपमा बजारका उत्कृष्ट र अब्बल युवाहरु जब पदस्थापन तथा कार्यसम्पादनको अवस्थामा आइपुग्दछन् तब उनीहरुको उत्साह, जोस र जागरले निराशालाई ग्रहण गर्न थाल्छ। कार्यसम्पादन तथा वृत्ति विकासका लगायत अवसरका हरेक चरणहरुमा निकै कममात्र कर्मचारीहरु सन्तुष्ट भइ अवकाश हुने गरेका छन्।

कर्मचारीहरुको उच्च नेतृत्वदेखि कार्यालय सहयोगीसम्म नै उच्चस्तरको निराशा, कुण्ठा, असन्तुष्टि, दोषारोपण, स्वार्थ, उच्चताभाष वा लघुताभाष, अपारदर्शिता, उचाल्ने पछार्ने, बजार्ने, थर्काउने लगायतका प्रवृत्तिहरु स्पष्टसँग अनुभूत गर्न सकिन्छ। नातावाद, नेतावाद, कृपावाद लगायत आग्रह र पुर्वाग्रहले सार्वजनिक प्रशासनमा जरा गाडेको छ। सार्वजनिक व्यक्तिले संस्थालाई दोहनको स्रोतको रूपमा लिने गरेका छन्।

निष्कर्ष :

समग्र शासकिय प्रणालीमा गुणात्मक र परिमाणात्मक परिवर्तन ल्याउन सार्वजनिक निकायका हरेक काममा आम नागरिक र संचार जगतको सहज र सरल पहुँच बनाई पारदर्शी रूपमा राज्य संचालन गर्नलाई

सार्वजनिक निकायमा असल कार्य संस्कृतिको आवश्यकता पर्दछ। नागरिकमैत्री शासन बनाई आफुले गरेका काम कारबाहीका सम्बन्धमा स्पष्ट रूपमा माथिल्लो निकाय र कर तिर्ने जनतालाई सुसूचित गराउने र पारदर्शिता वृद्धि गरी समग्र सुशासनलाई बलियो बनाउने मूल खम्बाको रूपमा संगठनात्मक कार्य संस्कृतिलाई लिइन्छ। सार्वजनिक पदाधिकारीहरु जनताका सेवक, सहयोगी वा प्रतिनिधि हुन र उनीहरुमा असल कार्य संस्कृत निर्माणमा भ्रतजषअर्बा प्लाचबकतचगअतगचभ बनाउनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ। यसले सार्वजनिक निकायमा सेवाको पारदर्शिता अभिवृद्धिका साथै प्रभावकारितालाई सुनिश्चित गर्दछ। सार्वजनिक निकायमा बस्नेहरुले आफ्नो अधिकार र कर्तव्यको मर्यादितरूपमा पालना गरी न्याय र नैतिकतामा आधारित स्वस्थ र समतामूलक समाज निर्माण गर्ने कार्यमा कार्य संस्कृतिको अहम् महत्व छ। लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थालाई बलियो बनाउनका लागि सार्वजनिक निकायका पदाधिकारीहरुले साधन स्रोतको दक्ष, प्रभावकारी र मितव्ययी तरिकाले उपयोग गरे नगरेको सम्बन्धमा आम नागरिकलाई जानकारी दिनु पर्दछ। सुशासन, भ्रष्टाचार नियन्त्रण, संस्थागत दक्षता र नागरिकहरुको माग बमोजिम सेवा उत्पादन गर्न सक्ने गतिशिल प्रशासन संयन्त्रको मूल मुहान सांगठनिक कार्यसंस्कृतिसँगै भेटिन्छ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरु:

- कानून किताब व्यवस्था समिति, 'नेपालको संविधान', २०७२, बबरमहल, काठमाडौं।
- प्रशासन सुधार सुभाष समितिको प्रतिवेदज, २०७०
- सोपान मासिकका विभिन्न अंकहरु
- डा. भट्ट भीमदेव, सार्वजनिक प्रशासनका आधारभूत सिद्धान्त
- राजन खनाल, सार्वजनिक व्यवस्थापनका सामयिक बहस, दोस्रो परिमार्जित संस्करण, सोपान मासिक, डिल्ली बजार, काठमाण्डौं
- राष्ट्रसेवक दपर्ण, २०७१
- विष्णु सुवेदी, प्रशासन, व्यवस्थापन, समावेशी लोकतन्त्रका नविन आयामहरु, पैरवी प्रकासन, पुतलीसडक, काठमाण्डौं
- टुण्डीप्रसाद निरौला, शासन सञ्चालनका नवीन मान्यताहरु, २०७६ सोपान मासिक, डिल्ली बजार, काठमाण्डौं
- टुण्डीप्रसाद निरौला, राज्य कौशलताका आधारभूत पक्षहरु, २०७६ सोपान मासिक, डिल्ली बजार, काठमाण्डौं
- पराग, नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन, २०७८

नेपाल एलडीसीबाट स्तरोन्नतीपछिका चुनौती

गजेन्द्र बुढाथोकी

प्रधान सम्पादक,

टक्सार आर्थिक म्यागजिन

लामो समयको बहसपछि अन्ततः नेपाल अतिकम विकसित मुलुकको सूचीबाट विकासशीलमा स्तरोन्नति हुने निधो भएको छ। सन् २०२१ फेब्रुअरी २२ देखि २६ सम्म चलेको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास नीति समिति (सीडीपी)को त्रैमासिक समीक्षाका क्रममा नेपालले अति कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नतिका लागि मापदण्ड पूरा गर्दै रहेको भन्दै स्तरोन्नतिका लागि सिफारिस गरेको हो। राष्ट्रसंघको ७६ औं महासभाले अतिकम विकसित मुलुकको सूचीबाट विकासशीलमा स्तरोन्नति हुने प्रस्ताव अनुमोदन गरेसँगै अब यो 'विकासशील'को सिँढीमा उक्लेको छ। नेपाल सन् १९७१ देखि राष्ट्रसंघको अतिकम विकसित राष्ट्रको सूचीमा थियो।

अल्पविकसित मुलुकबाट विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नति हुन संयुक्त राष्ट्र संघले आय, आर्थिक जोखिम र मानव सम्पत्तिसँग सम्बन्धित तीन वटा मापदण्ड तोक्यो सोअनुसारका सूचक पूरा हुनुपर्ने सर्त राखेको भए पनि दुईवटा मापदण्ड मात्र पूरा भए स्तरोन्नति हुन सकिने प्रावधान छ। आर्थिक जोखिम तथा मानव सम्पत्ति सूचकमा तोकिएको न्यूनतम अंक (थ्रेसहोल्ड) कायम भएकाले नेपाल सन् २०१५ मै अल्पविकसित मुलुकबाट विकासशील मुलुकमा स्तरोन्नतिका लागि योग्य थियो तर सन् २०१८ मा नेपालकै अनुरोधमा स्तरोन्नति प्रक्रियालाई स्थगन गरिएको थियो। किनभने नेपालीको प्रतिव्यक्ति आयको उपलब्धी निराशाजनक नै थियो। यसबाहेक पोषण, स्वास्थ्य (बालमृत्युदर), विद्यालय भर्नादर, साक्षरता दर सहितको मानव पूँजी सूचक र आर्थिक जोखिम सूचक पनि तोकिएको दरभन्दा उच्च रहनु पर्ने मानक भने नेपालका पूरा भएका थिए।

स्तरोन्नतिको सीमा

	सन् २०१५ को सीमा	नेपालको स्थिति	सन् २०१८ को सीमा	नेपालको स्थिति
प्रतिव्यक्ति आय	अमेरिकी डलर १२४२	अमेरिकी डलर ६५९	अमेरिकी डलर १२२२	अमेरिकी डलर १०२७
आर्थिक जोखिम सूचकांक (इभीआई)	३२ वा सोभन्दा कम	६८.७	३२ वा सोभन्दा कम	२४.६
मानव सम्पत्ति सूचकांक (	६६ वा सोभन्दा माथि	२८.४	६६ वा सोभन्दा माथि	७५

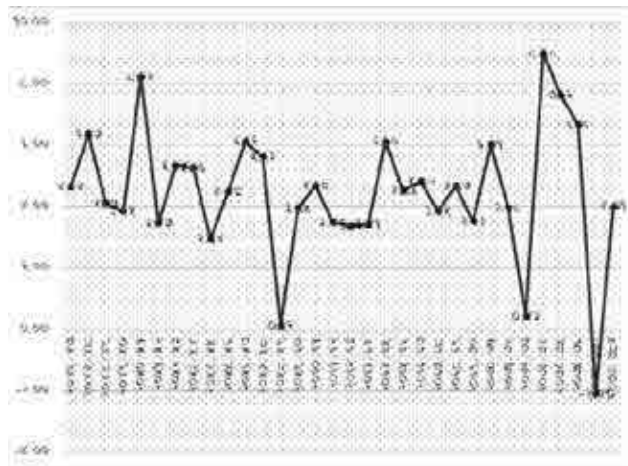
यी तीन सूचकहरूका आधारमा हेर्दा नेपालले प्रतिव्यक्ति आयबाहेक अन्य दुई सूचक पूरा गरेकै भरमा देशलाई अतिकम विकसितबाट विकसितमा स्तरोन्नति गर्ने निर्णय लिइएको देखिन्छ । त्यसो त देशलाई अतिकम विकसित मुलुकबाट स्तरोन्नति गर्ने सपना अहिले आएर पालिएको होइन, बाह्रौं योजना अवधिदेखि नै देशलाई 'विकासशील बनाउने' सपना बाँड्दै आइएको थियो ।

बाह्रौं योजना (२०६७/६८-२०६९/७०)को दीर्घकालीन सोचमा भनिएको थियो- “आगामी दुई दशकभित्र नेपाललाई अतिकम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा रुपान्तरण गरी क्रमशः सम्बृद्ध, शान्त न्यायपूर्ण नेपाल बनाउने यस योजनाको दीर्घकालीन सोच रहेको छ ।”

जसको यसरी व्याख्या गरिएको थियो- “ योजना त्रिवर्षीय भए पनि यसले केही वर्षसम्मको विकासको गन्तव्य निश्चित गरी साधन स्रोतको विनियोजन र प्राथमिकता निर्दिष्ट गर्दै आगामी दुई दशकमा मुलुकलाई अल्पविकसित मुलुकबाट विकासशील मुलुकको रूपमा स्थापना गर्न र सहस्राब्दी विकास लक्ष्यहरू समयमै हासिल गर्ने दीर्घकालीन सोच राखी समष्टिगत उद्देश्य, रणनीति, नीति र विषय क्षेत्रगत नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ ।”

यसैको निरन्तरता स्वरूप तेह्रौं योजनामा ' नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा गरेको प्रतिबद्धता अनुरूप सहस्राब्दी विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने र सन् २०२२ सम्ममा राष्ट्रसंघद्वारा परिभाषित “अतिकम विकसित” मुलुकको दर्जाबाट स्तरोन्नति गर्ने” उल्लेख थियो भने जसले दीर्घकालमा नेपाललाई मध्य-आय भएको विकासशील राष्ट्रहरूको समूहमा पुऱ्याउन मार्ग प्रशस्त गर्ने महत्वकांक्षी सपना पनि अधि सारेको थियो । तेह्रौं योजनाले वि.सं. २०७९ (सन् २०२२) भित्र नेपाललाई अतिकम विकसित राष्ट्रबाट विकासशील राष्ट्रमा स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य राखेको भए पनि तोकिएको भन्दा चार वर्ष ढिला गरि स्तरोन्नति हुने भएको छ ।

तेह्रौं योजनाले अतिकम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नतिका लागि उच्च र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने कुरालाई मुख्य चुनौतीका रूपमा उल्लेख गरेको थियो, जुन अहिले पनि उच्च प्रतिव्यक्ति आय हासिल गर्नका लागि मुख्य चुनौती बनेको छ । विगत तीन दशकको औसत आर्थिक वृद्धिदर ४.४५ प्रतिशतमात्रै रह्यो । २०७२ को भूकम्पपछि औसत ६ प्रतिशतमाथिको आर्थिक वृद्धिदर हासिल भए पनि त्यो प्रकोपपछिको अतिरिक्त लाभांशमात्र थियो ।

यस किसिमको मन्द आर्थिक वृद्धिदरले नेपालीको प्रतिव्यक्ति आय बढ्न सक्दैन ।

विश्व बैंकको तथ्यांकअनुसार सन् १९९० मा नेपालीहरूको प्रतिव्यक्ति आय २०० अमेरिकी डलरको आसपासमा रहेकोमा सन् २०२० मा ११५५ डलर पुगेको छ। विगत ३ दशकमा कुल गार्हस्थ उत्पादन (जीडीपी) मा प्रति वर्ष औसत चार प्रतिशतले बृद्धि भएको पनि गरिवी भने ३९ प्रतिशतले घटेको छ भने मध्यम वर्गका आय भएका नेपालीको संख्या दोब्बर भएको छ। सहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नेपालीहरूको अनुपात ६० प्रतिशतको हाराहारीमा पुगेको अनुमान छ। नेपालले विगतका तीन दशकमा मानव विकास सूचकांकमा सबभन्दा छिटो समग्र प्रगति हासिल गर्न सक्यो। मातृ तथा शिशु मृत्युदर उल्लेख्य अनुपातमा घटाउन सकिएको छ। स्वास्थ्य क्षेत्रमा मातृ मृत्यु दर प्रति एक लाख जीवित जन्ममा २३९ मा घटेको छ। प्राथमिक शिक्षामा भर्ना दर ९७.२ प्रतिशत पुगेको छ। साथै, आधारभूत खानेपानी आपूर्ति ९१ प्रतिशत र आधारभूत सरसफाइको विस्तार ९९ प्रतिशत पुगेको, विद्युतको पहुँच ९० प्रतिशत अर्को आँकडा छ। आधा घण्टाको दूरीमा विद्यालय र स्वास्थ्य केन्द्र पुग्न पाउने नेपालीको संख्या आशालाग्दो ढंगले बढेको छ। आधा घण्टाकै दूरीमा नजिकको मोटर चल्ने बाटोमा पुग्ने नेपालीको संख्या पनि उत्तिकै बढेको छ। कुपोषित नेपाली वा भोकमरीको समस्या नै भेल्नुपर्नेहरूको संख्यामा उल्लेख्य कमी आएको छ। अर्को आशालाग्दो तथ्यांक, वातावरणीय क्षेत्रको पनि छ। सामुदायिक वनको प्रभावक (रितासँगै वन तथा झाडी-बुट्यानहरूले ढाकेको जमिनको अनुपात पनि यसबीचमा उल्लेख्य अनुपातले बढाउन सकिएको छ। नीतिनिर्माण तथा कार्यान्वयन तहमा महिलाको सहभागिता बढेको छ। सामाजिक सुरक्षा कभरेज पनि बढ्दै गएको छ।

यद्यपि, सन् २०११ मा गरिएको 'इस्तानाबुल प्लान अफ एक्सन'अनुसार अतिकम विकासित मुलुकहरूले घोषित ८ मध्ये धेरै सूचकमा प्रगति हासिल गर्न बाँकी नै छ। खासगरी एलडीसीहरूको आर्थिक संरचनागत चुनौतीहरूबाट माथि उठ्न, विश्वव्यापी रूपमा प्रतिबद्धता जनाइएका विकास लक्ष्यहरू हासिल गर्न र ४८ मध्ये कम्तिलाई आधालाई एलडीसीको तहबाट माथि उठाउनका लागि ती ८ प्रतिबद्धताहरू जनाइएका थिए। तीमध्ये केही सूचकहरूमा सामान्य प्रगति हासिल भए पनि सन् २०२० सम्मका लागि लक्षित उपलब्धी हासिल नभएको परिप्रेक्षमा नेपालको स्तरोन्नतिमाथि थुप्रै प्रश्न नउठेका होइनन्। विशेषगरि नेपालले स्तरोन्नतिपछिका जोखिम र चुनौतीहरू सम्बोधनका लागि अभैसम्म राष्ट्रिय रणनीति नबनाएको भन्ने एकथरि आलोचकहरूको टिप्पणी रहँदै आएको छ।

नयाँ स्तरोन्नति भएको मुलुकले थप ३ वर्ष तयारीका लागि समय पाउने प्रावधान छ। नेपालले २०२४ सम्ममा स्तरोन्नतिका निर्धारित तीनवटै मापदण्ड पूरा गर्नुपर्नेमा तर कोभिड-१९ का कारण उत्पन्न विश्वव्यापी असामान्य अवस्थामा नेपालले गरेको विशेष अनुरोधअनुसारसन् २०२६ सम्ममा यस्ता सूचक पूरा गर्न पाउने सुविधा सहूलियत पाएकाले यसबीचमा नेपालले केही तयारी गर्ला नै।

सबैभन्दा पहिला त अर्थतन्त्रको संरचना बदलिनमा ध्यान पुगनुपर्छ। मुलुकको समग्र उन्नतिका लागि कृषि, औद्योगिक र सेवा क्षेत्रमा उत्पादकत्व बढाउनु पर्नेछ। अहिले नेपाल समग्र मुलुक र अर्थतन्त्रको समायोजनको दौरबाट गुज्रिरहेको छ। राजनीतिक संक्रमणले आर्थिक विकास प्रभावित भएको छ। स्रोत-साधनको परिचालनका क्षेत्रमा सरकारहरूले सही नीति अबलम्बन गर्न नै सकेका छैनन्। कम प्राकृतिक स्रोत तथा भएका स्रोतहरूको कमजोर परिचालन, कमजोर भौतिक तथा मानवीय पूँजी र त्यसको उपयोगमा सरकारको रणनीतिक कमजोरी, स्रोत-साधनको असमान वितरणजस्ता कारणले विकासको स्थिति कमजोर छ।

नेपालले भोग्दै आएका समस्या

कमजोर आर्थिक बृद्धिदर: विगत तीन दशकमा नेपालको औसत बृद्धिदर साढे चार (४.४५) प्रतिशत मात्र रहन पुग्यो। जब मुलुकको समग्र आर्थिक बृद्धिदर नै कमजोर रहन्छ, भने त्यस्तो अवस्थामा उच्च आय बृद्धिको परिकल्पना गर्न सकिँदैन। हाल हासिल भएको आय विस्तार दर पनि उच्च दरको रेमिट्यान्सका कारणकाले प्राप्त भएको हो। यदि मुलुकको समग्र अर्थतन्त्रको आकार विस्तार र रेमिट्यान्स प्राप्त र त्यसबाट हासिल भएका उपलब्धी हटाइ दिने हो भने अहिले देखिएको करिब ११ सय अमेरिकी डलरको आयभन्दा निकै कममात्र प्रतिव्यक्ति आय देखिन्छ।

असमानता र स्रोतको असमाना वितरण: मुलुकभित्र यस तीन दशकको अवधिमा चरम गरिवीको रेखामुनि रहेका नेपालीहरूको संख्यामा उल्लेख्य दरले त कमी आएको छ, तर त्योभन्दा बढी चिन्ताको विषय भनेको मुलुकमा आर्थिक सामाजिक असमानता अझ भाँगीदै गइरहेको छ। यसबाहेक राज्यको स्रोत साधनको वितरणमा निकै ठूलो विभेद रहँदै आएको उपलब्ध सूचकहरूले देखाउँछन्।

कमजोर संस्थागत क्षमता: मुलुकको विकास प्रक्रिया कमजोर हुनुको मुख्य कारण राज्यको संस्थागत क्षमता कमजोर हुनुकै परिणति पनि हो। दातृ मुलुकहरूले २०४६ सालदेखि यतामात्र नेपालको विकासका लागि भनेर १६ खर्ब रुपैयाँभन्दा बढीको सहायता प्रदान गरिसकेको भए पनि त्यसको सही सदुपयोग नभएको दाताहरूले बारम्बार प्रश्न उठाउँदै आएका छन्।

विधिको शासन : विधिको शासन अर्थात् कानूनको परिपालनाका क्षेत्रमा नेपाल निकै कमजोर छ। द्वन्द्व र राजनीतिक अस्थिरता देखाउँदै भ्रष्टाचार भाँगीएको छ। कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिकाबीचको शक्ति सन्तुलन खुम्चिएको छ। यसले विधिको शासनलाई कमजोर बनाउँदै लगेको छ।

यीबाहेक वर्षौंदेखि थुप्रिँदै आएका अन्य संरचनागत समस्या पनि छन्, जुन नेपालले आफूलाई 'विकासशील'का रूपमा स्तरोन्नति गर्नुभन्दा अगाडि नै सम्बोधन गरिसक्नु पर्नेछ।

अहिले उठेका दुई प्रमुख मुद्दाहरूमा नेपालले अल्प विकसित मुलुकका नाताले विश्व बजारबाट पाउँदै आएका सुविधाहरू र दातृ मुलुकबाट पाउने अनुदानसहितका सहयोग रोकिएर विकास पथमा अवरोध पुग्छ कि भन्ने छ।

खासगरि अतिकम विकसित मुलुक भएका नाताले हाल बहुपक्षीय व्यापार प्रणालीमा समाहित गर्न, लगानी आकर्षित गर्न, सहभागी हुनका लागि पाउँदै आएका विशेष व्यापार-सम्बन्धित सहूलियत, भन्सार तथा कोटा-मुक्त बजार पहुँच, विश्व व्यापार संगठन (डब्ल्यूटीओ)का प्रावधानहरूअन्तर्गतका केही दायित्वहरूबाट छुट तथा व्यापार सम्बन्धी प्राविधिक सहयोग र क्षमता निर्माणमा पाउँदै आएका विभिन्न सहयोग अब गुम्ने चिन्ता बढेर गएको छ।

नेपालले यसका लागि 'पोस्ट-ग्राजुएसन संक्रमणकालीन व्यवस्था'का लागि संयुक्त राष्ट्र संघीय निकाय र विश्व व्यापार संगठन (डब्ल्यूटीओ)मा अपिल गर्न सक्छ। अंगोला र इक्वेटोरियल गिनीलगायतका देशले व्यापार-सम्बन्धित प्राथमिकताहरू र विशेषाधिकारहरूमा आरक्षणका विषयमा आवाज उठाउँदै आएका छन्। नेपालले पनि ती प्रक्रिया अनुशरण गर्न सक्छ।

एलडीसीहरू स्तरोन्नति भएका मुलुकहरूले सामना गर्ने अर्को चिन्ता ती मुलुक 'मध्यम आयको जाल' वा 'निम्न-मध्यम आयको जाल' मा पर्न सक्छन् कि भन्ने पनि रहँदै आएको छ। न्यून उत्पादकत्व, न्यून प्रविधि/कम मूल्य उत्पादन प्रणाली र सीमित उत्पादन क्षमताका कारण सधैं मुलुक 'मध्यम आयको जाल' वा 'निम्न-मध्यम आयको जाल' मा परिरहने जोखिम पनि उत्तिकै छ। नेपालले विकासशीलपछि मध्य आयको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने अर्को सपना पालिरहँदा यो पनि संक्रमणकालीन अवधिमा सोचनीय विषय बनेको छ।

नेपालले उत्पादक क्षमता विकास गर्दै अर्थव्यवस्थामा संरचनात्मक परिवर्तन ल्याउनका लागि पर्याप्त प्रयास गर्नुपर्ने छ। यसका लागि तुलनात्मक लाभ भएका क्षेत्रहरू पहिचान गर्दै आर्थिक गतिविधिहरू बढाउने विशेष क्षेत्रका साथै मानव सम्पत्तिमा लगानी गर्नुपर्ने छ। मानव सम्पत्तिमाथिको लगानीले उत्पादक क्षमता बढाउन मद्दत गर्छ।

मानवीय सम्पत्तिमा लगानी गर्नुका साथै आर्थिक गतिविधिको विविधिकरण र प्राविधिक क्षमता र दक्षतासहित क्षेत्रमा पनि संगसंगै लगानी गर्दा त्यसले संरचनात्मक रूपान्तरणमा भूमिका खेल्छ। कम उत्पादक कृषिबाट उच्च उत्पादकत्व भएको उत्पादनमूलक र आधुनिक सेवा क्षेत्रको विकास नै संरचनागत परिवर्तनको आधार हो। नेपालले आफ्नो उत्पादक क्षमता विकासमा सक्षम हुनुअघि संक्रमणकालीन व्यवस्था अन्तर्गत पाउने सुविधाका लागि पर्याप्त लबिड भन्ने गर्नुपर्छ।

कहिले पाउँछन बीमितले कोरोना बीमा भुक्तानी ?

यज्ञ बज्जाडे

उपसम्पादक,

कान्तिपुर दैनिक

पृष्ठभूमि

बीमा क्षेत्रलाई राज्यले प्राथमिकता दिएको भनिए पनि मुलुकको कूल जनसङ्ख्याको करिब ६३ प्रतिशत बीमा सेवाबाट वञ्चित छन्। पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार, गत चैतसम्म करिब ३७.३४ प्रतिशत जनसङ्ख्यामा मात्र बीमा पहुँच पुगेको छ। उल्लिखित तथ्याङ्कमा वैदेशिक रोजगारीमा गएकाहरूले गरेको बीमा पनि समावेश छ। गत आर्थिक वर्षको चैतमा यो कूल जनसंख्याको २६.७८ प्रतिशत थियो। धेरै नागरिकमा बीमासम्बन्धी चेतना नहुनुका साथै कम्पनीहरू सहर तथा सुविधा सम्पन्न क्षेत्रमा सीमित भएकाले अबै पनि जनसङ्ख्याको ठूलो हिस्सा बीमा सेवाबाट वञ्चित हुनु परेको छ।

वैदेशिक रोजगारीमा गएका नेपालीले अनिवार्य रूपमा बीमा गर्नुपर्ने हुन्छ। यसकारण सामान्यतया बीमा पहुँचको तथ्याङ्कमा वैदेशिक रोजगारीमा गएका नागरिकले गरेको बीमालाई अलग गरिन्छ। वैदेशिक रोजगारीमा गएका नागरिकले गरेको बीमालाई हटाउँदा गत चैतसम्म कूल जनसंख्याको ३४.५१ प्रतिशतमा मात्र बीमा पहुँच पुगेको देखिन्छ। २०७७ चैतसम्म बीमा पहुँच साढे २४ प्रतिशत थियो। गत चैतसम्म ८ लाख ५२ हजार ८ सय २७ जनाले वैदेशिक रोजगार बीमा गरेको थिए।

बीमा क्षेत्रको विकास र विस्तारका लागि भन्दै सरकारले सबै सार्वजनिक र सरकारी भवनको बीमा गर्ने नीति हरेक वर्षको बजेटमा समेट्दै आएको छ। तर, अहिलेसम्म सरकारी कामकाजको मुख्य केन्द्र सिंहदरबारकै बीमा सरकारले गरेको छैन। सरकारी भवन, पूर्वाधार मात्र होइन, अनिवार्य प्रयोजन बाहेक अधिकांश निजी घर तथा सम्पत्तिको बीमा भएको छैन। आम नागरिकमा बीमाको महत्व बुझाउन नसक्नुका साथै बीमाको लोकप्रियता बढाउन नसकिएकाले यो अवस्था आएको छ। नागरिकलाई बीमाप्रति लोकप्रियता जगाउन समयमै दावी भुक्तानी दिनुपर्छ। कम्पनीहरूले बीमा गर्दा बीमितलाई जति धेरै सम्मान दिन्छन्, दावी भुक्तानी गर्दा पनि त्यति वा त्योभन्दा बढी सम्मान दिन सक्नु पर्छ। तर, दुर्भाग्य, बीमा कम्पनीहरूले दावी भुक्तानी दिँदा आर्थिक राहतभन्दा बढी दुःख दिने गरेको छन्। यसको पछिल्लो उदाहरणको रूपमा कोरोना बीमाको दावी भुक्तानीलाई लिन सकिन्छ।

रोग लागिहाल्यो भने उपचार खर्च पाइएला भनेर बीमा गरेकाले रोग लागेपछि बीमा भुक्तानी नपाउँदा कस्तो होला ? चिन्त दुख्छ । बीमाप्रतिको विश्वास टुट्छ । अहिले कोरोना बीमा गरेका बीमितलाई यस्तै भएको छ । उनीहरूको चिन्त दुःखेको छ भने बीमाप्रतिको विश्वास टुटेको छ । विश्वास नटुटोस् पनि कसरी, कोभिड १९ को महामारीबाट जेनतेन बाँचियो (वा आफन्त गुमाउनु पर्‍यो) । तर, त्यही महामारीको जोखिम सुरक्षणका लागि गरिएको बीमाको रकम पाउने टुङ्गो छैन । सरकारबाट पैसा नआएकाले भुक्तानी दिन नसकिएको बीमा कम्पनीले बताउँदै आएका छन् । सरकारले भने रकम दिने सम्बन्धमा ठोस निर्णय गरेको छैन । त्यसैले कोरोना बीमाको दाबी भुक्तानी कहिले पाउने हो ?

कोरोना बीमा के हो ?

कोभिड-१९ को जोखिम सुरक्षणका लागि बीमा समितिले जारी गरेको बीमा योजना हो कोरोना बीमा । २०७७ वैशाख ७ देखि कोरोना बीमालेखको बिक्री थालिएको हो । सुरुको समयमा कोभिडका बिरामी निकै कम थिए । यसकारण दाबी पनि कम परेको थियो । त्यसपछि गत आर्थिक वर्षको बजेटमा सबै राष्ट्र सेवक र सरकारी कर्मचारीको सरकारले निःशुल्क कोरोना बीमा गर्ने र सर्वसाधारणका हकमा पनि बीमा शुल्कमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने नीति ल्यायो ।

कोरोना भाइरसको सङ्क्रमण बढेसँगै बीमा गर्ने मात्र होइन, दाबी पनि धेरै पर्न थाल्यो । बीमा गर्नेको संख्या बढेर भण्डै कम्पनीको दायित्व बराबर भएपछि पुनर्बीमा नभएको बीमालेख २०७७ जेठ २१ मा बीमा कम्पनीहरूले नियामक निकाय बीमा समितिलाई पत्र लेखेर बिक्री बन्द गर्न माग गरे । समितिले सोही बमोजिम बीमकले गर्न नसक्ने भए हामी स्थगत गरिदिन्छौं भनेर एक दिनका लागि स्थगन भयो । तत्पश्चात् अर्थ मन्त्रालय, बीमा समिति र बीमा कम्पनीहरूबीच छलफल भयो र बीमालेख बिक्री नरोक्न र सरकारले पनि दायित्व बहन गर्ने अर्थ मन्त्रालयले प्रतिवद्धता जनाएपछि कोरोना बीमालेख पुनः बिक्री शुरू भएको हो ।

सरकारको कार्यक्रम भन्दै बीमा कम्पनीहरूले पनि धमाधम बीमालेख बिक्री गर्न लागे । जब दाबी बढ्दै गयो अनि कम्पनीले भुक्तानी रोक्दै गए । सरकारबाट पैसा नआएको भन्दै कम्पनीहरूले भुक्तानी रोक्को पनि करिब एक वर्ष भइसकेको छ । सरकारद्वारा अपनत्व लिएको कोरोना बीमाका बीमितले एक वर्षदेखि भुक्तानी पाउन नसक्नु निकै दुःखलाग्दो विषय हो । तर, कोरोना बीमाको दाबी भुक्तानी कहिले पाउने टुङ्गो पनि नहुँदा बीमितमा अन्यौल भन्नु बढेको छ ।

२०७७ जेठमा बीमा समिति, बीमा कम्पनी, पुनर्बीमा कम्पनी र सरकारबीच दायित्व बाँडफाँट गर्ने सहमति भएको थियो । सोही सहमतिका आधारमा कोरोना बीमा मापदण्ड तयार गरियो । मापदण्ड अनुसार, कोरोना बीमामा परेका दाबीमध्ये १ अर्ब रूपैयाँसम्मको दाबी बीमा कम्पनीहरूले नै भुक्तानी गर्नुपर्नेछ । १ अर्ब रूपैयाँभन्दा माथि २ अर्ब रूपैयाँसम्मको नेपाल पुनर्बीमा कम्पनीले, दुई अर्बभन्दा माथि साढे २ अर्ब रूपैयाँसम्मको बीमा कम्पनीहरूको महाविपत्ति कोषबाट व्यहोरिने उल्लेख छ । २ अर्ब ५० करोडदेखि ३ अर्ब ५० करोड रूपैयाँसम्मको दाबी भुक्तानी बीमा समिति र ३ अर्ब ५० करोड रूपैयाँभन्दा माथिको दाबी भुक्तानी सरकारले व्यहोर्ने भनी कोरोना बीमा मापदण्डमा उल्लेख गरिएको छ ।

कोरोना बीमा मापदण्ड, २०७७ मा कम्पनीहरूले कागजात पुगेका बीमितलाई ७ दिनभित्र दाबी भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था थियो। संशोधित मापदण्डमा बीमा पुल (बिमक सङ्घ) बाट मात्र दाबी भुक्तानी गर्न एकद्वार नीतिको व्यवस्था गरिएको थियो। त्यसको व्यवस्थापन शिखर इन्स्योरेन्सले गर्दै आएको थियो। मापदण्डअनुसार सुरुमा कम्पनीहरूले प्रतिव्यक्ति एक लाख र प्रतिव्यक्ति ५० हजार गरी दुई प्रकारका बीमालेख जारी गरेका थिए। २०७७ भदौ २९ देखि ती दुवै बीमालेख खारेज गरेर प्रतिव्यक्ति एक लाख रूपैयाँको बीमालेख मात्र जारी गर्न बीमा कम्पनीहरूलाई निर्देशन दिइयो। नयाँ बीमालेखमा सामूहिक रूपमा प्रतिव्यक्ति १ लाख रूपैयाँको मात्र बीमा गर्न पाइन्थ्यो। जसमा कोरोना सङ्क्रमित भएको प्रमाणित भएपछि घरमै आइसोलेसनमा बसेको भए एकमुष्ट २५ हजार र अस्पतालमा उपचार गराएको भए उपचार खर्च अनुसार बढीमा ७५ हजार रूपैयाँसम्म भुक्तानी पाइन्छ। तर, भदौ २८ अघि बीमा गरेका विमितले भने कोरोना प्रमाणित भएपछि एकमुष्ट ५० हजार र एक लाख रूपैयाँ भुक्तानी पाउने व्यवस्था थियो।

भुक्तानी बाँकी कति ?

कोरोना बीमाबापत करिब १ लाख ६२ हजार ३ सय ८६ दाबी परेको बीमा समितिको तथ्याङ्क छ। ती दाबीमाथि रू. १५ अर्ब ३५ करोड ६८ लाख २६ हजार ६ सय २३ रूपैयाँ दायित्व परेको छ। जसमध्ये रू. ४ अर्ब ८३ करोड ३५ लाख ३६ हजार ५ सय ४६ रूपैयाँ रकम विभिन्न चरणमा भुक्तानी भइसकेको र बाँकी रकम करिब रू. १० अर्ब ५२ करोड ३२ लाख ९० हजार रूपैयाँ भुक्तानी गर्नुपर्ने छ। अहिले पनि करिब सवा १ लाख जना बीमा मतको दाबी भुक्तानी हुन बाँकी छ। भुक्तानी गर्न बाँकी दाबीमध्ये धेरैजसो प्रतिव्यक्ति एक लाख रूपैयाँका छन्।

नीतिगत कमजोरी

विश्वव्यापी रूपमै महामारीको बीमा हुँदैन। महामारी कतिसम्म चल्छ र त्यसको वास्तविक क्षति यकिन गर्न अष्टेरो हुने भएकाले बीमा नगरिएको हो। महामारीको पुनर्बीमा पनि हुँदैन। बीमा नहुनुको एक प्रमुख कारण यो पनि हो। तर, नेपालमा कोरोना बीमाको विषयमा पनि नीति निर्माताहरू कमजोर देखिए। परिणाम स्वरूप कोरोना बीमालेख सम्बन्धी नीति आयो। लोकप्रिय हुने लोभमा ल्याइएको उक्त नीतिलाई वास्तविकता नबुझी सरकारले पनि बजेटमा नै समावेश गर्‍यो। बीमा कम्पनीहरूलाई कोरोना बीमालेख विक्री गर्न निर्देशन जारी हुँदा पीसीआर परीक्षण देखि संक्रमितको सबै औषधोपचार खर्च निःशुल्क थियो। नागरिकबाट उठाएको कर मार्फत सरकारले सबै खर्च व्यहोर्दै आएको थियो। यस्तो अवस्थामा बीमाको जरूरी थिएन। तर, निकै कम शुल्क तय गरेर बीमालेखको विक्री सुरु भयो। यसकारण बीमालेख विक्रीबाट सङ्कलित बीमा शुल्कले दाबी भुक्तानी थुम्ने सम्भावना नै थिएन। एक दुई महिनासम्मको पनि सम्भावित आर्थिक भार र जोखिम आँकलन नगरी कोरोना बीमालेख जारी भएकै कारण लाखौं बीमितहरू बीमा भुक्तानीबाट वञ्चित बनेका हुन्।

मापदण्ड अनुसार सरकारले दाबी भुक्तानी दिन ढिलाई गर्नुले कतै सबै रकम आफैले तिर्नुपर्ने त होइन भन्ने ठूलो डर बीमा कम्पनीलाई छ। हुनत: हाल भुक्तानी गर्न बाँकी करिब साढे १० अर्ब रूपैयाँ सबै कम्पनीहरूले भुक्तानी गर्नुपर्दा उनीहरूको वित्तीय अवस्था निकै कमजोर हुने निश्चित छ। तर, त्यो भनेर हुँदैन। कम्पनीले बीमालेख विक्री गरेपछि मापदण्ड पुगेर आएका सबै दाबीको भुक्तानी गर्ने पछि।

नियामक निकायको भूमिका

कोरोना बीमाको विषयमा पनि बीमा क्षेत्रको नियामक निकाय बीमा समितिको भूमिका कमजोर देखिएको छ। समितिमा अध्यक्ष सहित दुईजना सञ्चालक पनि सरकारले नियुक्त गर्छ। यस अर्थमा समितिको बोर्डमा सरकारकै बहुमत छ। उसले चाहेको नीति पारित हुन केही अप्ठेरो हुँदैन। कोरोना बीमाका सम्बन्धमा समितिले सरकारलाई विश्वस्त पार्न सक्नुपर्थ्यो। यस्तो अवस्थामा पनि सरकारबाट पैसा निकास गराउन सक्नुपर्थ्यो। नियामक निकायले कि त सरकारबाट पैसा ल्याउन सक्नुपर्छ, नभए बीमा कम्पनीहरूलाई भुक्तानी गर्न लगाउनुपर्छ। लामो समय बीमितलाई भुक्तानी पाउनबाट बञ्चित गर्नु हुँदैन। यसले दावी भुक्तानी पाउने बीमितको अधिकारबाट बञ्चित मात्र गरेको छैन बीमा सिद्धान्त विपरित पनि हुन्छ। कानुनी रूपमा हेर्दा पनि बीमितको रकम कुनै पनि बहानामा रोक्न मिल्दैन।

सरकार र अध्यक्ष परिवर्तन

पूर्व प्रधानमन्त्री केपी शर्मा ओलीको पालामा सरकारले बजेटमै कोरोना बीमा कार्यक्रम समावेश गरेको हो। त्यतिबेला अर्थमन्त्री डा. युवराज खतिवडा हुनुहुन्थ्यो। त्यो सरकार ढलेपछि शेरबहादुर देउवाको नेतृत्वमा अहिलेको सरकार बनेको हो। यस्तै त्यतिबेलाका अध्यक्ष चिरञ्जीवी चापागाईंको कार्यकाल सकिएपछि बीमा समितिको नेतृत्वमा सूर्यप्रसाद सिलवाल आउनुभएको छ।

अहिले सरोकारवाला निकायलाई जिम्मेवारीबाट पन्छिने बलियो अस्त्र बनेको छ, सरकार र अध्यक्ष परिवर्तन। पूर्व नेतृत्वले गलत नीति ल्याएकाले भुक्तानी दिन अप्ठेरो भएको समिति र सरकार (खासगरी अर्थमन्त्री) ले भन्दै आउनु भएको छ। यो कमजोरी लुकाउने बहाना मात्र हो। सरकारमा रहेका एक/दुई जनाले गरेको गल्तीको सजाय लाखौं बीमितले भोगिरहेका छन्। यो बीमितप्रतिको अन्याय मात्र होइन उनीहरूलाई नैसर्गिक अधिकारबाट पनि बञ्चित गरिएको छ। यदि पूर्व नेतृत्वले गलत नीति ल्याएकै हुन् भने सरकारले सो विषयमा आवश्यक कारवाही अगाडि बढाउन सक्छ। अन्यथा बहाना बनाएर जिम्मेवारीबाट पन्छिन मिल्दैन।

थप दायित्व बहन गर्न कम्पनी तयार

भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको कोरोना बीमा रकम मध्ये करिब सवा ५ अर्ब रूपैयाँ तिन बीमा समिति, बीमा कम्पनी र पुनर्बीमा कम्पनीले छलफल गर्न सकिने बताएका छन्। अर्थ मन्त्रालयको निर्देशन अनुसार बीमा समितिले सरोकारवालाहरूसँग गरेको छलफलमा सरकारले भुक्तानी गर्न बाँकी रकमको ४५ प्रतिशत यी निकाय (बीमा समिति, बीमा कम्पनी र पुनर्बीमा कम्पनी) ले व्यहोर्ने विषयमा छलफल भएको छ।

यो विकल्प नयाँ भने होइन। यसअघि गत असोजमा पनि बीमा समितिले अर्थ मन्त्रालयलाई दुई विकल्प पठाएको थियो। ती विकल्पमा यो विषय पनि उल्लेख थियो। त्यो विकल्पमा अर्थ मन्त्रालयले थप छलफल नै गरेन। बरू गत पुस अन्तिम साता बाँकी भुक्तानी सम्बन्धमा विकल्प पठाउन फेरि निर्देशन दियो। त्यसपछि बीमा समितिले सरोकारवालाहरूसँग पुनः छलफल गर्‍यो र पुनः अर्थ मन्त्रालयमा विकल्प पठायो।

यो विकल्पमा अर्थ मन्त्रालय तयार भए सरोकारवालाहरूले तत्कालै रकम भुक्तानी पाउन सक्छन् । कोरोना बीमाको मापदण्ड अनुसार बीमा समिति, बीमा कम्पनी र पुनर्बीमा कम्पनीले भुक्तानी गर्नुपर्ने दायित्व सबै तिरसकेका छन् । अब भुक्तानी गर्न बाँकी करिब साढे ११ अर्ब रूपैयाँ सरकारको दायित्व अन्तर्गतको मात्रै हो । त्यसमध्ये पनि समिति, कम्पनी र पुनर्बीमाले थप सवा ५ अर्ब रूपैयाँ भुक्तानी गर्न तयार भए भने सरकारले करिब ६ अर्ब रूपैयाँ मात्र तिरे पुग्ने छ । सरकारले चाहेको खण्डमा यो रकम ठूलो होइन । मात्र इच्छाशक्ति चाहिन्छ । सरकारको पूर्ण स्वामित्व रहेको राष्ट्रिय बीमा कम्पनीसँग सरकारी कर्मचारीहरूको मात्र करिब ५ अर्ब रूपैयाँ बीमा बापत रकम भुक्तानी गर्न बाँकी छ । सरकारले कुनै हिसाबले त्यत्ति रकम मात्र व्यवस्थापन गर्न सकेको खण्डमा निको नभएको पिलोको रूपमा रहेको कोरोना बीमा भुक्तानी समस्या समाधान हुन सक्ने देखिन्छ ।

निष्कर्ष

राज्यको नीति र बीमा समितिको निर्देशन बमोजिम बीमा गरेका विमितले कानून बमोजिम बीमा दावी नपाउँदा उनीहरूको पक्षमा आवाज उठ्न सकेको छैन । न त विमितहरू सङ्गठित नै बनेका छन् । यद्यपि केही स्थानमा विमितले कानूनी उपचार खोज्दै अदालत पुगेका छन् । तर, त्यो पर्याप्त छैन । यो विषयमा सरकार यति नसुन्ने भएर बसेको छ कि ससानो आवाज उसको कानसम्म पुग्ने वाला छैन । यस्तो अवस्थामा विमित मात्र होइन, बीमा समिति, बीमा कम्पनी, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम लगायत सरोकारवालाहरूले उनीहरूको अधिकारको बारेमा आवाज उठाइदिनुपर्छ । भुक्तानी गर्न बाँकी रकम सरकारका लागि ठूलो होइन । मात्र इच्छाशक्ति हुनुपर्छ । बीमा कम्पनीहरूले पनि सधैं नाफा मात्र कमाएका छन् । व्यवसायमा सधैं नाफा मात्र हेरेर हुँदैन । नाफाको मुख हेरेर आज विमितका भुक्तानी नदिँदा बीमाप्रति नै नागरिकको विश्वास टुट्न सक्छ । भविष्यमा यसको प्रत्यक्ष असर बीमा व्यवसायमै पर्ने हो । यसकारण क्षणिक नाफाको लोभमा नागरिकलाई बीमा भुक्तानीबाट बञ्चित गर्नु भएन । यस्तो बेलामा सरकार, नियामक निकाय र कम्पनीहरू मिलेर कुन विकल्पबाट छिटोभन्दा छिटो विमितको रकम भुक्तानी गर्ने भन्नेतर्फ लाग्नु जरूरी छ ।

नेपालको आर्थिक विकासमा कृषि क्षेत्रको भूमिका र कृषि बीमाको वर्तमान अवस्था

टेकराज पाण्डेय

सहायक निर्देशक,
बीमा समिति

मुलुकको समग्र क्षेत्रको विकास हुनुलाई नै आर्थिक विकास भनिन्छ। समग्र क्षेत्र भन्नाले कृषि, औद्योगिक, सेवा, पर्यटन आदि क्षेत्रहरूलाई बुझिन्छ। यस्ता क्षेत्रहरूको योगदानले नै अर्थतन्त्रको समग्र वृद्धि एवम् विकासमा सहयोग पुऱ्याउने कार्य गर्दछ। नेपालमा अधिकांश मानिसहरू कृषि पेशामा आवद्ध रहेको परिवेशमा यस क्षेत्रलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउँदै लैजानसकेमा मात्र यस क्षेत्रले आर्थिक विकासको प्रमुख अंगका रूपमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्ने देखिन्छ। यस क्षेत्रको वृद्धि एवम् विकासका लागि सरकारी, सहकारी र निजीक्षेत्रको हातेमालो हुनु जरूरी छ, जसले गर्दा यस क्षेत्रको विकासमा आइपरेका समस्याहरूको समाधान गर्न सहज र सरल हुन सक्छ।

बर्षौदेखि नेपाल कृषि प्रधान देश भन्ने विषयमा पढ्दै र सुन्दै आएका छौं। हाल नेपालमा करिब ६० प्रतिशत भन्दा बढी जनता कृषि पेशामा आवद्ध रहेको तथ्याङ्क पाइन्छ। यति धेरै जनसङ्ख्या कृषि पेशामा संलग्न रहेको अवस्थामा पनि नेपाल कृषि पेशामा आत्मनिर्भर हुन नसक्नु दुःखलाग्दो विषय हो। नेपालमा अझै पनि अधिकांश किसानहरू परम्परागत कृषि प्रणालीमा आवद्ध रहेको पाइन्छ, जसका कारण कृषकहरूले उत्पादन गरेको उत्पादनले सम्बन्धित कृषकहरूको घरमा समेत बर्ष दिनलाई पनि खान पुग्ने खाद्यान्न रहेको अवस्था देखिँदैन। जनजीविका, रोजगारी र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपान्तरणको प्रमुख आधारको रूपमा रहेको कृषि नेपालको अर्थतन्त्रको एक प्रमुख क्षेत्रको रूपमा रहँदै आएको छ।

कृषि क्षेत्रको आधुनिकीकरण, व्यवसायिकीकरण तथा यान्त्रीकरणको माध्यमबाट यस क्षेत्रलाई उत्थानशिल अर्थतन्त्रको प्रमुख आधारको रूपमा विकास गर्न सकिन्छ। यसका लागि खेतीयोग्य जमिनको अधिकतम उपयोग गर्दै आधुनिक र व्यवसायिक कृषि प्रणालीलाई विकसित गर्दै लैजानका लागि राज्यको ध्यान जान जरूरी देखिन्छ। राज्यले कृषि क्षेत्रबाट समृद्ध अर्थतन्त्र निर्माणका लागि उत्पादकत्व वृद्धि, खाद्य सुरक्षा र रोजगारी सिर्जना हुने कार्यक्रमहरूलाई राज्यको नीतिका रूपमा अगाडि सार्नुपर्ने देखिन्छ।

आ.व. २०७७/७८ को आर्थिक सर्वेक्षण प्रतिवेदनबाट मुलुक कुखुराको अण्डा, मासु तथा पाउडर दूधमा आत्मनिर्भर भएको तथ्याङ्कमा देखिन्छ। आ.व. २०७७/७८ को आर्थिक सर्वेक्षण अनुसार कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २५.८% रहेको देखिन्छ।

कृषि क्षेत्रको विकासका माध्यमबाट अर्थतन्त्रलाई सवल बनाउनका लागि कृषि क्षेत्रमा शिक्षित युवालाई पनि आकर्षित गर्नु आजको आवश्यकता भइसकेको छ। यसबाट व्यवसायिक कृषि पेशा अवलम्बन गर्ने जनसङ्ख्यामा वृद्धि हुन पुग्दछ र कृषि पेशालाई मर्यादित पेशाको रूपमा हेर्ने प्रवृत्तिको विकास हुन सक्छ। अझै पनि नेपालमा कृषिलाई हेपिएको पेशाको रूपमा हेर्ने र परम्परागत कृषि पेशा अपनाउने जनसङ्ख्याको बाहुल्यता रहेको छ। कृषि पेशामा युवालाई आकर्षित गर्नका लागि तीनैवटै सरकारका बीचमा समन्वय हुन जरूरी देखिन्छ।

कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भूमिका स्थानीय सरकारको रहने देखिन्छ। प्रायःजसो कृषकहरू ग्रामिण भू-भागमा नै रहेको अवस्थामा त्यस क्षेत्रमा रहेका साना ठूला किसानहरूलाई समुहमा आवद्ध गरी व्यवसायिक कृषितर्फ लाग्नका लागि प्रेरित गर्ने र आवश्यक पर्ने कृषि औजार तथा सिचाई सुविधा उपलब्ध गराउनका लागि स्थानीय तहले पहल कदमी लिनुपर्ने देखिन्छ। स्थानीय तहहरूले सो कार्यलाई अगाडि बढाइरहेको अवस्था पनि छ। सङ्घीय सरकारले पनि कृषि क्षेत्रमा देखिने समस्याहरूलाई सहजरूपमा समाधान गर्न र व्यवसायिक कृषि तर्फ युवालाई आकर्षित गर्नका लागि विभिन्न किसिमका कार्यक्रमहरू पनि ल्याएको पाइन्छ। जस्तै प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना सञ्चालनमा रहेको छ। प्रत्येक जिल्लामा कृषि ज्ञान केन्द्र कार्यालयहरू रहेका छन्, जसले कृषकहरूले भोग्नुपरेका समस्याहरू साथै आवश्यक तालिमहरू पनि दिने गरेको पाइन्छ।

कृषि क्षेत्रमा दक्ष प्राविधिक जनशक्ति तयार पार्नका लागि विभिन्न ठाउँहरूमा कृषि विधालय स्थापना भएको पाइन्छ। सरकारले कृषि पेशामा संलग्न कृषकहरूलाई आवश्यक पर्ने पूँजीको सहजीकरणका लागि सहूलियतपूर्ण कर्जाको समेत व्यवस्था मिलाएको देखिन्छ। सरकारले कृषि क्षेत्रको विकासबाट नै आर्थिक क्रान्ति ल्याउनु पर्ने महशूस गरी कृषि क्षेत्रको विकासका लागि विभिन्न प्रयासहरू पनि गर्दै आएको छ। विभिन्न स्थानीय निकायहरूले आफ्ना पालिकाभित्र के कस्ता किसिमका कृषि बालीहरू उत्पादन गर्न सकिन्छ भनी पकेट क्षेत्र नै तोकिक कृषिका कार्यक्रमहरू अगाडि बढाइरहेका छन्।

कृषकले उत्पादन लागतको आधारमा कृषि उपजको उचित मूल्य प्राप्त गर्ने व्यवस्था मिलाई कृषि व्यवसाय प्रति आम नागरिकलाई आकर्षित गराउने उद्देश्यले आ.व. २०७७/७८ का लागि प्रमुख खाद्यान्न बालीमध्ये धान, गहुँ र उखुको न्युनतम समर्थन मूल्य तोकिएको छ, जसका कारणले कृषकलाई यस्ता बस्तुको बिक्रीमा मूल्य सुनिश्चित हुनुका साथै कृषि क्षेत्रमा विचौलियाहरूको प्रभावलाई निरूत्साहित गर्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा सरकारले गरेको देखिन्छ। सरकारले पनि आफुले प्रत्येक वर्ष कृषि क्षेत्रको विकास कसरी गर्न सकिन्छ र आयातमुखि भएको अर्थतन्त्रलाई कसरी आत्मनिर्भर हुनसक्ने बनाउन सकिन्छ भनी विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याएको छ। त्यसरी कृषि क्षेत्रको विकासका लागि सरकारले गरेको लगानी अनुसारको प्रतिफल भने पाउन सकेको देखिँदैन।

कृषि उत्पादनमा वृद्धि गरी नेपालको अर्थतन्त्र विकास गर्ने सरकारको उद्देश्य रहे पनि यसलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउन नसक्नुका विभिन्न कारणहरू छन्। कृषि क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरूलाई सही रूपमा समयमै समाधान गर्न सकेमा कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि गरी समृद्ध अर्थतन्त्र निर्माण गर्न सहज हुने देखिन्छ।

कृषि क्षेत्रको विकासमा देखापरेका समस्याहरू

- पर्याप्त मात्रामा सिंचाई सुविधाको व्यवस्था नहुन ।
- मलखाद व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- प्रयोगशाला सेवा प्रभावकारी नहुनु ।
- सरल र सहज रूपमा कृषि कर्जा प्राप्त हुन नसक्नु ।
- साना किसानहरूलाई प्रोत्साहन गर्ने किसिमका कृषि कार्यक्रमहरू सञ्चालन नहुन नसक्नु ।
- कृषि क्षेत्रमा प्रयाप्त मात्रामा लगानी ल्याउन नसक्नु ।
- कृषि पेशालाई सम्मानित पेशाको रूपमा विकास गर्न नसक्नु ।
- कृषि उत्पादन बिक्रीका लागि बजारको समस्या कायमै रहनु ।
- शीत भण्डारको राम्रो व्यवस्था नहुनु ।
- समयमा मल विउ विजनहरू उपलब्ध नहुनु ।
- कृषि क्षेत्रको विकासका लागि दक्ष जनशक्तिको अभाव ।

कृषि क्षेत्रको विकासमा देखापरेका समस्याहरूको समाधान गर्ने उपायहरू

- पर्याप्त मात्रामा सिंचाई सुविधाको व्यवस्था गर्ने ।
- मलखाद व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउने ।
- कृषि अनुसन्धान केन्द्रहरूको विकास गर्ने ।
- सामुहिक तथा व्यवसायीक कृषि पेशामा आकर्षित गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- कृषिका आवश्यक पर्ने मल विउ विजनहरू समयमै उपलब्ध गराउने ।
- कृषि उत्पादनको बिक्री वितरणका लागि आवश्यक बजार तथा ढुवानी सुविधाको व्यवस्था मिलाउने ।
- आवश्यकता अनुसार शीत भण्डारणको व्यवस्था मिलाउने ।
- सरल र सहज रूपमा कृषि कर्जाको व्यवस्था मिलाउने ।
- आवश्यक मात्रामा खोप तथा प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्ने ।

- युवाहरूलाई आकर्षित गर्ने किसिमका कृषि कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।
- संघ, प्रदेश र स्थानिय निकायका बिचमा आपसी समन्वयको व्यवस्था मिलाउने ।
- सरकारबाट प्रदान गरिने अनुदान वास्तविक किसानसम्म पुग्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- कृषि सम्बन्धि अल्पकालिन तथा दिर्घकालिन रणनीतिहरू निर्माण गरि सोहि अनुसार कार्यक्रमहरूलाई अगाडि बढाउने ।

कृषि तथा पशुपन्छी बीमाको बर्तमान अवस्था

कुनै पनि किसिमको भवितव्य, प्राकृतिक प्रकोप, दुर्घटनाका कारणबाट हुन जाने हानी नोक्सानीबाट पर्न सक्ने आर्थिक क्षतिको क्षतिपूर्ती प्रदान गर्ने माध्यमलाई बीमा भनिन्छ । बीमालाई नाफाको रूपमा हेरिनु हुँदैन यो वास्तवीक क्षतिको क्षतिपूर्ती प्रदान गर्ने औजार मात्र हो । कृषि तथा पशुपन्छी पालनमा लागेका कृषकहरूले आफुले लगाएको बालीनाली तथा आफुले पालन गरेको पशुपन्छीहरूमा कुनै पनि रोग तथा क्षतिका कारणबाट हुनसक्ने आर्थिक नोक्सानी वा क्षतिको क्षतिपूर्ती प्रदान गरी कृषकहरूलाई आफ्नो सम्पत्ति सुरक्षा प्रदान गर्नका लागि अपनाइने सुरक्षाको कवजका रूपमा बीमालाई लिइएको छ । यसलाई मानव जीवन र भौतिक सम्पत्तिमा आइपर्ने जोखिम व्यवस्थापनको सबैभन्दा उत्तम उपाय मानिन्छ ।

नेपाल प्राकृतिक प्रकोपका हिसाबले निकै जोखिमपूर्ण मुलुकको रूपमा विश्वसामु परिचित रहेको छ । कृषकहरूले आफु पालन गरेका पशुपन्छी तथा बालीनालीमा प्राकृतिक प्रकोपका कारणबाट जस्तै हावाहुरी, अधिक वर्षा, भुकम्प, बाढी, पहिरो, चट्याङ्ग तथा रोग कीराका कारणबाट हुनजाने आर्थिक क्षतिको सुरक्षण गर्नका लागि कृषि तथा पशुपन्छी बीमाको निकै ठूलो महत्व रहेको छ । कृषिलाई नेपालको अर्थव्यवस्थाको मुख्य आधारको रूपमा हेरिएको छ र करिव दुई तिहाई जनसङ्ख्या कृषि पेशामा संलग्न रहेको पाइन्छ ।

कृषकहरूलाई कृषि पेशा प्रति आकर्षित गर्न र कृषि पेशामा लागेका कृषकहरूलाई आफ्नो व्यवसायको सुरक्षा तथा कृषि तथा पशुपन्छी पालनमा हुनसक्ने आर्थिक क्षतिको क्षतिपूर्ती प्रदान गरी कृषि पेशामा शिक्षित युवाहरूलाई आकर्षित गर्न र निर्वाहमुखि कृषि पेशालाई व्यवसायिक, आधुनिक तथा प्रविधिमैत्री बनाउने उद्देश्यले बीमा समितिबाट २०६९ साल माघ १ गते बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका जारी गरी कृषि बीमाको शुरुवात गरेको पाइन्छ । यस बीमाले कृषकहरूलाई कृषि पेशामा लाग्नका लागि धेरै नै उत्प्रेरित गरेको पाइन्छ । मुलुकमा कृषि क्षेत्रको प्रवर्द्धन र विकास गरी मुलुकलाई कृषिमा आत्मनिर्भर बनाउने उद्देश्यले यस्तो निर्देशिका जारी गरिएको हो ।

सरकारले बजेट मार्फत कृषकहरूलाई पर्न जाने आर्थिक जोखिमको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न व्यवसायिक कृषि पेशा अवलम्बन गराउने उद्देश्यले आ.व. २०७०/०७१ देखि कृषि बीमा गर्दा कृषकले तिर्नुपर्ने प्रिमियम बापतको ५०% रकम अनुदान दिने व्यवस्था गरेको साथै सो अनुदानलाई बढाएर आ.व. २०७१/७२ देखि ७५% पु-याएकोमा आ.व. २०७८/७९ को बजेट मार्फत उक्त अनुदान रकमलाई घटाई ५०% मा झारेको थियो पछि २०७८ भदौमा जारी गरिएको प्रतिस्थापन बजेट मार्फत बीमा प्रिमियम अनुदान बापतको रकमलाई बढाएर

८०% पुगेको देखिन्छ। बीमा समितिले जारी गरेको बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका, २०६९ लाई समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जन गरि कृषि तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका २०७७ जारी गरिएको छ। निर्देशिकाले कृषि तथा पशुपन्छी बीमालाई दुई किसिममा वर्गिकरण गरेको पाइन्छ।

(क) बनस्पती बीमा

(ख) जीवजन्तु बीमा

बनस्पती बीमा अन्तर्गत विभिन्न किसिमका अन्नबाली, दलहन, फलफुल, तरकारी तथा अन्य बनस्पती जन्य बस्तुहरूलाई बुझिन्छ भने जीवजन्तु बीमा अन्तर्गत घर पालुवा जनावर, पन्छीहरू, माछा किराजन्य जीवजन्तु आदिलाई बुझिन्छ। कृषि तथा पशुपन्छी बीमालेख तयार पार्ने कार्य बीमा समितिबाट हुँदै आएको छ। कृषकहरूबाट माग भई आएको अवस्थामा आवश्यकता तथा औचित्यतालाई मध्यनजर गरि बीमा समितिले बीमालेख निर्माण गर्ने र जारी गरेका बीमालेखहरूलाई आवश्यकता अनुसार समय सापेक्ष रूपमा परिमार्जन गर्ने कार्य गर्दछ।

बीमा समितिबाट जारी भएका बीमालेखहरू सुरु सुरुमा लागतका आधारमा जारी गरिएकोमा हाल लागतका आधारमा, उत्पादनका आधारमा र मौसमी सुचकाङ्कका आधारमा जारी गरिएको छ। बीमा समितिबाट जारी भएका सम्पूर्ण बीमालेखहरूमा प्रिमियम अनुदानको व्यवस्था रहेको छ भने पशुपन्छी तर्फ कालिज बीमालेखमा अनुदानको व्यवस्था गरिएको छैन।

कृषक तथा बीमितले आफुले बीमा गरेको बालीनाली तथा पशुपन्छीहरूको बीमा गरेको छु क्षति भइहालेमा बीमा कम्पनीले क्षतिपूर्ती दिन्छ भनी वेवास्ता गर्ने तथा उचित स्याहार संभार नगर्ने वा लापरवाही गरेमा त्यसको क्षतिपूर्ती दिनका लागि बीमा कम्पनीहरू बाध्य हुने छैनन्। कृषि तथा पशुपन्छी बीमा गरेका बीमितहरूले आफुले पालेका पशुपन्छी तथा लगाएका बालीहरू आदिको बीमालेखमा उल्लेखित निम्न बमोजिमका शर्तहरू पूर्णरूपमा पालना गर्नुपर्ने छ।

- बीमा गर्न लागिएका पशुपन्छीहरू तथा बालीनालीहरू पूर्ण स्वस्थ र निरोगी हुनुपर्ने।
- आवश्यक खोपहरू लगाएको हुनुपर्ने।
- उचित स्याहार सुसार र उपचार गराउनु पर्ने।
- बस्ने स्थान स्वच्छ, हाव जान सक्ने, सफा, व्यवस्थित हुनुपर्ने।
- सन्तुलित आहारको व्यवस्था हुनुपर्ने।
- बीमकले आफुले बीमा गराएका पशुपन्छीहरूको परीक्षण गराउन चाहेमा दिनुपर्ने।
- उचित किसिमले मलजल, गोडमेल, कीटनाशक प्रयोग गर्नुपर्ने।

बीमा समितिबाट २०६९ साल माघ १ गतेबाट लागु हुने गरी बाली तथा पशुपन्छी बीमाको शुरूवात

भए तापनि सुरूका वर्षहरूमा कृषकहरू कृषि तथा पशुपन्छी बीमाप्रति आकर्षित नभए पनि हालका समयमा व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन गर्ने कृषकहरूको संख्यामा वृद्धि भएसँगै बीमाप्रतिको आकर्षण पनि बढेको तथ्याङ्क देख्न सकिन्छ। आ.व. २०७०/७१ मा बाली तथा पशुपन्छी बीमाको बीमालेख सङ्ख्या १,७९५ रहेको छ, जस अन्तर्गत कूल ६२ करोड ५४ लाख ४ हजार ६९३ रूपैयाँ बराबरको बाली तथा पशुपन्छीहरूको बीमा भएको देखिन्छ।

आ.व २०७७/७८ मा आइपुग्दा बीमालेख लिनेको संख्या कृषितर्फ ५ हजार २०६ तथा पशुपन्छी र माछा तर्फ बीमालेख संख्या १ लाख ८८ हजार ५५० रहेको छ जसमा ४० अर्ब ३९ करोड ११ लाख ५१ हजार ४२३ रकम बराबरको कृषि तथा पशुपन्छी र माछाको बीमा गरिएको पाइन्छ। यति रकम बराबरको बीमा गर्दा १ अर्ब ७८ करोड ६० लाख १२ हजार ८२० बराबरको बीमा शुल्क संकलन भएकोमा नेपाल सरकारबाट १ अर्ब ३३ करोड ९५ लाख ९ हजार ६१५ बराबरको प्रिमियम अनुदान प्राप्त भएको देखिन्छ, सोही आ.व मा ६४ करोड ९३ लाख ९ हजार ८४५ रूपैयाँ बराबरको दावी रकम भुक्तानी भएको देखिन्छ।

साथै आ.व. २०७८/७९ को फाल्गुन मसान्तसम्ममा बीमालेख लिनेको संख्या कृषितर्फ करिब २ हजार ५०० तथा पशुपन्छी र माछातर्फ बीमालेख संख्या करिब ९५ हजार रहेको अनुमान छ। जस अन्तर्गत करिब २५ अर्ब बराबरको कृषि तथा पशुपन्छी र माछाको बीमा गरिएको पाइन्छ। यसरी तथ्याङ्क हेर्दा प्रत्येक वर्ष कृषि तथा पशुपन्छी बीमा गर्ने कृषकहरूको संख्यामा तीव्र रूपमा वृद्धि भएको देखिन्छ।

कृषि तथा पशुपन्छी बीमा गराउने बीमा कम्पनी र बीमा गर्ने बीमितका बिचमा उचित तालमेल हुन नसक्दा केही समस्याहरू देखापरेको पाइन्छ, जुन निम्नानुसार छन्:

- दक्ष अनुभवी तथा प्राविधिक अभिकर्ताहरूको कमी रहेको।
- कृषकहरूले आफूले चाहेको समयमा बीमा गर्न नपाएको।
- बीमा कम्पनीहरूमा पनि प्राविधिक जनशक्तिको कमी रहेको।
- कृषकहरूले बढी बीमाङ्क कायम गरि बीमा गर्ने प्रवृत्तिको विकास हुँदै गएको।
- बीमा सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रमहरू ग्रामीणस्तरसम्म पुग्न नसकेको।
- नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुनुपर्ने प्रिमियम अनुदान बापतको रकम समयमै प्राप्त हुन नसकेको।
- भन्झटिलो दावी भुक्तानी प्रक्रिया रहेको।
- समयमा दावी भुक्तानी प्राप्त गर्न नसकेको।
- स्थानिय निकाय र बीमा कम्पनीका बीचमा प्रभावकारी समन्वयको अभाव रहेको।

कृषि तथा पशुपन्छी बीमामा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरू :

कृषि तथा पशुपन्छी बीमाको सुरुवात भएको भण्डै एकदशक पुग्न लागिसकेको अवस्थामा कृषि तथा पशुपन्छी बीमाले सोचे अनुरूप गति लिन सकेको छैन। कृषि तथा पशुपन्छी बीमामा देखिएका समस्याहरू समाधान गर्ने उपायहरू निम्न हुन सक्नेछन्।

- अभिकर्ताहरूलाई समय समयमा तालिमहरू प्रदान गरी क्षमता तथा दक्षता अभिवृद्धि गर्ने।
- कृषकहरूलाई सहज र सरलरूपमा बीमा गर्न पाउने व्यवस्था मिलाउने।
- बीमा कम्पनीहरूमा आवश्यक दक्ष जनशक्तिहरूको व्यवस्था गर्ने।
- बीमकहरूले बीमितहरूबाट प्रस्ताव आएको अधिक बीमाङ्क रकमलाई स्वीकार नगर्ने।
- बीमा सचेतना सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने।
- दावी भुक्तानी प्रक्रियालाई सरलीकरण गराउने।
- स्थानीय निकाय र बीमा कम्पनीका विचमा प्रभाकारी रूपमा समन्वय गर्ने।
- कृषकहरूको आवश्यकता अनुसार नयाँ नयाँ बीमालेखहरू जारी गर्ने।

अन्त्यमा, नेपालको अर्थतन्त्रको मुख्य अङ्गका रूपमा कृषि क्षेत्रलाई नै चिनिन्छ। यस क्षेत्रमा व्यासायिक, प्रविधिमै त्री र यान्त्रिक उपकरणहरूको प्रयोग गरी परम्परागत कृषि प्रणालीलाई आधुनिक र औद्योगिक क्षेत्रसँग जोड्न सक्ने गरी अगाडि बढाउन सकेमा देशको आर्थिक विकास गर्न सम्भव देखिन्छ। यसका लागि कृषकहरूलाई पर्न जाने जोखिमहरूबाट सुरक्षा प्रदान गर्न र आर्थिक भारलाई कम गर्नका लागि बीमासँग जोड्न जरूरी देखिन्छ। कृषि पेशा प्रति आम नागरिकलाई आकर्षित गर्नका लागि सरकारले बीमा गरेको बालीनाली तथा कृषकले पालेका पशुपन्छी र माछाहरूको बीमा प्रिमियममा हाल ८०% अनुदान सङ्घीय सरकारले प्रदान गर्दै आएको र कतिपय प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहहरूले कृषकहरूले भुक्तानी गर्नुपर्ने बाँकी २०% प्रिमियम समेत भुक्तानी गरिदिएको अवस्थामा समेत बीमा गर्न कृषकहरू त्यती जागरूक हुन नसके जस्तो देखिन्छ।

सरकारले आगामी दिनहरूमा कृषकहरूको बर्गीकरण गरी बास्तविक रूपमा अनुदान दिनुपर्ने, कृषकहरूको पहिचान गरी त्यस्ता कृषकहरूलाई अनुदानको व्यवस्था गर्नुपर्ने र अन्य किसानहरूलाई मल, बीऊ तथा किसानले उत्पादन गरेका सामग्रीहरूको बिक्री वितरणका लागि उचित बजार मूल्यको व्यवस्था मिलाउन सकेमा कृषि क्षेत्रलाई आर्थिक विकासको मेरूदण्डका रूपमा अगाडि बढाउन सकिन्छ।

वित्तीय सङ्घीयता र नेपालको बीमा क्षेत्र

अञ्जना शर्मा

सहायक प्रथम,
बीमा समिति

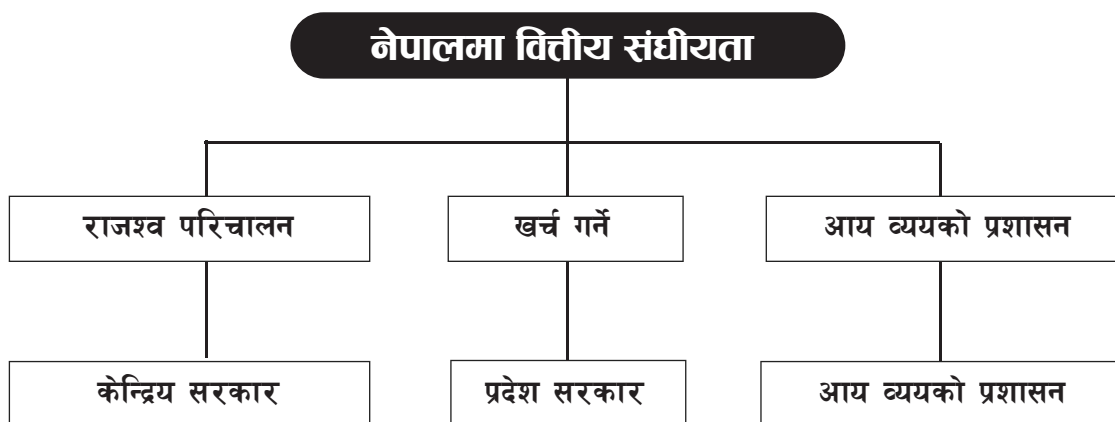
१. वित्तीय सङ्घीयता

नेपालमा वित्तीय सङ्घीयतालाई व्यवस्थित गर्न संविधानले नै पर्याप्त मार्गदर्शन गरेको छ। यसका साथै अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ लगायतका कानूनहरूले तीनवटै शासकीय एकाईहरूको वित्तीय अधिकार र त्यसको प्रयोग व्यवस्थित गर्ने आधार प्रदान गरेका छन्। सङ्घीयतामा राजनीतिक, प्रशासनिक तथा वित्तीय आयामहरू एकअर्कासँग अन्तरसम्बन्धित र एकअर्काका परिपूरक हुने गर्दछन्। राजनीतिक आयामले शासन सञ्चालनमा आम नागरिकको समावेशी तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरी नागरिक सर्वोच्चतालाई स्थापित गर्ने उद्देश्य राखेको हुन्छ। प्रशासनिक आयामले राज्यबाट पाउने स्वच्छ, गुणस्तरीय, प्रभावकारी सार्वजनिक सेवा प्रवाहको प्रत्याभूति दिने गर्दछ, र वित्तीय सङ्घीयताले सार्वजनिक वित्तीय साधन स्रोतको विवेकपूर्ण उपयोग गरी नागरिकको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने उद्देश्य राखेको हुन्छ।

आम नागरिकको जीवनमा सार्वजनिक वित्तको संरचना र यसको सुशासनले ठूलो महत्व राख्दछ। विश्वमा जुन देशले आफ्ना आर्थिक साधन स्रोतलाई विवेकपूर्ण र न्यायपूर्ण तवरले सदुपयोग गरेका छन् ती देशले नै आर्थिक समृद्धि हाँसिल गरेका छन्। बजार अर्थतन्त्रमा अति विश्वास गर्ने मुलुकले समेत आर्थिक विकासमा राज्य र बजार दुवैको भूमिका रहने स्वीकार गरी यसलाई परस्पर निषेधको धारणाबाट हेर्न छाडेका छन्। राज्यको हस्तक्षेप नभएको अवस्थामा मात्र अर्थतन्त्र निर्वाधरूपमा सन्तुलित वृद्धितर्फ उन्मुख रहन्छ, भन्ने नवशास्त्रीय भ्रममा अब विश्व जमात छैन। सबै साधन स्रोतमा राज्यको स्वामित्व भएमा मात्र नागरिकको प्रगति हुन्छ, भन्ने दर्शन पनि विश्व परिवेशबाट भत्किइसकेको छ। यसैले हाम्रा संविधान निर्माताहरूले राज्यका साथसाथै निजीक्षेत्र र सहकारी अर्थात् सामुदायिक क्षेत्रको आर्थिक भूमिकालाई समेत महत्व दिएका छन्। हाम्रो संविधानले कल्याणकारी राज्यको जिम्मेवारी समेत लिएकाले यसका लागि पनि सार्वजनिक वित्तको उचित, विवेकपूर्ण र उत्पादनशील उपयोग अति महत्वपूर्ण छ। यो जिम्मेवारी नेपालमा कति प्रभावकारीरूपमा निर्वाह हुनेछ, भन्ने कुरा वित्तीय सङ्घीयताको कार्यान्वयनमा समेत निर्भर रहन्छ।

विविध आयामहरूमध्ये वित्तीय सङ्घीयता पनि एक हो, जसले राजस्व स्रोत परिचालन गर्ने, परिचालित राजस्व खर्च गर्ने र यसको प्रशासन तथा नियमन गर्ने जस्ता वित्तीय शक्ति र जिम्मेवारीलाई सविधान र कानूनको परिधीभित्र रही विभिन्न तहका शासकीय एकाइहरूबीच बाँडफाँड र समायोजन गर्दछ। यसले तहगत सरकारहरूबीच कार्य जिम्मेवारी तथा राजस्व अधिकारको बाँडफाँड, वित्तीय हस्तान्तरणको व्यवस्थापन, सार्वजनिक ऋणको नियमन जस्ता विषयलाई समेटेको हुन्छ।

वित्तीय सङ्घीयतालाई सार्वजनिक अर्थशास्त्र (Public Economics) को दायराबाट पनि विश्लेषण गर्ने गरिन्छ। सार्वजनिक अर्थशास्त्रले सरकारको नीतिले अर्थतन्त्रलाई के कस्तो असर गर्दछ र नागरिकको अधिकतम कल्याणका लागि के कस्तो नीति तथा कार्यक्रम आवश्यक हुन्छ भन्ने विषयको अध्ययन गर्छ। सरकारी क्रियाकलापले अर्थतन्त्रलाई के कस्तो प्रभाव पारेको छ, भनी अध्ययन गर्दा सरकारको हरेक आर्थिक गतिविधिको लेखाजोखा गरिन्छ र यसको आधारमा उक्त गतिविधिलाई त्याग्ने वा निरन्तरता दिने वा यसको पुनःसंरचना गर्ने भन्ने विषयको निक्यौल गरिन्छ। सार्वजनिक अर्थशास्त्रको मुख्य उद्देश्य भनेको आम नागरिकको अधिकतम कल्याण हुने गरी आर्थिक साधन स्रोतको उपयोग वा यसलाई निर्देशित गर्नु हो। सरकारले कर, खबीमा लगायत सार्वजनिक वस्तुको प्रवाह आदिको माध्यमबाट वस्तु वा सेवाको मूल्य (Price) मा हस्तक्षेप गरेर तथा नियमनको माध्यमबाट अर्थतन्त्रलाई प्रभावित गर्दछ।

वित्तीय सङ्घीयताको व्यवस्थापन गर्दा यसका चारवटा आधारस्तम्भलाई मजबुत बनाउनु पर्दछ। आधारस्तम्भ अन्तर्गत विभिन्न तहहरूबीच (१) कार्य जिम्मेवारीको बाँडफाँड (२) राजस्व अधिकारको बाँडफाँड (३) वित्तीय हस्तान्तरणको व्यवस्थापन र (४) सार्वजनिक ऋणको उपयोग तथा नियमन पर्ने गर्दछन्। कार्य-जिम्मेवारीको बाँडफाँडमा कुन काम कुन तहको सरकारले गर्ने र सोका लागि आवश्यक खर्चको जिम्मेवारी कसले लिने भन्ने विषय पर्ने गर्दछ। राजस्व अधिकारको बाँडफाँडमा राजस्व स्रोतको आधार तय गर्ने, राजस्व स्रोतको दर निर्धारण गर्ने, राजस्व उठाउने, उठेको राजस्व खर्च गर्ने, खर्च भएर बाँकी भएको राजस्व जम्मा गरी अर्को आर्थिक वर्षलाई बचत गर्ने जस्ता अधिकार क्षेत्रहरू तहगत सरकारका बीच के कसरी बाँडफाँड गर्ने भन्ने विषय पर्ने गर्दछ।

राजस्व अधिकारमा कर र गैरकर राजस्व दुवै पर्ने गर्दछन्। यसमा साभा अधिकारको करको बाँडफाँडको विषय समेत समेटिने गर्दछ। कामको बाँडफाँडले तल्ला तहका सरकारको खर्चको दायित्व सिर्जना गर्दछ। तल्ला तहको खर्च आवश्यकताको सबै अंश राजस्व अधिकारबाट पूरा हुन सक्दैन र यसबाट वित्तीय असमानता (Fiscal Imbalance) सिर्जना हुन पुग्दछ। आर्थिक साधन स्रोत सबै स्थानमा समान वितरण नहुने हुनाले फरक फरक आर्थिक क्षमताका कारण तल्ला तहका सरकारले प्रदान गर्ने न्यूनतम सेवाको परिमाण र गुणस्तर फरक पर्न जान्छ। यसरी सिर्जना हुने वित्तीय असमानता घटाउन माथिल्लो तहको सरकारबाट तल्लो तहको सरकारमा वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने गरिन्छ। सङ्घीय संरचनामा प्राविधिक तथा व्यावहारिक कारणले खर्च जिम्मेवारीको तुलनामा राजस्व परिचालनको अधिकार तल्लो तहका सरकारमा कम जाने गर्दछ। कतिपय करका अधिकारहरूले बजारको गतिविधिलाई समेत असर गर्ने र मुलुकभरि फरक फरक कर व्यवहारका कारण बजारको प्रतिक्रिया (Market Response) स्थान विशेषमा फरक पर्न गई समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व मात्र होइन, निजी लगानीको उत्पादकत्वमा समेत असर पर्न सक्छ। बजारको स्थायित्वका लागि समेत करहरू उठाउने अधिकार केन्द्रमा राखी वित्तीय हस्तान्तरणको माध्यमबाट तल पठाउने गरिन्छ। सरकारले आफ्नो खर्च आवश्यकता आफ्नो आयबाट पूरा गर्न घाटा बजेट व्यवस्था गर्ने गर्दछ, जसका लागि आन्तरिक तथा बाह्य ऋणको परिचालन गर्ने गरिन्छ। यसरी हालका दिनमा तीन तहका सरकारहरूबीच स्रोत साधनको बाँडफाँड मार्फत शासकीय अभ्यास हुँदै आएको छ।

२. नेपालमा बीमा क्षेत्र :

२.१ नेपालमा बीमाको इतिहास

बीमा क्षेत्रको इतिहासलाई नियाल्दा बीमा लिच्छिवीकालदेखि नै प्रचलनमा रहेको पाइन्छ। प्राचिन बीमाको एउटा उत्तम अभ्यास नेवारी समाजमा रहेको गुठी परम्परामा देख्न सकिन्छ। नेपाल एकीकरण पश्चात् सार्वजनिक सम्पत्ति वा सर्वसाधारणको सम्पत्ति क्षति भएको खण्डमा त्यस्तो क्षतिको अवस्था हेरी राज्यको तर्फबाट कुमारी चोक अड्डाले क्षतिपूर्ति बहन गर्ने गर्दथ्यो। वि.सं. १९९४ सालमा नेपाल बैङ्क लिमिटेडको स्थापना भएपछि पनि सबै प्रकारका बीमा भारतीय बीमा कम्पनीहरू मार्फत नै गर्ने गरिन्थ्यो। बैकिङ्ग प्रणालीमा आयात निर्यात हुने सामान तथा धितो राखेको वस्तुको सुरक्षा गर्नका लागि बीमा गर्नु अपरिहार्य थियो र त्यस्तो बीमाका लागि भारतीय बीमा कम्पनीहरूको भर पर्नुपर्ने अवस्था रहेको थियो। त्यसैले नेपालमा नै बीमा कम्पनीको आवश्यकता महशूस गरी वि.सं. २००४ सालमा नेपाल बैङ्क लिमिटेडको अग्रसरता र स्वामित्वमा पहिलो बीमा कम्पनीको रूपमा नेपाल माल चलानी तथा बीमा कम्पनीको स्थापना भयो। कम्पनी मार्फत नेपाली वस्तुहरूको बीमा नेपालमा नै गर्न चाहनेहरूका लागि बाटो खुल्ला भयो।

बीमाको महत्व र आवश्यकता बढ्दै जाँदा नेपाल सरकारले राज्यको आफ्नै बीमा कम्पनी आवश्यक भएको महसुस गरी वि.सं. २०२४ सालमा राष्ट्रिय बीमा संस्थान प्रा. लि. को स्थापना भयो। सो कम्पनीलाई वि.सं. २०२५ सालमा राष्ट्रिय बीमा संस्थान ऐन, २०२५ जारी गरी सरकारी कम्पनीका रूपमा राष्ट्रिय बीमा संस्थानमा परिवर्तन गरियो। निर्जीवन बीमा व्यवसाय मात्र गर्दै आएको यस कम्पनीले वि.सं. २०२९ सालबाट जीवन बीमा व्यवसाय पनि प्रारम्भ गर्यो। वि.सं. २०४४ सालमा नेपालमा पहिलो पटक निजीक्षेत्रको सक्रियतामा विदेशी

लगानीमा संयुक्त लगानीको बीमा कम्पनीको स्थापना भयो । जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने उद्देश्यका साथ उक्त नेशनल लाइफ एण्ड जनरल इन्स्योरेन्स कम्पनी लिमिटेडको स्थापना भएको थियो । हाल यो कम्पनी जीवन तथा निर्जीवन बीमा व्यवसाय गर्ने अलग अलग (दुई) कम्पनीमा विभाजन भै सकेको छ । वि.सं. २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तन पश्चात बनेको सरकारले उदार अर्थनीति अवलम्बन गर्यो । जसअनुरूप सार्वजनिक उद्यमहरू निजीकरण गर्ने क्रमसगै निजीक्षेत्रलाई अन्य उद्योग जस्तै बीमा उद्योगमा आकर्षित गर्ने नीति सरकारले लियो । तत्पश्चात नेपालमा निजी क्षेत्रको स्वामित्वमा बीमा कम्पनीहरू स्थापना गर्ने हुने लहर नै चल्यो । त्यस अघि पाँचवटा रहेको बीमा कम्पनीको संख्या हाल करिब आठ गुणाले बृद्धि भई ४१ वटा पुगिसकेको छ ।

२.२ बीमा क्षेत्रको वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधान २०७२ अनुसार, तीनवटै शासकीय एकाईहरूबीच राजनीतिक, प्रशासनिक तथा वित्तीय अधिकार प्रयोग गर्ने आधार प्रदान गरेको छ । संविधानको अनुसूची ५ मा बीमा नीतिलाई सङ्घको एकल अधिकार तथा अनुसूची ७ मा बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी विषय सङ्घ र प्रदेशको साझा अधिकारको सूचीमा समावेश गरी बीमा क्षेत्रको सञ्चालन नीति निर्माणको मूल जिम्मेवारी सङ्घीय सरकारको हुने र बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य सङ्घ र प्रदेश सरकारको साझा अधिकारबाट सञ्चालन गर्ने गरी वर्तमान संविधानमा बीमा क्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्न संवैधानिक व्यवस्था गरिएको छ । सरकारको उदार आर्थिक नीतिको योजना अन्तरगत निजीक्षेत्र समेतका थुप्रै बीमा कम्पनीहरू स्थापना भएको हुनाले सशक्त बीमा नियमनकारी निकायको आवश्यकता महशूस गरी बीमा ऐन, २०४९ जारी गरी सोही ऐन अन्तर्गत वि. सं. २०४९ सालदेखि बीमा समितिलाई एउटा स्वायत्त नियमनकारी निकायका रूपमा स्थापना गरियो । समितिले बीमा क्षेत्रलाई व्यवस्थित तथा नियमित बनाउनका लागि बीमा ऐन, २०४९ तथा बीमा नियमावली, २०४९ को परिधीभिन्न आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्दै आएको छ । बीमा ऐन, २०४९ अनुसार बीमा समितिको काम कर्तव्य अधिकार अन्तर्गत बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, नियमित, विकसित तथा नियन्त्रित गर्नका लागि नीति निर्माण गर्न नेपाल सरकारलाई सुझाव प्रदान गर्ने, बीमक तथा बीमा अभिकर्ता,सभ्यर वा दलालको दर्ता नवीकरण गर्ने तथा दर्ता खारेज गर्ने गराउने, बीमक तथा बीमितबीच वाद बिवादमा मध्यस्थता गर्ने, आवश्यक निर्देशन दिने र बीमितको हित रक्षा गर्ने कार्य हुँदै आएको छ । बीमा क्षेत्रलाई व्यवस्थित बनाउन बीमा समितिद्वारा बीमा व्यवसाय सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्न आवश्यक निर्देशिका र मार्गदर्शन बनाई लागु गरेको छ ।

चालु पन्ध्रौं योजना आ.व. ०७६/०७७ देखि ०८०/०८१ सम्म बीमा क्षेत्रको सुदृढ र विस्तारित बीमा सेवाबाट जोखिम न्यूनीकरण मार्फत उत्थानशील समाज र अर्थतन्त्र निर्माणको दिर्घकालिन सोच तथा अन्तराष्ट्रिय प्रचलन र अभ्यास अनुरूप बीमा सेवाको विकास एवम् विस्तार गरी आर्थिक, प्राकृतिक, सामाजिक एवम् अन्य कारणबाट उत्पन्न हुने जोखिमलाई बीमाको दायरामा ल्याई वित्तीय जोखिम न्यूनीकरण गर्ने लक्ष्य र बीमा क्षेत्रलाई प्रभावकारी तथा दिगो बनाई दुर्गम तथा न्यून आय भएका वर्ग लगायत समाजका सबै तह र कारोबारमा बीमा सेवाको पहुँच पुराउने उद्देश्य रहेको छ ।

हाल नेपालमा १९ वटा जीवन बीमा कम्पनी २० वटा निर्जीवन बीमा कम्पनी र २ वटा पुनर्बीमा

कम्पनी स्थापना भई बीमा व्यावसाय सञ्चालन गर्दै आएका छन । नेपालमा औपचारिक बीमाको सुरुवात भएको लामो समय गुज्रिए पनि बीमा क्षेत्र उत्साहजनकरूपमा अगाडि बढ्न सकेको छैन । आ.व. २०७८/२०७९ को फागुनसम्ममा बीमाको पहुँच लगभग ३५ प्रतिशत पुगेको देखिए तापनि अभै अपेक्षित सफलता हासिल गर्न सकेको छैन । देशले सङ्घीय शासन व्यवस्था अवलम्बन गरे पश्चात् तीनवटै शासकीय एकाईहरू बीच राजनीतिक, प्रशासनिक तथा वित्तीय अधिकार बाँडफाँडसँगै जोखिम समेत तल्ला तहहरूमा ट्रान्सफर भएको अवस्था विद्यमान छ । पछिल्लो समय बीमा समितिले प्रदेश सरकारसँग बीमा समिति, स्थानीय तहसँग बीमा समिति र विद्यालयहरूमा समेत बीमा साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गरी बीमाको दायरा विस्तारमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको देखिन्छ । बीमा क्षेत्रबाट राज्यलाई मुख्यतया मूल्य अभिवृद्धि कर, संस्थागत कर र आय करको माध्यमबाट राजश्वमा योगदान गर्नुका साथै प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष माध्यमबाट रोजगारीमा समेत उल्लेखनीय योगदान पुगेको छ । बीमा व्यवसायको विस्तारका लागि जीवन बीमा, निर्जीवन बीमा तथा पुनर्बीमासँगै कृषि तथा पशुपन्छी बीमा, लघु बीमा र स्वास्थ्य बीमा जस्ता नयाँ नयाँ क्षेत्रमा समेत बीमाको पहुँच र चेतना बढाउन सकेको खण्डमा ग्रामीण अर्थतन्त्रको विकासमा थप टेवा पुग्ने देखिन्छ ।

२.३ बीमा क्षेत्रका समस्या तथा चुनौती

प्राकृतिक र मानव सिर्जित जोखिमबाट मानव जीवन, व्यवसाय, सम्पत्ति र दायित्वको रक्षावरण गरी वित्तीय सुरक्षा प्रदान गर्न बीमा क्षेत्रले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । चालू आवधिक योजना तथा सरकारको वार्षिक कार्यक्रमले बीमा क्षेत्रको पहुँच विस्तार गर्ने नीतिका साथै पशु तथा बाली बीमा, सहूलियतपूर्ण कर्जा बीमा र स्वास्थ्य बीमामा सरकारबाट अनुदानको व्यवस्था, बीमा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि मार्फत अर्थतन्त्रमा बीमा क्षेत्रको योगदान वृद्धि गर्ने लक्ष्य लिएकोमा नियामक निकायको नियमनकारी क्षमता विस्तार, सेवाको गुणस्तर अभिवृद्धि, बीमाको दायरा विस्तार, बीमा साक्षरता लगायत देहाय अनुसारका समस्या तथा चुनौती विद्यमान रहेका छन् ।

- सङ्घीय संरचना अनुरूप नियमनकारी निकायको पुनर्संरचना गरी थप विस्तार गर्नु ,
- तीनवटै शासकीय एकाईहरूबीच प्रभावकारी समन्वय कायम गर्नु ,
- बीमाको दायरा विस्तार गर्दै दुर्गम क्षेत्र, विपन्न परिवार र सबै क्षेत्रसम्म बीमाको पहुँच पुऱ्याउनु,
- स्वास्थ्य बीमा, लघु बीमा, कृषि बीमा र सहूलियतपूर्ण कर्जा बीमाको विस्तार गर्नु,
- सरल र शीघ्र दाबी भुक्तानी प्रणालीको तीव्र विस्तार गर्नु,
- बीमा जालसाजी नियन्त्रण गर्न संरचनागत व्यवस्था गर्नु र बीमा सम्बन्धी जानकारी सर्वसाधारण नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु,
- सम्पत्ति शुद्धिकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी नियन्त्रण गर्नु ,
- सर्वसाधारण नागरिकलाई बीमाप्रति विश्वस्त बनाउनु ,

- बीमा क्षेत्रमा काम गर्ने दक्ष जनशक्ति तयार गर्नु ,
- बीमा कोषमा सङ्कलित रकमलाई देशको पूर्वाधार विकासमा परिचालन गर्नु,
- नियमनकारी निकायको निर्देशन पालना नगर्ने तथा समयमा लेखापरीक्षण गरी वित्तीय सुशासन कायम नगर्नेमाथि आवश्यक कारवाही गर्ने,
- बीमा साक्षरता मार्फत बीमाको महत्व प्रकाश पार्नु ,
- सूचना प्रविधिको माध्यमबाट दावी भुक्तानी ,अभिलेखाङ्कन तथा सम्पूर्ण बीमा प्रशासनलाई व्यवस्थित गर्नु,
- बीमा कम्पनीहरूलाई एक आपसमा मर्जर गर्ने तथा पूँजी वृद्धिको माध्यमबाट चुक्ता पूँजी वृद्धि गर्नु,
- कोरोना बीमाको दावी भुक्तानी प्रक्रियालाई यथोचित व्यवस्थापन गर्नु जस्ता समस्या तथा चुनौती थपिएका छन् ।

२.४ बीमा क्षेत्रको अवको बाटो :

बीमा क्षेत्रलाई प्रभावकारी र दिगो बनाई दुर्गम तथा न्यून आय भएका वर्ग लगायत समाजका सबै तह र कारोबारमा बीमा सेवाको पहुँच पुराउन राज्यका तीनवटै शासकिय इकाईहरूबीच प्रभावकारी समन्वय कायम गरी सरोकारवाला सबै पक्षको हित हुने गरी बीमा क्षेत्रको विकास गरिनु पर्दछ । समस्या तथा चुनौतीको यथोचित व्यवस्थापन गर्न नियामक निकाय बीमा समितिले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । आम नागरिकको जीवन, सम्पत्ति तथा दायित्वको आर्थिक सुरक्षालाई विश्वासिलो बनाउन बीमा समिति लगायत सरोकारवाला सबैले दृढ संकल्पका साथ अघि बढ्नुका साथै गरिब र न्यून आय भएका वर्गमा पहुँच वृद्धि गर्न थप पहल एवं नीतिगत व्यवस्था गर्ने तर्फ ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ । जोखिम व्यवस्थापन गर्ने आधुनिक वित्तीय औजारका रूपमा रहेको बीमा व्यवसायको महत्व दिन प्रतिदिन बढ्दै गइरहेको छ । यस सन्दर्भमा बीमा क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको विकास, प्रविधिको प्रयोग, नागरिकको आवश्यकता अनुसारको बीमालेख तथा बीमामा आम नागरिकको पहुँच वृद्धि गर्नका लागि उपयुक्त वितरण प्रणालीको विकास गर्दै दावी भुक्तानी प्रक्रियालाई सरल र सहज बनाउन तथा बीमाप्रति नागरिकको विश्वास बढाउनेतर्फ सम्बन्धित निकायको ध्यान जानु पर्दछ ।

नेपालमा कृषिक्षेत्रको अवस्था र कृषि बीमा : समस्या र समाधान

विष्णुप्रसाद खनाल

सहायक (क),

राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेड

विकासोन्मुख तथा विकासशील देशमा अर्थतन्त्रको प्रमुख मेरूदण्ड कृषिलाई मानिन्छ। हाम्रो देश नेपालमा पनि कृषि क्षेत्रलाई अर्थतन्त्रको मेरूदण्डका रूपमा लिइएको छ। कृषिलाई कुनै पनि देशको अर्थतन्त्रको ऐना मानिन्छ।

नेपाल भौगोलिक र सामाजिकरूपमा विविधता भएको मुलुक हो। सानो देश भएर पनि यहाँ संसारका प्रायः सबै ठाउँमा पाइने हावापानी पाइन्छ। भौगोलिक रूपमा हिमाल, पहाड र तराई मिलेर बनेको यो देश कृषि उत्पादनका लागि महत्वपूर्ण मानिन्छ। कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २७.७ प्रतिशत रहेको छ। देशको कूल जनसङ्ख्याको ६०.४ प्रतिशत आवद्ध रहेको कृषिक्षेत्र आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने मुख्य क्षेत्र हो। सरकारले उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्न, कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारी र आम्दानी वृद्धि गर्न, व्यवसायीकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास गरी कृषिक्षेत्रको व्यापार सन्तुलन गर्न, प्रतिस्पर्धी, जलवायु अनुकूल र आत्मनिर्भर एवम् निर्यातमुखी उद्योगको रूपमा कृषिक्षेत्रलाई रूपान्तरण गर्दै समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न जोड दिँदै आएको छ। पन्ध्रौं योजनाले अधिसारका रणनीतिहरू :

- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा सरोकारवालासँगको समन्वय तथा सहकार्यमा कृषि उत्पादन र उत पादकत्व वृद्धि गर्ने,
- कृषि शिक्षा, अनुसन्धान र प्रसार पद्धतिलाई एकीकृत गर्दै प्रभावकारी बनाउने,
- निजीक्षेत्रको लगानी वृद्धि गर्न नीति तथा संरचनागत सुधार र सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने,
- कृषि पूर्वाधार, बजार सूचना प्रणाली, उद्यमशीलता र गुणस्तर कायम गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने,
- कृषकको प्राविधिक, व्यावसायिक तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धिका साथै अधिकार संरक्षण गरी कृषिलाई नाफामूलक बनाउने।
- तुलनात्मक लाभ एवम् उच्च मूल्यका कृषि उपजको बजारीकरण गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने,
- जलवायु अनुकूलन तथा उत्थानशील प्राङ्गारिक लगायतका कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने आदि।

पन्ध्रौं योजनाले अधिसारेका यी रणनीतिहरूको कार्यान्वयन मार्फत समग्र कृषिक्षेत्रको विकास एवम् विस्तार हुनसक्छ। त्यसका लागि सरकारले किसानमैत्री नीति अवलम्बन गर्नुपर्छ, तब मात्र कृषिक्षेत्रलाई आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र विविधीकरण गरी कृषकको जीवनस्तर उकास्न तथा समग्र देशको अर्थतन्त्रलाई सुधार गर्न सकिन्छ।

नेपालको संविधानले खाद्यसम्बन्धी अधिकारलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूति गरेको छ। यसै तथ्यलाई मध्यनजर गर्दै खाद्यान्न, फलफूल, तरकारी र माछामासु उत्पादनमा आत्मनिर्भरताका लागि कृषिमा नीतिगत, संरचनागत र संस्थागत प्रबन्ध गरिएको छ। देशलाई खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर तुल्याउन र अर्थतन्त्रको विकास गर्न कृषिक्षेत्रमा उल्लेख्य किसिमले लगानी बढाउनु आवश्यक छ।

नेपालमा २६,४१,००० हेक्टर कृषियोग्य जमिन रहेको छ, जसमध्ये १४,७३,००० हेक्टर क्षेत्रफलमा सिँचाइ सुविधा पुगेको छ। कूल कृषियोग्य जमिनको ३३ प्रतिशतमा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा पुगेको छ। कृषि गणना, २०६८ अनुसार, नेपालमा ३८,३१,००० कृषक परिवार रहेका छन्। नेपालको कुल जनसङ्ख्याको करिब ६०.४ प्रतिशत कृषि पेशामा आबद्ध रहेका छन्। नेपालमा उत्पादन हुने प्रमुख खाद्यान्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ, कोदो, जौ र फापर हुन्। नेपालका प्रमुख नगदेबालीहरू उखु, आलु, तेलहन, जुट र मह हुन् भने प्रमुख दलहन बाली मुसुरो, भटमास, मास, अरहर, ग्रासपी, चना, हर्सग्रास रहेका छन्। त्यस्तै, उखु, माछा, चिया, जुट, कफी र कपासलाई प्रमुख औद्योगिक बालीका रूपमा लिइएको छ। प्रमुख मसला बालीहरू कमशः अदुवा, बेसार, लसुन, खुर्सानी र अलैंची रहेका छन्।

कृषि उत्पादकत्व वृद्धि गर्न अपरिहार्य स्रोत, साधन र सामग्रीहरूको उपलब्धता न्यून हुनु, आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरू सिँचाइ, सडक, कृषि बजार, शीतभण्डार, गोदाम घर, चिस्यान केन्द्र तथा विद्युत आदिको अपर्याप्तता मूल समस्याका रूपमा देखिएका छन्। कृषिजन्य उत्पादनमा आशातीत उपलब्धि हासिल गर्न अत्यावश्यक उन्नत नश्ल तथा बीऊको प्रतिस्थापन दरको कमी छ। यसका अतिरिक्त जमिनको खण्डीकरण प्रमुख समस्याका रूपमा रहेको छ। नेपालमा कृषि योग्य जमिनको भू-स्वामित्व सन्तुलन कायम राख्न भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ जारी गरी जग्गाको हदबन्दी कायम गरिएको छ। जस अनुसार तराई/भित्री मध्येसमा १० बिगाहा, काठमाडौं उपात्यकामा २५ रोपनी र पहाडी जिल्लामा ७० रोपनीसम्मको हदबन्दी कायम गरिएको छ।

नेपालमा कृषिक्षेत्रमा भएका सुधारका कार्यक्रमहरू :

- (१) आ.व. २०६३/०६४ देखि एक गाउँ एक उत्पादन कार्यक्रम सञ्चालनमा आएको छ। सुरूमा ३२ जिल्लामा सञ्चालित यो कार्यक्रम आ.व. २०७०/७१ बाट १० जिल्ला थप गरेर ४२ जिल्लामा सञ्चालनमा रहेको छ।
- (२) नेपालमा कृषिक्षेत्रको प्रवर्द्धन गरी खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुन दशवर्षे प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना वि.सं. २०७३ देखि लागू गरिएको छ। यसले नेपालका सात प्रदेश र ७७ वटै जिल्लाहरू समेटेर दुई वर्षमा तरकारी बाली, तीन वर्षभित्र खाद्यान्न बाली र सात वर्षभित्र फलफूलमा आत्मनिर्भर हुन १५००० पकेटहरू, १५०० ब्लकहरू, ३०० जोनहरू र २१ ओटा सुपर जोनहरू स्थापना गर्ने लक्ष्य राखेको छ।

३) राष्ट्रपति सर्वोत्कृष्ट कृषक पुरस्कार र राष्ट्रपति उत्कृष्ट कृषक पुरस्कार जस्ता कृषिक्षेत्रमा लाग्न प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रमहरू ल्याइएको छ ।

पन्ध्रौं योजनामा सरकारले बीमाको पहुँच विस्तार गर्ने नीतिका साथै पशु तथा बाली बीमा, सहूलियतपूर्ण कर्जा बीमा र स्वास्थ्य बीमामा अनुदानको व्यवस्था गरेको छ । वि.स २०७२ सालको विनासकारी भूकम्प पश्चात् बीमा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि हुँदै आएका कारण अर्थतन्त्रमा बीमा क्षेत्रको योगदान कमशः बृद्धि हुँदै गएको छ ।

पन्ध्रौं योजनामा बीमा क्षेत्रमा औलाइएका प्रमुख समस्याहरू .

- बीमाको दायरा साँगुरो हुनु,
- ग्रामीण क्षेत्र, न्यून आय भएका र विपन्न वर्गसम्म बीमाको पहुँच न्यून हुनु,
- सर्वसाधारणहरू बीमा जोखिम न्यूनीकरणका उपायका बारेमा परिचित नहुनु,
- कृषिक्षेत्रलाई अपेक्षितरूपमा समेट्न नसक्नु,
- दावी भुक्तानी प्रणाली अपेक्षितरूपमा विकास हुन नसक्नु आदि ।

योजनाले औल्याएका बीमाक्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरू :

- सङ्घीय संरचना अनुरूप नियमनकारी निकायको सेवा विस्तार गरी आम जनतालाई बीमा सम्बन्धी जानकारी गराउनु,
- बीमामा हुने जालसाजीलाई नियन्त्रण गर्न संरचनात्मक व्यवस्था गर्नु ,
- बीमाको दायरामा विस्तार गर्दै भौगोलिक तथा आर्थिकरूपमा पछिपरेको क्षेत्र तथा वर्गलाई बीमाको पहुँचभित्र ल्याउनु ।

बीमा व्यवसायका प्रमुख चुनौती यिनै हुन् । चालु योजनाले कृषि बीमाको पहुँच १० प्रतिशत कृषकमा पुग्ने अपेक्षा गरेको छ । नियामक निकाय तथा पन्ध्रौं योजनाले अधि सारेका रणनीति तथा कार्यनीतिलाई अनुसरण गरी बीमा व्यवसायको क्षेत्र फराकिलो बनाउनु पर्दछ ।

नेपालमा वि.सं. २०६९ साल माघ १ गतेदेखि औपचारिकरूपमा कृषि तथा पशुपन्छी बीमाको व्यवसाय शुरू भएको छ । बाली तथा पशुपालन बीमा निर्देशन, २०६९ लागू भएपछि यो बीमा सुरु भएको हो । सुरुको वर्षमा रु. २.२६ करोड बीमा शुल्क आर्जन भएकोमा आ.व. ७७/७८ मा रु. १.९० अर्ब बीमाशुल्क आर्जन भएको छ । कूल बीमा बजारमा कृषिबीमाको हिसां १२ प्रतिशत रहेको छ । आकस्मिक आगलागी, बाढी, पहिरो, खडेरी, असिना, रोगकीराबाट क्षतिको न्यूनीकरण गर्न बीमा गर्नु आवश्यक छ । कृषिक्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्न कृषिलाई आधुनिकीकरण, विविधीकरण र व्यवसायिकीकरण गरी समग्र अर्थतन्त्रलाई सुदृढ पार्न बीमा क्षेत्रको विकास हुनु अपरिहार्य छ ।

कृषिक्षेत्रको विकास गर्न सबैभन्दा पहिला कृषि पेशा अपनाएका किसानहरूलाई सबल र सक्षम बनाउनु आवश्यक छ। किसान बलिया भए कृषिक्षेत्र बलियो हुन्छ। नेपाल सरकारले कृषिक्षेत्रलाई बलियो बनाई देशलाई आत्मनिर्भर बनाउन कृषि नीति तथा विभिन्न कार्यक्रम मार्फत कृषिक्षेत्रको विकास गर्न खोजेको छ। जस्तो, सहूलियत ऋणको व्यवस्था, मल तथा बीऊ विजनमा अनुदान, बीमाशुल्कमा अनुदानको व्यवस्था आदि।

राज्यले कृषिक्षेत्रमा गरेको लगानी हाल खासै उपलब्धीपूर्ण हुन सकेको देखिँदैन। राज्यले कृषिक्षेत्रलाई संरक्षण गर्न, कृषिक्षेत्रमा रोजगारी सिर्जना गर्न, कृषिजन्य वस्तुहरूको आयातलाई निरूत्साहान गर्न, देशभित्रका किसानहरूबाट उत्पादन बृद्धि गर्न र कृषिजन्य उपजहरूमा हुने सम्भावित हानी नोक्सानीबाट किसानहरूलाई राहत दिन कृषि बीमा कार्यक्रम संचालन गरे पनि यसको पहुँच सबै क्षेत्रमा पुग्न सकेको छैन।

कृषि बीमा कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी, व्यवस्थित र पहुँचयोग्य बनाउन नेपालको बीमा नियमनकारी निकाय 'बीमा समिति' ले देशका सबै जिल्ला समेट्ने गरी सबै निर्जीवन बीमा कम्पनीहरूलाई जिल्ला तोकरी कृषि बीमा गर्न जिम्मेवारी दिएको छ। सरकारले कृषि बीमा गर्दा लाग्ने बीमा शुल्कमा हाल ८० प्रतिशत अनुदानको व्यवस्था गरेको छ। बाँकी २० प्रतिशत रकममा पनि प्रायः स्थानीय सरकारले त्यसको ५० देखि १०० प्रतिशत अनुदान दिई किसानलाई राहत दिन खोजेका छन्। तापनि कृषि बीमा अरू बीमा जस्तो लक्षित बर्गमा पुग्न सकेको छैन। दूरदराजमा भएका किसानहरूले कृषि बीमाबाट कतिको लाभ लिन सके ? उनीहरूको पहुँच पुग्यो पुगेन ? भन्ने बारेमा सबै जानकार हुनु आवश्यक छ। बीमा कम्पनीहरू बढी नाफामुखी हुनु, कृषि बीमालाई कम्पनीले व्यापार नसोच्नु, दक्ष कृषि प्राविधिकहरूको अभाव हुनु, किसानहरूलाई प्राविधिकहरूले प्रभावमा पार्न खोज्नु र स्थानीय सरकार बीमामैत्री हुन नसक्नु लगायतका कारणले कृषि बीमा लक्षित बर्गसम्म पुग्न नसकेको भन्न सकिन्छ।

नेपाल भौगोलिकरूपमा विविधता भएको मुलुक भएकाले यहाँको हावापानीमा पनि विविधता छ। यही विविधता भएका कारण यहाँ भौगोलिक क्षेत्र अनुसार विभिन्न अन्नबाली तथा फलफूल उत्पादन हुन्छ। कृषि बीमा अन्तर्गत हुने बाली तथा फलफूल बीमाले अन्नबाली तथा फलफूलमा हुने हानी नोक्सानीको जोखिम कम गर्दछ।

बाली बीमा गर्दा तराईमा कम्तीमा एक कठ्ठा र पहाडमा आठ आना वा आधा रोपनी जमिन चाहिन्छ। बीमा गर्दा लाग्ने बीमा शुल्कमा सम्पूर्ण पशुपन्छि र बालीहरूको कूल बीमाङ्क रकमको पाँच प्रतिशत बीमा शुल्क लाग्छ। तर एक वर्षभन्दा कम समयमा उत्पादन हुने पन्छीका हकमा प्रति समूह (ब्याच) बीमाङ्कको १.२५ प्रतिशत बीमा शुल्क लाग्दछ। बाली तथा फलफूल बीमामा पनि किसानहरूको पहुँच पुग्न सकेको देखिँदैन। प्रायः किसानहरूलाई यस बीमाका बारेमा जानकारी नै नभएको अवस्था छ। कृषि बीमा गर्ने प्रक्रिया, बीमाको मूल्याङ्कन गर्ने प्रक्रिया र बीमाको दावी भुक्तानी प्रक्रिया अलि जटिल र भ्रन्कटिलो छ। त्यसले गर्दा पनि कृषि बीमाको पहुँच बढ्न सकेको देखिँदैन। बाली बीमामा बीमाङ्क रकम गणना गर्दा उत्पादन लागत तथा उत्पादन मूल्यमा बीमा गर्ने गरिन्छ। तरकारी खेती, धान खेती, फलफूल खेती, च्याऊ खेती र मौरीपालन आदिमा उत्पादन लागतको आधारमा बीमा गरिन्छ भने अदुवा, बेसार, चिया, कफी आदि उत्पादन मूल्यमा बीमा हुने बाली हुन्। तर माछापालन, ड्रागन फल, कीवी फललाई उत्पादन र लागत दुबैबाट बीमा गर्न सकिन्छ। बाली बीमालाई हावापानी अनुसार बीऊको गुणस्तर, बालीमा लाग्ने रोग आदिले प्रभाव पारेको देखिन्छ। बजारमा

गुणस्तीरय बीऊविजन नपाइनु, खुला सिमानाका कारण कमसल बीऊविजन भित्रिनु आदिले पनि कृषि बीमालाई प्रभाव पारेको छ ।

बालीनाली वा पशुधन हराएको वा चोरी भएको अवस्थामा दाबी गर्ने, भुट्टा विवरण उपलब्ध गराउने, क्षमताभन्दा बढी खेती लगाउने वा पालन गर्ने गर्दा दाबी प्रक्रियामा असर पर्ने हुँदा बीमक र बीमितबीचको विश्वास हराउँदै गएको छ । बीमा गर्दा परम् सद्विश्वासको सिद्धान्तको पालना गर्नु पर्दछ । फलफूल बीमालेखहरूमा हाल बीमा समितिले ड्रगन फल बीमालेख र किबी फल बीमालेख बजारमा ल्याएको छ । यी दुवै फल नेपालका लागि नौलो फलफूल हुन् । ड्रगन र किबीफल जस्तै नेपालमा खेती गरिने अर्को फल चिकु हो । यसलाई सफोटा (सैपोडिला) फल पनि भनिन्छ । भिटामिन बी, सी, ई, क्याल्सियम, म्याग्नेसियम र पोट्यासियमको मात्रा भरपुर मात्रामा पाइने यो फललाई क्यान्सर रोगमा पनि फलदायी मानिन्छ । एउटै बोटबाट बर्षेनी फल फलिरहने यसको हालका दिनमा व्यवसायिक खेती गर्न थालिएको छ । बजारमा रू. ४०० देखि रू. ६०० प्रति किलो पर्ने यो फलको खेती गर्न किसानहरू उत्साहित हुँदैआएका छन् । खासगरी तराई तथा भित्री मधेशमा यसको खेती गर्ने गरेको पाइन्छ । यसको खेतीको रक्षावरण गर्न बीमा समितिले ड्रगन फल र कीबी फलको बीमालेख जस्तै यो फलको पनि बीमालेख ल्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

बीमा बजारमा कृषि बीमालाई सुरक्षित र भरपर्दो बनाउनका लागि सबै स्थानीय तहलाई बीमामैत्री बनाउनुपर्दछ । बीमा कम्पनीहरूले पनि आ-आफ्नो क्षेत्रमा बीमा सम्बन्धी गोष्ठी, सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने, बीमाका प्रकार, तरिका एवम् प्रक्रियाहरूका बारेमा जानकारी गराउँदा कृषि बीमासँगै बीमा बजार अभै विस्तार हुने देखिन्छ । नेपाल बीमा नियमनकारी निकाय 'बीमा समिति' ले पनि बीमा कम्पनीहरूसँग समन्वय गरेर कृषि बीमाको विस्तारको लागि किसानहरूद्वारा संचालित कृषक समूह, सहकारी, र उपभोक्ता समूहहरू आदिमा कृषि बीमा कार्यक्रम अन्तर्गत अन्तरक्रिया एवम् गोष्ठीहरू संचालन गर्नु उपयुक्त हुन्छ । कृषि बीमा गर्नु भनेको सरकार र बैङ्कबाट अनुदान तथा ऋण लिनु हो भन्ने जुन भ्रम छ, त्यस्तो भ्रम हटाई बीमालाई अनिवार्य विषय बनाउनु पर्दछ र कृषि बीमाले भवितव्यमा राहत दिन्छ, भन्ने कुराको जानकारी गराउनु पर्दछ ।

कृषि बीमालाई अभि प्रभावकारी बनाउन किसानहरूलाई दिगोरूपमा पेशामा स्थापित गर्न सरकार तथा बीमा समितिले समग्र किसान बीमा कार्यक्रमको नीति बनाई सञ्चालन गर्नु पर्दछ । यसो गर्दा यसको प्रभावकारिता थप बृद्धि हुने देखिन्छ । कृषि बीमा कार्यक्रमले गोठ वा खेतदेखि उत्पादन भएका कृषि उपजहरू, उपभोक्तासम्म पुग्दा प्रयोग हुने किसानका सम्पूर्ण औजार तथा साधनहरूको पनि अनुदान मार्फत बीमा गर्दा बीमाको पहुँचमा पनि वृद्धि हुने र किसानलाई पनि राहत उपलब्ध भई दिगोरूपमा कृषकहरू कृषि पेशामा स्थापित हुने सम्भावना हुन्छ ।

नेपाल सरकारले सरकारी सवारी साधनहरूको बीमा गर्दा बीमा शुल्कमा छूटको व्यवस्था गरेको छ तर किसानका कृषि उपजहरू ओसारपसार गर्ने सवारीसाधन, किसानको गोठ, किसानको आवास आदिमा कुनै किसिमको सहूलियत दिन सकेको छैन । देशका अधिकांश जनता कृषिमा आधारित भएकाले सरकारले किसानका हरेक सम्पत्तिको बीमामा अनुदानको व्यवस्था गर्नु पर्दछ, जसले गर्दा निर्जीवन बीमाको पहुँचमा बृद्धि हुन्छ । किसानहरूको समूहबाट संचालित कृषि उपजहरू बिक्री हुने बजारहरू, किसानहरूद्वारा संचालित सहकारी पसलहरू, शीतघर आदिको बीमा गर्दा पनि बीमाशुल्कमा छूटको व्यवस्था गरिदिनु पर्दछ । यसबाट पनि बीमा

बजारको विकास एवम् विस्तारमा थप सहयोग पुग्दछ ।

बीमा समितिले कृषि बीमालाई अभ्र प्रभावकारी बनाउन उपयुक्त नीति बनाई पशुधनको बीमा गर्दा प्रयोग हुने ट्यागमा एकरूपता ल्याउनु पर्दछ । यसो भयो भने बीमितले एउटै ट्यागले रोजेको कम्पनीमा बीमा गर्न सक्दछ । फलस्वरूप बीमा कम्पनीहरूको खर्चमा मितव्ययिता आउनुका साथै किसानलाई पनि सरल र सहज हुन्छ ।

बीमितले बीमाका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुसरण नगर्दा बीमामा कहिलेकाँही समस्याहरू पनि आउने गरेका छन् । जस्तो, बीमितले पशुहरूले दूध दिन छाडेमा त्यस्ता पशुहरूलाई छाडा छाड्ने गर्दा सडक दुर्घटना हुने र त्यस्तो दुर्घटनाको जोखिम बहन पनि बीमा कम्पनीहरूले गर्ने हुँदा कम्पनीहरूलाई दोहोरो दावीपनि सक्छ । यस्तो अवस्थामा त्यस्ता पशुधनको दावीमाथि कडा कदम चाल्नु पर्छ । कृषि बीमामा एक दुई किसानले फर्जी दावी गर्नाले कतिपय समयमा कृषि बीमा कै बदनाम भएको छ । खास किसानहरूलाई यस बारेमा त्यति जानकारी नै छैन भने केही टाठाबाठाहरूले सरकारबाट पनि सुविधा लिने र बीमाको सुविधा पनि लिने गरेको देखिन्छ । यी र यस्तै कारणले गर्दा मोटर बीमा, सम्पत्ति बीमा, इन्जिनियरिङ बीमा आदि गर्न बीमकहरू बीमितको घर घर पुग्ने तर कृषि बीमा गर्न भने बीमितहरू कम्पनीहरू चाहार्दै हिँड्नु पर्ने अवस्था छ, यो अवस्थाको अन्त्य हुनु जरूरी छ ।

सरकारले पनि उपयुक्त पूर्वाधारहरूको विकास गरी बीमाको क्षेत्रलाई फराकिलो बनाउन सबै स्थानीय निकायहरूमा बीमा कम्पनीहरूलाई आफ्नो शाखा तथा उपशाखा खोल्न प्रेरित गर्नु पर्दछ । यसो हुँदा कृषि बीमाको पहुँचमा बृद्धि हुन्छ । बीमाको पहुँच बृद्धिले समग्र कृषिको उत्पादन बढाउँछ । साथै, यसले मूलुकलाई आत्मनिर्भर बनाउँछ । आयात प्रतिस्थापन गर्दछ । तसर्थ, यो अहिलेको अपरिहार्य विषय बनेको छ र यसका लागि सरकारको किसानमैत्री नीति व्यवहारमा कार्यान्वयन भएको देखिनु आवश्यक छ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरू

१. नेपाल परिचय, नवौँ संस्करण, २०७८,
२. पन्ध्रौँ योजना,
३. nib.gov.np,
४. rbcl.gov.np,
५. moald.gov.np ।

(लेखक राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेडमा कार्यरत हुनुहुन्छ)

पुनर्बीमाबाट पनि सम्भव छ आर्थिक समृद्धि

मिलन विश्वकर्मा

संवाददाता,

अभियान राष्ट्रिय दैनिक

१. सर्वप्रथम सरकारले यहाँको पुनर्बीमा कम्पनीको क्रेडिट रेटीङ गर्ने मामलामा सहयोग गर्नुपर्छ। अन्तराष्ट्रिय बजारमा पुनर्बीमा व्यवसाय गर्न कम्पनीको रेटीङ महत्वपूर्ण पक्ष हो। राम्रो रेटेट पाएका पुनर्बीमा कम्पनीहरूलाई व्यवसाय खोज्न धेरै दौडधुप गर्ने पर्दैन। बीमा कम्पनीहरू नै रेटेट कम्पनी खोज्दै आउछन्। तसर्थ, यहाँको कम्पनीको रेटीङ गर्ने बिषयमा सरकार नै अगाडि बढ्नुपर्छ।
२. सरकारले थप पुनर्बीमा कम्पनी स्थापना गर्ने बिषयमा पनि पुनर्विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ। यो स्वदेशी बजारमा सिमित भएर गरिने व्यवसाय होइन। नेपाल जति कम्पनी स्थापना गरेपनि अन्तरराष्ट्रिय रुपमा पर्याप्त बजार छ। यदि, अर्थतन्त्रलाई सहयोग पुग्छ भने सरकार थप पुनर्बीमा कम्पनी स्थापना गर्ने बिषयमा पछाडी हट्नु हुदैन, अगाडी बढ्नुपर्छ।
३. समग्रमा नेपाललाई बीमा हब बनाउने गरि रणनीतिक योजना बनाएर सरकार र बीमा समिति अगाडि बढ्न आवश्यक छ।

नेपालको पुनर्बीमा उद्योग (क्षेत्र) लाई शुद्ध पुनर्बीमा व्यवसाय गर्ने उद्योगको रूपमा लिइएको छ। र, त्यो स्वभाविक पनि हो। किनकी, पुनर्बीमा उद्योगले गर्ने काम नै त्यही हो। तर, पुनर्बीमा क्षेत्रलाई त्यसरी मात्र हेर्नु हुदैन। किनकी, पुनर्बीमा उद्योग आफैमा आर्थिक समृद्धिको बलियो आधारशिला पनि हो, यसलाई त्यसरी पनि हेरिनु पर्छ।

त्यो कसरी त ? पुनर्बीमा व्यवसाय एउटै निश्चित मुलुकमा सिमित भएर गरिने व्यवसाय होइन। कुनै एक मुलुकमा स्थापना (दर्ता) भएको कम्पनीले अन्य मुलुकहरू वा अन्तरराष्ट्रिय बजारमा समेत आफ्नो व्यवसाय विस्तार गर्न सक्छन् र आफ्नो मुलुकमा विदेशी मुद्रा भित्र्याउन सक्छन्। यसको व्यवसायीक प्रकृति नै यस्तो हुन्छ।

त्यो अवस्थामा नेपालको पुनर्बीमा क्षेत्रले आफ्नो व्यवसाय विदेशमा विस्तार गरेर विदेशी मुद्रा भित्र्याउन सक्छन् र मुलुकलाई आर्थिक समृद्धिको बाटोमा अगाडि बढाउन सक्छ।

विदेशी मुद्रा मुलुकको अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण सूचक हो । विदेशी मुद्रा सञ्चितका आधारमा सम्बन्धीत मुलुकको अर्थतन्त्रको अवस्था मापन गरिन्छ । वस्तु तथा सेवा आयात गर्न अनिवार्य रूपमा विदेशी मुद्रा चाहिन्छ । त्यो नभएको अवस्थामा अत्यावश्यक वस्तु समेत आयात गर्न सकिदैन । किनकी, नेपाली मुद्राले विदेशी बजारमा चल्ने भनेर मान्यता पाएको छैन । त्यो अवस्थामा विदेशी मुद्रा नभएको अवस्थामा नेपाली अर्थतन्त्र अफठ्यारोमा पर्न सक्छ । साथै, स्वदेशी नोट निष्काशन गर्न, विदेशी ऋण भुक्तानी गर्न, विदेशमा पैसा पठाउन पनि मुद्रा नै अपरिहार्य हुन्छ ।

यसरी विदेशी मुद्राले मुलुकको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । तसर्थ, नेपाल जस्तो मुलुकको लागि विदेशी मुद्राको आम्दानी गर्नु अपरिहार्य छ ।

अहिले नेपालमा विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न विप्रेषण, विदेशी लगानी, निर्यात, पर्यटन, विदेशी ऋण तथा अनुदा(ननै प्रमुख माध्यम हुन् । अब पुनर्बीमालाई पनि विदेशी मुद्रा भित्र्याउने माध्यमको रूपमा विकास गर्नुपर्छ । त्यसको लागि आधारशिला पनि तय भइसकेका छन् । अब यसको माध्यमबाट पनि ठुलो मात्रामा विदेशी मुद्रा भित्र्याउन सकिन्छ ।

पुनर्बीमा भनेको बीमाको पनि बीमा गर्नु हो । बीमा कम्पनीहरु आफुले धारण गरेको जोखिम सबै आफै बहन गर्न सक्दैनन् । बीमाको सिद्धान्तअनुसार सबै जोखिम आफै राख्नु पनि उचित हुदैन । त्योअनुसार बीमा कम्पनीहरुले आफुले बहन गर्न सक्ने जोखिम आफैमा राखेर बाँकीको पुनर्बीमा गर्छन्, त्यसको लागि छुट्टै पुनर्बीमा कम्पनी नै हुन्छ । हाल नेपालमा यस्तो व्यवसाय गर्ने २ वटा पुनर्बीमा कम्पनी सञ्चालनमा आइसकेको छ ।

सरकारको समेत स्वामित्व भएको नेपाल पुनर्बीमा कम्पनी २०१४ र निजी क्षेत्रको हिमालयन रि इन्स्योरेन्स कम्पनी २०२१ देखि सञ्चालनमा आइसकेका छन् । र, उनीहरुले बार्षिक अबौं रुपैयाँ बराबरको पुनर्बीमाशुल्क विदेशी मुलुकबाट लिइरहेका छन् । हाल उक्त कम्पनीहरुले मुलुकमा ५० भन्दा बढी मुलुकमा विस्तार गरिसकेका छन् ।

पुनर्बीमाकै माध्यमबाट नेपालबाट बर्षेनी अबौं रुपैयाँ बाहिरीएको गएको थियो । नेपालमै पुनर्बीमा कम्पनी स्थापना भएपछि त्यसलाई केही नियन्त्रण गर्न त सकिएको छ नै । नेपालमा पुनर्बीमा सेवा सुरु भएको छोटो समयमै यहाँका पुनर्बीमा कम्पनीहरु विदेशबाट अबौं रुपैयाँ बीमाशुल्क भित्र्याएका छन्, जुन बार्षिक रूपमा बढ्दो छ । यो अवस्थामा पुनर्बीमा क्षेत्रलाई अझ बलियो रूपमा अगाडि बढाउन सके, पुनर्बीमा कम्पनीहरु व्यावसायिक विकास त हुन्छ नै, विदेशी मुद्रा भित्र्याएर अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण योगदान समेत गर्न सक्छन् । तसर्थ, पुनर्बीमा क्षेत्रलाई विदेशी मुद्रा भित्र्याउने माध्यमको रूपमा पनि अगाडि बढाउन आवश्यक छ ।

अहिले विदेशी मुद्रा सञ्चिती घट्दो क्रममा भएर नेपालको अर्थतन्त्र अफठ्यारो परिस्थीतिमा छ । विदेशी मुद्रा सञ्चिती कसरी बढाउन सकिन्छ भनेर चौतर्फी रूपमा बहस भइरहेको छ । यो अवस्थामा पुनर्बीमालाई पनि विदेशी मुद्रा भित्र्याउने माध्यमको रूपमा अगाडि बढाउनुपर्छ ।

तर, यो यत्तिकै सम्भव हुदैन। पुनर्बीमालाई त्यो अनुरूप विकास गर्न सरकार, बीमा समिति तथा स्वयम कम्पनीहरूले समेत केही परिवर्तनशिल काम गर्नुपर्छ।

सर्वप्रथम सरकारले यहाँको पुनर्बीमा कम्पनीको क्रेडिट रेटीङ गर्ने मामलामा सहयोग गर्नुपर्छ। अन्तराष्ट्रिय बजारमा पुनर्बीमा व्यवसाय गर्न कम्पनीको रेटीङ महत्वपूर्ण पक्ष हो। राम्रो रेटेड पाएका पुनर्बीमा कम्पनीहरूलाई व्यवसाय खोज्न धेरै दौडधुप गर्ने पर्दैन। बीमा कम्पनीहरू नै रेटेड कम्पनी खोज्दै आउछन्। पुनर्बीमा गर्न बीमा कम्पनीहरूले ए रेटेड कम्पनीहरूलाई मुख्य प्राथमिकतामा राख्छन्। र, नेपालले पनि यो सिद्धान्त अपनाएको छ। तर, नेपालमा सञ्चालित पुनर्बीमा कम्पनी मध्ये नेपाल रि को अभै क्रेडिट रेटीङ हुन सकेको छैन। केही महिनाअघि सञ्चालनमा आएको हिमालयन रि ले क्रेडिट रेटीङ गरिसकेको छ। तर, नेपालले अभै रेटीङ गराइसकेको छैन। त्यो नहुदाँ नेपाल रि ले अभै अन्तराष्ट्रिय बजारबाट क्षमताअनुसारको व्यवसाय ल्याउन सकेको छैन। यदि, त्यो गर्न सकियो र नेपाल रि ले राम्रो रेटीङ पाएमा अन्तराष्ट्रिय बजारबाट थप व्यवसाय ल्याउन सकिन्छ।

नेपाल रि सरकारी स्वामित्वको कम्पनी पनि हो। सरकारी स्वामित्वको कम्पनी भएकै कारण अन्तराष्ट्रिय बजारमा राम्रो छाप छ। अहिले रेटीङ नै नभएको अवस्थामा पनि उक्त कम्पनीले अन्तराष्ट्रिय बजारमा राम्रो व्यवसाय पाइरहेको छ। यो अवस्थामा नेपाल रि को रेटीङ गर्न सकियो र राम्रो ग्रेड पायो भने अन्तराष्ट्रिय बजार नै यस कम्पनीलाई खोज्दै आउछन्। साथै, निजी क्षेत्रको हिमालयन रि को क्रेडिट रेटीङ भइसकेको छ। उसलाई पनि अन्तराष्ट्रिय बजारमा व्यवसाय गर्न सहज छ।

त्यसमाथि नेपालका पुनर्बीमा चुक्तापुँजी लगायतका आधारमा बलियो छन्। यहाँ कम्पनीको न्यूनतम चुक्तापुँजी १० अर्ब हुनुपर्ने व्यवस्था छ, जुन दक्षिण एसियाकै राम्रो भएको बताइन्छ। यसले यहाँका कम्पनीहरूलाई व्यवसाय बढाउन सहयोग पुग्छ।

यस्तै, सरकारले थप पुनर्बीमा कम्पनी स्थापना गर्ने विषयमा पनि पुनर्विचार गर्नुपर्ने देखिन्छ। यो स्वदेशी बजारमा सिमित भएर गरिने व्यवसाय होइन। नेपाल जति कम्पनी स्थापना गरेपनि अन्तराष्ट्रिय रुपमा पर्याप्त बजार छ। यदि, अर्थतन्त्रलाई सहयोग पुग्छ भने सरकार थप पुनर्बीमा कम्पनी स्थापना गर्ने विषयमा पछाडी हट्नु हुदैन, अगाडी बढ्नुपर्छ। अब कम्पनीको संख्या बढाएर पनि व्यवसाय विस्तार गर्न सकिन्छ। किनकी, यसको नेपालमा भन्दा पनि बाहिरी मुलुकमा ठूलो बजार छ। यद्यपि, सरकारले पुनर्बीमाको संख्यात्मक बृद्धि भन्दा गुणात्मक बृद्धिलाई पनि ध्यान नि आवश्यक छ।

यस्तै, समितिले पुनर्बीमा ब्रोकर स्थापना गरेर पुनर्बीमा व्यवसायलाई थप प्रोत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ। समितिले पुनर्बीमा ब्रोकर स्थापना गर्ने भनेर आवश्यक निर्देशिका त जारी गरिसकेको छ। तर, त्यो अभै कार्यान्वयनमा आएको छैन। फलस्वरूप यहाँ कम्पनीहरूलाई पुनर्बीमा सेवा आदान प्रदान गर्न कठिनाई भएको छ। यहाँका कम्पनीलाई व्यवसाय ल्याउन विदेशी पुनर्बीमा ब्रोकर कम्पनीको नै भर गर्नुपरेको अवस्था छ। तसर्थ, समितिले तत्काल पुनर्बीमा ब्रोकर कम्पनीको स्थापना गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढाउन आवश्यक छ। यदि, त्यो गर्न सकेमा ब्रोकर कम्पनीहरूले नै नेपालको पुनर्बीमा सेवा विश्वको कुना कुनामा पुर्याउन सक्छन् र विश्वको कुना कुनामा भएको विदेशी मुद्रा नेपालमा आउछ। र, यहाँको अर्थतन्त्रमा सहयोग पुग्छ। यसका अलावा समितिले पुनर्बीमा कम्पनीको नियमन, सुपरीवेक्षण पनि राम्रोसँग गर्नुपर्ने हुन्छ।

साथै, पुनर्बीमा क्षेत्र लाई बलियो बनाउने विषयमा पनि सरकार र समितिले ध्यान दिनुपर्छ। पुनर्बीमा पनि जोखिम बहन गर्ने व्यवसाय हो। अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रको विभिन्न जोखिम नेपालमा भित्र्याउनु हो। त्यो अवस्थामा अन्तरराष्ट्रिय बजारमा ठुलो क्षतियुक्त घटना भएमा त्यसको असर पुनर्बीमा मार्फत नेपाललाई पनि पर्छ। त्यसमाथि पछिल्लो समय जलवायु परिवर्तनका कारण विश्वभरनै बीमा दावी बढेको छ। फलस्वरूप पुनर्बीमा व्यवसाय पनि प्रभावित भएको छ। त्यो अवस्थामा पुनर्बीमा कम्पनीलाई कुनै पनि स्तरको दावी बेहोर्न हैसियत बनाउन सरकार र समिति लाग्नुपर्छ। विशेषगरि कम्पनीहरूलाई संकलन भन्दा पनि छनोटको व्यवसाय गर्ने स्तरमा पुर्‍याउने गरि सरकारले काम गर्नुपर्छ। यद्यपि, पुनर्बीमा कम्पनीहरूले पनि आफुले लिएको जोखिमको पनि पुनर्बीमा (रेट्रोसेसन) गरेका हुन्छ। त्यसअनुसार यसलाई ठुलो समस्याको लिन हुदैन। समग्रमा नेपाललाई बीमा हब बनाउने गरि रणनीतिक योजना बनाएर सरकार र बीमा समिति अगाडि बढ्न आवश्यक छ।

यस्तै, स्वययम कम्पनीहरूले पनि नयाँ ढंगले काम गर्नुपर्ने हुन सक्छ। पुनर्बीमा कम्पनीको व्यवसायमा अझै पनि नेपाली बजारको हिस्सा बढी छ। साथै, पुनर्बीमा कम्पनीहरू पनि स्वदेशी बजार खोसाखोज गर्न खोजीरहेका छन्। अब भने कुल व्यवसायमा विदेशी व्यवसायको हिस्सा बढाउने गरि कम्पनीहरू अगाडि बढ्नुपर्ने हुन्छ। त्यसको लागि प्रविधिको प्रयोग गर्ने, ब्रोकर सञ्जाल बनाउने, अन्तरराष्ट्रिय बजारमा प्रतिष्ठा बढाउने काम यहाँका पुनर्बीमा कम्पनीहरूले गर्न आवश्यक छ।

नेपालका पुनर्बीमा कम्पनीहरू चुक्तापुँजीको आधारमा दक्षिण एसियामै राम्रो मानिन्छन्। तर, अन्य सुचकहरू भने सामान्य छन्। अब कम्पनीहरू पुनर्बीमा कोष, जगेडा जस्ता अन्य सुचकलाई बलियो बनाउने गरि अगाडि बढ्नुपर्छ। त्यसो गर्न सकियो भने विदेशी पुनर्बीमा कम्पनी यहाँ आर्कषित हुन सक्छन्।

यी यस्ता काम गर्न सकेमा पुनर्बीमा क्षेत्रले आफ्नो व्यवसाय मात्र गर्दैन, अर्थतन्त्रको विकासमा समेत सहयोग पुग्ने गरि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन्। तर, सरोकारवाला निकायहरूले त्यसरी सोचेका छैनन्। तसर्थ, सरकार, बीमा समिति तथा स्वययम कम्पनीहरूले बेलैमा विचार गर्नुपर्छ। समग्रमा नेपाललाई बीमा हब बनाउने गरि उनीहरू अगाडि बढ्न आवश्यक छ।

बीमा क्षेत्रको विकासका लागि पहिलो आवश्यकता : शिक्षा र चेतना

नबिन पोखरेल

संवाददाता,
कर्पोरेट नेपाल

आर्थिक लगायत हरेक क्षेत्रका आ-आफ्नै महत्व हुन्छ। अर्थतन्त्रमा बीमा क्षेत्रको पनि विशेष महत्व छ। कुनै पनि देश कति समृद्ध छ ? भनेर हेर्न त्यो देशका कति जनताले बीमा गरेका छन् ? त्यो हेर्नु पर्दछ। त्यसका आधारमा पनि समृद्धि मापन गरिन्छ। तसर्थ, बीमाको राष्ट्रिय मात्र नभई अन्तर्राष्ट्रिय महत्व पनि छ।

पछिल्लो समय जनतामा बीमाको पहुँच बढ्दो क्रममा छ। बीमाले प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्ध राख्ने गर्छ। बीमा आर्थिक सूचक मात्रै नभएर समाज विकासको सूचक पनि हो। यसले नागरिकको सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति दिन राज्यलाई सहयोग गरेको हुन्छ। यद्यपी नेपालमा सामाजिक सुरक्षाको मुद्दा राजनीतिक एजेण्डामा बढी, कार्यान्वयनमा कम छ। यो कमीलाई मेटाउन पनि बीमा क्षेत्रले आफ्नो भूमिका र दायरा बढाउनु जरूरी छ।

बीमामा दावी भुक्तानीलाई मूल मन्त्रका रूपमा बुझ्न सकिन्छ। एकजना बीमितले बीमाको महत्व त्यति बेला महशूस गर्न सक्छ, जब उसले बीमकबाट प्रतिवद्धता अनुसारको क्षतिपूर्ति एवम् प्रतिफल समयमा सहजरूपमा पाउनसक्छ। बीमाबारे मानिसहरूमा बढेको जागरूकता र नियामकको कडाईले दावी भुक्तानीको विषयमा बीमकहरू विगतको तुलनामा सचेत बन्न खोजेका देखिन्छन्। तर, समस्या भने अझै पनि कायमै छ। सबै समस्यामा बीमक मात्रै समस्याका रूपमा नभएर कतिपयमा बीमित, सभेर्यर लगायतबाट पनि समस्या आउने गरेको छ। बीमा क्षेत्रका समस्यामा कतै न कतै बीमा शिक्षा र चेतनाको कमीले काम गरिरहेको अनुभव हामी सबैले गर्दै आएका छौं। बीमा शिक्षा र चेतना विस्तारमा निजीक्षेत्रका बीमा कम्पनीको भन्दा पनि राज्य पक्षको भूमिका बढी हुनुपर्दछ। यस क्रममा हाल बीमा समितिले प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा बीमासम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू संचालन गरेको पाइन्छ।

पाठ्यक्रममा बीमा शिक्षा राख्न ढिलाई गर्नुपर्ने कारण के ?

सर्वप्रथम, सरकारले बीमाका बारेमा जनतालाई सही जानकारी दिनुपर्छ। अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास हेर्दा पनि त्यही छ। धेरै मुलुकमा हेर्दा त्यहाँका सरकारले बीमालाई अनिवार्य गर्न सहयोग गरिरहेको देखिन्छ। यो राज्यको पहिलो दायित्वमा पर्छ, भन्ने कुरा नेपाल सरकार र सम्बन्धित निकायले अझै पनि महशूस गरेका छैनन्।

बीमा समितिले प्रदेश तथा स्थानीय तहमा बीमा सचेतना कार्यक्रमहरू गर्ने गरेको पाइन्छ। कतिपय बीमा कम्पनीहरूले पनि नवीन शैलीबाट बीमा शिक्षा र चेतनाका कार्यक्रम गर्ने गरेको देखिन्छ। तर बीमा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धिमा यति मात्रै पर्याप्त छैन।

बीमा बीमितको जीउधनको सुरक्षण गर्ने मात्र नभई देशको अर्थतन्त्रमा समेत महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने माध्यम हो। यस क्षेत्रलाई हामीले परम्परागत शैलीको रूपमा हेर्ने र व्यवहारमा ल्याउनेभन्दा पनि अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा आएको सुधारलाई हेरेर आफूलाई अद्यावधिक गर्दै जानु जरूरी छ। बीमा आर्थिक पक्ष मात्रै नभएर सामाजिक सुरक्षा र निजीक्षेत्रको लगानीको सुरक्षासँग जोडिएकाले पनि यो बीमितका लागि दुःखको साथी हो भन्ने गरिन्छ।

जीवन बीमा गर्दा बीमितले लामो समयसम्म साथ पाउने आशा गरेको हुन्छ। यस अर्थ एकपटक बीमा गरेपछि त्यो मानिस लामो समयसम्म बीमासँग आवद्ध हुन्छ। यता निर्जीवन बीमामा भने बीमितले छोटो अवधिका लागि बीमा गराउँदछन्। तर भौतिक क्षति हुँदा त्यसको सुरक्षण बीमाले गर्ने भएको हुँदा बीमित ढुक्क भएका हुन्छन्। यदि बीमितले बीमा गरेका वस्तुको क्षति हुँदा तोकिए अनुसारको बीमा दावी पाएन भने उसमा बीमाप्रति नै वितृष्णा बढेर जान्छ। बीमालेख अनुसारको क्षतिपूर्ति दिन बीमा कम्पनी इमान्दार हुनु जरूरी छ। बीमा समितिले पनि बीमकबाट बीमितलाई बीमालेख अनुसारको क्षतिपूर्ति दिलाउनु पर्दछ। अहिले धेरै मानिसमा बीमा गर्ने कुरा गर्दा उठ्ने प्रश्न नै यही देखिन्छ। बीमा क्षेत्रका यस्ता कमजोरीलाई कम गर्दै लाने र बीमाको महत्व एवम् आवश्यकताबारे विद्यालय तहदेखि नै विद्यार्थीलाई बुझाउँदै लैजान पाठ्यक्रममा नै बीमा शिक्षा राख्नु जरूरी छ।

बीमाको सिद्धान्तले भनेको धेरैजनाबाट रकम जोगाएर क्षतिमा परेकालाई आर्थिक सहायता दिनु हो। बीमा कम्पनीहरूले पनि आफूहरू बीमितको सेवाकै लागि तत्पर रहेको बताउँछन्। तर, बीमाले जहिले पनि सम्झौतामा भएको सुविधामा मात्रै दिन्छ, तर अधिकांश बीमितले बीमा सम्झौता बाहिरका सुविधा पनि पाउने आशा गरेको पाइन्छ। त्यस्तो अवस्था आउन नदिन बीमक तथा बीमकका प्रतिनिधिका रूपमा रहेका अभिकर्ताले बीमा गराउँदा राम्रोसँग बीमाका प्रावधान र शर्तका बारेमा बीमितलाई बुझाउनुपर्छ। बीमितले पनि ती प्रावधान र शर्त बुझेर मात्रै बीमा गर्नुपर्छ। धेरै बीमामा दुवै पक्षबाट जानकारी दिने लिन कुराको अभाव हुने गरेको देखिन्छ।

कतिपय बीमामा गलत नियतले पनि काम गरिरहेको देखिन्छ। यस्तो गलत नियत बीमकको मात्रै होइन बीमितको पनि देखिन्छ। बीमाबाट मोटो रकम असुल्ने नियतले आफ्नै उद्योगमा आफैले आगलागी गरेका समाचार पनि हामीले पढ्ने गरेका छौं। अर्कोतर्फ बीमा दावी भुक्तानी सकेसम्म दिनु नपरोस भनेर बीमितलाई वर्षौंसम्म भुलाउने गरेका समाचार पनि पढेकै छौं। बीमा अभिकर्ताले लोभ लालच देखाएर बीमा गर्ने र बीमा सर्भेयरबाट समयमा क्षतिको मूल्याङ्कन नगराउन नियम विपरित अतिरिक्त रकम बुझाउनु पर्ने, बीमा दावी भुक्तानीको रकम लिने बेलामा बीमा कम्पनीका कर्मचारीहरूले दिने सास्ती, पीडितले दिएको उजुरी फछ्यौटमा हुने ढिलाई जस्ता कुराहरू हाम्रो बीमा क्षेत्रका लागि अवरोधका रूपमा रहँदै आएका छन्। यस्ता खालका प्रवृत्ति न्यून गर्ने सबैभन्दा उत्तम उपाय भनेको सम्बद्ध सबैको नियत राम्रो हुनु हो।

तर, अहिले सूचना प्रविधिको युगमा बीमाक्षेत्र प्रवेश गरिसकेको छ। यस्तो अवस्थामा बीमाक्षेत्रका समस्या र विकृतिलाई कम गर्न र निरूत्साहित गर्न धेरै नै गर्न सकिन्छ। अर्कोतर्फ छिटो छरितो सेवा प्रवाहका लागि

सूचना प्रविधिमा आएका नयाँ नयाँ प्रयोग र उपकरणले निकै सहयोग पनि गरेको छ। तर बीमित भौतिकरूपमा उपस्थित भएर बीमालेखमा सहीछाप गर्नुपर्ने बाध्यकारी व्यवस्थाले बैंकिङ्ग क्षेत्रमा जस्तो अनलाइनमार्फत सबै कामकारवाही गर्न कठिनाई भइरहेको छ।

धेरै समस्या र चुनौतीका बीच पनि नेपालको बीमक्षेत्रमा विगतको भन्दा निकै सुधार भइरहेको तथ्यलाई भने नकार्न सकिन्न। बीमामा केही विकृति देखिनुको मुख्य कारण भनेको यसलाई सहीरूपमा नबुझ्नु र गलत नियत हुनु नै हो। यी कुराको समाधानका लागि गलत नियतले काम गर्ने जो कोही माथि कडा कारवाही गर्नु र बीमा शिक्षा तथा चेतना विस्तारमा जोड दिनु नै हो। यो आवाज अहिले मात्रै नभई विगतदेखि नै उठ्दै आएको पनि हो।

बीमाको पहुँच हाल एकतिहाई जनतामा पुगे पनि अझै दुईतिहाई बजार खाली नै छ। जनताको ठूलो हिस्साले अझै पनि बीमाबाट लाभ लिन सकेका छैन। एकातिर बीमा कम्पनीहरू व्यवसाय भएन भनेर अस्वस्थ प्रतिस्पर्धामा लाग्दै गर्दा र अर्कोतिर बीमाको पहुँच आधा जनसङ्ख्यामा पनि नपुग्दा यस क्षेत्रका लागि यो गर्व गर्ने विषय हुनै सक्दैन। बीमा हाम्रै भविष्यका लागि हो भनेर बुझाउन पहिला बीमा क्षेत्रले जोड दिनुपर्छ। बीमा शिक्षा र चेतना बढाउन गरिने लगानीलाई खर्चको रूपमा हेर्नु हुँदैन। बीमालाई गाउँ गाउँमा केन्द्रित गर्न सम्बन्धित सबैले ध्यान पुऱ्याउनु जरूरी छ। एकातिर बीमा शहरमा मात्रै केन्द्रित छ भने अर्कोतिर बीमाबारे ग्रामीण जीवन करिव अनभिज्ञ छ। बीमाको आवश्यकता र महत्वबारे बुझाउन विद्यालय तहदेखि नै पढाउने, उच्च शिक्षामा बीमासम्बन्धी छुट्टै सङ्काय बनाएर बीमा क्षेत्रका लागि आवश्यक दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने, विभिन्न माध्यमबाट जनचेतना र प्रचारप्रसारलाई जोड दिने जस्ता कार्य गर्नु आवश्यक छ। यस्तो कार्यबाट समग्र बीमा उद्योग फस्टाउने र जनताले पनि यसबाट लाभ लिनै अवस्था आउँछ।

सबैभन्दा पहिला सैद्धान्तिकरूपमा नै बीमाका बारेमा जनचेतना फैल्याउनु जरूरी छ। बीमा नबुझेको मानिसलाई जबरजस्ती बीमालेख बिक्री गर्ने वा भिडाउनुपर्ने अवस्था आउनु हुँदैन। बीमितले खोजेर, रोजेर अनि बुझेर बीमा गर्ने अवस्था सिर्जना गर्नु पर्छ। हालसम्म बीमा बुझेका व्यक्ति मात्रै धेरै किसिमका बीमा योजनामा सहभागी भएको पाइन्छ। यसको मतलब बीमाका बारेमा बुझेकाले लाभ लिन र त्यसमा सहभागी हुने सम्भावना पनि धेरै देखिन्छ। यसरी बीमामा सहभागिता बढाउने उत्तम उपाय भनेकै युवा वर्गमा बीमाको महत्व बुझाउनु नै हो।

युवाले बुझेको ज्ञानको विस्तार सजिलोसँग हुन्छ। उनीहरूमार्फत बीमाको ज्ञान विस्तार हुँदा त्यसले व्यवसायसँगै बीमाको दायरा पनि बढ्छ। यो प्राविधिक विषय पनि भएकाले पनि यसबारे बुझ्न केही मेहेनत गर्नुपर्छ।

बीमा ठूलो सानो हुँदैन

कतिपय अवस्थामा बीमालाई रूपियाँसँग तुलना गरेर नै सानो ठूलो भन्ने गरेको पनि पाइन्छ। तर, बीमा भनेको सानो ठूलो हुँदैन। यसलाई हामीले सामान्यढङ्गमा बुझ्न सक्छौं। जस्तै, कसैले धेरै बीमाशुल्क बुझाएको हुनसक्छ भने कसैले कम बीमाशुल्क बुझाएर बीमा गरेको हुनसक्छ। तर, दुबैको आवश्यकताको हिसाबमा भने बीमाको महत्व बराबर हुन्छ। बीमालाई विगतमा रक्षावरणका रूपमा मात्रै चिनिने गरिन्थ्यो भने अहिले बीमा बचतका रूपमा पनि चिनिन थालेको छ।

बीमितले बोनसका लागि मात्रै बीमा गर्ने पुरानो परिपाटीलाई चिर्न सम्बन्धित निकायले ठोस काम गर्नुपर्ने

देखिन्छ। अझै पनि बीमाशुल्क तिरेर कुनै पनि जोखिम आएन भने आफ्नो पैसा खेर गएको सम्झने बीमित पनि धेरै छन्। यसमा बीमितको मात्रै गल्ती छैन। बीमालाई केही कारणवस बुझ्न नसक्नु बीमितको कमजोरी होला, तर बीमाले गरेको रक्षावरणको बारेमा राज्य र नियामकले पनि राम्रोसँग बुझाउन सक्नु पर्दछ।

बीमा आर्थिक कारोबार मात्र नभई बीमितको भावनासँग पनि प्रत्यक्ष जोडिने कुरा हो। त्यसैले दाबी भुक्तानी पाउँदा बीमितको आत्मबल बढ्ने र बीमाको सही प्रचारप्रसार हुने भए पनि दाबी भुक्तानी रोकिँदा त्यसको ठिक विपरित बीमा कठिन छ भन्ने धारणा बीमितमा विकास हुन पुग्दछ। बीमा कम्पनीले दाबी भुक्तानी रकम दिएको भन्दा पनि नदिएको घटनालाई बीमितले गहिरोरूपमा सम्झने गर्दछन्। सबैभन्दा महत्वपूर्ण कुरा त बीमितले आफूले पाएको भुक्तानीका बारेमा, उनका आश्रित परिवारसँग हुने सकारात्मक संवादेले पनि बीमाको महत्वका बारेमा आम नागरिकमा ऊर्जा थप्ने काम गर्छ।

हालसम्म अभिकर्ताहरूले पनि बीमितले इच्छाएर भन्दा पनि बीमितलाई फकाएर नै बीमा गराउने परिपाटी कायमै छ। अहिले सूचना प्रविधिको युग भएकाले अबका बीमितले भने कम्पनी र प्रोडक्ट छानेर एवम् बुझेर नै बीमा गर्नु गराउनु आवश्यक छ। बरू अभिकर्तालाई दिने कमिशन छुट्ट दिएर भए पनि सोभै बीमा गर्न चाहने बीमितलाई त्यो अवसर दिने वा अनलाइनमार्फत नै बीमा गर्न सकिने सुविधा प्रदान गर्न गराउन बीमा समिति र कम्पनीहरू अग्रसर हुनुपर्छ। यसो भयो भने बीमाक्षेत्रको दायरा तीब्ररूपमा विस्तार हुनसक्छ।

बीमा हेर्दा सामान्य जस्तो लाग्छ। तर गहिराईमा जाँदा यसका बुझ्नुपर्ने पाटाहरू निकै धेरै छन्। बीमा बीमितको हितका लागि हो भनिए पनि बीमाको बारेमा सामान्य जानकारी नहुँदा बीमा गराउन आवश्यक भएका नागरिकले यसको महत्व बुझ्न सक्दैनन्। बीमाक्षेत्रमा अझै पनि सङ्ख्यामा गन्ने परिपाटी छ। यसलाई गुणस्तरका आधारमा पनि मापन गर्नु जरूरी देखिन्छ। तथ्याङ्कलाई केलाएर बीमाक्षेत्रले आफ्नो उपलब्धी देखाउने संस्कारलाई सुधार गर्नु जरूरी छ। नागरिकले गुणस्तरीय बीमा सेवा खोजेका हुन्छन्। सङ्ख्यामा भन्दा पनि सन्तुष्टीमा बीमालाई हेर्न जरूरी हुन्छ। सन्तुष्टी मापनको गणना गर्ने विधि यही हो भन्ने त छैन। तर बीमा गरेर अनुभव हासिल गरेकाहरूले व्यक्त गर्ने सकारात्मक प्रतिक्रिया, उनीहरूले दिएका उजुरीको आधारमा पनि यसको गुणस्तर मापन गर्न सकिन्छ। बीमा अन्तर्राष्ट्रिय बजारको आधारमा स्थापित भए पनि यसमा धेरै कुराहरू चाहेर पनि हुबहु पालन गर्न नसकिने अवस्थाहरू छन्। यसो भन्दै गर्दा पालन गर्नसक्ने तरिकाहरू नपअनाउने छुट्ट बीमकहरूलाई हुँदैन।

बीमा समितिले जारी गर्ने नीति निर्देशनमा बीमा कम्पनीहरूलाई सघाउनेदेखि कारबाहीसम्म पर्छन्। बीमाको बारेमा नीतिगत र प्रशासनिक जानकारी नपाएका नागरिकले पनि यसको आधारभूत कुराहरू भने थाहा पाउन जरूरी हुन्छ। उदाहरणका रूपमा कोरोना महामारीको समयमा शेयर बजारमा मानिसहरूको आकर्षण हवात्तै बढ्यो। शेयर बजारमा यसरी आकर्षण बढ्नु भनेको एक हिसाबले मानिसहरूको शेयर बजारप्रतिको विश्वास बढ्नु हो। चेतना बढ्नु हो। आकर्षण बढ्नु हो। त्यसलाई प्रविधिले पनि साथ दियो। यो कुरा बीमाक्षेत्रमा किन हुन सक्दैन ?

बीमालाई राम्रोसँग बुझ्ने अवसर नपाउँदा बीमितले अझै पनि आफ्नो मोवाइल फोनबाट बीमा गराउने र मोवाइल फोनकै आधारमा बीमाको दाबी भुक्तानी पाउने अवस्था छैन। बीमा समितिले एक क्लिकमा नै बीमा

सेवा बीमितले पाउने सुविधा सम्भव बनाउन लागिपरेको बताउँदै आएको छ । तर कहिलेसम्म ? केही प्राविधिक कठिनाईका कारण क्लिकको भरमा बीमांक तुरून्तै पाउने व्यवस्था मिलाउन केही कठिन हुने देखिन्छ । बीमितलाई सरल, सहज र छिटो बीमा सेवा प्रदान गर्नका लागि बीमा बजार अब प्रविधिमैत्री बन्नु आवश्यक छ ।

शुरूवाती चरणमा डिजिटल बीमालाई त्यति धेरै समर्थन नगरेका अभिकर्ताहरू पनि अहिले प्रविधिमैत्री बन्न तयार देखिएका छन् । बीमा बीमितसँग जोडिने भएकाले यसले हरेक कोणबाट बीमितलाई नै सहज बनाउन भूमिका खेल्नुपर्छ । बीमाको मुख्य उद्देश्य बीमितका लागि नै काम गर्नु भएकाले हरेक क्षेत्रबाट बीमितको सन्तुष्टिलाई मध्यनजर गर्नु जरूरी देखिन्छ ।

बीमाक्षेत्रलाई बलियो बनाउने भनेको बीमा नबुझेका मानिसहरूका लागि आधारभूत ज्ञान प्रदान गर्न देशभर विभिन्न किसिमका बीमा गतिविधि सञ्चालन गर्नुका साथै यस क्षेत्रका लागि आवश्यक दक्ष जनशक्ति परिपूर्ति गर्न पाठ्यक्रमको विकास विद्यालय तहदेखि नै गर्नु जरूरी भइसकेको छ । विद्यालय नजाने नागरिकहरूका लागि पनि बीमा चेतनाको खाँचो छ । यसरी नै बीमा क्षेत्रमा ठूलो आशा लिएर आएका बीमितको अवस्था पनि गहनरूपमा अध्ययन गर्न जरूरी हुन्छ । बेला बेलामा जीवन तथा निर्जीवन बीमा गराएका बीमितको प्रतिक्रिया लिने, उनीहरूसँग अन्तरक्रिया गर्ने र त्यसबाट आएका सुझाव एवम् आलोचनाबाट बीमाक्षेत्रलाई परिस्कृत र परिमार्जित गर्दै लैजाने काम बीमाक्षेत्रले गर्नुपर्छ । यस्तो गर्न सकियो भने बीमा कम्पनी र बीमितको सम्बन्ध पनि निकै सुमधुर हुने देखिन्छ ।

नियामक बीमा समिति, बीमाक र बीमितको बलियो सम्बन्धले मात्रै बीमा क्षेत्र बलियो बन्ने पक्का छ । अहिले पनि बीमा क्षेत्रमा अस्वस्थ प्रतिस्पर्धाका कुराहरू सुनिने गर्छन् । यसमा समितिले अबै कडाई गर्नुपर्छ । बीमा कम्पनीहरूले नियामकको डरले भन्दा पनि आफ्नो अनुशासनका हिसाबले नियम कानूनको परिधिभित्र रहनु अपरिहार्य हुन्छ । अब बीमाले निश्चित क्षेत्र, भूगोलभन्दा बाहिर गएर देशव्यापीरूपमा यसको जानकारी गराउनु जरूरी भइसकेको छ । यसको मतलब शहरमा मात्रै बीमा चाहिन्छ भन्ने होइन । बीमा त जोखिम भएको ठाउँ जहाँ पनि जरूरी छ ।

बीमाको सैद्धान्तिक ज्ञान विद्यालयस्तरमा अपरिहार्य छ । त्यस्तै, बीमाको कानूनी पक्षका विषयमा पनि सामान्य नागरिकले जान्नुपर्ने देखिन्छ । अहिले धेरैले बीमाबाट सोचेजस्तो दावी भुक्तानी पाइएन भन्नुको मुख्य कारण पनि यही बीमाको वास्तविकता नजान्दाको परिणती होभन्दा फरक नपर्ला । तर, जसले बीमा गरेको छ, र यसका विभिन्न आयामहरूको बारेमा जानकारी दिएको छ, त्यस्ता नागरिकले बीमाको सकारात्मक पक्ष पनि देखेका छन् । अब जतिसक्दो बीमालाई सरल र सहज बनाउँदै लैजानुपर्ने देखिन्छ । यसका लागि बीमा समितिले अहिले हरेक स्थानीय तहमा बीमाको महत्व बुझाउन जनचेतना फैल्याउने प्रयास गरिरहेको छ । तर, त्यो प्रयासमा सरकारले पनि सक्रिय भूमिका भने खेल्नुपर्ने देखिन्छ । सबैभन्दा पहिला बीमा क्षेत्रमा विगतमा भएका कमी कमजोरीहरूको सुधार गर्ने र नयाँ अभ्यासको थालनी गर्नुपर्ने बेला आएको छ ।

बीमा समितिले पनि बीमाका अधिकांश समस्या समाधान गर्न सबैभन्दा पहिला बीमालाई पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने र सरकारलाई पनि बीमा गाँस, बाँस, कपासपछिको महत्वपूर्ण आवश्यकता हो भनेर बुझाउनु जरूरी छ ।

अङ्ग्रेजी खण्ड English Part

Shock Responsive Social Protection: Improving the 'Shock-Responsiveness' of Social Protection in Nepal

Raju Thapa (PhD)

Vice Chairman,
DPNET Nepal

1. Context

We can come across various definitions of social protection and they are being defined as per their organization's mandate. Different terminologies have been used to define the same things having many commonalities yet the debate is still on. We can summarize this approach of being a set of policies and programs which are aimed at preventing or availing protection to all those vulnerable to poverty, social inclusion throughout their life cycle having focused towards the vulnerable groups. The social protection program consists of a wide range of both contributory and no contributory interventions with various functions and objectives.

Social protection policies and programs are usually but quite often designed to address the specific risks that people come across or encounter in some point of their life cycle and here comes the Shock Responsive Social Protection (SRSP) that typically aims to cover the types of risks along with the additional challenges that quite often cause impact to many households at ones such as natural hazards, economic crises, and conflicts that also play a crucial and critical role. When shocks are recurrent as well as severe, they always bring disequilibrium in the household economy which further causes challenges for the affected people to get their life normalized.

In this context, shock responsive social protection (SRSP) can be designed for the better understanding and anticipating the shocks as well as responding them quite efficiently and in a timely manner having a good coordination with other sectors so that it can play a vital as well as pivotal role for the affected people to better prepare for and cope with the impacts generated from stresses and shocks. At the same time, social protection intervention can play a significant role in bringing positive effects on the people's demand and create willingness to face risks which ultimately build their resiliency to contribute towards building social cohesion and social stability.

Both the new federal structure and the disaster risk reduction and management act, 2017 has provided increased mandate and resources to the local governments to implement disaster management and social protection schemes. While the local governments are empowered to develop their own legal and policy measures, not much has been done in this area. Similarly, financing options for disaster management and social protections are also not well defined. Apart from that, adaptive information systems to identify the vulnerable household to shocks, scalability of the support during the response and recovery for resilience, development of adaptive financing mechanism for ensuring the timely response and establishment of robust institutional links, better coordination and synergies between the disaster management and social protection are the areas where a lot should be done in the days to come.

Social protection programmes have been implemented in Nepal in the form of child grants; cash transfers for senior citizens, people with disabilities, endangered ethnic communities and single women; support to the Karnali Employment Programme; and other poverty reduction, micro-insurance initiatives and numerous government agencies are delivering the services.

All social protections deal with shocks in some way. The social protection sector can contribute by building households' resilience to shocks, preparing systems and programmes, recognizing that shocks may happen and supporting people after the shock. In the current context of shocks, such as natural disasters, pandemics, conflict and violence, there is a need to think about how social protection models can be made shock responsive, scalable or adaptive.

Globally adapted five key options for shock-responsive adaptation - design tweaks (small adjustments to the design of the core Programme); piggybacking (Utilizing elements of an existing programme or system while delivering a separate emergency response); vertical expansion (Increment the resources to the beneficiaries); horizontal expansion (temporarily extending support to new households other than the regular beneficiaries); and alignment of humanitarian interventions with one another.

The core reason behind approaching SRSP is to seek improvement in the preparedness of the social protection system to respond to shocks. It targets mostly the marginalized people, especially children, lactating women, senior citizen, Dalits, persons with disabilities etc. Integration of Gender Equality and Social Inclusion (GESI) into the development planning at the Palika and provincial level has been initiated to benefit those who are most vulnerable.

There are scores of challenges also exist to effectively implement SRSP in Nepal along with the opportunities. Proper information, scalable programs, inter-agency Co-ordination and development of appropriate financing mechanism to ensure the timely response are vital. Registration of new beneficiaries along with effective communication is also necessary to

explain why certain people are suddenly being covered by the Programme and then dropped.

The process of manual and decentralized record keeping of the beneficiary's information is a major hurdle for addressing issues of duplication, under-coverage and weak oversight facing the administration of the social assistance programmes. So, there are concerns of data quality and validity collected during such hustle and bustle.

As the social protection system must also respond to shocks, it involves a trade-off with some of the key criteria underpinning humanitarian response, such as timeliness, coverage of the affected population and adequacy of the support provided. Mitigating the extent to which this is the case requires a legislative framework and institutional architecture that is built for the purpose. Funding mechanism is another key aspect. SRSP requires a funding mechanism to which multiple humanitarian actors can contribute.

2. Why is social protection not integrated with disaster management?

Nepal has started distributing Senior Citizen allowance through Ministry of Home Affairs (MoHA) from 1994 and later in year 1995, the program was coined as social security program and brought under the jurisdiction of Ministry of Local Development. Nepal has a relatively strong social protection system compared to some other south Asia and Asia Pacific countries, but the programs are not shock responsive or adaptive. The social security program has been running stand-alone over the time and yet not many efforts have been made to make it shock responsive or adaptive. The reason behind could be social protection and disaster management did not recognize each other in the delivery documents and no effort had been made to find the space of both programs in making them shock responsive or adaptive. At the same time, development partners and the government had been making the deliveries based on the Natural Calamity (Relief) Act, 1982 which never spoke about investing in preparedness and system building (required policy and framework formulation, targeting, establishment of robust registry system, poor household database management etc.) to address the natural calamity except availing relief after the disaster happened. Every stakeholder kept on focusing on response rather than preparedness and system building and there was no common platform available for the stakeholders to collaborate these two programs to be integrated. Possibility of integration of social protection with disaster management had never been addressed in any planning process or strategic documents from central to local levels.

Though, the talk over integrating social protection in disaster under social protection had already been initiated during 2009 in the world and as a result the adaptive social protection framework was developed with the joint initiation of the World Bank and DFID. After that

initiation, many remarkable works had been carried out somewhere in the other part of the world and Nepal was not much in the scenario until DFID funded Oxford Policy Management (OPM) led global study on SRSP focusing on strengthening the evidence during 2015-2018 on the social protection delivery that can be leveraged for shock preparedness and response though it did not focus much on resilience building yet this study report brought all the development partners and humanitarian agencies in one place to carry forward this approach in the future in Nepal.

The history SRSP is not much old for the world and it is a new concept which works differently as per the country context and still there is a lot to know more about it incorporating the results it has brought in the different context across the world. It will take a little bit more time here in Nepal to make the policy maker understand this approach at the fullest and act accordingly. Though the advocacy and lobbying has been enhanced from the different stakeholders to make social protection more shock responsive but the government is yet to formulate any policies or legal framework to get it materialized into reality. In this connection, the Asian Development Bank initiated to develop a comprehensive social protection framework during the 2010 in Nepal but it has cut no ice as a result there is no sign of it until today.

The issues is a bit political as well, the governance system has to be enhanced at all three tiers of government to get a hands on knowledge on it as it seems that the government is a bit concerned that such practice could raise the level of expectation about the level of support available and would not be sustainable in the long run. Lobbying and advocacy can play pivotal role in bringing changes in the policies yet it for sure that it takes long time, it is a very commonly known fact that it took almost a decade for the disaster management fraternity and practitioners to get the DRRM Act, 2017 endorsed and implemented even though they kept on lobbying and advocating for the same endlessly.

As far as financial or economic implication is concerned in integration of social protection into disaster management, the government of Nepal spends a substantial and increasing amount in social protection and looking at the trend, It can be found that the trend in the increment of expenditure on social protection over the last decade reaching nearly 4.8 percent of GDP in fiscal year 2022. The government is increasing the amount in social protection every year and this trend is being slammed by the economists of government doing this for getting popularity without having any base and homework as well as guided by any framework with certain milestone, indicators etc. The social protection funds that go to local levels second largest amount after the grant. Such trend will certainly bring about some kind of implications in the future as it increases stress on the current expenses. All the levels are having under spending trend and it happens every year. There comes the capacity of the agencies and human resource involved in it. There is the need of setting up a

workable mechanism that can handle all these components such as establish and formalize the contingent funds for scale up and scale out process ahead of next disaster with the addition of understanding how well the expansions worked and how accurate or not the target was, how adequate was benefit levels, whether the payment arrived on time, whether the coordination between social protection and humanitarians worked well etc.

The inter-agency coordination is also crucial thing as a lot of different social protection programs are being executed from different government agencies. It is essential to have a good rapport and coordination among the agencies if an effective integration of social protection into disaster management has to be materialized and creating a conducive environment.

Looking at the present scenario, it seems that the government is observing the situation and understanding the needs of this new approach and ensuring that when all the mechanisms are in place equipped with required policies, framework and plans, they will move towards it until then lobbying and advocacy is crucial to make them think about this requirement. Development partners, UN systems and other entities (World Bank Group, Asian Development Bank) have a crucial role in facilitating and supporting the process. Some positive signs are already on the roll. Recent, two days 'Anticipatory Action' multi-stakeholders dialogue program organized by National Disaster Risk Reduction and Management Authority (NDRRMA) could be the example of such sign.

3. Take away:

It has been evident that the government leadership as well as ownership of the SRSP agenda is a pre-requisite to the advancement and development of SRSP by internalizing the responsibility to manage the risks from disasters as well as the responsibility to assist vulnerable households, and ultimately to develop and move forward the adaptive social protection such as:

- 1) The identification and formulation of priorities and objectives in high level and sectoral strategies, plans and policies along with the required legal frameworks to underpin the SRSP which will further facilitate in harmonizing social protection with disaster management;
  - 2) Arrangement of appropriate financial commitments to the sustainable development of SRSP; and
  - 3) Government's monitoring of and reporting on service delivery in response to shocks, thus demonstrating its accountability.
- It is obvious that adaptive social protection involves myriad actors, many of which may not be the conventional partners with the social protection sector.

This includes, most prominently, the disaster management related coordinating and implementation bodies that in many instances do not understand the potential value added of social protection for disaster response and recovery. As such, the development of SRSP requires a high degree of coordination among relevant ministries, departments and agencies around shared objectives within the government.

- In the same way, at an implementation level, SRSP requires investment in additional capacity – including human capacity - at all three tiers of government in order to be able to deliver a shock response effectively. Existing institutions and institutional arrangements may be able to advance the SRSP agenda, or SRSP may require the formation of new institutions or institutional reform. In most contexts, the development of strong partnerships with non-government actors including the humanitarian community will be critical for ensuring post-disaster coordination around SRSP related interventions and the design and delivery of responsive programs.
- While moving the agenda of social protection ahead, there is a need for the development partner and concerned agencies to understand each other's sectors and acknowledge overlaps between them: there is value in working together towards joint outcomes and social protection can play an important role in this collective action.
- It has been observed that there is some confusion in the core terminology in this area, ultimately it is worth avoiding conceptual tensions on wording and focusing on function: what are we trying to collectively achieve? Still there is a scope of getting to a mutual understanding on the agreed terminology and how to move ahead with the main agenda before we approach the government for lobbying SRSP to be roped in their framework.
- As SRSP implementation requires multi-sectoral engagement, coordination of all stakeholders is pivotal. Coordination should also be linked to national early warning systems so as to prepare in advance for an approaching emergency.

Thus, there is a need to integrate social protection expansion as a response mechanism into the national disaster management framework; improve local capacity through both regular systems strengthening and contingency planning; develop complementary standard operating procedures for emergency contexts; and identify ways that humanitarian actors can support or complement disaster response through existing government systems.

HEALTH INSURANCE IN NEPAL

Dr. Prabhat Adhikari

There are nearly 346 healthcare institutions listed in Health Insurance Board (HIB) which are eligible to provide healthcare service for insuree(s). As per the data, there have been more than 18 lakhs claims with most of the claims are coming from province 1 followed by province 3 & 5.

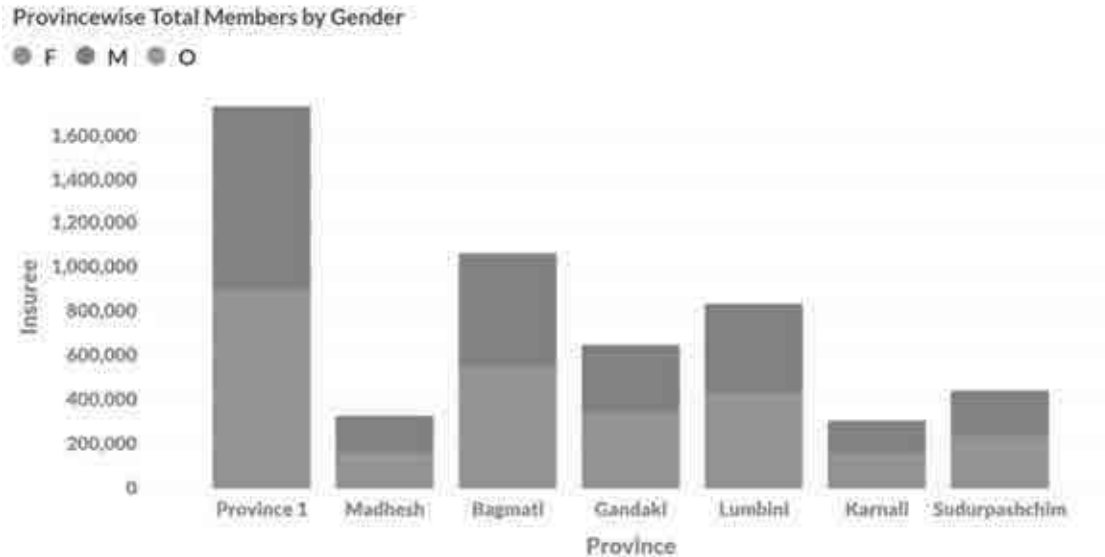
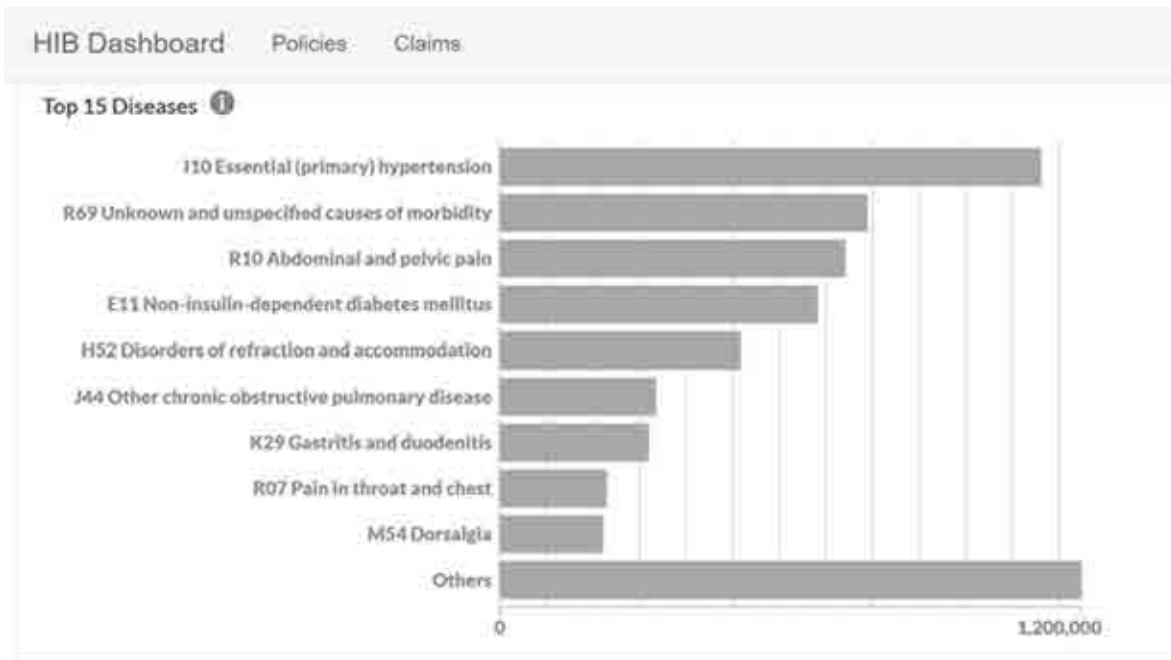

Fig: Health insurance dashboard

Total Health insurance claim 18,21330 till date

If you look more into the top 10 diseases for claim, it's interesting to know that “unknown & unspecified cause of morbidity” ranks the second position in the list. And that opens the pandora box about health insurance policy & implementation in Nepal, that is truly challenging.

In this article, we will try to summarize some of the important challenges & possible solutions in streamlining Health Insurance in Nepal.

A. Medical aspect

1. Universal code for disease definition & coverage

- Health Insurance is being provided by NIB, SSF & government's Health Insurance policy.

But, there is no universal coding system among these 3 agencies. Also, insurance providers come up with their own disease definitions & coverage plan. We think there should be a universal code for disease definition & coverage. ICD is one of such codes.

2. Protocol based practice

- Regarding patient's management, there is no guideline in Nepal to follow. For example, in COVID19, the NMC issued guidelines timely & everyone was strictly following that, & it was really helpful. For other diseases, at least for the common diseases, there should be a common guideline which everyone should follow. Then it will be easier for insurance providers to monitor care across different health cares & also easier for claim settlement.

- For this, the common stakeholders could be as follows : Nepal Medical Council (NMC), Nepal Medical Association (NMA), curative division of ministry of health, WHO, external experts, etc

3. Medical Monitor

- Medical treatment is complicated since there is no clear guideline for each disease, & in most cases, it requires a multidisciplinary approach. Hence, a patient might have been seen by various consultants in a hospital, during his/her admission. Whenever there is a claim, the insurance provider needs a solid multi-speciality medical team, known as “medical monitor” who can go through all these medical documents & monitor the care. In the present context, it’s impossible for any insurance provider to hire such a team within its portfolio. Like in other developed nations, the policy should be there to outsource such tasks to an organization of medical doctors who can work for various insurance providers independently.

4. Diagnostic & regulatory challenges

- In Nepal, there is a policy that whatever tests can be done in Nepal , such tests can not be sent out to international countries. But this has not been followed strictly Hence, we are losing foreign currency while labs inside our countries are not being able to grow bigger. I think this policy has to be strictly implemented.
- there is a system of “commission” whenever a patient is referred for any test (lab or CT/MRI, etc). This should be made illegal & monitored strictly because this has been detrimental towards quality of care for a patient.
- Nepal should have an agency which looks after labs & its reagents, quality of other medical equipment, etc. So far, DDA is only focused on medicine & such a bigger agency commonly known as “FDA (Food & Drug administration” is lacking. Without monitoring & validating our medical labs & equipments, it’s impossible to deliver quality of medical care

B. Financial aspect

1. Self-sustainable business model

- Our insurance policies lack proper self-sustainable business plans. Eg, in 2014, when president Obama of the USA expanded insurance towards universal

coverage, he also enforced healthy & young people into the insurance pool so that the system doesn't go bankrupt. In the same way, Nepal should have its own business module.

- One such way is creating some “tier” system in insurance policy. Example, people can choose between “silver, gold, premium” policies based on how much premium they pay, & will get health benefits accordingly.
- It's better to add a “co-pay” rule in policy so that insured people do not misuse the system.

2. financial fraud monitoring

- There might be some service providers or organizations, who might be filing fake claims. If such cases would be identified, those institutions should be strictly penalized & black listed.

3. Incentivizing service providers on preventive health, mental health, spiritual health & rehabilitation

- Providing proper care on the above-mentioned sectors will prevent the majority of insured people from getting major catastrophes, & hence, positively impact the financial health of the insurance system as well. Eg – if government spends on better roads, there will be less accidents & insurance for cars will have to spend less. Same way, health insurance policies have to think of these factors.

4. Proper team

- For the financial aspect, the team has to be led by health economy experts along with public health experts besides usual economic / financial experts & other medical professionals.

C. Automation & technology

1. Electronic Medical Record (EMR)

- The claim process should be real-time & automated. This is only possible if we implement electronic medical (EMR) which should be web-based & hosted on a server within Nepal. The EMR should strictly follow HIPAA compliance, data security & ICD codes. Multiple EMRs should be inter-operable for data co-sharing.

2. Telemedicine

- The rural areas of Nepal lack accessibility to even the basic health care. In this case, Telemedicine will be helpful in initial point of contact, screening of cases, providing second opinion & even streamlining referral mechanism.

D. Multi-disciplinary team

As mentioned earlier, Health Care insurance is a very complicated sector. It is recommended that we form a multidisciplinary team :

- Government sector : Ministry of health & population (curative division, Health Insurance Team, finance ministry, EDCD, etc)
- INGOs : WHO, USAID, GIX etc who have been working on this & are major donors
- Private sector : private sector contributes to almost 80 % of health care service & so should be onboarded.
- Medical team : NMC, NMA, public health experts
- Financial team : Health Economists, Insurance experts, financial experts

E. Research & Development

As we know, any system is not perfect & hence need to continue research & development. So, there should be separate funds & a team to gather all the data, do data analysis & come up with better solutions everytime.

Contributed by :

Dr Prabhat Adhikari, MD

Internal Medicine, Infectious Diseases & Critical care

https://twitter.com/Prabhat_MD

Phr Kabin Maleki, MPharm

<https://twitter.com/phrkabin>

Promoting Insurance Sector in Nepal in today's context

Dwaipayan Regmi

Deputy Manager,
Rastriya Banijya Bank

Background

The insurance sector has been a growing charm in today's world where the role played by the insurance sector has not only contributed to the economy but for the betterment of overall lifestyle of the people. With the growing concern of financial access, it has been seen or reported that there would lie several challenges and focuses where the protocol relating to insurance has been gaining space. Today, the concept and ideology of insurance have been clearly understood and count as a major concern. Be it for third-party insurance, or investment purpose - the insurance sector seems to be on the rise with time. From the very historical time of marine insurance or fire insurance, the practice and concern that we hold today is immense and do make a significant mark. There has been remarkable progress with time. It was after the enactment of the Insurance Act in 2049, that there had been the rise of insurance companies and a rise in the insurance sector as a whole. It was Thapa and Neupane (2056 BS) who argued about how the insurance business got to flourish in Nepal with awareness levels from various angles.

It was because of the 2015 earthquake, that there had been a huge change in customer behavior in the insurance sector. Then, there had been insurance imposed for various activities - be it blue book renewal or Letter of Credit taking insurance to the next height. But, whether or not the insurance sector has been gaining the expected level of hype has been a major concern and today's question. There has been an equal concern of policyholders, regulating authority, Government, shareholders, and society regarding the performance of insurance companies.

Today the major concern holds about financial inclusion. Financial inclusion aims at benefiting the world's poor, the vast majority of who are unable to avail themselves of the fundamental tools of economic self-determination, including savings, credit, insurance,

payments, money transfer, and financial education (McKinsey & Company, 2010). What has been observed to date is that despite the growth of the overall financial aspect of the Nepalese economy today, the expected rise in the Insurance sector is yet below the level of expectation. As per the data of Nepal Rastra Bank, it has been reported that 61 percent of adults in Nepal have access to formal financial services where 40 percent are reported to be formally banked whereas 21 percent are using 'other formal' products. This data clearly explains how banking has been a widely used financial instrument and other instruments are lagging without making comparable benefits there.

Discussion

Insurance is the best means for the security of human life and property from various risks (Shrestha, 2001). Saying this, the insurance sector should have caught a wider level of height in the Nepalese context. But it has not been able to gain the expected level of height when compared to other financial institutions - be it commercial banks or brokerage firms. The following points explain how the insurance business can be brought to light in the days ahead. Rao (2013) stated how economic development relies on investment that is made out through savings whereas insurance sectors mobilize the saving of people into investment for economic growth. Charumathi (2012) pointed out that the insurance industries provide long-term funds for the infrastructure of development and strengthen the risk-taking ability of the country.

Introducing Customized Packages: The problem about why people don't get entertained by insurance schemes is that there are lag packages as per the need. For annual income earner of one million, five million or one lakhs - there are not many schemes separated. Insurance companies have a different set of packages, but they only prioritize big premium makers. They look to entertain one single high-value insurance package than ten smaller ones which keep the customer aware of the fact that they are not within the priority. Only when insurance companies assures that they can cope with the current market need through customized packages, insurance businesses can foster.

- i. Increasing Financial Literacy:** The biggest problem that is seen in today's market scene is that people are not aware of financial products at all. Although compulsion banks have been under the priority, the stock market gradually seems to be obtaining charm, but when it comes to insurance - people don't know about it at all. They are not aware of what insurance companies offer themselves, and this is because of the lack of financial literacy that peoples in the general hold. Not unless financial literacy is promoted from the grass-root level, that is from the school level itself, this issue about financial literacy can be solved. To increase the charm in the entire insurance sector, citizens must turn out to be financially aware.

- ii. **Increasing Promotion:** Be it through advertisements, publicity, sales promotion packages, or personnel selling - the insurance business certainly requires a big push in today's world. Because, promotion impacts sales rate, it has to be agreed that there must be various sort of promotional schemes that should be introduced for boosting the business of the insurance sector. The promotional packages that they would hold for any task around have to be pre-estimated and well-calculated through which the schemes would be creating impact at one point or the next. There is various type of promotional tools through which awareness can be created to provoke the mass to be attracted to the insurance sector - making them realize insurance is not just an investment, but for their financial security as well.
- iii. **Seeking Policy Level Support:** The practice and history of insurance in Nepal does not have a long record. It has been taking its flow like the pace about how liquid flows. In obtaining some concrete direction, this insurance will certainly help to boost up the task and activities through any level of space. On obtaining appropriate policy-based support, there will certainly be a rise in the insurance business sector. Like, how for every vehicle's bill book renewal, third party insurance is compulsory; there can be other such practices compelled. Although insurance has been made compulsory for improvement through Letter of Credit, the policy can further work out to modify them provoking insurance from the Nepalese side itself with serious monitoring. On having such policy-based support, the overall insurance sector will likely gain business and the sector will get into a boom.
- iv. **Increasing Accessibility:** An important reason why the insurance sector is not getting any type of light here is that they do hold some restrictions and limitations with them. An important limiting element is their accessibility. Like banks are available at every local level, like stock trading - be it Mero Share or TMS is possible from every corner of the country, the insurance sector has not yet been able to reach hook and corner of the nation, keeping the population away from the real insurance base. This has created a situation where the insurance boom limits the restriction at any point in time. Now, what matters the most is the reach that general people would hold for buying the service. It is therefore important that these insurance sectors reach remote regions - away from district headquarters too to catch the next bunch of market.
- v. **Easy Documentation:** When there has to be some legitimate formation, it is often regarded that the process is lengthy and hectic. The same case implies to the insurance sector as well. Because they do hold the belief that there won't be any loopholes, the process would be kind of hectic with various documentation proofs - from demanding income sheets to age verification to medical evidence. When the process is itself a troublesome issue, what can be observed here is regarding the overall documentation

plans and process which keeps the general public away from it. Once understood, things might be easy but since they are seen with the vision of complication the documentation part is regarded to be a hectic and troublesome process, restricting people to purchase such schemes.

- vi. **Easy Claim Process:** Time and again there are news highlights which state that the process of claiming insurance amount has been troublesome, showing how people are suffering to receive their insurance amount. Be it during the time of Covid-19 insurance packages or other normal situations, things appear so complex. Insurance companies might be right, as they would not be covering a certain portion - but since that would not be communicated prior, the complications arise which does not just deteriorate the insurance sector's image but discourage people from participating in insurance packages as well. So, there must be communicated practices about insurance packages for the upliftment of the insurance sector on its own.
- vii. **Other Factors:** Apart from other factors have been discouraging insurance businesses and the entire insurance sector looming in the Nepalese context. Poverty has been a major concern because when people can't be living in their present with their current earnings, it is a waste for them to worry about their future. They certainly will not hold any priority or space to think or keep funds for their future. The low income of people does not make them think or worry about their savings. Agent's negligence also counts as the next space, because when agents are not properly motivated they certainly won't make much effort to foster the insurance businesses. One way target to Branch Managers and staffs does not all comply here. Although the compensation granted to agents seem to be appealing, but not unless they are well motivated the process and the concern will rise.

Conclusion

It is no wonder that insurance holds several advantages in itself. It provides security to various aspects, spreads risk, and is often seen as the source of collecting funds. Insurance is one important tool that encourages savings as well. So assuring risk division, with economic promotion would then provoke international trade as well. This entire set of tasks and activities which comes across does prove that insurance is one of the important financial indicators that maintain the standard of living of an individual as well. It then encourages saving and then eliminates dependency as well. Insurance is one of the major indicators which helps in the operation of business activities smoothly. So ultimately there would lie various spaces with a wide range of dimensions showing beneficial aspects of the successful imposition of the Insurance sector.

Sibindi and Godi (2014) investigated the relationship between the insurance sector and economic growth in South Africa. The study found evidence that economic growth spurs the development of the long-term insurance sector as well as the total insurance. Cristea et al., (2014) also established that there was a high correlation based on the causal link between the insurance market, measured by the degree of insurance penetration, and the degree of density and economic growth, measured by GDP per capita. The study found that the GDP per capita and insurance share in GDP shows a greater influence on the life insurance market rather than the non-life insurance. Hussein (2019) came to examine the role of the insurance sector in Oman's economy using the real gross domestic product as representative of Oman's economic performance. The results showed that there was a positive relationship between the insurance sector and economic growth in Oman for the study period. He suggested that there should be given more attention to the financial sector development with more concentration on insurance sector development to ensure economic growth. So, there certainly lies a bigger range of impact on the insurance sector. It will not just benefit an individual but the overall economy – but all it requires is a little push – from regulatory bodies, companies themselves, and policymakers.

References

1. Charumathi, B. (2012). On the determinants of profitability of Indian life insurers- An empirical study. Proceedings of the World Congress on Engineering. Vol I WCE 2012, July 4-6, London, U.K.
2. Cristea, M., Marcu, N. & Carstina, S. (2014). The relationship between insurance and economic growth in Romania compared to the main results in Europe: A theoretical and empirical analysis. Procedia economics and finance 8 (2014), 226-235.
3. Hussein, M. A. & Alam, M. S. (2019). The role of insurance sector in the development of the economy of Oman. Global Journal of Economics and Business, Vol.6, No.2, 356-364.
4. McKinsey & Company (2010). Global Financial Inclusion
5. Rao, R. S. (2013). Contribution of insurance sector to growth and development of the Indian economy. IOSR. Journal of Business and Management (IOSR-JBM), 7 (4), 45-52.
6. Shrestha, H. P. (2001). Business organization and office management. Kathmandu: Ratna Pustak Bhandar.
7. Sibindi, A. B. & Godi, N. J. (2014). Insurance sector development and economic growth: Evidence from South Africa. Corporate Ownership of Control, Vol.11, Issue 4, pp.530-538.
8. Thapa, K., & Neupane, K. D. (2065). Banking and insurance. Kathmandu: Asmita Books
(Regmi is Deputy Manager in Rastriya Banijya Bank Ltd.)

Insurance in Health Research

Dr. Subhanshi Sharma

Research Officer

Namita Ghimire

Research Officer

Nepal Health Research Council

Research is an integral part of development in the field of science and medicine, in the absence of which, there can be no progress. Health research provides scientific evidences to prevent diseases, prolong longevity and promote health and wellbeing at the community level by enhancing the efficiency and effectiveness of the health systems contributing to the overall socio-economic development of the nation. Health research has led to development of significant therapies including new discoveries, and a remarkable improvement in health care and public health.

However, the world we live in is full of uncertainties and risks, with no exception to research. In health research, risk refers to the chance or probability that a person will be harmed or experience an adverse health effect if exposed to a hazard. Participating in research, especially clinical trials and studies involving high risk exposes individuals to different risk types (physical/psychological/economic). Participating in research could sometimes result in injury to the study participant which is termed as "research related injury". Every human has a right to know what shall be done with his/her body and its protection during research is an ethical responsibility of researchers. Not taking responsibility for the potential risk is not only unethical but also a criminal offense. Failure to foresee the risk when one should have, allowing avoidable danger to occur, usually resulting in harm or death is criminal negligence as per Section 182.

In the recent era, insurance has become an essential component of research. Insurance is a financial product that reduces or eliminates the cost of loss or the effect of loss caused by various risks. Provision of insurance is a must for research that involves high risk for participants, including clinical trials of drugs and vaccines. If unforeseen circumstances arise, it provides financial protection to both the researchers and the study participants. In Nepal, insurance of research participants is necessary to obtain ethical clearance while conducting high-risk studies. The investigator/sponsor of the study must submit the insurance-related document while applying for the ethical approval.

Due to the COVID-19 pandemic, clinical trials are on the rise in developing countries, including Nepal. This has led to an increase in the participation of human subjects undergoing

research. A huge responsibility has been placed on ethics committees (ECs) to protect the interest of research participants. An important role of the committee is to ensure the study to be conducted meets all the necessary ethical and technical requirements, one of which includes the researchers arranging compensation for research related injury or harm. Insurance is one of the mechanisms for ensuring compensation arising due to participation in research study. Insurance policies are usually complex, difficult to understand and require lot of time and effort to understand it. Unlike general health insurance schemes wherein the insurer i.e. individual decides the amount of insurance cover and thus premium to be paid, in case of research, it is the investigator/sponsor who takes this decision. The insurance amount and premium to be paid depends number of factors, including the size study being conducted, degree of risk and potential untoward adverse events envisaged, type of drug or device to be tested, and demographic profile of the study participants on which the study will be conducted. However, the ECs should ensure that the informed consent document should explain the provision of insurance to the study participant and the details of what is covered in the insurance in order to claim the same if required, as they may be unaware of the fact that he/she has been insured against adverse events occurring during his/her participation in the study.

There are differing views on the issue of compensation to research participants. One school of thought are of the opinion that sponsor/institution should compensate for research related injury regardless of the type of risks. The other view is that compensation is not required as subjects have been made aware of the risks through the informed consent process and have voluntarily agreed to participate in the study. In Nepal, several research related injury and severe adverse events (SAEs) are reported to the EC, neither ECs nor any regulatory body has mechanism to ensure if the research participants are receiving the compensation following the injury or SAEs.

Special insurance is required for performing high-risk studies in many countries. Country-specific requirements differ significantly for compensating the research related injury. In developed countries, there are specific guidelines that guide the requirements and mechanism of the insurance in addition to its claim. In United States, it is not mandatory by law for sponsors/institution to provide compensation to research participants for research related injuries, apart from general tort law principles that apply to everyone. The Affordable Care Act of 2010 specifies that insurance provides should cover the individuals taking part in clinical trials. Many European countries have compulsory insurance for clinical trials and provision of "no fault" compensation of the research participants. In United Kingdom, The Association of the British Pharmaceutical Industry (ABPI) guidelines on compensation for trial related injuries also recommend that subjects suffering from research related injuries be compensated on a 'no fault' basis through clinical trials insurance.

In India for instance, National Ethical Guidelines for Biomedical and Health Research Involving Human Participants states the provision of insurance to compensate for research related injury. Also a new subsidiary legislation, the “New Drugs and Clinical Trials Rules (2019)”, encompassing rules for clinical trials, bioequivalence/bioavailability studies, and investigational new drugs for human use, new pharmaceuticals and RECs was released by Ministry of Health and family Welfare (MoHFW). These rules state that any Serious Adverse Event (SAE) or Serious Adverse Drug Reaction (SADR) related compensation will be decided by the Drug Controller General of India (DCGI), following recommendations from an expert committee including the ethics committee.

In Nepal, National Ethical Guideline for Health Research in Nepal clearly states provision of insurance to compensate for research-related injury. However, there is no specific insurance policy that covers the risk occurring while conducting health research. Similarly, there is no mechanism to ascertain the level of research related injury and determine the compensation to be made. The international insurance organization mostly issues the current insurance provision especially in case of clinical trials. It is high time that a national level policy of insurance covering health research must be developed in Nepal, which guides and provides a clear outline for all the stakeholders i.e., the insurance company, the researcher, and the study participants. While formulating the national level policy for regulating the compensation for research participants, the social, cultural, economic and political dimension of the community in which the insurance policy is to be implemented should be taken into consideration. This policy should be developed by adopting applicable components of policies from various nations, especially Southeast Asian countries in addition to incorporating the fundamental principles of ethics (justice, maleficence, beneficence and autonomy).

The formulation of such a policy will, without a doubt, present some challenges. Firstly, it's quite unlikely all possible risks can be predicted before a clinical trial begins and be incorporated in informed consent. Additionally, identifying the injury resulted exclusively from the clinical trial/research will require a comprehensive investigation. Secondly, with the rapid globalization of the research industry, the regulatory framework and quantum of compensation proposed by each organization or researcher will vary. In the absence of any international standard or guideline recommended globally, having consensus on the one responsible for insurance on health research can be a difficult to navigate.

Along with the challenges the formulation of the policy will open an arena of opportunities for both the researcher and the insurance companies. Insurance in health research in Nepal is a new domain in the insurance market that could bring good profitability for the insurance industry. Likewise, the current insurances policies are mostly being issued by foreign insurance companies, this provides an opportunity to the domestic insurance

companies to collaborate with foreign insurance companies and issue research insurance policies. Considering insurance for research, provides a means for mitigating the possible risks for participants thereby providing financial security to both the study participants and the researcher.

Recommendations:

- Develop and implement a policy and guideline in consultation with all stakeholders involved in research, ECs, legal counsel, insurance board and companies. These guidelines need to clearly state the responsibilities of each stakeholder, including the role of the ECs and insurance companies while approving high risk studies or settling claims. The guideline should also categorize the potential research related injuries and criteria for its assessment along with the amount of compensation to be made for the type of the injury sustained during the research.
- Establishing mechanism to ensure that the research participants are receiving the compensation following the injury or SAEs.
- Training and awareness workshop for ECs, insurance companies, researchers involved in high risk studies including the research participants. The complex nature of the clinical trial insurance with the involvement of multiple stakeholders with various possible areas of potential conflict should be well addressed by the insurance companies before issuing the insurance policies.

Conclusion:

Like any other area, research is also full of uncertainty and carries risk for the research participants. It is the responsibility of the ethics committee to protect the interest of research participants ensuring that the study to be conducted meets all the necessary ethical and technical requirements, one of which includes the researcher's arranging compensation for research related injury or harm. Insurance is a financial product that reduces or eliminates the cost of loss or the effect of loss caused by various risks thereby providing financial protection to both the researcher and the research participants. However, there is no any guiding policy or regulatory mechanism to ascertain the level of research related injury and determine the compensation to be made. There is a need of formulating and implementing a national level policy considering the social, cultural, economic and political dimension for regulating the compensation for research participants. All the stakeholders i.e., investigator, ethics committee and sponsors need to understand their responsibilities towards the protection of research participants against research related injury or harm.

Capital Market and Insurance

Devendra Dhital

Chartered Accountant (CA),
Beema Samiti

Capital market simply is a term that indicates place for purchase and sales of different financial instruments like shares, bond, debentures, etc. As in any other markets, here too, buyers and sellers come together and decide upon the price of the instruments to be traded. However, it is different from other markets in the type of offering it provides which is quiet unlike goods or services provided by other common markets we participate in regularly.

Most important role of capital market is to bring together capital or money which is scattered around the economy for large scale investment. This is similar to the role bank fulfills. However, while banks provide fixed interest upon the money collected by it, existence of capital market provides opportunity for people to directly invest upon the company they choose and be eligible for higher returns. Of course, investment is possible even without capital market but capital market ensures that investment made is not frozen for a long period of time by providing for facility of trading of the portion of investment made, in form of shares, debentures, etc. Due to this liquidity facility, people are enticed to invest money helping in capital formation.

Capital market is one of the major innovations of the modern world and helps to bring into light both pros and cons of capitalism. It helps formation of capital for gigantic projects, increasing investments, creating jobs and facilitating economic growth. Biggest companies in the world today are joint stock companies, establishment of which was made possible only due to the existence of capital market. Most of the products we use and take for granted today was made possible to be manufactured in large scale thanks to capital market. So the benefits bestowed upon by capital market through accumulation of funds creating large capital are countless.

However, market by its nature is morally indifferent and follows nothing but profit. Hence capital market provides mechanism for allocation of capital to any sector or project that is profitable irrespective of social cost or benefit it engenders. For example, market left unchecked might result in a scenario where wars, which no sane person would argue is good thing, might result in weapon manufacturing companies making large profits and

capital market helping them raise money to fund more wars. Such instances are not mere hypotheses. During the seventeenth century when a joint stock company named East India Company, through its successful military campaign and raising of fund continued to grow stronger to a point where during early nineteenth century it had 250,000 armies which was more than that of any country.

It has been and continues to be misused through activities like insider trading, circular trading, cornering, etc. which ultimately benefits few to the detriment of many and exacerbates the already bad plague of income inequality. In such scenario, it also causes precious and limited economic resources to be allocated to unproductive sectors. Hence, capital market is at its best for overall good when it becomes a means to an end of accumulating capital for large investment projects rather than an end in itself. To ensure that, capital markets have to be well regulated by government.

Insurance, besides pooling together of risk for its management, also plays the role of formation of capital which can be significant and can play important role in economic growth. Capital market provides the vehicle for channeling the fund to productive sectors. At the same time, financial instruments like shares, debentures, etc. which insurance companies use to raise capital for themselves are also traded in the capital market. So the all-encompassing capital market which helped in formation of insurance companies by raising requisite capital, assists those same companies to invest the money they have raised through policyholders. So capital market and insurance have a close and symbiotic relation.

Investors want good return on the amount they have invested and in case of life insurance company, policyholders expect to receive high bonus on the amount they have spent to purchase the policy. This expectation has to be met by insurance companies through two approaches working in tandem. Firstly, their underwriting has to be good to ensure that probability of bad business being accepted and high cost being borne in claim payment is low. Secondly, through effective investment policy, they have to invest their funds to earn good returns. Capital market is one of the available options for such investment.

Institutional investors like insurance company should be prudent and more conservative than individual investors for simple reason that cost of failure of such investors is too high to justify aggressive investment policy. If an insurance company fails, the brunt has to be borne besides investors by the policyholders. In addition to that, due to the interlinked nature of economy, failure of one company might bring forth the cascading effect of other failures culminating in full blown economic crisis.

Capital market is fraught with risk of volatility as it is the sum total of many different economic, political and social variables working upon the psychology of millions of people involved impacting their decision in multiple ways. So investment by insurance companies

through the medium of capital market should be backed by solid study and research in order to minimize the risk of failed investment.

In Nepal's context, it is mandatory for all insurance companies to issue shares in public and be listed. So far, 18 non-life insurance companies, 12 life insurance companies and 1 reinsurance company have already been listed and other companies are also in the process of being listed. As on 19th April 2022, total market capitalization of these 31 companies is 600,317,343,555.80. It makes up around 18% of total market capitalization of Nepal Stock Exchange on this day. With capital increment already directed by Beema Samiti, this proportion is soon going up. Clearly significant portion of Nepal's capital market is made up of insurance sector which is behind only banking sector in this metric.

On the other end of the spectrum, insurance companies in Nepal have also invested significant portion of their funds via capital market. Beema Samiti's investment directive, in order to ensure that investment by insurance companies are not made in haphazard manner, has provided stringent restrictions on the total amount to be invested through capital market which is summarized below:

Particulars	Maximum permitted investment (In % of technical reserve)
Shares of listed public company	10%
Preference shares of debentures of A, B or C class banks licensed by NRB	20%
Secured debenture of listed public company	20%
Investment plans of Citizen investment trust or mutual fund	5%

Following is the summary of investment made by Nepal's insurance companies through capital market as at the end of second quarter of financial year 2078/79:

Amount in lakhs

	Shares of listed public company	Debentures of bank	Debentures of listed public company	Mutual fund and CIT	Total
Life Insurance companies	84,978.51	262,372.22	243,205.24	10,098.21	600,654.18
Non-life Insurance companies	16,697.93	12,761.49	15,764.32	4,085.79	49,309.53
Reinsurance Companies	947.18	18,607.53	-	9.44	19,564.15
Total	102,623.62	293,741.24	258,969.56	14,193.44	669,527.86

Currently, financial instruments available in capital market of Nepal primarily consists of equity shares with few mutual fund and debenture instruments which is why there is limited option within capital market to choose from. Nepal's insurance companies are thus invested in capital market albeit in pretty restrictive manner within the limits of investment directive. With Beema Samiti slowly moving from compliance based to risk based regime, this restriction is expected to be reduced in coming days. Simultaneously, Nepal's capital market is also evolving and is expected to bring in newer and more innovative instruments and better regulation practices. In addition, with capital of insurance company to be increased by more than 2 times in near future, fund available for investment is going to rise significantly. Hence, investment by insurance companies through capital market is sure to increase in future days.

Therefore, stakes are definitely going higher in Nepal's insurance market as regards total investment in general and also investment through capital market in particular. To meet the challenges that will come with it, there is no substitute to insurance companies improving their capacity and competence at investment management including expertise in capital market investment. Nepal's economy being in growing phase, there are ample opportunities for getting good return from capital market. Available fund if invested properly, can also spur economic growth creating new jobs and increasing production. Regulators of both insurance sector and capital market in coordination with insurance companies have an opportunity to work together towards this noble cause.

Life Insurance in Nepal: Recent Trends and Strategies for future

Pushpa Kunwar Assistant Director,
Beema Samiti

Abstract

Nepal has a promising market for Life insurance. However, life insurers face a lot of challenges and a change in the buying behavior of the people can also be seen. People are not ready to buy life insurance products, since the importance of it is not felt. A country like Nepal has huge potential to sell life insurance, but somehow life insurance companies find it difficult to sell their policies. There are lots of changes happening in terms of regulation, demography and technology, which can act as both positive and negative stimuli for purchase of life insurance products. Lack of product innovations and differentiation might lead to stagnant sales in the market, so the product range offered by the life insurers might need a review. Competition may lead to exit of low performing life insurance companies or result in mergers and acquisitions. Unless there are clear and predefined strategies to sell Life insurance, it would be difficult for the market to grow. This article tries to analyze the trends that are changing in the Life insurance industry, the challenges that are faced by the life insurance companies and strategies that can overcome the challenges.

Introduction

History

Life Insurance market in Nepal has a short history. Government of Nepal established Rastriya Beema Sansthan under the Company Act with a capital of Rs. 1 crore in Poush 1, 2024 BS. Since Falgun 11, 2024 BS, the company operated a non-life insurance business only. In Poush 1, 2025 BS, the company was transformed into a corporation under the “Rastriya Beema Sansthan Act 2025” Rastriya Beema Sansthan started life insurance business from Falgun 7, 2029 BS only. The institutional development of insurance began then and the

company had a monopoly in the Nepalese insurance market for about a decade and a half.

With the political change of 2046 BS, the government adopted a liberal economic policy and a number of new insurance companies entered the market. National life and general Insurance Company limited was established in 2044 BS as a private company doing insurance business, it was initially allowed to do a non-life insurance business. Only two years later it was allowed to do life insurance business.

From 2050 to 2065 BS, seven life insurance companies came into operation. After 2065 BS, the licensing for new insurance companies was halted by Beema Samiti, the insurance regulatory authority in Nepal. Thereafter, the regulator issued license for 10 new life insurance companies that came to operation from 2074 BS onwards.

Definition

Life insurance is one of the best ways to save and transfer risk. It reduces the financial risk created by the events in our lives. It is also a good medium to generate savings. The 'Insurance Act 2049' defines life insurance as "life insurance business means the business relating to a contract regarding to the life of any person under which he/she or his/her heir in the event of his/her death, will be paid a particular amount in case a specified amount is paid in installment on the basis of his/her age."

Life Insurance in Nepal at present

Number of life insurers

The present status on the number of life insurers in Nepal can be seen below where 19 life insurers are operating in Nepal at present.

INSURER AT A GLANCE

Ownership	Type of the Insurance Companies			Total
	Life	Non-Life	Reinsurance	
Government owned	1	1	1	3
Private Sector	15	15	1	31
Foreign	1	2	-	3
Joint Venture	2	2	-	4
Total	19	20	2	41

Source: <https://nib.gov.np/affiliated-insurers-2/>

Coverage

The coverage of life insurance in Nepal is increasing gradually. The coverage of life insurance was just 11 percent in the year 2073/74 BS, 13% including foreign employment insurance. This number rose steadily to reach 34.51 % in 2078/79 BS till end of Chaitra, 37.34% including foreign employment insurance. The insurance coverage for the past 6 years can be seen clearly from the following table.

Life Insurance Coverage

F.Y.	Life Insurance Coverage Excluding F/E	Life Insurance coverage Including F/E
2073/74	11%	13%
2074/75	14%	16%
2075/76	18%	23%
2076/77	22%	27%
2077/78	24.33%	26.59%
2078/79 (as on Chaitra end)	34.51%	37.34%

Source: Beema Samiti

Penetration

The penetration ratio of life insurance business is also in the increasing trend. The proportion of gross premium of life insurance business to GDP was 1.12 in F.Y 2074/75 which is predicted to reach 2.48% in F.Y 2078/79. The table below shows the penetration ratio in the past 5 years.

Life Insurance Penetration

F Y	Life Penetration (Gross Premium in Proportion to GDP)
2074/75	1.12
2075/76	1.32
2076/77	1.83
2077/78 (Revised)	2.22
2078/79 (Predicted)	2.48

Source: Beema Samiti

Premium Collection

The life insurance industry in Nepal is growing significantly in recent years. The aggregate gross premium collected from life insurance business in F.Y 2073/74 was 39.4 billion which increased dramatically to reach 120.33 billion in F.Y 2077/78. In the 9 months of the current fiscal year 2078/79 102.42 billion has been collected as gross premium. It can be seen that life insurance sector holds huge potential in Nepalese economy. The table below shows the gross premium collection in the past 6 years.

Life Insurance Penetration

F Y	Gross Premium (Life)
2073/74	39,045,657,960.00
2074/75	48,198,207,923.00
2075/76	76,771,391,968.00
2076/77	95,147,148,575.66
2077/78	120,333,537,363.48
2078/79(as on Chaitra end)	102,429,908,069.11

Source: Beema Samiti

Recent Trends

The scenario of life insurance industry has seen major changes in recent years. The following attributes has changed considerably in the present life insurance market that pose a great challenge of adaptation and rebuilding business strategies.

Life style

People have now shifted from the joint family system to nuclear family system. Also, nowadays the marriage age of individual is shifting and people are delaying the start of a family. Further, people have started earning at very early age and tend to spend more than save.

Increase in Life span

In Nepal, we can say that in recent times medical facilities have grown considerably and the medical advancement is significant. Thanks to the advancement in the medical science the average life expectancy of an individual has increased. The life expectancy of Nepalese has been projected to be 71.45 years in 2022 which is a significant increase from 68.18 years in 2012 and 63.20 years a decade ago in 2002. Since joint family system has gone away, Elderly person are bothered more about taking care of their health and retirement life.

Retirement Benefit

With retirement period getting extended, people try to save for their retirement and look at various retirement options. Since annuity plans do not provide attractive returns they are not occupying major portion of any retirement portfolio. Since people feel that the important expense during retirement age is health issues, they try to protect themselves against it. Further the life cover of most of the life insurance products is predominantly till the age of 65 years which is being increased to 70 years in some policies.

Competition

The competition is not healthy in the industry. The newer life insurance companies struggle to sell their products and do not have high customer base. Profitability is also a worrying factor for some of the private life insurance companies. Since the expansion cost is very high, they are not able to reach out to the rural areas. Life insurance Companies which have been able to gain confidence of the customers are able to sell more policies.

Lack of Innovative Product

Life insurance sector have similar products being offered with different names. People nowadays have started looking for new and innovative products that suit their changing needs and requirements. Product innovation is an important aspect in any industry and life insurance industry is not an exception to it. Unless innovative products are introduced it would be difficult to attract public attention.

Mis-selling

People are forced to buy life insurance products without understanding the needs of the product. Agents try to push the products which yield them higher commission and incentives. There are also malpractices to mislead the customers by asking them to discontinue the old policy after a specific period and buy new policy in order to earn more commission.

Product Pricing

Technological advancements have made underwriting much easier than the older days. However, insurance companies face the challenge to reduce their cost as they incur huge management expenses and distribution costs. Unless life insurance companies start thinking in terms of cost reduction, it would be difficult for them to compete / sell the policies at a competitive price. Further people restrict themselves to single policy since they cannot afford to pay premium for more than one policy.

Distribution Channels

Life insurance industry in Nepal heavily relies on individual agents for the business. At present, bancassurance is halted by Nepal Rastra Bank, so, dependency is even more on individual agents. Direct channels and the online channels have yet to grow in the country. There is a lack of diverse distribution channel.

Strategies for Future

Life insurance coverage in Nepal, though in increasing trend, is still very low, and many of those insured are underinsured. Hence, there is immense potential for growth in this sector. People going for foreign employment and abroad studies have increased the remittance in the country leading to increased saving and disposable income. The demand for insurance products can be expected to increase due to the rise in income and purchasing power of people. A simple mantra is “When mobile phones can reach every corner of Nepal” why can't life insurance products? Given below are some of the strategies for Life insurance companies that may be beneficial to expand their business.

Customer Service as a key to differentiation

Life insurance industry in Nepal is highly competitive. Number of companies fight for the same piece of the pie. Hence, definitely one needs to show their difference from other. For this differentiation is essential tool for life insurers to reposition themselves. Providing good customer service helps to build trust with employees, customers and stakeholders. It separates a company from its competitors in a unique way to its existing customer and prospects. As a result the companies' perceived value is also increased. People remember and recall when they have been treated well and also help in word of mouth publicity, more so in the age of internet and social media. Hence, Life insurance companies must define USP's for themselves to separate them from competitors. USP is what you do and how you do it better or differently than others. At present, in my view, Insurance companies are currently not projecting any USP to the customers. With not many changes among the product lines, it is the trust of the customer which makes the organization to survive. Life insurance companies must focus on branding their product with USP features and attract customers through good customer service.

Product Positioning

Each Policy has unique features and cannot be sold to everyone. The life insurers must have a product positioning strategy. The positioning of the product can depend on various factors like: Demographic factors of each individual, Stage of Life cycle, Products available with the insurer, Area and Locality etc. Insurers must define their strategies based on these factors. Selling a wrong product to a customer would affect them in the long run as they will not continue the policy when they are aware about the facts. Agents must be clearly trained on the product features. Gone are the days where one type of policy can be sold for all age groups. With the increasing awareness on financial planning it becomes necessary for introducing products based on goals. Hence, Life insurance industry must design and launch policies that suit the diverse needs of the customer base.

Customer Relationship

Today the Life insurance industry lacks continuity in the relationship with the customers. The insurers focus on targeting new customers to expand their customer base. It should not be forgotten that life insurance is not a one - time transaction, it is building relationship with the customer till the life of the policy. This approach needs to be established. In case of policy renewal the agent appointed by the company and the employees must make efforts to keep the policy “live” explaining the position of the policy to the customer. It is the “relationship” which the customer values and remembers more than his policy.

Building Customer Confidence

Building customer confidence can help the Life insurance companies to retain their customers. In service industry like insurance, customer confidence can be gained by providing correct and needed service. These days, companies must look for something extra for creating “Customer delight”. Some of the examples below can really make a customer happy which in turn increases customer royalty

Encourage Purchase of Life Insurance Products

Still in today's time, life insurance is not bought by individuals but they are sold. Life insurance companies must change this approach and work towards attracting public. Creating awareness about the need for life insurance, conducting awareness programs for corporate employees, conducting programs on life insurance to college students as they would be entering into the earning group post completion of their education, advertisements in local language about the benefits of life insurance etc. are some of the strategies insurers can use. Life insurance industry must slowly move towards pull strategy and must have a combination of push and pull rather than having only push strategy. The mix depends on the type of product, locality and technological innovations that the life insurance company has.

Benefit from Data Analytics

Today the insurance company sells a policy to the customer and starts looking for the next customer. Data analytics must be done to identify the number of members in the customer family and people who are under insured or uninsured and must approach them for insurance. Further family members of the insured who have been paid claim recently can be approached to take Life insurance. Data Analytics helps the company in focusing and targeting the segments that can provide quality business. Advancements in technology have made various information sources available and companies are able to get huge amount of demographic and other data. Insurers should identify the relevant data use to further their sales and marketing activities.

Encourage Persistency

Insurers lose heavily if a policy holder stops paying premium and surrenders or lapses. Providing renewal discounts to customers by insurance companies if policy is renewed on time, providing option to switch to other product if the customer feels that this product is not suitable, timely notifying the date to pay renewal premium, incentive to agents on top of commission if the policies sold by him keeps continuing etc. are some of the suggestions that can be implemented to improve the persistency level

Preventing Mis-selling

Mis-selling is one of the main reasons for increase in policy lapsation. Though this cannot be avoided it can be curtailed to a great extent. The agents must be trained and educated regarding the product features and company policies. Complaint mechanism must be strengthened and provision of whistle blowers must be there in each and every insurance company. Furthermore, customer education on various issues must be given more importance and imparting the importance of life insurance must start at the school and college level.

Technological Advancement

Life insurance companies must be geared up with latest technology in order to move closer to the customers. Insurers can make use of digital channels to issue digital policy and cater to young customers. Using technology effectively in claim processing can reduce turnaround time. New avenues of distribution and better customer service can be achieved using technology.

Social Responsibility

Companies must give back a certain portion of profit earned from the society back to them. Governments around the world have come up with mandatory CSR activities. Hence, life Insurance companies must involve in CSR (corporate social responsibility) activities

which leave a positive impact in the mind of the customers. CSR activities are a welcome initiative and will benefit both the society and the insurers in the long run.

Supportive Regulatory Changes

Regulators also must support the industry to develop and expand life insurance sector. The regulator and the insurers must work hand in hand to improve the sales and confidence of this sector. For instance, regulator can work toward making Life insurance mandatory like Motor Insurance. It can be either in the form of government sponsored social security scheme or as an employee benefit by the employers. Another strategy could be increasing tax exemption limit to encourage purchase of life insurance.

Conclusion

It is obvious that life insurer is essential to each and every individual. However, majority of the people in Nepal are still not aware about the benefits of life insurance. Even those who have bought them are not fully aware of the benefits as they might have been forced sold the policies. This could result in sales of the policies that do not meet the needs of the customers leading to policy lapses and surrenders. Insurers must build business policy to treat life insurance product as a long term business and as a onetime transaction. They should also select competent agents and staffs and train them properly to ensure proper customer sales and after sales services. Some of the above mentioned gaps can be plugged to make Life insurance product more attractive to the customer and the insurers can adopt the strategies recommended in this article to expand their business and stand out in the competitive market.

References:

- <http://nib.gov.np/wp-content/uploads/2018/10/Insurance-Act-English.pdf>
- <https://rbs.gov.np/introduction-to-rbs/>
- <https://www.investpaper.com/news/history-of-insurance-in-nepal/>
- <https://www.macrotrends.net/countries/NPL/nepal/life-expectancy>
- <https://www.insuranceinstituteofindia.com>

Foreign Direct Investment (FDI) in Nepal: Status, Issues and Challenges

Rishi Ram Pandit

Assistant Director,
Beema Samiti

Keywords: *Foreign direct investment, Least developed countries (LDCs), developing countries, economic goals, economic growth and Sustainable development.*

Abstract

FDI is an important source of capital for economic growth in developing countries. It provides a package which constitutes new technologies, management techniques, finance and market access for the production and movement of goods and services. FDI is an effective instrument for promoting sustainable development. It can serve as a principal complement to domestic investment and capacity building for the growth and development of the LDCs. However, attracting FDI is a major challenge for host countries as it faces the challenge of identifying the major factors that motivate and affect the FDI location decision. The main FDI location factors are raw material availability, physical infrastructure, technological development and availability of labor forces, political, legal and socio-cultural factors. Despite several conflicting circumstances, Nepal is attempting to sort out overarching issues of FDI concerning with economic development. In the present context of Nepal FDI plays the crucial role for the economic growth and economic development by timely addressed with prudent measures.

General Background

Foreign Direct Investment (FDI) plays a catalytic role in economic growth. It is a source of capital formation. Likewise, it helps technology to spillover, supports human

capital formation, enhances international trade integration, creates competitive environment and strengthens enterprise development. There are three common motives of foreign direct investment: resource-seeking, market seeking and efficiency-seeking (Dunning, 1993). Moreover, FDI also seeks strategic assets in a local economy – brands, new technology or distribution channel. Developing countries, emerging countries and countries in transition have come to consider FDI as a source of economic development and modernization, income growth and employment (OECD, 2002).

FDI can be categorized into three components: equity capital, reinvested earning and intra company loans. Equity capital comprises of the share of companies in countries foreign to that of the investor. Reinvested earning includes the earning not distributed to shareholders but reinvested into the company. Intra Company relate to financial transactions between a parent company and its affiliates. FDI thus may many forms, including:

- Wholly owned subsidiary where 100 percent ownership of the assets belongs to the investing company
- Joint venture(JV) company where a local firm and foreign firm enter into a JV contract creating a separate legal entity
- `Greenfield investment where the investor establishes entirely, including building, production facilities or an organization structures as well as distribution channels.
- Brownfield investment where the investor opts for acquisition of an existing establishment.
- Direct acquisition or privatization of a state owned company
- Merger and acquisition
- Others- technology transfer, licensing, franchising, management contract

FDI in Nepal

Foreign Capital remained important factor of the development of Nepal. Foreign direct investment inflows are allowed whereas foreign investment abroad is prohibited. The first official record of FDI flow to Nepal was in 1951/52 when the Nepal Commercial Corporation was set up as a joint venture with 67 percent equity participation from Indian investors (Aryal, 2009).

There were a few cases of foreign investment and technology transfer prior to 1980. Solidarity Ministerial meeting was held in 1982 and an Investment Promotion meeting was held in 1984 for promoting foreign investment and creating awareness of the investment

opportunities in the country. Subsequently, Nepal Investment Forum was organized in 1992 in Kathmandu, which was a very successful in attracting the foreign investors (Department of Industry, 2005). Thereafter, political and economic scenarios have been changed significantly. The Government of Nepal (GoN) organized Nepal Investment Summit on 2-3 March, 2017. This summit observed the USD 13.74 billion investment commitment to ten sectors from 26 companies of eight countries. Similarly, the Government of Nepal is organizing, 'Nepal Investment Summit 2019' on March 29 -30 in Kathmandu for the concentrates its efforts on realizing the vision, "Prosperous Nepal, Happy Nepali" and reducing the capital and technological gaps. The main objective of the event is to project Nepal as a favorable investment destination by unveiling potential opportunities for investment in the sectors such as Energy, Tourism, Industry, Transport Infrastructure, Information and Communication Technology, and Agriculture. In addition, the Government will use this unique forum to unfold a range of policy reforms and incentives to attract investors. Moreover, the Summit will provide a platform for global investors to deepen their understanding of the investment environment and opportunities in Nepal.

A. Regulatory Framework

Along with the process of liberalization in the mid-1980s, Nepal put efforts to attract FDI to fill the resources gap in private capital formation. Foreign Investment and Technology Transfer Act, 1982 was enacted to attract and utilize the foreign investment in Nepal. Subsequently, a new Foreign Investment and Technology Transfer Act, 1992 was enacted to facilitate the liberalization process of 1990s. Thereafter, Nepal became member of the World Trade Organization-WTO, Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation BIMSTEC, South Asia Free Trade Agreement-SAFTA and Multilateral Investment Guarantee Agency-MIGA. Nepal signed Bilateral Investment Protection and Promotion Agreement (BIPPA) with six countries and Double Taxation Avoidance Agreement with ten countries. Nepal has obtained access to neighboring and global markets. Investment Board Act, 2010 was enacted based on which Investment Board has been established.

B. FDI Policy

The Government of Nepal introduced new Foreign Investment Policy, 2015 by replacing the policy of 1992 with an objective of making economy more dynamic and competitive by maintaining trade balance through export promotion and import management, and by attracting foreign investment, technology, skills and knowledge in the priority sectors. The new policy incorporates the changing context of portfolio investment, non-resident Nepalese investment, special economic zones, labor relation issues, and mobilization of debt instruments in domestic and foreign currencies. The foreign investment policy aims to

achieve the sustainable economic growth and generate employment, enhance investment in the regional and national development, fill the gap of increasing investment demand, increase the domestic production and productivity and establish Nepal as an attractive destination for FDI by creating investment friendly environment

In contrast to old policy, the new policy has clearly defined the term “foreign investment” and “technology transfer”. It recognizes assignment, user’s license, technical know-how sharing and franchising as the medium for technology transfer.

Forms of Foreign Investment	
Foreign Capital Investment	Technology Transfer
<ul style="list-style-type: none"> • Share investment in the form of foreign currencies or capital assets and reinvestment of its earning • Loan to the industry in the form of foreign currencies or foreign assets • Lease financing provided by foreign investor in the form of equipment tools, machines etc. • Fund raised by the company, established in Nepal, issuing equity, debt and debenture abroad • Investment in the listed securities in the secondary market by foreign institutional investors. 	<ul style="list-style-type: none"> • Use of intellectual property rights such as patent, specification, formula, process and technical knowledge, • Foreign owned trade mark or goodwill, and • Foreign technical services, assistance, training, management services and market services.

Source: Government of Nepal, Foreign Investment Policy, 2015

C. Legal Framework

The legal arrangements that govern FDI in Nepal include Public Private Partnership and Investment Act, 2019, Foreign Investment and Transfer of Technology Act, 2019, Company Act (first amendment), 2017, Environment Protection Act, 1997, Environment Protection Rules, 1997, Industrial Enterprises Act, 2016, Labor Act, 2017, Special Economic Zone Act, 2016, Patent Design and Trademark Act, 1965, Copyright Act, 2002, Guideline on Construction and Operation of Physical Infrastructure within Protected Area, 2009, Hedging Regulations, 2019, Intellectual Property Policy, 2017, Foreign Exchange (Regulation) Act, 1962, Income Tax Act, 2002, Labor Act, 2017, and Privatization Act, 1992. Similarly, Department of Industry (DOI), Investment Board of Nepal (IBN) and NRB are the agencies for administration and implementation of rules and regulations related to FDI.

The FITTA defines the forms of foreign investment as (a) investment in share (equity);

(b) reinvestment of the earnings derived from the clause (a) above; (c) investment made in the form of loan or loan facilities. The minimum investment required for foreign investment approval is Rs. 5 million per investor. The act also defines the technology transfer which is allowed even in the area where foreign investment is not permitted. Use of technological rights, specialization, formula, process, patent or technical know-how of foreign origin; use of any trademark of foreign ownership and acquiring any foreign technical consultancy, management and marketing service are the forms of technology transfer. However, there are some industries like cottage industries, security printing, arms and ammunition industries, among others, where foreign investments are not allowed.

Furthermore, there are sector specific acts that should also be followed if the investment goes to the given specific sectors. These acts are the Electricity Act, 1992, Nepal Petroleum Act, 1983, Private Investment in Infrastructures Act, 2006, Mines and Mineral Resources Act, 1985, Bank and Financial Institutions Act, 2017, among others.

Similarly, the constitution of Nepal 2072 can be robust legal framework to protect foreign investment. Such as article 25(2) said that, "The State shall not, except for public interest, requisition, acquire, or otherwise create any encumbrance on, the property of a person." For the guarantee to the property rights. Moreover, one of the constitutional policies of the state says, "The State shall pursue the policy to achieve economic prosperity by way of optimum mobilization of the available means and resources while focusing on the role of private sector in economy" as well as "The policy of the state is to encourage foreign capital and technological investment in areas of import substitution and export promotion " implies the leading role of the private sector in the economic development as well as

3. FDI situation in Nepal

Nepal aims to become a middle-income country and achieve the Sustainable Development Goals by 2030. But the current level of investment is not enough for the country to reach the middle-income stage from the current low-income status as targeted, according to a World Bank report. The National Planning Commission said in a report in June 2019, that the country faces a financing gap of Rs 585 billion per year to meet the Sustainable Development Goals.

This resource gap is going to be a major problem for the country in achieving these twin goals. Although the opportunities and financing for investment are present in Nepal, public investment has been low and the country has been unable to crowd in potential private investment, the World Bank assessed in another Nepal report called 'Systematic Country Diagnostic'.

The Systematic Country Diagnostic Report published by the World Bank in 2020 revealed that FDI has averaged just 0.2 percent of GDP over the last decade, which is one of the lowest in the world. Foreign direct investment is vital for accessing new technologies, business practices, and markets. In the past few years, FDI inflow in the country has seen an upward trend but lags behind most South Asian countries.

According to the database of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) World Investment Reports, FDI trends in Nepal from 1996 to 2006 exhibit a fluctuating pattern. It is observed that potential foreign investors are wary of putting money in conflict-driven societies and countries. During the height of the Maoist conflict, there was zero FDI (in 2004) and investment inflow was \$7 million in the negative (in 2006).

Nepal experienced gradual improvement and increment of the flow of FDI between the years 2007 and 2014. Between 2015 and 2018, there was a sharp increment in FDI. The importance Nepal has given to foreign investment protection and promotion is reflected in the hosting of the Investment Summit 2017 and Investment Summit 2019. The figures for the years 2015 to 2018 are quite remarkable in the history of foreign investment in Nepal. They reflect the upward mobility of FDI in various potential sectors. The year 2018 marked the highest FDI inflow amounting to \$161 million.

An examination of the data shown in the Industrial Statistics published by the Ministry of Industry, Commerce and Supplies shows that among the industries approved for foreign investment by category in the fiscal year 2021/22, the service sector came at the top of the list with 1,660 approvals followed by tourism with 1,592 and manufacturing with 1,192. Others on the list include agro and forestry-based (288 approvals), energy-based (86), mineral (72), infrastructure (46), and information and technology (96).

One of the major sources of bridging the financing gap is foreign direct investment (FDI) but Nepal is one of the countries attracting the lowest amount of FDI.

4. Strategic advantage of FDI in Nepal

Nepal could be an emerging destination for FDI in South Asia. Nepal has several advantages such as demographic structure, gradually improving business indicators, strategic geographic location and its improving legal as well as physical infrastructure. In 2015, the country adopted a new constitution that embraces Nepal as multiparty democratic federal republic with the private sector-led liberal economy. The government is committed to the promotion of foreign investment, has enacted and amended various investment related and sector specific laws to provide a unique opportunity for FDI in Nepal. Although Nepal is currently classified as a LDC by the United Nations, its goal is to transition to a middle income country by 2030.

a) Strategic location and geographic advantages

- Strategically located between two large and rapidly growing economies – China and India – with easy access to markets of more than 2.7 billion people
- The topography and abundant water resources give rise to vast untapped hydropower potential
- Contains the Himalayas, which is the highest mountain range on Earth, with 8 of the world's 10 highest peaks, combined with unique cultural heritage, creating potential for tourism
- Incredibly rich biodiversity, creating potential in agriculture and medicinal and aromatic plant research

b) Market Access

- Duty free and open border access to India
- Zero tariff entry facility for over 8000 products to China
- Enjoys various duty and tax free arrangements in the region as a Member of SAARC, and BIMSTEC Free Trade Agreement
- Member of MIGA of the World Bank Group
- Member of WTO
- Duty free, quota free market access to European Union under EBA arrangements
- Duty free US market access for 77 items which also include garment products for 10 years (starting from 2016)

c) Ease of doing business

- Ranked 3rd after Indian and Bhutan among South Asian countries in the 'Ease of Doing Business Report 2020' by the World Bank Group
- Foreign investors are allowed 100% ownership of a company in almost all sectors
- Repatriation of capital and profits to the investor's home country is allowed
- Importance of the private sector recognized by the Constitution of Nepal (2015)
- Arbitration and dispute resolution by independent judiciary.
- Various bilateral investment protection and double tax avoidance arrangements

are in place and such agreements are expected to increase significantly in the year ahead - BIPPA signed with Finland, India, Germany, Mauritius, United Kingdom, and France - DTAA signed with Austria, China, India, Korea, Mauritius, Norway, Pakistan, Qatar, Sri Lanka and Thailand

d) Large pool of capable workers

- 58% of Nepal's population represents working age group (15-59 years)
- Relatively low cost of labor; minimum monthly wage (except for tea enterprises) being NPR 13,450 (approx. USD 122)
- Large English speaking population, especially in the major cities including the capital, Kathmandu
- High participation of women in the workforce

5) Issues and challenges of FDI in Nepal

Specifically in Nepal, there are mainly four concerns of foreign investor, labor relation, stable political environment and security, energy availability and repatriation of investment. However, such environments are gradually improving in Nepal. There are four drivers of foreign investment in any countries including regional and free trade agreement, multilateral and bilateral investment treaties, investment legislation and regulations and regulatory and legal framework. The issues and challenges of the FDI are:

Political issue: Nepal's political dispute during (2000-2007) severely affected the inward flow of investment, the FDI flow was almost nil during the year. There are direct relationship between political system and FDI. Political and legal system of the country is one of the main determinants of the foreign direct investment. The investors are mainly concerned with government stability, economic freedom, democratic accountability of government, law and order situation of the county.

Policy and compliance issue: least developed countries like Nepal want to attract Greenfield investment such investment can improve existing production methods and technology as well as provide an entry strategy into the global market. Various policies measures have adopted to promote such investment in Nepal. From the perspective of foreign investors, they are concerned with autonomy, sources and remove earnings, fear of nationalization. The FITTA has addressed various issues but still the issue regarding how much profit can be earned, whether the ownership change of company in foreign country should pay capital gain tax to Nepal are debated legal issues for FDI. The compliance of law and regulations for most of the sector specific projects like hydropower, airports and roads are time consuming for efficiency of projects.

Repatriation issue: foreign investors complain that they are facing frequent problems in repatriation of funds and dividends, service charge etc. mainly, the authorized documents should be submitted to various regulatory authorities and their verification, take the long time period to repatriate the dividend. The problem occurs due to lack of information and technological infrastructure, weak institutional memory, and weak coordination and harmonization of the authorities.

Infrastructure issue: Nepal ranks 130th out of 190 countries in terms of infrastructure availability, the worst in South Asia, according to the World Bank. Electricity and roads are particularly large infrastructure constraints compared to regional and structural peers but lately there has been a marked improvement in electricity supply while the condition of roads continues to remain poor. Poor road infrastructure thus has a big impact on both the competitiveness and spatial concentration of economic activity. Continued poor condition of transport infrastructure is one of the reasons why Nepal was ranked 114th in the global ranking of 167 countries in the Logistics Performance Index-2018 of the World Bank. “Nepal has to compete with countries like India and China, which have far better infrastructure to attract FDI. So it has emerged as a big challenge in attracting FDI,”

Market issue: the size of market is relatively low with comparing the neighboring countries. Nepal is the member of WTO, BIMESTIC and SAFTA. However, unable to grasp the market of the export. In addition, the global trends of inward looking policy through economic nationalism has opposed further challenge to invest in land locked and small domestic market like Nepal.

Labor issue: Availability of the human resource plays an important role in hosting FDI into Nepal. But the situation associated with the issue had been very discouraging in Nepal. So, human resource constraints should be seriously looked at and must be taken into consideration. First, Nepal lacks well educated human resources endowed with skills required in manufacturing and services sectors. Second, the most of the industries are lack of sufficient skilled labor and already set out scale down its production capacity or even operating below capacity. Third, skilled labor scarcities have raised wages too high that Nepal stands on position of having highest wage overhead in South Asia, the rest of the workers are deeply unionized and they only demand higher wages and facilities without making acceptable increases in productivity. However, they are highly influenced and motivated by political parties.

Conclusion

The unique aspect of FDI is that it brings in a package of resources capital, technology, skills, management know-how and marketing capabilities together with production activities

to a host economy. FDI provides the potential to augment consumer welfare, create employment opportunities, increase labour and environmental standards, and contribute to improved living standards and poverty alleviation. The attraction of FDI will be necessary which is not only to increase investment in the economy, but also to maintain external stability. Nepal's business environment is getting better. Government has made several efforts promoting FDI through the infrastructural development, political and legal improvement, creation of good governance, harmonious relationship between employee and employer, tax subsidy and refund, policy stability, proper coordination with different department and authorities etc. FDI helps to achieve the long term vision of government "Prosperous Nepal and Happy Nepali" and graduation of LDCs from developing country by 2022 and transformation of Middle income country with achievement of sustainable development goals by 2030.

Reference

- The constitution of Nepal 2072
- Foreign Investment and Technology Transfer Act, 2019
- Foreign Investment Policy, 2015
- Nepal Budget, 2020/21
- Monetary Policy, 2020/21
- [www.nrb.org.np/red/publications/study_reports/Study_Reports--A_Survey_Report_on_Foreign_Direct_Investment_in_Nepal\).pdf](http://www.nrb.org.np/red/publications/study_reports/Study_Reports--A_Survey_Report_on_Foreign_Direct_Investment_in_Nepal).pdf)
- www.mofa.gov.np/about-nepal/investment-in-nepal
- www.ibn.gov.np
- www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/n/nepal/NPL.pdf
- <https://www.worldbank.org/en/region/sar/publication/systematic-country-diagnostic-a-new-approach-for-a-federal-nepal>
- thehimalayantimes.com/opinion/opinion-foreign-direct-investment/
- www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/.pdf
- www.ceicdata.com/en/indicator/nepal/foreign-direct-investment
- investmentsummitnepal.com/
- kathmandupost.com/money/2019/11/07/why-has-nepal-failed-to-attract-enough-foreign-direct-investment

Parametric Insurance- a possible and necessary solution to insure disaster risk

Nirmala Malla

Assistant Director,
Beema Samiti

Nepal is one of the most disaster prone countries in the world due to its topography and climate condition. Earthquakes, landslides and floods are the main causes of catastrophic events in the past, which have made the country's economy fragile. These incidents not only cause loss of life and property but also pose a serious threat to physical infrastructure and impede economic development. Historical data and ongoing seismological studies have clearly indicated that the entire region of Nepal is prone to earthquake and it lies in the active seismic zone V. According to Global Report on Disaster Risk, Nepal ranks the 11th position in terms of earthquake risk. Similarly, Nepal ranks 4th in terms of climate risk according to the Global Climate Risk Index which assesses the impacts of meteorological events in relation to economic losses and human fatalities. The 2015 earthquake and its aftershocks has taken the lives of more than 8,000 persons and destroyed properties worth more than NPR 700 billion (private and public). Flooding is not new to the districts of Tarai region. Every year, the monsoon floods have caused significant damage and losses to human lives and properties. The heavy rainfall in 2017 triggered severe flood and landslides across the 35 districts of Nepal. An Initial Rapid Assessment conducted in 28 districts reported that flood and landslides claimed 141 lives, 117 persons injured and displaced 460,900 people living in the Tarai region of Nepal. This type of catastrophic incidents demonstrates the importance disaster related insurance. The traditional or indemnity insurance provides compensation based on the policyholder's actual losses assessed by a loss adjuster. This type of insurance is best suited to longer-term reconstruction as the loss adjustment process can take many weeks and in some cases years. In the critical period of natural disaster, parametric insurance might be an alternative solution to cope with post disaster situations. It is non-traditional alternate risk coverage that enables individuals and businesses to recover from damages and losses more quickly and easily than the traditional claims process. The Parametric Insurance has a great potential to fill the gap left behind by traditional insurance. Thus, the demand for parametric insurance has been growing significantly recent years. The parametric insurance

and Index based insurance will be used interchangeably in this article.

Disaster insurance can be on an indemnity or parametric basis. In contrast, parametric insurance is a relatively new but innovative approach to provide insurance that pays out benefits on the basis of a predetermined index (e.g. Richter scale, rainfall level, wind speed) rather than the actual loss. In other words, parametric insurance describes a type of insurance contract that insures a policyholder against the occurrence of a specific event by paying a set amount based on the magnitude of the event, as opposed to the magnitude of the losses in a traditional indemnity policy. A policy that pays Rs.1000, 000 if an earthquake with magnitude 7.0 or greater occurs is example of parametric insurance with earthquake coverage. The amount of payment, the parameter, and a third party responsible for verifying that the parameter was triggered must all be specified in the contract. The third party must be independent body that provides the relevant information, which is crucial requirement for the parametric cover as the entire payout is based on data. The third party will usually be a government agency, for example earthquake magnitude could be determined by the measurement issued by the National Earthquake Information Center.

Parametric Insurance sound a little complex but it is very straight forward in the practical sense. Parametric Insurance is commonly taken out for perils such as climate change, extreme weather, natural disasters and travel disruption. By providing predictable and rapid financing, parametric insurance helps policyholders cope with and bounce back from the emergency situations caused by disasters like earthquake, floods, instead of struggling to manage the loss assessment and claims process amid devastation. The policyholders will be adversely affected if the index does not trigger payment to the policyholders on the occurrence of the insured event or although the index triggers payment, the payment is significantly less than the actual loss suffered by the policyholders.

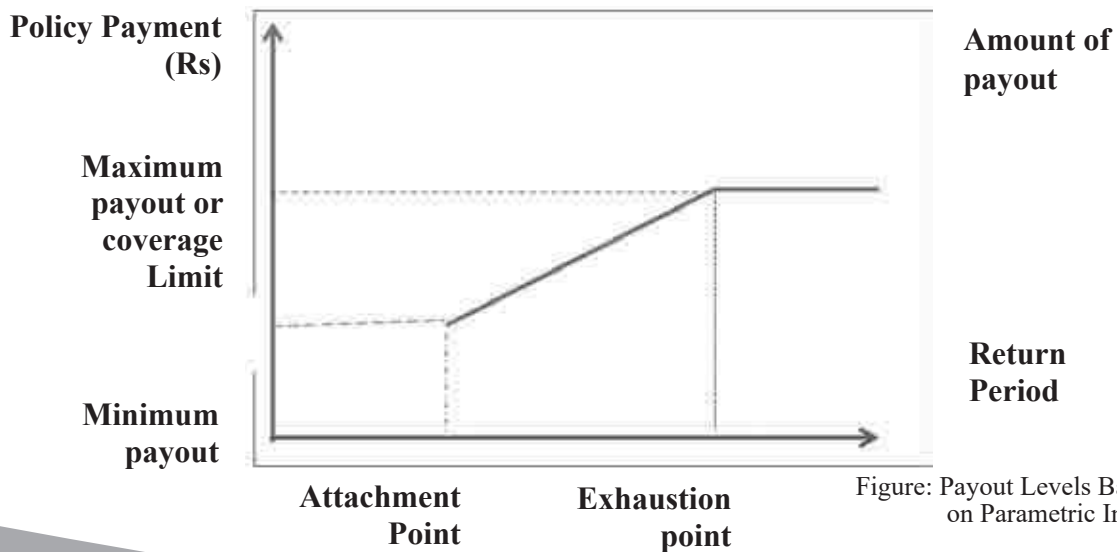

Figure: Payout Levels Based on Parametric Index

The above figure demonstrate the parametric policy payment in the y-axis and return period in the x-axis. The attachment and exhaustion points of a policy are usually expressed as return periods. The policyholders gets minimum payouts at the attachment points whereas the exhaustion point is that period where policy provides maximum coverage. The attachment point and exhaustion point are briefly discussed below:

Attachment Point: The attachment point is the threshold for the severity of an event beyond which a payout is made. The Index values below the attachment point do not trigger a payout. A minimum payout amount is triggered as soon as the attachment level is reached. Afterwards payouts increase linearly until the maximum payout is reached for the events at the exhaustion level.

Exhaustion point: The exhaustion point is the threshold for the severity of an event. If the index value for an event reaches the applicable exhaustion point, the policyholders will receive its maximum payout. Therefore the payouts do not increase any further once the exhaustion level reached. The attachment and exhaustion points of a policy are usually expressed as return periods.

Benefits of Parametric Insurance

Recent years have seen a sharp rise in both the frequency and severity of natural disasters across the country. Every year, natural disasters wreak havoc across the nation, causing immense harm and destruction wherever they strike. Parametric Insurance plays a unique and vital role in society, as it assists individuals, businesses and communities to rebuild after disaster strikes. As soon as a pre-determined threshold has been met, the policy is triggered and payment is made. The major benefits of the parametric insurance are discussed below:

Timely Payouts:

The parametric insurance payouts are based on predetermined threshold. The policyholders are more likely to receive fast payouts after the event occurred as there is no need for loss adjustments. This makes the claims process quicker and far more transparent.

Increased Flexibility and Customization:

Parametric Insurance coverage is flexible. Conventional insurance policies generally use standardized phrasing. On the other hand, a parametric policy is a custom-built product with tailored requirements. That is, the main features of this insurance and payout structures can be specifically designed to meet the unique needs of the policyholder.

Minimize Adverse Selection:

The parametric insurance reduces monitoring costs as well as alleviates the problems of moral hazard and adverse selection. The payout is based on an objective index that the policyholders or insurers cannot influence.

Coverage Possibilities:

The payout method utilized within parametric policies often allows for expanded coverage capabilities. Instead of the reimbursement amount being automatically designated to a specific expense, policyholders can use their own judgment to determine how to make the most use of their payout. This freedom permits policyholders to spend their reimbursement funds on loss elements.

Simplified Underwriting:

Fixed and capped payouts simplify underwriting. Individual risks can be priced and selected solely on the probability of the trigger. This accelerates sales by reducing the amount of data and time required to quote and bind a policy. Similarly there are fewer restrictions and exclusions in parametric insurance policy.

Challenges of Parametric Insurance

Despite the apparent advantages of parametric insurance products, there are a number of challenges inherent with these products. In developing countries like Nepal the products have been introduced in agricultural sector as a weather index based, agriculture index based product etc. The weather index-based crop insurance policy was introduced for the first time in Nepal considering the vulnerability of Nepali farmers to scant or excess rainfall. So, weather index-based crop insurance cover losses triggered by adverse weather conditions, such as lack of or excess rain, heat and frost etc. But this product has not get momentum due to lack of awareness. The major challenges under parametric insurance or index-based insurance are mentioned below and the regulations around the approval of the products along with the supervision of the insurer are needed to address these challenges and create an environment where they will be minimized.

Data Availability:

The development of index-based insurance products requires accurate and complete historical data. Data required may include historical records of the chosen parameter for underwriting and pricing purposes and for the recording of the parameter for pay-out calculations during the period of insurance. As sufficient data of adequate quality may not

be available everytime, inadequate data and lack of accurate and reliable data might pose obstacles to index-based insurance.

Capacity Development:

Index insurance is a new and innovative concept for policyholders and regulator. Therefore any rollout of the product requires intense education programs to help them to understand the principle of the pay-out system and the risks the product actually covers. Therefore, the policyholders, insurer as well as regulator should develop their capacity.

Basis Risk:

Basis risk is the most problematic feature of index insurance. It is the difference between the pay-out as measured by the index and the actual loss incurred by the farmer. Since pay-outs depend on event parameters rather than the loss itself, customers may receive pay-outs that do not fully reimburse them for the loss suffered.

lack of Scientific Index Measurement Device:

In developing countries like Nepal, due to lack of adequate weather stations, low access in satellite imagery, lack of flood and hurricane measurement device, etc., the index based insurance or parametric insurance are losing its importance. Satellite data is also not always accessible by insurance companies and sometimes has significant cost implications.

Legal and Regulatory Issues:

From legal and regulatory prospective, the parametric insurance might be hard to monitor and regulate due to its flexible and customized features. So, to monitor the business of insurer the regulator should be aware of this type of product and universal practices.

A Study on Contribution of Insurance on economy of Nepal

Ram Koju

Assistant Director,
Beema Samiti

Abstracts

This article attempts to explore the impact of insurance in various sector (economy growth, employment, investment, capital market and tax revenue) of Nepal. Data are collected from Beema Samiti, Ministry of Finance, Nepal Stock Exchange Limited and Central Bureau of Statistics of Nepal for the period of 2009/10 AD to 2019/20 AD to fulfil the objectives of this article. It tries to investigate contribution/impact of different insurance variables (Gross Premium,) on economy (GDP) of Nepal. Contribution of GP in Real GDP is increased at increasing rate, with average contribution of 6.27% over the period of 2009/10 AD to 2019/20 AD. To examine the impact of GP in Nominal GDP over the period it is slowly increasing with average of 1.94% of contribution. Average Life insurance penetration ratio based on Real GDP is 4.61% and based on nominal GDP is 1.34% over the study period. Average non-life insurance penetration ratio based on real GDP is 1.97% and based on nominal GDP is 0.60% over the period. whereas penetration ratio of insurance industry based on real GDP is 6.27% and based on nominal GDP it is 1.94% over the period.

(Keyword: GDP: Gross Domestic Product, GP: Gross Premium, CBS: Central Bureau of Statistics)

Introduction

Insurance is risk mobilization technique through the scientific study of risk profiling. By exploring the risks (financial) associated with the people and society, insurance, contributes to the economic growth by nurturing the long-term investment through the capital collected from accumulated savings from individuals. Both life and non-life insurance collect scattered savings from ordinary people and create capital for the nation. The expansion of insurance

has positive impact on the capital formation through the collection of savings and this study examines the impact of insurance in various sector of economy including investment, employment and tax revenue for nation.

Insurance industry is mounting day by day. All parties are working at their finest to develop insurance industry. This study concerns on effort to develop insurance industry have significant impact on economic growth or not. This enable us to tapping our position/ situation with respect to national economic growth and development. This will allow to develop various strategies and evaluate strategic options for giving proper direction to overall insurance for national prosperity and growth. Therefore, it is crucial to examine the impact of insurance on economy. This ensure proper direction, strategies and action plan should be taken to boost up national prosperity through insurance industry.

Nepalese insurance industry is growing rapidly. Companies are delicately working on the expansion of their market. In this context, we examine the what is contribution or impact of insurance sector in economic growth. Is the delicately working of insurance company have any significant impact on economy or not is keen interest to run this study. The study is based on descriptive analysis of proportion of Gross Premium and GDP of nation. This enable us to examine the penetration of insurance over the economy of nation as well as the effectiveness of Insurance sector in Nepal. Nepalese insurance industry is mounting rapidly. In this context, it is important to know whether this rapid growth have significant positive impact on economic growth of nation or not? if not then we need to correct our course of action and if have impact then, we need to raise our contribution on economic growth of nation through various strategies and program. Thus this study has significant role to develop strategic action plan for insurance industry for national prosperity and growth.

This study attempts to examine the impact of insurance in economy. It is conducted based on quantitative data of specified time period. However, risk management magnitude of overall business and its physiological impact for growth of nation will be another topic for research.

METHODOLOGY

The study attempts to explore the impact of insurance in various sector of Nepalese economy. Eleven years of data are examined to explore the Impact/contribution of insurance economy. Date are collected from Beema Samiti, Ministry of Financeand Central Bureau of Statistics of Nepal. Data are collected from the period of 2009/10 AD to 2019/20 AD for examination of impact of insurance in economy of Nepal.

The study used following variables. A brief discussion and background of variables used in this study is summarized in Table 1.1.

Table 1. 1 Description of Variables and their sources

Variables	Explanation	Source of Data	Period (AD)
Economic Growth(GDP)	GDP at Current Price	MOF	2009/10 to 2019/20
Gross Premium (GP)	Life + Non-life insurance Premium before RI adjustment	Beema Samiti	2009/10 to 2019/20

To explore the impact of insurance on economy, we take gross premium as variable from insurance sector and GDP as variable from economy sector of Nepal. Study attempt to analysis impact and contribution of Gross Premium to GDP to do so study implement descriptive and trend analysis for the same.

Research variables

Economic Growth:

Economic growth is an increase in the production of economic goods and services, compared from one period of time to another. It can be measured in nominal or real (adjusted for inflation) terms. Traditionally, aggregate economic growth is measured in terms of gross national product (GNP) or gross domestic product (GDP). Gross domestic product (GDP) is the monetary value of all finished goods and services made within a country during a specific period. GDP provides an economic snapshot of a country and used to estimate the size of an economy and growth rate. Nominal GDP is a macroeconomic valuation of the value of goods and services using current prices in its measure. Nominal GDP is also referred to as the GDP at current price. Real GDP takes into consideration adjustments for changes in inflation. it is also known as GDP and constant Price. This means that if inflation is positive, real GDP will be lower than nominal, and vice versa. Without a real GDP adjustment, positive inflation greatly inflates GDP in nominal terms. Generally, real GDP provides a better basis for judging long-term national economic performance than nominal GDP. Using a GDP price deflator, real GDP reflects GDP on a per quantity basis. Without real GDP, it would be difficult to identify just from examining nominal GDP whether production is actually expanding—or it's just a factor of rising per-unit prices in the economy. Thus this study takes real GDP as measure of economic growth.

Gross Premium

The gross premium is the amount the insured pays for an insurance policy that is not the amount the insurance company actually earns for writing the policy. Gross premiums are typically adjusted upwards to account for commissions, selling expenses like discounts, and other insurer expenses. Four our report, we take gross premium and life and non-life

insurance sector. Here Gross premium(GP) is equal to summation of life and non-life gross premium.

Penetration Ratio

Insurance penetration is used as an indicator of insurance sector development within a country and is calculated as the ratio of total insurance premiums to gross domestic product in a given year. This study further classified penetration ratio into life and non-life penetration ratio for detail analysis and explore true status of insurance development and its contribution to economy.

Data analysis and presentation

Comparative Trend and contribution analysis of GP in GDP

This part investigates the growing trend of GDP and GP and also attempt to explore contribution/impact of GP in GDP. Here GDP is based on current Price (Real GDP). This proportion of GP to GDP is also known as penetration rate of insurance industry. This penetration ratio indicates overall growth and development status of insurance industry of Nepal.

Table 1.1 Comparative Trend of GDP and GD Growth

Year	Growth In GDP(%)	Growth In GP(%)
2009/10	4.26	38.1
2010/11	3.85	15.7
2011/12	4.61	24.7
2012/13	3.76	10.3
2013/14	5.72	25.3
2014/15	2.97	22.7
2015/16	0.2	25.8
2016/17	7.74	23.3
2017/18	6.3	26.3
2018/19	6.81	30.4
2019/20	-2.12	26.8
Average	4.01	24.49

Table 1.1 Represent the growth Trend of GDP and GP over the study period. Looking at the table we examine that GDP increasing at slow pace. Average GDP growth rate over 11 years is 4.01%. GDP in FY 2019/20 is

Negative the reason behind this might be impact of lock down due to COVID-19 Pandemic and measure taken by Nepal Government. In FY 2015/16 GDP is 0.2%. The reason behind this might be massive earthquake that happen in Nepal. Examine the growth trend of Gross premium(GP) of insurance industry, it is increasing in two-digit figure even if nation is facing massive earthquake in FY 2015/16. Although there is small decreased in growth of GP in 2019/20. it might be the impact of COVID-19 pandemic. This trend will be more clear in below figure

Figure 1. 1 Trend line of GDP and GP Growth

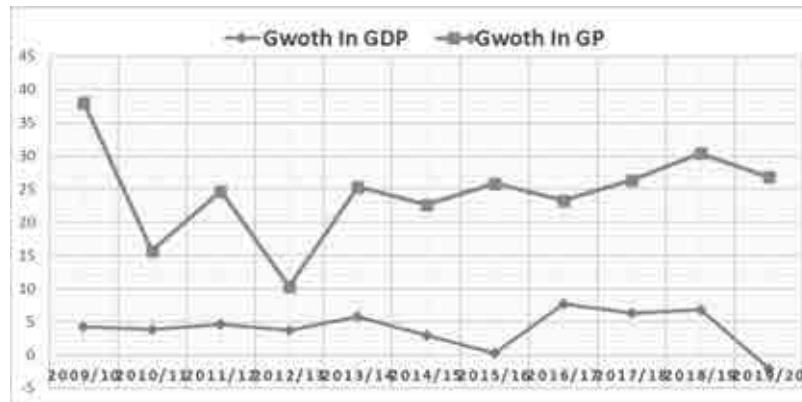

Figure 1.1 represent the trend line of GDP and GP growth rate over the 11 years of Period. Looking at the GP trend line we find unsteady trendline with lots ups and down till FY 2013/12 after that is stably growing where as GDP trend line is stable till FY 2013/14 after that we find budle of ups and dwn to negative. Examining the both trend line, we find significant relationship between GDP and GP growth. we can examine small change in GDP result significant change in GP over the period but from FY 2016/17 GP is growing compare to GDP it is because of entry of new firm in insurance industry.

Table 1. 2 Contribution of GP on GDP(Proportion of GP to GDP)

Year	Contribution of GP in Real GDP(Constant Price) %	Contribution of GP in Nominal GDP(Current Price) %
2009/10	2.70	1.30
2010/11	3.01	1.29
2011/12	3.58	1.44
2012/13	0.38	1.45
2013/14	4.51	1.57
2014/15	5.38	1.71
2015/16	6.75	2.03
2016/17	7.72	2.23
2017/18	9.18	2.41
2018/19	11.21	2.75
2019/20	14.52	3.21
Average	6.27	1.94

GDP based on current price and constant price are two key widely used macroeconomic indicators. Every country calculates both measures due to their differences; they are also widely known as nominal and real GDP. The key difference between current price and constant price is that GDP at current price is the GDP unadjusted for the effects of inflation and is at current market prices whereas GDP at constant price is the GDP adjusted for the effects of inflation. Overall, real GDP is a better method for expressing long-term national economic growth and performance.

Table 1.2 represent GP in proportion with GDP at current and constant price. Contribution of GP in Real GDP is increasing from single digit to double digit as looking at from 2009/10 to 2019/20. Where at average contribution of GP in Real GDP is 6.27% with high contribution with 14.52 % and low with 0.38%. Examining the impact of GP in Nominal GDP over the period, it is slowly increasing with average of 1.94% of contribution with 1.3% minimum and 3.21% maximum contribution over 11 years of period.

Figure 1. 2 Trend line of contribution of GP to GDP

Figure 1.2 explores the trend line of penetration of GP in nominal and real GDP over the period. Examining the trend line of contribution of GP in real GDP is decreased once in FY 2012/13 then it is increasing at an increasing rate till the end of our study period. This implies significant increasing contribution of GP in Real GDP. Same as, if we examine the trend line of Contribution of GP in nominal GDP over the period it is steadily increasing over the period indicating a stable impact of GP in nominal GDP. Thus, it implies that the impact of the insurance industry is increasing in the economy including real and nominal GDP.

Apart from that we can also evaluate this trend line in the context of the development of the insurance industry. The increasing contribution or penetration rate indicates efficient development of

insurance industry in nation with compare to past performance. This penetration rate can be further study in two groups, they are penetration in life and nonlife. which is discussed below:

Descriptive statics and composition of penetration ratio

Table 1. 3 Penetration statics of Insurance industry based on Real GDP

Penetration Statics of Insurance industry(Based on Real GDP)			
Year	Life Sector Penetration (%)	Non-Life Sector Penetration (%)	Industry Penetration(%)
2009/10	1.55	1.15	2.70
2010/11	1.80	1.20	3.01
2011/12	2.31	1.28	3.58
2012/13	2.53	1.28	0.38
2013/14	2.97	1.55	4.51
2014/15	3.65	1.73	5.38
2015/16	4.59	2.16	6.75
2016/17	5.19	2.54	7.72
2017/18	6.40	2.78	9.18
2018/19	8.35	2.86	11.21
2019/20	11.42	3.10	14.52
Average	4.61	1.97	6.27

Table 1.3 represents penetration ratio of life and non life and insurance industry for 11 years. Penetration ratio is one of common and very useful tool to study and measure development of insurance sector. It is calculated through insurance premium proportion with GDP of Nation. Examining the table 3.3 the average penetration ratios are 4.61%, 1.97 and 6.27 for life, nonlife and insurance industry respectively. This penetration ratio is based on real GDP.

Life insurance penetration ratio.

It has maximum of 11.42% of penetration in FY 2019/20 where as minimum is 1.55 in FY 2009/10. Over the study period penetration ratio is increasing with single digit to double digit penetration ratio. This implies that life insurance industry is developing at increasing rate.

Non Life insurance Penetration ratio.

It has maximum of 3.10% and minimum of 1.15 % penetration ratio over the period. It

constantly growing over the study period with marginal growth rate. This indicates that there still huge potentiality of non life insurance market in Nepal.

Comparative examination of these two sector's penetration ratio shows life insurance penetration is growing faster than non-life. This indicates that, Nepalese life insurance industry is comparatively growing faster than non-life but as a whole if see the penetration ratio of industry is significantly growing over the period. This trend will be more clear in figure 3.3 below:

Figure 1. 3 Penetration trend of insurance Industry based on Real GDP

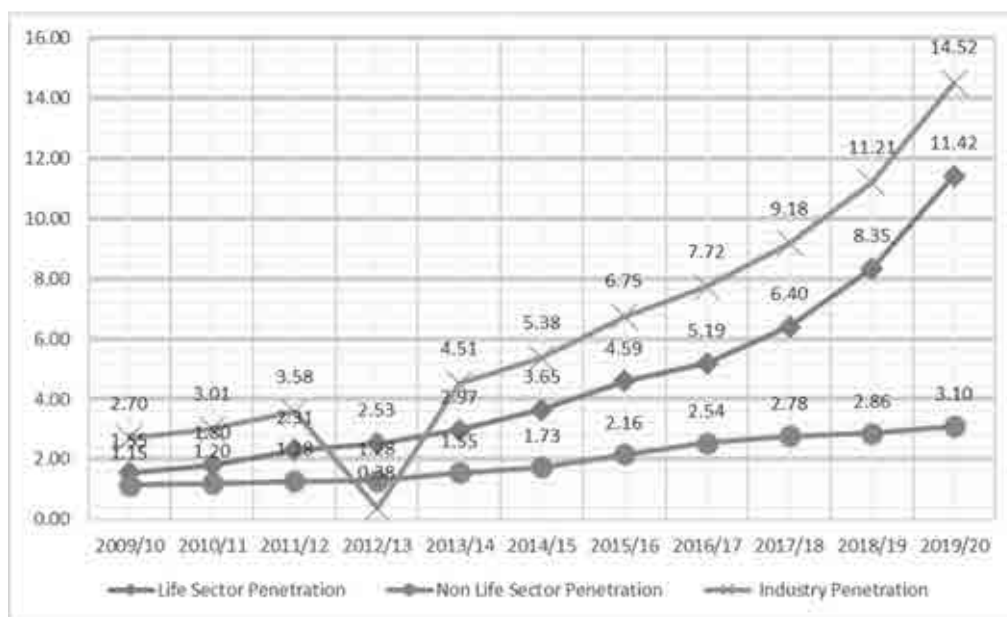

Figure 1.3 represents trend line of life, non-life sector penetration as well as insurance industry penetration based on real GDP. Examining the industry penetration trend line, it is increasing steadily across the period except FY 2012/13. In FY 2012/13 penetration of industry is comparatively less growth compare to other FY.

Examining the life and non-life penetration ratio over the period, life and non-life is steadily growing over the period but development rate of life insurance sector is more compare to non-life sector. Examining both life and non-life sector penetration trend, it is sustainably growing or we observe sustainable growth in life and non-life sector over the period.

Table 1. 4 Penetration statics of Insurance industry based on Nominal GDP

Penetration Statics of Insurance industry(Based on Nominal GDP)			
Year	Life Sector Penetration (%)	Non-Life Sector Penetration (%)	Industry Penetration (%)
2009/10	0.73	0.54	1.30
2010/11	0.77	0.52	1.29
2011/12	0.93	0.51	1.44
2012/13	0.95	0.48	1.45
2013/14	1.02	0.53	1.57
2014/15	1.19	0.56	1.71
2015/16	1.42	0.67	2.03
2016/17	1.45	0.71	2.23
2017/18	1.68	0.73	2.41
2018/19	2.05	0.70	2.75
2019/20	2.52	0.69	3.21
Average	1.34	0.60	1.94

Table 1.4 represents penetration rate based of life, non-life sector and as whole insurance industry over the 11 years of period. Here penetration is calculated based on nominal GDP. Examining the table, we can conclude that development of life insurance sector is higher with 1.94% compared to non-life sector development as 0.60% on average for 11 years of period. Non-life sector penetration is slightly decreased in FY 2019/20 with compare to 2018/19. The reason behind this might be COVID-19 pandemic. Based on nominal GDP the penetration rate of whole industry is maximum at stage with compare to past years with 3.21%.

Figure 1. 4 Penetration Trend of Insurance industry based on Nominal GDP

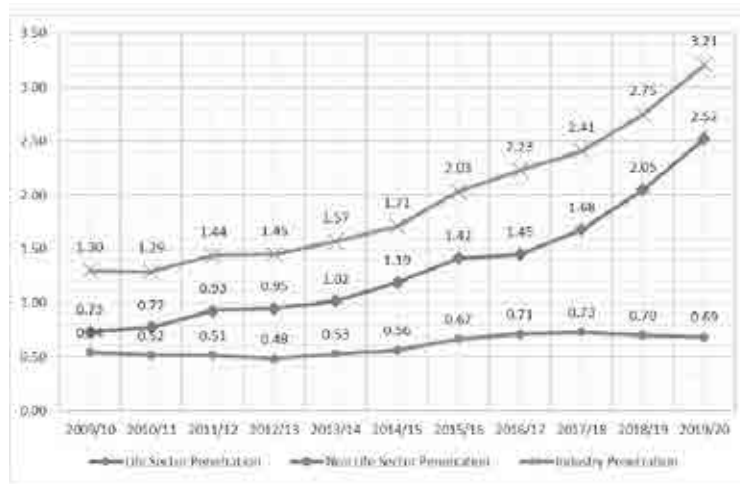

Figure 1.4 represent the trend line of penetration rate of life, non-life and as whole insurance industry based on Nominal GDP. Examining trend line of life, non-life and industry, it is steadily growing over the period with huge potentiality left in market. comparing life and non-life penetration rate life has greater development rate over the study period.

Examination of both nominal GDP based and Real GDP based penetration rate, we can conclude significant bullish trend over the period. This implies insurance market is significantly developing over the period. With compared to global average of 7.21%, Nepalese insurance penetration rate is promising hence we have huge potentiality and prospectus for more.

Closing Remarks

The report was conducted with a view to examine the impact of insurance on economy of Nepal. Report concludes that contribution of GP in Real GDP is increased at increasing rate, with average contribution of 6.27% , maximum 14.52% and minimum 0.38% over the period of 2009/10 AD to 2019/20 AD. Examining the impact of GP in Nominal GDP over the period it is slowly increasing with average of 1.94% of contribution, 1.3% minimum and 3.21% maximum contribution over 11 years of period. Average Life insurance penetration ratio based on Real GDP is 4.61% and based on nominal GDP is 1.34% over the study period. Average non-life insurance penetration ratio based on real GDP is 1.97% and based on nominal GDP is 0.60% over the period. where as penetration ratio of insurance industry based on real GDP is 6.27% and based on nominal gdp it is 1.94% over the period.

Given the data and finding insurance penetration is increasing steadily over the period. This implies Nepalese insurance's effectiveness is growing across the period which is positive things for economy growth.

Reference

- Insurance Act 1992, Nepal,
- Insurance Regulation 1993, Nepal

SCOPE OF DIGITAL TRANSFORMATION IN NEPALESE INSURANCE BUSINESS

Shradha Shrestha

Assistant Director,
Beema Samiti

Understanding Digitization, Digitalization and Digital Transformation

Digital transformation is a very common term in today's context. It is often confused and sometimes used interchangeably with the words such as 'digitization' and 'digitalization'. Digitization is a process of converting information from analog to digital, whereas digitalization refers to the use of digital data to simplify work and make it more efficient. Digital transformation, on the other hand, means changing ways of doing business and adding value to every customer interaction.

Understanding Digital Transformation

The world is changing digitally. We are on our way to a world where there is less human intervention. The necessity for digital transformation became more obvious after the pandemic Covid-19 hit, as having more automated operations and particularly, work from home became even more vital and common at the same time.

Different companies may understand digital transformation in different ways depending on the nature of their business. For some businesses, it may mean changing the business processes and promoting operational effectiveness. For other, it may mean changing the customer experience. As such, although each organization's issues and demands may vary, there are a few common aspects such as operational effectiveness, customer experience, digital technology integration that all businesses may consider as they move towards the path of digital transformation. Whatever they consider digital transformation to be, one thing remains the same for every business i.e. it may trigger a cultural change that requires organizations to continually challenge the status quo. As such, digital transformation may be defined as the process of integrating digital technologies into all areas of the business to

create new process or modify existing business processes to change how businesses operate and how they deliver value to customers and enrich customer experiences to meet changing business and market requirements.

Need of Digital Transformation for a Business/Company

A company may undertake digital transformation for a variety of reasons. The most likely reason, however, is that it needs to sustain itself in the ever growing competitive market, as such, it is a matter of survival. The ability of a firm to quickly react to market challenges and rapidly changing customer expectations has become important particularly in the aftermath of the pandemic. Other benefits of digital transformation may include improvement in efficiency, productivity, customer experiences, leads to data-driven decisions and saves costs of business processes to a large extent.

Changing Insurance Needs in the digital era

Customers now anticipate faster and more effective service than ever before as a result of advances in technology such as digital platforms and mobile applications. Expectation level of service is higher from the very minute an insurance policy is issued to the time a claim is settled. Many people in today's context have been compelled to become early adopters of digital platforms and seek out online solutions as a result of social distancing tactics implemented during the COVID-19 pandemic.

Customer retention and satisfaction have become increasingly crucial, especially as insurance provider selection is influenced not only by price, but also by other factors such as peer recommendations and word-of-mouth, review sites and personal interactions. Insurance companies are looking at the customer experience, particularly customer happiness, as a proven approach to enhance customer acquisition in order to reduce turnover.

Beyond standard marketing methods and informative commercial advertisements, the importance of social media in the insurance sector is breaking new ground. One of the reasons why the method of engaging with clients is changing is because of social media. Customers can also use this platform to learn more about insurance companies, the products they offer, read reviews, and even leave a product review.

Need of Digital Transformation in Nepalese Insurance Sector

All industries must embrace digitalization. In this regard, the insurance sector cannot stand as an exception. Since the advantages are obvious and compelling, businesses that do not digitalize their processes and service offerings will lose their competitive edge. Web-

based and mobile technologies provide tremendous benefits in speed and efficiency for insurers, boosting profitability, while consumers today want on-demand and personalized products and services. They want insurance options that are tailored to their own requirements and lifestyles and are accessible right away via computers, mobile phones and mobile applications. If insurers fail to respond to such market demands, they risk losing business to digitally-driven newcomers and competitors who are successfully embracing and pushing change.

In order to keep up with the rest of the world, the insurance business has to embrace digital innovation. With this, it may be possible for insurance business to witness faster access to market for insurance products and services, particularly in a country like Nepal, where the insurance access is comparatively lower, critical decision making, process automation for core business operations, integrated design and systems that enhance customer experience, reduced cost and time in business operations as well as improved claims processes (as well as settlement in many cases) and increased underwriting efficiency.

Digital Transformation in Nepalese Insurance sector amidst COVID-19

Nepal had been resolutely following manual methods of doing work including government operations, business activity, billing and record keeping, and delivery before the pandemic struck. Also, people have been so accustomed to making cash payments for payment of premium that they prefer cash payment compared to digital payment. COVID-19, on the other hand, compelled practically every company and service provider, including insurance companies to some extent to automate their processes, including record keeping, sales, client acquisition, supply chain management, marketing, delivery management, and payments. Insurance companies suddenly realized that their networks, which was primarily dependent on decades-old agent-based network was failing.

Compared to other industries, the insurance industry has been slow in adapting digital transformation. One probable reason is that insurance encompasses sensitive personal data, which some people believe is better secured if handled on paper, and regulation and compliance can make it more difficult to execute change as quickly as in other businesses. Another aspect to consider is that consumers do not interact with their insurance plans/policies as regularly as they do with other financial goods and services (like banking products and transactions, share transactions) resulting in less possibilities to implement digital change.

Although the insurance business has been slow to modernize in the past, yet recently, it is apparent than ever that insurers must embrace digital change now. Rising IT literacy and digital capacities, digital infrastructure investments, and the prioritization of digital solutions

by the government have combined to create a dynamic digital environment in Nepal.

The Nepalese insurance business has just recently begun to embrace digital technology. For instance, a provision of online renewing of license of surveyors and agents has been introduced. Insurance companies are now allowed to issue digital policies. Today, customers are only a click away from buying a policy online, making comparisons and choosing the right policy for them. Buying insurance is no more a tedious task for them.

Similarly, beneficiaries can pay their premiums online using digital platforms like e-Sewa and Connect IPS. People are now using their mobile devices to submit documents, file claims, make payments via mobile apps, and receive insurance policy reminders and updates. For instance, during claim settlement process in agriculture and livestock insurance, insured are required to submit at least 5 photos and at least a 3-minute video clip along with the claim documents. This can be considered as a good example of companies embracing digital technology. During the initial phase of COVID-19 pandemic, COVID-19 insurance policy was issued and insurers were allowed to sell such policies digitally. Likewise, in medical insurance, cashless schemes have been issued by non-life insurance companies for which the companies tie-up with multiple hospitals and claim settlement process is facilitated between the respective hospital and insurer. Customers who use the cashless medical system do not have to pay an advance during their stay in the hospital and do not have to worry about bill collection from the hospital for claim settlement.

Hence, many benefits are obtained from the insurers as a result of digital transformation which include online buying/renewing the policy, online premium payment, online claim registration/intimation, payment of claim directly to customer's bank account, services and product delivery through mobile application, platform to view policy and claim status online and SMS notification for premium transaction.

In the insurance industry, however, there is a lack of full-fledged digitalization in product development, underwriting, analytics, and claims settlement. Nepal's insurance sector requires more adoption and better products to grow digitally. Insurers must offer high-quality, relevant products and then follow through on their promises. As a result, important areas for operational efficiency in Nepal, such as communication with the policyholder and claims processing, have yet to be digitalized.

Challenges of Digital Transformation for Nepalese insurers

Insurance companies as well as the regulator must become accustomed to the challenges as a way of doing business. There are many challenges that insurers may face while moving towards digital transformation in insurance industry in the context of Nepal.

One of the most difficult challenge in insurance digital transformation is adapting to change as getting people (both customers as well as staff of insurers) to adopt new ways of doing things. The old systems do not disappear just because something new is started. A company would not like to lose customers who are accustomed to a particular company model. As such, insurers may also face inability to adapt to new operating paradigms. Because of dysfunctional legacy systems, insurers have a difficult time including or deploying new technologies and solutions into their technology stack as they become available.

Another major challenge is that consumers generally consider insurance businesses as traditional enterprises with a rich history and knowledge but a notoriously delayed adoption of digital change. Therefore, as the insurance market evolves and digitization grows, insurance businesses must become more nimble and efficient to keep up with the industry's rapid pace.

Yet another significant challenge is the capacity/ability of the user (client/policyholder). Even though people are more willing to perform transactions online, they may not be equally capable of doing everything. A company may need to develop user interfaces that are simple and user-friendly for all kinds of customers.

Moving Forward with Digital Transformation

Data is everything when it comes to optimizing the consumer experience. Importantly, this increased data gives insurers the ability to follow customer behavior and reward it with incentives like lower premiums. For even greater impact, some insurers can combine artificial intelligence based risk assessment with other upcoming technologies like drones and aerial images, notably in crop insurance, which is a part of agriculture insurance.

Customers increasingly demand information to be transparent, understandable, and accessible quickly. Insurers may address these demands by introducing platforms powered by artificial intelligence that offer capabilities like automated product recommendations and Chabot query resolution to substitute human input, which some of the Nepalese insurers are also using at present. Chatbots are computer-generated responses to frequently requested queries, allowing policyholders to obtain information more quickly than before. When it comes to turn-around time for various transactions, the internet has greatly reduced or filled the gap. With the help of digital technology, insurers are able to give customers the opportunity to learn about various insurance products and services.

To give an end-to-end digital experience to younger Nepalese insurance clients, Nepalese insurers must collaborate with third-party service providers such as banks, telecom and payment merchants. Moreover, merchant friendly policies must be brought in place in order to facilitate smooth functioning of insurance transactions. For instance, the telecom

businesses entering the payment services market could assist extend insurance coverage in rural areas. It is possible that models like BIMA Mobile's will be employed. BIMA is a mobile-delivered health and insurance provider in emerging countries that provides millions of families across Asia and Africa with affordable, all-in-one family health services, including insurance, health screening, and telemedicine, using frictionless mobile payments. BIMA collaborates with mobile network operators, mobile money operators, and large insurance underwriters to distribute, underwrite, and settle claims for life and property insurance to low-income consumers using inexpensive feature phones. This concept has the potential to greatly promote micro insurance in the rural areas of Nepal.

With various changes like these in terms of digital transformation, the insurance sector's future looks bright. This will lead to even more changes in the way the industry conducts business and interacts with its clients.

Conclusion

Our economy and culture are dramatically changing as a result of technology and new data sources, and the insurance industry is poised to follow the same. The function of insurance is changing as a result of digitalization, shifting from risk protection to risk prediction and prevention. Insurers' risk appetites are shifting, so are the ways they underwrite, distribute, and manage claims. Some hazards will become less common as the world becomes more digitalized, while others will become more important, and still others may vanish.

Insurance companies are at various phases of digital transformation. Some have already adapted successfully to some extent while others are still in their early phases. For many insurers, digital transformation necessitates a significant cultural shift, which can only be accomplished by having the confidence to change and by following the lead of digitally evolved industries and peers. Digital infrastructures must also be promoted in order to facilitate digital transactions. Furthermore, the entire sector must share ideas and seek the finest digitalization and digital transformation pathways and possibilities.

Digital transformation is a huge task, especially for larger, more established insurance businesses. It will result in a business that is more aligned with customer wants and resilient in the fast-moving digital future if done appropriately. In order to be ready for the digital economy and digital future, insurers must now use digital transformation tools and develop innovative ways to optimize all aspects of their business.

Financial Literacy and Financial Inclusion in Nepal: Role of Banking and Insurance Sector

Kedar Nath Bhatta Assistant Director,
Beema Samiti

Financial Literacy

Financial literacy is the way of sharing knowledge of using financial channels for making financial transactions and converting these skills into behavioral changes assisting people in making rational financial decisions and access appropriate financial products and services from banks and financial institutions. It is the way of enhancing financial capability, financial knowledge, financial skill to use financial knowledge, financial attitude to manage personal finance, financial behavior to apply knowledge, skill and attitude for rational decision making. Currently financial literacy program in every corner of Nepal is being conducted by Nepal Rastra Bank, Beema Samiti, Bank and financial institutions, Insurance Companies and other government and non-government organizations with the motive of enhancing financial awareness, knowledge, skill, attitude and behavior in order to help for making sound financial decision and to achieve the goal of financial wellbeing in each and every corner of the nation. A strong understanding of the financial principles can help people understand and negotiate the financial landscape while managing the financial risks and avoid financial pitfalls. Financial literacy will help people in building wealth, achieving goals, protecting oneself in the case of emergencies, securing the families future and make appropriate financial plans for the wellbeing of the family which people will lead a life free from economical stress.

Financial literacy enhances the level of self-motivation, helps for appropriate budget planning, improves consumption habit, helps for personal debt administration, manages financial risk of people, motivates for saving and investment in profitable and productive sector, helps to prepare retirement plan and insurance etc. along with the following objectives:

Making people aware regarding the availability of various banking and financial products and services.

- Motivating people to be involved in formal banking practices and improving their financial conditions.
- Making consumers aware about their rights and responsibilities regarding the use banking, insurance and other financial services and products.
- Helping financially excluded group for accessing financial products and services at affordable costs;
- Enhancing awareness about the availability of modern digital financial services and their benefits.
- Providing knowledge regarding advantages of management of personal finance through budgeting.
- Changing attitudes towards financial services for translating knowledge into behavior.

Source: Financial Literacy Framework of Nepal Rastra Bank (March, 2020)

Why financial literacy?

- To improve the standard of living for individuals by enhancing their financial capability which ultimately leads stability of every individual.
- To enhance better financial decision-making capacity.
- To Manage money and debt effectively and efficiently.
- To reduce unnecessary expenses in various unproductive activities.
- To make appropriate financial portfolio.
- To enable people to be debt-free by adopting the best debt strategies.
- To increase public confidence towards financial institutions and financial service
- To equip knowledge and skill to manage money effectively and achieving financial stability.
- To provide in-depth knowledge and education regarding financial aspects and various strategies that are crucial for financial growth and success.

Financial inclusion

Financial inclusion is essential for inclusive financial system which is necessary for inclusive growth accompanied by reducing poverty and inequality in the economy (Shrestha, 2020). Financial inclusion is a tool which ensures the availability of **Financial (micro**

insurance, credit product, saving product etc.) and non-financial (Training, financial education and awareness, financial advice) products and services to the rural/deprived sector of the nation. Financial inclusion aims to broaden access to affordable and responsible banking and financial products and services for populations excluded from the traditional banking system. It enables poor people to finance their activities, save money, support their families and protect themselves from the risks of daily life. Financial inclusion focuses on availability, accessibility, awareness and adequacy of financial services for all. It is the process of ensuring access of financial products and services needed by vulnerable groups at an affordable cost in a transparent manner by institutional players. It aims to include everybody in society by giving them basic financial services regardless of their income or savings providing financial solutions to the economically underprivileged, poor and marginalized people to make the best use of their money and attain financial education.

Financial inclusion should be meaningful so that it will contribute in improving the living standards of the people and take the poor people out of poverty. Efficiency of the financial institutions should be improved to make them more competitive. Goal of the financial inclusion should be focused towards raising the quality of the life of poor people and reducing the level of poverty. financial inclusion has been identified as a strategic priority in Nepal Rastra Bank's Strategic Plan and is also an important pillar in the National Five-year Financial Sector Development Strategy. Financial inclusion as a key enabler for achieving the range of development objectives, which can be seen prominently in the 2030 Agenda for Sustainable Development. Financial inclusion remains a challenge globally, particularly in the LDC's. "In order to make financial inclusion happen at country level, we need to better understand the market gaps and opportunities through better use of available data. Demand and supply side analysis and roadmap for the financial inclusion in Nepal would be important to facilitate the informed decision making for relevant stakeholders and Government of Nepal to ensure the financial inclusion in Nepal. The key components of financial inclusion can be presented as below:

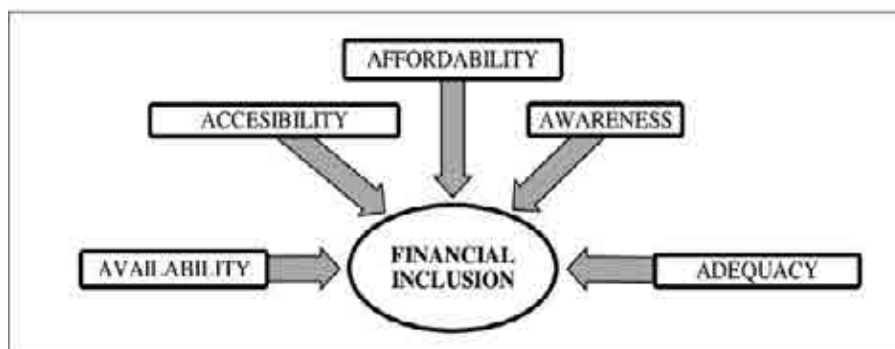

Fig: Key components of financial inclusion

Why Financial inclusion?

- For the availability of banking account of every Nepalese for making every financial transaction.
- For ensuring simple credit products in each and every group of people in every corner of the nation
- For easy availability of Remittance or money transfer facilities and other basic financial services.
- For promoting micro insurance (life) and non-micro insurance (life and non-life).
- For strengthening the availability of economic resources and builds the concept of savings among the poor.
- For inclusive growth and development of the Nation.
- For overall economic development of the underprivileged population.
- For uplifting the poor and disadvantaged people by providing them basic financial products and services.

Financial Literacy and financial inclusion in Nepalese perspectives

In case of Nepal, government as well as various financial bodies are working along with strong commitment for financial literacy and inclusion i.e. NRB Act, 2002 along with various financial policies are considering the issues as objective. Establishment of various Banks and Financial Institutions in rural areas, Stable and well-capitalized Banks and Financial for higher resilience capacity, High literacy rate with large proportion of economically active population, High penetration of mobile based financial technology/mobile network operators are the key factors for increasing financial literacy and inclusive financial growth throughout the nation. However, due to the lack of coordinated effort and target in financial literacy and inclusion programs, structure of financial literacy and inclusion is being fragmented, lack of proper impact analysis, monitoring and evaluation, low domestic saving and investment, low level of literacy among the people of rural compared to urban, Poor technology and payment infrastructure in rural areas are the obstacles of financial literacy and financial inclusion. Improving trend of financial service access to rural citizens (Government's plan for presence of commercial banks in all 753 local units) and local interest, Large proportion of remittance dependent household whose spending and saving pattern play significant roles

in the economy, Significant segment of untapped and unbanked rural population, Changing socio-cultural and demographic factors (change in age profile and household head), Growing technological changes and financial innovation are creating favorable environment for financial inclusion and literacy reducing the threats created by difficult terrain, scattered population across the nation, Shadow banking and informal financial sector with prevalence of cash dominated economy, Diverse behavioral attitude, religion and culture of people, Growing risks due to the security breaches arising due to adaptation of new technologies etc.

Role of Nepal Rastra Bank and Banking Sector

Nepal Rastra Bank, the central banking and monetary authority of Nepal is established under Nepal Rastra bank Act, 2002 with key objectives of formulating necessary monetary and foreign exchange policies in order to maintain the stability of price and balance of payment for economic stability and sustainable development of economy, and manage it, increasing the access of the financial service and increasing the public confidence towards the banking and financial system by maintaining stability of the banking and financial sectors and developing a secure, healthy and efficient system of payment. It is organizing numbers of financial literacy programs in different locations of the country and playing greater role for the inclusiveness underprivileged group of people in financial services. Nepal Rastra Bank had played vital role and greater efforts for the introduction of various policy models, provide direct support to the bank and financial institutions, directs them through monetary policy, provides customers protection guidelines etc. for enhancing financial inclusion in the country. It is continuously monitoring, supervising, directing bank and financial institutions for enhancing the level of financial literacy and inclusion among people.

Bank is the licensed institutions which receives deposits, advances loans, provides other financial services and provides the platforms for customers to save and borrow money. Banks Provide life to the economy as they provide various financial services for every section of the economy. It gives us a safe place to store our cash through variety of accounts such as current and savings accounts, and certificates of deposit (CDs) and earn interest on our investment. We can conduct routine banking transactions like deposits, withdrawals, check writing, bill payments etc. It also provides credit opportunities for people and corporations such as car loans, credit cards, mortgages, and other debt vehicles which helps in creating liquidity in the market maintaining better money supply in an economy. The above-mentioned functions of banks and financial institutions supports people of every corner of the nation to provide qualitative banking services keeping the issues of financial literacy and inclusion in consideration. Following current banking status (based on the data of Mid-Jan,2022) shows the contributions of banking sector for the promotion of literacy and inclusions in financial services:

- Currently Banking industry of Nepal consists 27 commercial banks with 4,856 branches, 17 development banks with 1,065 branches, 17 finance companies with 248 branches, 67 microfinance companies with 5,046 branches and 1 Infrastructure Development Bank (i.e., total no of Bank and Financial Institutions of A, B, C, D class and Infrastructure Development Bank stood at 129 with 11,215 branches). Due to the introduction of the merger by-laws, several development bank and finance companies have entered in to merger/acquisition aggressively with commercial banks the number of Bank and Financial Institutions has gradually declined.
- Bagmati state has highest penetration in terms of number of branches i.e., 2,866 and Karnali has lowest i.e., 444 branches including 217 branches of microfinance companies.
- Out of 753 local levels commercial banks have reached to 750 local level. After the launch of a program called "Bank account for all Nepalese" the number of bank account has increased due to financial literacy.
- A, B and C class banks consist 4.18 crores deposit accounts out of which A class includes 3.58 crores, B class includes 48.50 Lakhs and C class includes 12 lakhs. 18.01 lakh borrowers have taken loan facilities from these Bank and Financial Institutions.
- Only commercial banks have opened 1,626 branchless banking centers with 2,62,325 branchless banking customers.
- A, B, C class Bank and Financial Institutions have 4,417 ATMs, 1.62 crores customers of mobile banking, 15.56 lakhs user of internet banking. 98.55 lakh customers are user of debit card, 2.15 lakh of credit card and 86,799 customers of prepaid cards.

Role of Beema Samiti and Insurance sector Sector [(Mid-Jan,2022)]

Beema Samiti is the regulator of Nepalese insurance industry established under Insurance Act, 2049 (1992) to systematize, regularize, develop and regulate the Insurance Business all over Nepal. There is key role of Beema Samiti for the growth and development of Nepalese insurance industry as well as developing the level of insurance literacy for including every individual under an umbrella of Insurance. Beema samiti as the regulator of Nepalese insurance industry is launching interactions programs with the representatives of local and state levels government, students, insurers and other stakeholders with the motive of enhancing literacy regarding insurance and inclusiveness of every people and sector in insurance service. It is continuously monitoring and supervising all the life, non-life and re-insurers as well as insurance agents, surveyors etc. and providing necessary directions for the growth and development of insurance sector keeping an issues of insurance literacy and inclusive insurance service market in consideration.

Insurance is a contract between an insurer and the person to be insured in which an insurer promises to pay to the insured or insured of the asset, a certain sum of money (sum assured), if a loss occurs, so that they may try to ensure continuance of the financial benefits. The insured pays a certain amount (consideration) to the insurance company for bearing the risk, which is known as premium. Insurance neither protect the asset nor prevent its loss due to the peril but only tries to reduce the impact of the financial/economical loss on the owner / beneficiary of the asset. So, to protect ourselves from the risks associated with the assets and to continue enjoying benefits from it, we need insurance. It just protects the economic value of assets. Insurance can also be defined as a co-operative arrangement to spread the loss caused by a particular risk over a large number of people who are exposed to it, in exchange for a small sum of money. It is process of transferring the risk from someone who cannot bear it, to someone who has the capacity to bear for such risk, in return for a consideration. It is a process of; passing or transferring the risk of incurring loss by the owner (who cannot bear the risk) of an asset; to the other party (insurance company) who can bear the risk; in return for a consideration (premium). In short, insurance means "loss of a few shared by many". Current status of insurance sector (based on the data of Mid-mar,2022) bulleted below contributes for the growth of literacy and inclusions in insurance service:

- Currently insurance industry of Nepal consists 19 life insurance companies with 2,292 branches, 20 non-life insurance companies with 1,037 branches and 2 Reinsurance companies (i.e., total no of insurance companies and reinsurance companies stood at 41 with 3329 branches) among them both the reinsurers have no branches.
- Bagmati state has highest penetration in terms of number of branches i.e., 910 and Karnali has lowest i.e., 191 branches.
- Up to the end of F.Y 2077/78 the contribution of insurance industry in gross domestic production is 3.58 percentage and the coverage of insurance is in 27 percentage of population.
- In order to increase the interest of people involved in agriculture sector toward insurance government of Nepal in donating 80 percentage of premium in agriculture insurance and concept of micro insurance is emerging to participate underprivilege group of people in insurance sector.

Conclusion:

Financial financial literacy and inclusion are to interrelated subject matter. The level of financial literacy and inclusion in Nepal is growing day to day due to the access formal finance financial activities among the people of various age, income level and location. However, the actual participation in financial activities, access in digital transactions, insurance and credit facilities are not enough. Most of the existing financial products are homogenous which is

not satisfactory to meet the diverse financial needs of the people. In order to enhance the level of financial literacy and inclusion access to low-cost, flexible and diverse financial products are to be available which can enable peoples to enhance their financial positions, increase the level of income, manage risk and build wealth over time. The financial literacy and inclusion programs provides an appropriate ways for strengthening financial position of the people in Nepal. Government bodies, various financial institutions, private sector and other stakeholders should work must in this area.

References

- Central Bank of Nepal (March, 2020). Financial Literacy Framework
- Shrestha, P. K. (2020) Financial inclusion in Nepal: Comparative analysis over time and space. Journal of Banking, finance and insurance. Vol. (1) august 2020 PP. 15-30
- Central Bank of Nepal (March, 2022). Mid-term-Review of monetary policy
- III(2013) Principles of Insurance: Paper No. 01 of Insurance Institute of India, January 2013
- Economic Survey 2020/2021
- ACET(2019)Promoting Women and Youth Financial Inclusion for Entrepreneurship and Job Creation: Comparative Study of Selected Sub-Saharan African Countries
- Panta, Bhubanesh. Financial Inclusion in Nepal: Policy Review and Prescriptions
- <https://www.investopaper.com/news/financial-access-in-nepal>

HR Competencies: Foundation for Tomorrow's Business Leader

Sushma Paudel,

Assistant Director,
Beema Samiti

Today's HR professionals are facing tremendous skills gap. Generally, 60% of employees believe that their current skill set will become outdated in next three to five years. Fifty two percentages of HR professionals, according to Skills Gap Survey, said the skills gap has worsened or greatly worsened in the past two years (Stevenson, 2019). This poses a challenge for HR; not only their existing skills become obsolete, they are in need to develop new HR competencies to perform well.

HR professionals in the 21st century should realize the urgency of continuous skills development. This can be illustrated with the change in technology. According to the survey, 70% of organizations have introduced at least one new technology to increase employee capacity in 2019, a number that will have increased significantly during the pandemic. Despite that fact, only about one-third of HR executives feel very confident about HR's actual ability to transform into a technology-driven future, as per KMPG report.

A recent paper published in the HR Magazine of the Society of HRM (SHRM) asserts that the covid-19 pandemic not only has expanded HR's corporate influence, but also led to a renewed focus on employees (Harbert, 2021). The pandemic has thrown employers and employees into chaos and uncertainty, with no clear end in-sight. Human resources operated in crisis mode for much of 2020 and the first half of 2021, are figuring out how employees could work from home, trying to provide extra mental and physical health support, and working more than ever on C-level (the top chief executive) strategies for keeping their organizations functioning (Harbert, 2021). Consequently, the role of HR has fundamentally changed. The pandemic has left organizations to struggle hard to keep themselves afloat and rolling. It has created room for substantiating the role of HRD (human resource development) in the organizations more emphatically than ever. Therefore, in the aftermath of COVID-19 pandemic, the one most effective way for the organizations to survive and grow is to develop their human resources who can offer and execute ingenious solutions to ensure the continuity

and growth of their businesses and to help other employees and stakeholders to cope with this extraordinary crisis. The need for training and developing the human resources has been felt more profoundly, in face of the prolonged pandemic of the corona virus. Hence, the human resource development should be strategized (Sthapit, 2021) for managing organizations effectively and sustainably in the changing external environment.

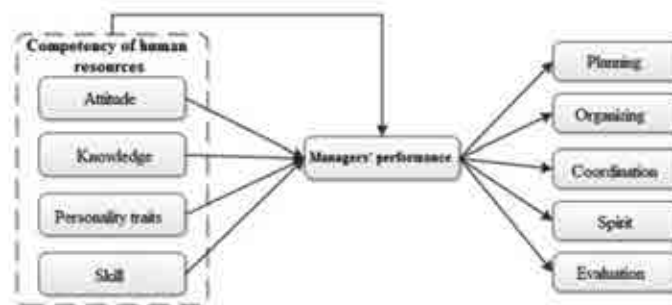
According to AHRI's *Skills for a post-pandemic future* report, organizations who are looking forward and making strategic decisions about their future operating model are 23.7% more likely to be confident about their HR team's skills (52.8% confidence), than respondents from organizations in the resolving (29.4%) or reacting (28.9%) states of operation. Strategic workforce planning during recovery phase is imperative. Rather than being limited to hiring, strategic workforce planning needs to cover everything from the employee experience, succession planning & leadership development to scenario planning and alternative labour strategies. After all, a business will always be better prepared for a future crisis if it can pre-empt all the ways in which its workforce could be impacted.

How organizations and their HR teams handle recovery will define their brands in the eyes of both their workforce and their customers, establish their reputations for years to come, and determine their future competitiveness. HR leaders play a key role in making sure their workforce is adequately skilled to ride out periods of uncertainty, as well as possessing and developing their own skills needed to help their workforce thrive.

In the pandemic-induced era, management leaders should be able to lead through complexity and volatility and successfully convert the volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity (VUCA-1), into Vision, Understanding, Clarity and Agility (VUCA-2) for which the leaders should possess and develop the essential competency to 'lead through influence' and manage on a remote basis, and manage a workforce with a combination of humans and machines including artificial intelligence (Sthapit, 2021). It requires developing the key competencies of human resources in the organization.

To be successful in HR and as a business leader, Strategic human resource management research calls for the need for practitioners to be more than technically proficient; they need to translate what they know through key behavioral competencies. The combination of technical expertise and behaviors provides the right formula for success of HR leaders. In today's challenging business environment, the HR professionals should align with and meet the needs of the business strategy. HR professionals are expected to be valued team members with the rest of the organization and contribute as business partners for the growth of the organization. The HR business leader now serves the purpose of providing HR expertise and behavioral attributes to organizational resources to contribute more strategically to business goals. HR professionals are equipped with the KSAOs (knowledge, skills, attitude and other

characteristics), or competencies, to partner with senior leadership not only to be involved in the strategic management of the organization but to drive the implementation of it. Knowledge and information are the basis of development of skills and attitudes. Attitude is humans' mental imagination of their environment and the world. Skill is the ability of implementation of knowledge in practice. Characteristics are fixed attributes of people indicating how he/she should modify them. Competencies of human resources contain the characteristics of a person which allows them to perform well in their position. They constitute measurable abilities of humans which are necessary for the efficient working of performance (Rastgoo, 2016). The parameters of human resources competencies are as following:

Fig: HR Competencies and Managers' Performance

Strategic human resource management research suggests that through the application of HR knowledge and an understanding of the business, HR professionals are effective at building strong partnerships with senior leaders as they provide expert advice on all matters relating to the ongoing development of the organization. They have the ability to understand and apply information to contribute to the organization's strategic plan, interpret information to make business decisions and recommendations, and provide guidance to organizational stakeholders.

HR professionals are often tasked with creating ethical HR systems or reinforcing an organization's ethical climate. Most notably implementing a strong ethical climate can help protect an organization from adverse employee behavior and implementing ethical systems is essential to organizations because ethical HR systems are associated with higher levels of organizational performance.

As, many organizations are proactively attempting to increase the diversity of their workforce, and because the workforce of today is increasingly global, successful HR leaders must be able to effectively and respectfully interact with colleagues, customers and clients of varying backgrounds and cultures. HR professionals must have the task of developing, delivering and evaluating these diversity-related initiatives.

New HR Concept: T-shaped HR Professionals

A T-shaped employee is an individual who has deep knowledge and skills in a particular area of specialization, along with and the desire and ability to make connections across different disciplines. The horizontal bar of the "T" symbolizes a breadth of general knowledge and soft skills, while the vertical stem of the "T" symbolizes the depth of technical hard skills. Essentially, a T-shaped individual is both a niche-topic specialist and a generalist with people skills (Vulpen).

Each of the four competencies in HR competency model is addressed below:

Data driven: Also, known as evidence-based, it consists of two dimensions. *Data literacy* which involves reading and applying data, metrics, and KPIs (Key Performance Indicators) and *analytics translation* is about translating people analytics insights into actions.

Business acumen, which is also known as business savvy or business sense: HR professionals who have business acumen understand the global context of work and the internal organizational dynamics. They understand the end customer and align HR policies with them to optimize delivered value. They are also co-creators of HR and business strategy.

Digital integration: Digital integration has three dimensions: technological awareness, technology embedding, and digital culture building.

People's advocate: It is the ability to build a strong internal culture, communicate skillfully, get the best out of people, and act as a trusted employee champion.

Function-specific HR competencies

A T-shaped professional also has a deep understanding of their specialization. Whether an individual works as a manager in compensation and benefits or as a strategic business partner, he/she need to have same core competencies even though the required proficiency level may differ.

One approach to ensuring that a company has employees with the required knowledge and skills for success is to encourage projects that break down communication walls and create a company culture that nurtures soft skill development. In such a working environment, employees will naturally gain general knowledge and develop people skills as they continue to build the in-depth knowledge required to support the company's business goals.

Navigating the future of HR to address today's challenges

For each of the priorities, there are a set of questions HR organizations should ask themselves to answer the emerged business challenges. The answers to these questions will help HR to redefine its strategy and set the direction to thrive in the aftermath of the pandemic.

1 PRIORITY	2 KEY QUESTIONS	3 WAYS TO ADDRESS THESE QUESTIONS
<p>Manage HR cost</p> <p>Optimize HR process improvements</p> <p>Boost the workforce experience</p> <p>Build future proof HR capabilities</p> <p>Accelerate to digital HR</p> <p>Reimagine the structure and delivery of HR work</p>	<p>How can I make my HR function more cost-effective and sustainable?</p> <p>Where should I focus in terms of improving my HR function, now that I have limited time and budget?</p> <p>Which targeted interventions will primarily boost the workforce experience and drive employee retention?</p> <p>What capabilities does HR need to develop to thrive in the new normal?</p> <p>How can we identify our investments in our HR technology, to ensure a robust landscape and post-pandemic post-ramp learning platform?</p> <p>How can we optimize ourselves in a more flexible way that allows us to quickly fee-up time and capacity during and after peak moments?</p>	<p>Identify, quantify and prioritize HR cost reduction initiatives</p> <p>Perform an HR process health check for clarity and faster back-office HRIS adoption</p> <p>Map out areas of the work life engagement and identify opportunities to boost the employee experience</p> <p>Address priorities and develop the HR capabilities that are deemed critical to HR</p> <p>Identify HR technology work items, funding and/or ongoing system needs, define resource capacity</p> <p>Optimize the agility of the HR operating model and redefine the HR role to cater to this flexibility</p>

Additionally, various laws and regulations require organizations to use inclusive hiring practices. Again, HR professionals are often primarily responsible for complying with these laws and regulations because of their pivotal role in employee hiring. Given the role of HR professionals in promoting and maintaining a diverse workforce, it is easy to see the need for and importance of the Global and Cultural Effectiveness competency.

It should be noted that the outlook of human resource professionals on upcoming changes refers to various dimensions: roles, practices, and processes, expressing the wide impact of COVID-19. In particular, teleworking (telecommuting) is one of the upcoming changes which was most stressed by human resource managers. There are two important

aspects that will support future interventions in HRM: (1) the change in work organization and the design of work which will support remote work, while also considering mixed solutions, i.e., greater flexibility in the means and place of work; and (2) using technology for communication, which will be central to maintaining worker cohesion and their relationship with the organization. Technology has emerged as a facilitator for: (1) communicating (2) digitalizing (3) improving administrative processes and (4) supporting HRM practices. The outlook on technology which the pandemic has forced people to use more intensively shows positive results. Future HR professionals are thus obliged to accept the change and reap potential benefits out of it.

Looking ahead: Closing skills gap

As more tasks are being automated and companies redesign jobs to encompass different activities, it will be critical to enact strategies that help employees develop the new capabilities needed. Most companies will prioritize learning and development as they try to close skill gaps. Companies can undertake following actions to close gaps (McKinsey and Company, 2020):

- *Understanding the required skills:* They need to identify which skills the workforce possesses and which will be necessary in the future. Understanding which skills to develop in the workforce requires a rigorous, empirical approach to comparing the supply of each skill with the business's strategic needs.
- *Be strategic on how to close gaps.* Companies must decide what actions they should take to address each gap. Filling most gaps will require a mix of approaches, such as hiring and reskilling. For each approach, it is necessary to decide which specific programs or initiatives to implement to gain the right skills in the workforce. This decision also includes candidate selection: which employees should be reskilled first? Meanwhile, companies should prepare the workforce for change by explaining the reskilling agenda, including each employee's future role and reskilling options.
- *Building training capabilities and partnerships:* Companies should structure the learning journey to help employees retain new skills and apply them to their role. To do so, the reskilling curriculum should blend in-person along with digital learning opportunities. Employees should be assigned to train in a cohort of employees with similar experiences and should be involved with projects that allow them to practice skills while they learn.

References:

- Delloite. (2020). The future of HR in the face of COVID-19. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/lu/en/pages/human-capital/articles/the-future-of-hr-in-the-face-of-covid-19.html>
- Gonçalves, S. P., Santos, J.V., Silva, I. S., Veloso, A., Brandão, C., & Moura, R. (2021). COVID-19 and people management: the view of human resource managers. *Administrative Sciences*, 11: 69. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci11030069>
- McKinsey and Company. (2020). Beyond hiring: How companies are reskilling to address talent gaps.
- Rastgoo, P. (2016). The role of human resources competency in improving the manager performance.
- Stevenson, M. (2019). Bridging the skills gap. HR Exchange Network.
- Sthapit, A. (2021). HR competency: The key to managing in the pandemic-induced era. *Journal of Business and Social Sciences Research*
- Vulpen, E.V. HR Competencies for 2025 – A Future Standard. Academy to innovate HR.
- Wigmore, I. 2017. T-shaped employee. Retrieved from <https://www.techtarget.com/whatis/definition/T-shaped-employee>

Financial Inclusion and Insurance Literacy

Roshan Kumar Mahaseth

Assistant Director,
Beema Samiti

Background:

Financial development is not just an efficient and an inclusive if a large section of population is excluded. All people need to have access to financial service at an affordable cost for the financial system to be an inclusive. Financial inclusion relates to a process that assures and facilitate of access, availability and usage of the formal financial system for all members of an economy. Policymaker considers this as a mechanism to improve people's livelihoods, lower poverty, and advance the whole economic development. These services, at the very basic level, start with opening a deposit account or a transaction account, in order to save or reserve money and receive or generate payments while make them feel secure with every aspects. An inclusive financial system can help in reducing the growth of informal sources of credit, which are often found to be exploitative.

Financial inclusion has been ascertained as one of the main potential contributors to sustainable and inclusive development of the economy. Financial inclusion is being considered as a crucial global priority. Governments, international development agencies, academics, and the private sector, have all placed financial inclusion on the top of the program.

Financial inclusion aims at benefiting the world's poor, the vast majority of who are unable to avail themselves of the fundamental tools of economic self-determination, including savings, credit, insurance, payments, money transfer, and financial education. (McKinsey & Company, 2010). In other words, one of its objectives is to bring the excluded population that is currently in the informal, undocumented, unmonitored and unregulated system into the formal, transparent, and protected financial system (Thorat, 2006).

Improving financial inclusion has been a key priority for the Government of Nepal with policies encouraging financial inclusion in place since the 1990s. The government's Sustainable Development Goals (SDG) 2016-2030 emphasizes the need to improve access to finance and facilitate inclusive and sustainable development. SDGs envision that economic development should not leave anybody behind. Financial inclusion is not only necessary to provide access to financial service to those at the bottom of income pyramid and vulnerable people, but also empower them to be economically strong by preventing them from exploitative informal finance.

Ministry of Finance of Nepal is the apex body and has started formulate formal national strategy through various financial regulator towards financial education or has assessed the financial literacy of its population. Some barrier to financial inclusion includes lack of knowledge of financial products and services, low financial literacy, and lack of trust. These days, Digital finance has introduced new challenges and opportunities for financial inclusion to policy makers. Financial services are increasingly being provided through digital channels, including money transfers through mobile phones and the Internet. Digital finance provides new ways of reaching excluded groups and bringing them into the formal financial market, but at the same time opens new challenges in terms of regulation, money laundering and financial protection.

Availing financial service to poor and vulnerable group of people who are normally excluded by formal financial system requires four drivers: institutions, products, policies including regulations, and infrastructure (Figure 1). There should be right financial institutions with interest, incentives and regulations to reach to the poor people to provide financial services. And other drivers have also more significant role towards financial inclusion.

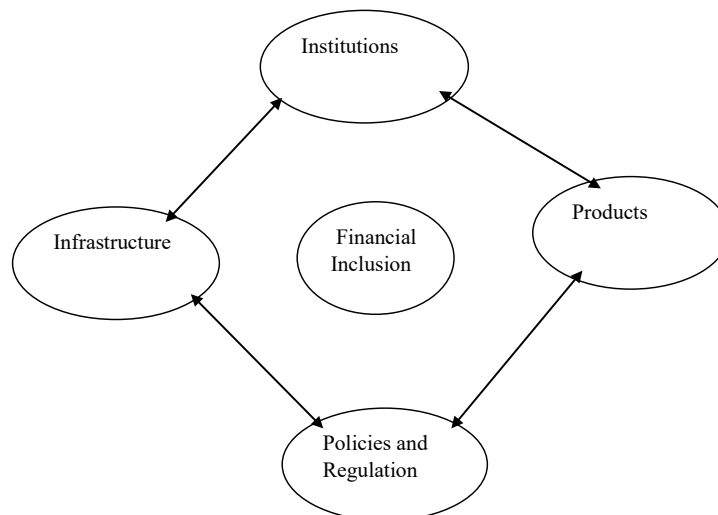

Figure 1: Drivers of Financial Inclusion

Financial inclusion can be an instrument for generating monetary fuel to achieve inclusive economic growth. In a broader context, it promotes economic inclusion and brings all the deprived people by improving the living condition of poor people with better facilities and generate employment opportunities. A higher disposable income leads to more significant savings and a broader deposit base for financial institutions. Greater financial inclusion enables monetary transmission channels to work more efficiently as it increases the share of the formal sector.

Insurance Literacy and Its Facts:

The world is surrounded by risk and uncertainties in 21st century of globalization where safety and security are one of the key issues. Indeed, Insurance is a system of combining much loss exposure, with the cost of the being shared by all the participants. Insurance is a mechanism of risk transfer and sharing by pooling of risks and funds among a group of individuals who are exposed to similar kinds of risks for the benefit of those who suffer loss on account of the risk. Insurance companies act as financial intermediaries in that they invest the premiums, they collect for providing this service.

Basically, Insurance is the safeguard against uncertainties and unexpected loss. Insurance companies collect premiums to provide for this protection and losses are paid out of the premiums so collected from the insuring public.

Some Terminology of Insurance:

- "Insurance Policy" means a document mentioning the rights and liabilities relating to the contract of the Insurance.
- "Insurance Premium" means the Insurance Premium to be collected by the Insurer from the insured in consideration of the Insurance Business.
- "Actuary" means a person having the qualification as prescribed and is appointed by the Insurer for assessing and calculating the liabilities of the Insurance Business.
- "Insurer" means a corporate body registered under Beema Samiti and the word includes the re-insurer.
- "Insured" a person or organization holding a Life Insurance and Non-Life Insurance Policy.
- "Insurance Agent" means a person other than a salaried employee of an Insurer who has obtained a license, to work on behalf of the Insurer on the basis of commission.
- "Surveyor" means a person who has obtained a license, to make a financial valuation of the destroyed property and the word includes an adjuster and a person who makes a valuation of losses.

How can be Insurance Functioning?

In insurance, each policy holder buy insurance policy and pays a premium to transfer 'risks' to an insurer. An insurance policy is a contract between insurer and insured to protect against specific risks under agreed terms. The insurer (insurance company) calculates the premiums according to actuarial techniques and principles. The principle is based upon the insurer spreading its risk over different clients, some of risk will take themselves and most of risk will transfer reinsurer as per regulatory requirement. In this regard, insurance has been introduced to safeguard the interest of people from uncertainty by providing certainty of payment at a given situation.

The Economic Role of Insurance:

- Accumulate Financial resources
- Development of Financial Market
- Sustainable and Inclusive development of the economy
- Increases saving habits
- Fostering Investment
- Ensuring safety and security
- Employment generation and others.

Insurance sector is assumed to be an Infrastructural pillar, economic growth and development as a whole. Also Insurance sector has remarkable contribution in cover financial risk, liquidity mobilization. This sector plays a significant role in financial mobility, economic growth and sustainable as well as inclusive development. Insurance sector boosts economic growth by promoting financial stability, mobilizing and channelizing savings, supporting trade, commerce, entrepreneurial activity and social programs. It is also more encouraging accumulation of new capital and fostering a more efficient allocation of the financial resources. This industry has long investment horizons and can contribute to the provision of long term finance and more effective risk management. A-well developed insurance sector can ensure overall efficiency of the financial system by reducing transaction costs, creating liquidity, and facilitating economies of scale of Investment. Nepalese Insurance Industry growing day by day and its total contribution in GDP was 3.64% in previous fiscal year. The total coverage is updated around 36% of total Population of all over Nepal.

Types of Insurance Business conducting in Nepal:

Life Insurance:

The business relating to a contract regarding to the life of any person under which he/she or his/her heir in the event of his/her death, will be paid a particular amount in case a specified amount is paid in installment on the basis of his/her age. The followings are categories of Life Insurance:

- (a) Whole Life Insurance,
- (b) Endowment Life Insurance,
- (c) Term Life Insurance.

2. Non-Life Insurance:

It means Other Insurance Business other than the Life Insurance Business is Called Non-Life Insurance. The followings are the categories Non-Life Insurance:

- (a) Property Insurance,
- (b) Motor Insurance,
- (c) Marine Insurance,
- (d) Engineering and Contractor's Risk Insurance,
- (e) Aviation Insurance,
- (f) Miscellaneous Insurance.

Re-Insurance:

It means re-insuring the portion of the risk which is excess of the risk to be hold by the Insurer is called Re-insurance. The followings are the categories Re-Insurance:

- (a) Facultative Re-insurance
- (b) Treaty Re-insurance

Recent status Insurance Industry:

The history of Insurance industry is not so long in Nepal. It has its root in the 20th century. “Nepal Insurance and Transport Company Ltd” was established in 1947 AD. Prior to Indian

Insurer's branches were doing business in Nepal that was not regulated by any authority that time. Under the Insurance Act, 1968, "Beema Samiti" was established on 14th May, 1969 has been carrying out operations as a regulatory agency by systemizing, regulating, developing and controlling the insurance business in Nepal. Insurance Act, 1968 was repealed by new insurance Act, 1992. A new reformed insurance act 2016 has been proposed which has yet to be getting approval from Parliament of Nepal. There are altogether 41 Insurance companies under which 19 are Life Insurance, 20 are Non-Life Insurance, while 2 are Reinsurance Companies in Nepal in 2022.

The Growth in the number of Licensed Industries from 1990 to 2021 is presented in Table 1.

No. of Insurance Companies	Year								
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2014	2019	2021
	5	9	11	19	25	25	26	40	41

Table 1: Growth Trends of Nepalese Insurance Industry.

The followings are the Ownership Structure of Insurance companies of Nepal are presented in Table 2.

S. No	Insurance Companies Types	Ownership Structure			
		Government	Private	Foreign	Joint Venture
1	Life	1	15	1	2
2	Non-Life	1	16	2	1
3	Reinsurance	1	1	-	-
Total		3	32	3	3

Table 2: Ownership Structure of Nepalese Insurance Companies.

The followings are the Paid of Capital Structure of Insurance companies of Nepal are presented in Table 3.

S. No	Insurance Companies Types	Paid of Capital (In Billion)
1	Life	2
2	Non-Life	1
3	Reinsurance	10

Table 3: Paid of Capital Structure of Nepalese Insurance Companies.

Micro-Insurance:

Micro insurance is a strong development tool for countries looking to encourage inclusive economic growth and socio-economic development. Micro-Insurance is targeting those which are “ignored by mainstream commercial insurance and social insurance schemes”. That is, “persons who do not have access to benefits” often because they are not part of the formal sector or have no access to benefits normally provided through formally. Micro-Insurance brought forward to makes linkage of deprive people and sector which are very much backward and didn’t even normally avail opportunities.

In Nepal, a huge potential of Micro-Insurance business as Agro based economy and much more population are deprive, backward, illiterate and poor. Nepalese industry is growing day by day in SME based and its utmost opportunities to cover all the sector SME profile in Micro-Insurance.

The followings are the categories of Micro-Insurance business in Nepal:

- (a) Property Micro-Insurance,
- (b) House Micro-Insurance,
- (c) Accidental Micro-Insurance,
- (d) Fatal Diseases Micro-Insurance,
- (e) Agriculture Micro-Insurance,
- (f) Others categories specified by Beema Samiti.

Conclusions:

Government of Nepal has also given emphasis on financial inclusion by adopting various prudent policy measures. As a result, access to finance and financial inclusion have been improving. It is necessary to review and assess the situation of financial inclusion time to time to design right policy measures for making financial system inclusive. Insurance is an integral part of the economy, performing a variety of important functions for the efficient and effective development of economy. A sound regulatory and supervisory system is necessary for maintaining efficient, safe, fair and stable insurance markets and for prompting growth and competition in the insurance sector. The Life and non-life Insurance Premium influenced in GDP growth is satisfying and it is in increasing trend. The penetration of population density covered by insurance sector is only one-third. Still there is a large gap of

population from the reach of insurance service. So, Government of Nepal, Insurance board (Beema Samiti) and insurer should be focused on development of appropriate policy to expand insurance business in Micro-insurance, agriculture, industry and service sector for the economic development and prosperity.

References:

- Beema samiti 52 and 53 anniversary Edition,
- Beema Samiti Strategic plan 2014-2019,
- Insurance Act and regulation, 1992,
- Journals.plos.org, researchgate.net
- google.con and others.

Core Competency of Insurance 'Customer Service Delivered on Time, Every Time'

Sujan Khakurel,

Assistant Manager, FI
Sagarmatha Insurance Co. Ltd

Today customer is king, Customer is one of the key component of the insurance market whose buying behavior keep on changing In fact consumer behavior varies product to product. Service Quality is a dominant issue in insurance business today. Not only is superior quality linked to business success but some consider service quality to be a prerequisite for the survival in the insurance marketplace.

Core Competencies typically comprise fundamental knowledge, ability or expertise in a specific subject area or skill set (e.g ability to deliver on time every time), allows a business to reach a wide range of markets, and cannot be easily replicated by competitors. Core competencies also contribute substantially to the benefits a company's products offer Customers. Understanding core competencies allows a companies to invest in strengths that differentiate them and set strategies that unify their entire organization.

CUSTOMER

FRIENDLY

SUPPORT

INNOVATIVE

POSITIVE

PRECISE

TIMELY

Customer service is the buzz word in the insurance sector for the last few decades. Gone are the days where in the concept of 'let the buyer be aware' was ruling the game. Customer service in the current scenario has gone various phase from customer service to customer delight now the learned community is discussing 'Customer Sovereignty' which talks of producing only those products and services aligned to customer interest

Insurance industry is the most significant and the most competitive sector with upscale and downscale on daily basis. Along with these fluctuations, it also provides a lot of opportunities to capitalize in the market, The Nepalese insurance industry is currently surrounded by some of the key challenges like trust deficit among the key stakeholders e.g insured, insurer, providers etc. Poor awareness on the benefit of insurance, lack of trained manpower and infrastructure, fraudulent behavior (both by insured and insurer), lack of use of technology, high regulatory expectations. All of these challenges to the larger extent can be addressed and transformed into an opportunity by developing 'Delivery on time, Every Time' as a core competency, that enables a company to deliver unique value to customers

Customer is the king

Insurance is essentially a business of trust between the insurer and the insured. But somehow over the years, this trust has slipped- mainly due to unhealthy competition and poor service record of the insurance companies. The only way we can restore the Consumer confidence is through customer centricity. This has to be built into the culture of the entire organization right from driver to the director.

This has to be reflected in the following areas.

1. In day-to-day servicing of the policies,
2. In the redressal of policyholder's grievances,
3. In the claim settlement,
4. In moment of truth with the customer,
5. In innovative and reasonably priced products,
6. In the behavior of the different intermediaries, who are in grass root contact with the customer,
7. In our customer relationship management measures,
8. In our outlook and interaction with the policyholders.

Smile....listen...Succeed

It is well known that it is six times more costly to get a new customer than to retain an existing customer. A Satisfied customer is the best sales person for the insurance company.

An empathetic listening to the customer with a smile!

This is the most inexpensive tool in everybody's hands and this can be used in every transaction-not dependent on hardware or software or electricity or connectivity

Human Psychology

Each human being longs for a few personal, psychological needs. For example :

1. Feeling of importance- whenever the customer visits any office, he/she wants to be treated as an important person.
2. He/she wants to be respected
3. He/she wants to be understood
4. He/she wants to be comfortable at office- may be a seat to sit, may be a glass of water during summer or a clean, air conditioned atmosphere.

All the above can be achieved by a patient, smiling listener- welcoming with sincere smile and polite enquiry.

Interruptions

When the customer is about to relate his/her problem, the mobile of enquiry assistant rings or there are some other colleague simply interjects.

These all appear to be small and simple things but they make a lot of difference to the customer. In our younger days we have never been asked to listen but to question. The mother asks the child as to how many question the child has asked the teacher that day and not many answer's he/she listened in the class.

Insurer has to recognize listening as an effective CRM (Customer Relationship Management) tools and as a good feedback mechanism.

The 'wow' Effect

Exceeding expectation is not a surprise- it is planned and executed with diligence, care and grace.

Customer service is an attitude, a culture and a collective way of seeing the world 'Wowing' the customer is not an exception but a rule.

The 'Faceless' Customer

Although a lot of CRM initiative have been taken by the insurance industry to help the customer not come to the insurer's office, Sometime people do come for completing their jobs. The banking industry may prefer a faceless customer but not the insurance industry where still the human touch is required. The customer feels delighted to get the services in front of him/her.

From CRM to Strategic CRM

Customer relationship management is aimed generally at:

1. Communicating with the existing customer,
2. Rewarding loyal customer's,
3. Enhancing Customer-centric tools,
4. Improving customer satisfaction to the level of customer delight,
5. Providing online solutions to the problems of the customers, wherever needed and
6. Addressing customer grievance speedily.

Now the New trends are:

1. Identifying the needs of existing customer,
2. Turning them as a repeating clients,
3. Creating brand loyalty for the organization,
4. Constant innovation, analyzing the data base of the customers,
5. Value creation for the customers,
6. By listening to the voice of the customer,
7. Following a customer centric approach from the profit centric approach.

CRM too is a mechanism to face the moments of truth with the customer's, how they feel when they come to our premises, when they interact with our employees and how they feel when they leave our offices. A similar feedback is obtained when the customer ring up to our branches-whether their call is responded in the second or third ring, how they are greeted when the call is taken or a voice with bored tone. Again how fast the emails sent by the policyholders are replied is a measure of the customer satisfaction

Business Ethics in Selling

Business ethics is a part of corporate governance now-a-days whether our different intermediaries like marketing staffs/agents/advisors/banch, assurance players etc follow ethics in selling is paramount in satisfying the customers. After all, the client remembers his/her relationship and experience with the frontline salesperson of the insurer more than anything

Honesty and integrity are to be the hallmarks of an insurance sales person, as he/she is authorized to collect the first premium from the client

Innovative Products

Insurance offers products that mitigate risk of the customer from cradle to grave through various insurance plans, all the products should have clearly listed standards and simpler policy terms that will enable the issuance of policy promptly. As the insurance option broaden

and products grow more complex by addition of new benefit and services, Customer looks for superior and personalized service more than ever, hence the customer challenges are more in these changing times.

The Need of the Hour

An old Chinese proverb says "Give a hundred year lease on a desert and it will become a garden. Give a one year lease on a garden and it will become a desert"

The point is that ownership and a long term commitment will make a difference, when it comes to undertaking important tasks and building customer relationship is a big deal. After all, let us look how far we have come from product marketing to mass marketing and from that to segment marketing and all the way to customer satisfaction and retention of happy clients as our assets .

We can win the challenges of the customer expectations only when we move from a state of independence to dependence or inter-dependence

Customer are our stakeholders

The time has come to accept the policy holder as our stakeholders and be in constant touch with them. A good number of socially aware customers should be taken on board on important policyholder's councils. The customers too have a responsibility of informing the regulatory body Insurance Board of Nepal in case they came across any mistakes done either by the insurers or the intermediaries. This is a joint responsibility and customer can't put the entire blame on the regulator only.

For the Insurers, we may recall the words of Bill Gates: "your most unhappy customers are your greatest source of learning." When insurers keep their customer happy, churn rates/ attrition rate are reduced, and so is the urgency to acquire new business. Giving customer a great experience can work positively for an organization through word of mouth and referrals. Insurer refers to kill three birds with one stone

1. Keep their Current customers,
2. Make each customer more valuable,
3. Bring in more customers with little to no advertising investment.

In the insurance industry, trick is to know how to make the customer interaction as constructive and seamless as possible. Presently, bulk amount of money are spent attracting new customers to insurance providers, with little differentiation between product offerings,

the retention of these customers becomes a continuous challenge. And if the challenge is not met, this can result in poor loyalty levels and increased cost per customer. From sustainability standpoint, customer retention is vital to an insurer's profitability. Social networks are an effective tools for turning ordinary customers into an extraordinary advocates and agent of influence. While social tools create new channels to engage customer and build brand loyalty that may just be tip of the iceberg.

Insurance is recognized as a necessary protection tool by the customers and important in an environment where risk taking and asset creation is crucial for success. Wherever investment are made there are risk that need a proper underwriting action not only to cover the risk but even more important to understand the risk and work with the business owner and financiers to analyze the risks, minimize the risk and then transfer non retainable risk to sound insurers and reinsurers. Insurance is universally seen as an indicator of development and its penetration is considered an important barometer of progress as risk are increasing which need to be transferred to the prudent commercial entities so that the citizen and society is properly indemnified in case of losses. In addition insurance is seen to have considerable social value and is an important public good as the society or community are not to bear directly or indirectly the cost of losses.

Thus in pursuit of consumer equity and welfare, the insurance sector has opened up and the regulatory body has licensed various new players in the insurance sector to widen the offering and choices to consumers and needed capital as the industry requires high capital infusion in the face of huge potential seen in the country

Conclusion

Right to timely delivery services in insurance sector is an unwritten magna carta in the hands of customer in Nepal Perspective. Insurance management is based on the philosophy of trusteeship and no one can ignore this aspect. A customer who pays for his claim needs to be taken care of by the insurance companies through the instrument of timely deliverables and customer satisfaction.

The essence of any service lies in the timely delivery and insurance is no exception to this rule. Given the fact that insurance is a mechanism to protection form risk of loss, the policyholder or claimant can realize the benefit of insurance only if the insurance industry provides its service on time with maximum customer satisfaction.

"In Business you get what you want by giving other people what they want"

Problems, Roles of Insurance Board, Professional Accountants & Insurance Companies for Combating Money Laundering & Terrorist Financing

Kshitiz Adhikari

CFT Manger (CA)
Lumbini General Insurance Co. Ltd.

Background:

After relatively successful implementation of Anti-Money Laundering and Combating Funding to Terrorism (AML/CFT) Strategy via go-AML Software in Banking Industry in Nepal, FIU (Financial Intelligence Unit) Nepal, has now increased its focus towards Insurance Industry in Nepal through Insurance Board. Before moving forward to the subject matter, first let us know the scope differentiation between Financial Intelligence Unit (FIU) Nepal and Insurance Board Nepal.

Financial Intelligence Unit (FIU) of Nepal, is a functionally autonomous unit with its office within the premises of Nepal Rastra Bank, the central bank of Nepal and was established on 21 April 2008 as an administrative FIU under Section 9 and 10 of Asset (Money) Laundering Prevention Act (ALPA), 2008(2064 BS). FIU-Nepal serves as a central national agency responsible for receiving, analyzing and disseminating information concerning suspected proceeds of crime, which is potential for money laundering and/or terrorism financing and financing of proliferation.

Similarly, Insurance Board, Nepal is the Regulatory Authority for the Insurance Industry in Nepal. It is constituted to systematize, regularize, develop and regulate the insurance business within the country under Insurance Act, 1992. As a regulatory body, the Board's main concern is to create a professional, healthy and developed insurance market in Nepal. In relation to AML/CFT, Assets (Money) Laundering Prevention Act, 2008(2064 BS) under its Chapter 3(ka) has provided the obligation to regulate, supervise and monitor the reporting entities under the same Act to Regulator mandated for the regulation and supervision of such

entity pursuant to prevailing laws. So Insurance Board Nepal, regulates and supervises the AML/CFT regime within insurance sectors namely life insurance companies and non-life insurance companies.

The insurance industry is potentially at risk of being misused for money laundering purposes. The products and transactions of the industry can provide an opportunity to launder money. The rise of fraud and financial crime related to ML/TF, the increasing sophistication of perpetrators and the evolution of the regulatory landscape have reshaped the financial services industry like insurance industry in recent years. An insurance company or intermediary can be involved, knowingly or unknowingly, in money laundering activities thus exposing it to legal, operational and reputational risks. Financial institutions, including insurers, have been required to develop new processes and systems. Today, they are obliged to regularly assess areas of their business vulnerability to financial crimes. These risks must be mitigated with appropriate internal safeguards.

In Context of Nepalese Scenario related to Insurance Industry, if we talk about the Policy level preparedness for curbing the Money Laundering (ML) and Terrorist Financing (TF), we have following major Laws/Policies/Reports in floor to abide by the process:

1. The Asset Laundering Prevention Act (ALPA), 2064.
2. The Asset Laundering Prevention Regulations, 2073.
3. Directives of Insurance Board regarding AML/CFT,2075
4. APG Mutual Evaluation Reports,2011
5. APG Third Round Mutual Evaluations Procedure,2019
6. FATF Recommemdatons,2012
7. FATF Methodology, 2013 (updated November 2020).
8. FATF Procedure for Fourth Round Mutual Evaluation (Updated on 2019).
9. Terrorist Listing Rule,2070
10. Sanction Lists of Home Ministry
11. AML/CFT Offence Compiler of Nepal
12. Guidance of FIU (Financial Intelligence Unit) regarding TTR (Threshold Transaction Reporting), STR (Suspicious Transaction Reporting) & SAR (Suspicious Activity Reporting).
13. Annual Reports of National ML/TF Risk Assessment by FIU Nepal
14. AML/CFT National Strategy and Action Plans of FIU Nepal,2020
15. Internal Policy about AML/CFT of all Insurance Companies

These laws/policies/reports were already in existence there for the implementation in Insurance Industry, but there had not been as required active concern about its strict implementations and Supervisions as of now. Now FIU Nepal is concentrating its focus towards Insurance Industry and Insurance Board is also exhibiting its relatively serious organizational gestures towards the implementation of go-AML reporting.

In context of this growing concern about ML/TF and its prevention in Nepalese Insurance Sector, We are going to discuss about the possible scenarios and instances about how Money Laundering and Terrorist financing may be performed via Insurance Companies, where the insurers should be more sensitive while carrying out their Insurance business.

Introduction:

Money laundering (ML) can be defined in a number of ways, but simply speaking, Money Laundering is a process where the money obtained by illegal means is disguised to make it look like it was obtained legally. It is “washed” to make it look clean. It is akin to laundering (Cleaning) clothes, where the dirty money is cleaned to legitimize its illicit sources. However laundering clothes is good for health but Laundering money is detrimental for the economy, progress and prosperity of a country. The Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), which is recognized as the international standard setter for Anti-Money Laundering (AML) efforts, defines the term “Money Laundering” succinctly as “the processing of...criminal proceeds to disguise their illegal origin” in order to “legitimize” the ill-gotten gains of crime.

Similarly Terrorist Financing (TF) can be simply defined as financial support, in any form, of terrorism or of those who encourage, plan, or engage in terrorism. FATF does not specifically define the term financing of terrorism in its Special Recommendations on Terrorist Financing. Nonetheless, FATF urges countries to ratify and implement the 1999 United Nations International Convention for Suppression of the Financing of Terrorism.

Criminals/Perpetrators do not want such funds to be detected by law enforcement or revenue agencies, so they convert their dirty money into an asset which appears legitimate such as Bank Deposit, Real Estate, Casino Cheques, and Insurance Policy etc. The major sources of laundered funds are Corruption, Bribery, Economic Scams, Drugs Trafficking, Smuggling, Counterfeiting, Tax Evasion, Insider Trading, Organized Crimes etc.

Generally, Money Laundering or “cleaning” money occurs in three steps. Each step in the process is essential to ensure that the legitimacy of these kinds of transactions is never in question. The three stages are as follows:

- Step-1: Placement: - The proceeds of a crime are first brought into the financial system.

- Step-2: Layering: - Multiple transactions, accounts, banks, intermediaries and countries are used to disguise the origin of the funds.
- Step-3: Integration:-Now the Laundered Funds are brought back in the system as legitimate funds.

Relation between Money Laundering (ML) and Terrorist Financing (TF):

The major linkage between the Money Laundering (ML) and Terrorist Financing (TF) is that, the techniques used to launder money are essentially the same as those used to conceal the sources of, and uses for, terrorist financing. Funds used to support terrorism may originate from legitimate sources, criminal activities, or both. Nonetheless, disguising the source of terrorist financing, regardless of whether the source is of legitimate or illicit origin, is important. If the source can be concealed, it remains available for future terrorist financing activities. Similarly, it is important for terrorists to conceal the use of the funds so that the financing activity goes undetected.

To combat/curb these issues, FATF has recommended that each country criminalize the financing of terrorism, terrorist acts and terrorist organizations, and designate such offenses as money laundering predicate offenses. FATF has stated that the nine Special Recommendations combined with The Forty Recommendations on money laundering constitute the basic framework for preventing, detecting and suppressing both money laundering and terrorist financing. So a significant difference between money laundering and terrorist financing is that the funds involved may originate from legitimate sources as well as criminal activities. Such legitimate sources may include donations or gifts of cash or other assets to organizations, such as foundations or charities that, in turn, are utilized to support terrorist activities or terrorist organizations. However, to the extent that funds for financing terrorism are derived from illegal sources, such funds are covered by our Asset Laundering Prevention Act, 2008 (2064 BS) and other established AML framework of Nepal, depending upon the scope of predicate offenses for money laundering.

How do Criminals Launder money using Insurance Companies?

According to Insurance Act 1992, Nepalese Insurance industry generally comprises of three types of Insurance: Life Insurance, General/Non-Life Insurance and Re-Insurance. Others Players of the Insurance industry includes intermediaries like broker, agent, actuary and surveyor.

As already stated above, insurance industry is open to be abused by criminals/perpetrators, including money launderers and terrorist financiers and is potentially at risk of being misused

for ML and TF. Criminals look to “legitimize” proceeds of criminal activity by disguising the sources, changing the form, or moving the funds to a place where they are less likely to attract attention, and therefore may use the financial sector, including the insurance sector, to do so. The products and transactions of insurers particularly life insurance can provide the opportunity to launder money or to finance terrorism given the significant flow of funds.

While talking with Global Coverage, financial crime in the insurance sector has risen sharply in recent years. In a Global Economic Crime Survey conducted by PWC in 2018 suggests that, fraud and financial crime against insurers has been spiking upwards in recent times. It shows that 62 percent of respondents from the global insurance community reported that their firms had been exposed to fraud or financial crime within the previous 24 months, compared to 37 percent in 2016 and 35 percent in 2014. Similarly the FATF (Financial Action Task Force), warns that certain insurance products are being increasingly attractive to the money launderers and terrorist financiers. It says that Two-thirds of insurance sector cases worldwide relate to life insurance and Risk of ML/TF relating to general insurance is also in Increasing Trend.

The following are some non-exhaustive list of representative instances of insurance products and features which could be of interest to money launderers/terrorist financiers. It is here that insurers must be especially vigilant and devote sufficient resources to train staff and intermediaries to recognize such 'potentially' suspicious transactions including sufficient IT capabilities to isolate such cases.

A. Life Insurance:

1. Purchase of (investment type) Single Premium Policies (which enables criminals to 'get rid' of substantial amounts of money in one go) — Highest potential money laundering risk.
2. Annuity Policies: Money launderer starts receiving a legitimate looking income after paying premium(s) by using criminally derived funds.
3. Purchase of High Regular Premium Savings policies (or a series of small regular premiums to avoid attracting attention).
4. Refund of Premiums during the cooling off period or deliberate overpaying of premiums. It is important that insurers reimburse clients by paying direct into their bank account.
5. Surrenders/Redemptions/Withdrawals:
  - Money launderer surrenders policy and regains possession of his/her money although at a loss—surrender penalty.
  - Also possible to gradually surrender part of a policy to gradually dispose of

investment in order not to attract attention.

- The money launderer ends up with a check from an insurer which can be used again to buy further investments (layering/integration). No one will question the source of funds in the next money laundering stage since at that stage the client will be paying with a cheque from an insurer.
6. Top-Ups: This facility allows clients to pay a small initial premium (in order not to attract attention) and then make further payments Top-Ups (which could be relatively large or a series of small Top-Ups). Here the money launderer or their accomplice will hope that the insurer will not repeat CDD measures (including establishing source of funds) at time of the top-up.
  7. Policy loans: Client purchases single premium policy and then taking out a policy loan. Policy loan amount is a percentage of the surrender value. Client may not repay the loan. Any outstanding loans are deducted from any future claim (e.g., death, maturity).
  8. Transferring ownership/designating beneficiary: A person assisting the criminal or the money launderer will purchase a policy in his own name but later transfer ownership or nominate or change the beneficiary to a (seemingly) unconnected third party (e.g., the criminal who had originally generated the criminal money) soon after the policy was issued. The insurer needs to carry out CDD on the new beneficiary or policy owner.
  9. Using Single Premium policies as collateral for bank loans: In the layering stage a money launderer may purchase a policy via an intermediary cheque/direct debit and use the policy to secure a bank loan. The money launderer then surrenders the policy to repay loan soon after.

Some Quantitative Examples:

- Mr.Ananda earned Nrs.one crore by means of corruption. He immediately purchased his family member's life insurance policies of large sum insured and with high premium amount. He utilized that amount to pay those premiums. Doing so, Mr.Ananda at the maturity of policy will derive a legitimate amount of sum insured by cheque of Insurance Company. Now his source of income including the corrupted income of Nrs.one crore will be from life insurance maturity value.
- Mr.Aitaram earned Nrs.10 lakhs by means of Drug trafficking and to conceal his this criminal proceed, he purchased his life insurance policy of large sum insured having annual premium amount around Nrs.10 lakhs. After few months of purchasing the policy he surrendered the policy and received the surrender value of net Nrs.9 lakhs via cheque of Insurance Company. Doing so, he legitimized the source of Nrs.9 lakhs as proceed from insurance company at intentional loss of Nrs.1 lakhs.

- Mr.Pandey earned Nrs.50 lakhs by some sorts of criminal activity. To manage this proceed he purchased his life insurance policy of large sum insured of Nrs.50 lakhs for 10 years and paid all the premiums in a single premium transaction. Soon after the policy purchase he took bank loan of Nrs.35 Lakhs by providing the policy as the security for the loan. His intention is not to repay the loan. Bank will recover its loan at the maturity of the policy. Doing so, he legitimized the source of Nrs.35 lakhs as loan from bank at intentional loss of Nrs.15 lakhs.
- Mr.Bhadra is a person assisting the criminal or the money launderer. He purchased a life insurance policy in his own name and later transfer ownership or nominate or change the beneficiary to a (seemingly) unconnected third party (e.g., the criminal who had originally generated the criminal money) soon after the policy was issued.
- A company director from Company W, Mr. H, set up a money laundering scheme involving two companies, each one established under two different legal systems. Both of the entities were to provide financial services and providing financial guarantees for which he would act as director. These companies wired the sum of USD 1.1 million to the accounts of Mr. H in Country S. It is likely that the funds originated in some sort of criminal activity and had already been introduced in some way into the financial system. Mr. H also received transfers from Country C. Funds were transferred from one account to another (several types of accounts were involved, including both current and savings accounts). Through one of these transfers, the funds were transferred to Country U from a current account in order to make payments on life insurance policies. The investment in these policies was the main mechanism in the scheme for laundering the funds. The premiums paid for the life insurance policies in Country U amounted to some USD 1.2 million and represented the last step in the laundering operation. (Adapted).

B. General/Non-Life Insurance:

Non-life insurance money laundering or terrorist financing can be seen through inflated or totally bogus claims, e.g. by arson or other means causing a bogus claim to be made to recover part of the invested illegitimate funds. Other examples include cancellation of policies for the return of premium by an insurer's cheque, and the overpayment of premiums with a request for a refund of the amount overpaid. Money laundering can also occur through under-insurance, where a criminal can say that he received compensation for the full amount of the damage, when in fact he did not.

Some Quantitative examples of money laundering are:

- Mr.Bichitra had an illicit money of Nrs.15 lakhs. He owned a Range rover worth Nrs.5 crore. He insured his car for all the Comprehensive Risk Coverage from a

General Insurance Company with Premium of Nrs.15 lakhs for one year. After few period he applied for the cancellation of the policy and he accepted for the deduction of Nrs.1 lakhs as short period charge and received Nrs.14 lakhs from the cheque of General Insurance Company making the legitimate source for Nrs.14 lakhs with intentional sacrifice of Nrs.1 lakhs.

- A money launderer purchased marine property and casualty insurance for a phantom ocean-going vessel. He paid large premiums on the policy and suborned the intermediaries so that regular claims were made and paid. However, he was very careful to ensure that the claims were less than the premium payments, so that the insurer enjoyed a reasonable profit on the policy. In this way, the money launderer was able to receive claims cheques which could be used to launder funds. The funds appeared to come from a reputable insurance company, and few questioned the source of the funds having seen the name of the company on the cheque or wire transfer. (Adapted).

C. Re-Insurance:

Money laundering and the financing of terrorism using reinsurance could occur either by establishing fictitious (re)insurance companies or reinsurance intermediaries, fronting arrangements and captives, or by the misuse of normal reinsurance transactions. Some examples:

- The deliberate placement via the insurer of the proceeds of crime or terrorist funds with reinsurers in order to disguise the source of funds
- The establishment of bogus reinsurers, which may be used to launder the proceeds of crime or to facilitate terrorist funding
- The establishment of bogus insurers, which may be used to place the proceeds of crime or terrorist funds with legitimate reinsurers.

Some Quantitative examples of money laundering are:

- XYZ Ltd is an insurer in country A and it sought reinsurance cover for its cover of a Five Star Hotel company. When checking publicly available information on the company it turned out that the company was linked to potential war lords and drug traffickers. A report was made to the law enforcement authorities.
- ABC Ltd is an insurer in country A sought reinsurance with a reputable reinsurance company in country B for its directors and officer cover of an investment firm in country A. The insurer was prepared to pay four times the market rate for this reinsurance cover. This raised the suspicion of the reinsurer which contacted law enforcement agencies. Investigation made clear that the investment firm was bogus and controlled by criminals with a drug background. The insurer had ownership

links with the investment firm. The impression is that - although drug money would be laundered by a payment received from the reinsurer– the main purpose was to create the appearance of legitimacy by using the name of a reputable reinsurer. By offering to pay above market rate the insurer probably intended to assure continuation of the reinsurance arrangement. (Adapted).

RED Flag Indicators of Suspicion for ML/TF via Insurance Companies:

Insurer should always be sensitive about the fact that, whether they are being used by perpetrators as the means of ML/TF. In the following Situations of the Insurance Transactions, insurer should be attentive towards the suspicious transaction that give rise to AML/CFT Suspicions:

- The applicant for insurance business shows no concern for the performance of the policy but much interest in the early cancellation of the contract.
- The applicant for insurance business attempts to use cash to complete a proposed transaction when this type of business transaction would normally be handled by cheques or other payment instruments.
- The applicant for insurance business requests to make a lump sum payment by a wire transfer or with foreign currency.
- The applicant for insurance business is reluctant to provide normal information when applying for a policy, providing minimal or fictitious information or, provides information that is difficult or expensive for the institution to verify the applicant for insurance business appears to have policies with several institutions
- The applicant for insurance business purchases policies in amounts considered beyond the customer's income level.
- The applicant for insurance business establishes a large insurance policy and within a short time period cancels the policy, requests the return of the cash value payable to a third party.
- The applicant for insurance business wants to borrow the maximum cash value of a single premium policy, soon after paying for the policy.
- Account outside the country
- Large fund flows through non-resident accounts.
- Insurance policies with premiums that exceed the client's apparent means.
- The client requests an insurance product that has no discernible purpose and is reluctant to divulge the reason for the investment.
- Insurance policies with values that appear to be inconsistent with the client's insurance needs.

- Substitution, during the life of an insurance contract, of the ultimate beneficiary with a person without any apparent connection with the policyholder.
- Requests for a large purchase of a lump sum contract where the policyholder has usually made small, regular payments.
- Attempts to use a third party cheque to make a proposed purchase of a policy.
- An atypical incidence of pre-payment of insurance premiums
- The client accepts very unfavorable conditions unrelated to his or her health or age.
- A transfer of the benefit of a product to an apparently unrelated third party.
- Application for a policy from a potential client in a distant place where a comparable policy could be provided “closer to home”.
- Application for business outside the policyholder’s normal pattern of business.
- Introduction by an agent in an unregulated or loosely regulated jurisdiction or where organized criminal activities (e.g. drug trafficking or terrorist activity) or corruption are prevalent.
- Any want of information or delay in the provision of information to enable verification to be completed.
- The transaction involves use and payment of a performance bond resulting in a cross border.
- Payment (wire transfers) = the first (or single) premium is paid from a bank.
- The client conducts a transaction that results in a conspicuous increase of investment contributions.
- Any transaction involving an undisclosed party early termination of a product, especially at a loss, or where cash was tendered and/or the refund cheque is to a third party
- A change of the designated beneficiaries (especially if this can be achieved without knowledge or consent of the insurer and/or the right to payment could be transferred simply by signing an endorsement on the policy)
- The applicant for insurance business use a mailing address outside the insurance supervisor’s jurisdiction and where during the verification process it is discovered that the home telephone has been disconnected.

[This is Non-Exhaustive List.]

Problem Faced By Insurance Companies in Nepal in dealing with the ML/TF:

It is already mentioned that concept of ML/TF is new in the Nepalese Insurance sector and it may take some time for its perfection as desired. However life insurance companies seems to have move forward in the implementation of ML/TF than Non-life sector. Here are some practical problems faced by overall Nepalese Insurance sector for the effective implementation of ML/TF:

- Lack of qualified and trained staff who understand the concept and seriousness of ML/TF.
- Not able to understand the difference between Insurance Risk and ML/TF risk.
- Lack of adequate KYC information of Insured.
- Most of the insured are rigidly reluctant to share their source of income, Property details and other KYC details with the field officers of Insurance companies.
- Not able to understand the purpose of implementation of AML/CFT, CDD, SDD, ECDD, Risk evaluation, TTR,STR.SAR ,PEPs, Beneficial Owner, Shell Company, Tipping Off, etc. by the field officers of the insurance companies as well as by the insured.
- Not able to understand the practical meanings of various terminologies like Beneficial Owner, Shell Company, Tipping Off, FATF, etc. by the field officers of the insurance companies as well as by the insured.
- Extremely unhealthy competition for business in insurance sector (esp. General Insurance sector) that compromises for the KYC and Risk data of insured.
- Reluctance from the top management of the Insurance companies to abide by the provisions of AML/CFT Acts Seriously.
- Majority of the general insurance business are derived via banking channels for loan and BAFIs do not share the KYC information of their loan parties with the general Insurance companies due to the confidentiality clause in the BAFIA.

Roles of Professional Accountants for AML/CFT in Insurance Companies:

We know that professional accountants are key gatekeepers for the financial system, facilitating vital transactions and information of the clients (insurance companies). They have a significant role to play in ensuring that their services are not used to further a criminal purpose. The fight against crime demands that criminals/perpetrators be prevented from legitimizing the proceeds of their crime by the process of “money laundering”. Statutory/

External auditors performing financial statement audits are less likely than other professional accountants to encounter signs of possible money laundering. Reviewers of financial statements, whose work does not generally include evaluating the control environment, are even less likely than auditors to detect signs of possible money laundering. But accounting professionals acting in the following capacities are more likely to encounter such evidence:

- Accountants in management positions who record and report entity transactions, such as CEOs, COOs, CFOs, CIOs, controllers, risk managers, compliance officers and related staff;
- In-house financial systems consultants;
- Internal auditors responsible for operations and compliance auditing;
- Practitioners who provide outsourced regulatory examination services;
- Forensic accountants;
- Public practitioners who perform compliance and operational audits; risk management professional accountants and compliance specialists;
- Tax practitioners, especially in jurisdictions where filings connected with anti-money laundering laws (currency transaction and SAR) are directed to tax authorities.

BAFIs and Insurance sectors are increasingly asking accounting practitioners to conduct money-laundering risk assessment exercises. This is because financial institution including insurance company's supervisors expect or require business assessments to serve as a blueprint for an AML strategy and controls. Practitioners, as business process and control professionals, are frequently asked to assist these efforts, or to review these strategies, their resulting programs and their effectiveness. In addition, practitioners are being asked to conduct "best practice" reviews, compliance reviews and special audits. Obviously, professional risk at stake varies with the level of assurance required. More and more, governments are also requiring businesses to have AML compliance programs that monitor for compliance, and independent testing (by internal or external auditors) to audit those programs.

In this regard it is best for a Professional Accountant to follow the Risk Based Approach (RBA). The FATF Recommendations also require the adoption of a RBA to combating ML/TF. By adopting a RBA, Professional Accountants are able to ensure that measures to prevent or mitigate ML/TF are commensurate with the risks thereof identified. This will allow resources to be allocated in the most efficient ways. Adopting a RBA encompasses recognizing the existence of ML/TF risk, undertaking an assessment of risk, understanding it, and developing strategies supported by appropriate resources to manage and mitigate the identified risks. A RBA implies that appropriate policies, controls and procedures, approved by senior management, should be designed and implemented, based on and commensurate

with identified and assessed risk. These policies and procedures should be built on the strategic policies of the Beema Samiti, including consideration of risk profile, products, channels, markets and customers. Higher risk areas should be subject to enhanced procedures and other measures, such as enhanced CDD checks and enhanced transaction monitoring. Similarly, in situations where risks are lower, simplified or reduced controls may be applied. The implementation of the policies, procedures and controls regarding ML/TF will need to be monitored by Professional Accountants.

Roles of Insurance Board (Beema Samiti) for AML/CFT in Insurance Companies:

First of all let us know that Insurance Board Nepal have issued AML/CFT Directive-2075 to its Licensed Institutions. As we discussed earlier, AML/CFT concept is at premature phase in Nepalese Insurance Sector. To date, there is no clear formula to assess whether an AML/CFT system has been effective in achieving its objectives. In the absence of a reliable measure of how much money is being laundered or how much terrorist funds are circulating, the question of effectiveness becomes even more elusive when it is couched in terms of “curbing” money laundering and terrorist financing. It is therefore impracticable to try to measure the success of an AML/CFT measure by attempting to establish the extent to which this measure has contributed to reducing the amount of money being laundered or terrorist funds being funneled. However for the effectiveness of AML/CFT concept Insurance Board can perform these functions:

- Strengthening the Supervision functions relating to AML/CFT implementation.
- Perform or cause to perform the independent AML/CFT Audit in the Insurance Companies.
- Conducting practically productive programs and trainings to increase the AML/CFT knowledge among staff of Insurance Companies.
- Hire, recruit and/or mobilize AML/CFT expert personnel in the Insurance Board for more effectiveness of AML/CFT in Nepalese Insurance Industry.
- Enforcement of sanctions for non-Compliance as per section 22 of “AML/CFT Directive for Insurance Companies-2075”.
- Conducting formal talks and workshops with Nepal Rastra Bank to develop a modality of sharing of KYC related information of Borrower/Depositor/Insured between the BAFIs and Insurance Companies.

Roles of Insurance Companies for AML/CFT:

Insurance Companies are subject to AML/CFT laws and should establish and maintain an effective AML/CFT program that includes at least the following:

1. Development & Implementation of Internal policies, procedures and controls including the provisions regarding:
  - Responsibility of Insurance Company & Compliance Department for AML/CFT.
  - Customer Identification/Verification/Screening/Acceptance policy.
  - Know Your Customer (KYC)
  - Risk Categorization/Profiling of Customers (i.e. Low, Medium, High)
  - Handling of Non-Face to Face Business (if applicable)
  - Re-insurance arrangements
  - Handling of PEPs and Beneficial Owner.
  - Monitoring and Reporting of TTR/STR/SAR.
  - Cooperation with various authorities.
  - Training and awareness.
  - Adoption of Risk management practice and use of Risk based Approach.
2. Appointment of an AML/CFT Compliance/Execution Officer as per statutory requirement.
3. Ongoing trainings about AML/CFT to its Employee(New, Frontline, Back office, Audit & Compliance staffs), Shareholders, Executives, Directors about following matters at least:
  - General information of the risks of money laundering and terrorist financing schemes, methodologies, and typologies;
  - Legal framework, how AML/CFT laws apply to Insurance Companies and their employees;
  - Institution's policies and systems with regard to customer identification and verification, due diligence monitoring;
  - How to react when faced with a suspicious client or transaction;
  - How to respond to customers who want to circumvent reporting requirements;
  - Stressing the importance of not tipping off clients;
  - Suspicious/Threshold transaction reporting requirements and processes;
  - Duties and accountabilities of employees/shareholder/directors.
  - The person responsible for designing the training must identify which, if any, of these topics relate to the target audience.
  - Effective training should present real life money laundering schemes, preferably cases that have occurred at the institution or at similar institutions, including, where applicable, how the pattern of activity was first detected and its ultimate impact on the institution.
4. Independent audit function including internal and external audit function to test the effectiveness and efficiency of the program.

Conclusion:

Effectiveness of AML/CFT implementation in Nepalese Insurance sector requires a collective and coordinated efforts from all the stakeholders of the insurance industry like Insurance Board, Insurer, Insured, FIU etc. Since we are in initial phase of execution of AML/CFT practices in insurance industry in Nepal, we should always bear in mind and be proactively sensitive that, life insurance and non-life insurance can be used in different ways by money launderers and terrorist financiers as we discussed earlier. The vulnerability depends on factors such as (but not limited to) the complexity and terms of the contract, distribution, method of payment (cash or bank transfer) and contract. Insurers should take these factors into account when assessing ML/TF risks and vulnerabilities. This means that Insurance companies should derive KYC information and prepare AML/CFT risk profile of every insurer after conducting Customer Due Diligence (CDD), be it Simplified customer due diligence (SDD) or Enhanced Customer Due diligence (ECDD) as per the Risk level. After Risk Profiling, insurance companies should assess and identify the cases of TTR/STR/SAR, Politically Exposed Person (PEPs), Beneficial Owner and report to the FIU as per the requirement.

Our ultimate objective is to build a strong AML/CFT framework that is deterrent to criminal activities and provide a disincentive for the criminal involvement in the Nepalese Insurance Industry. This permits investments to be put into productive purposes that respond to consumer needs and help the productivity of the overall economy.

Bibliographies and References:

- Asset Laundering Prevention Act, 2064.
- Insurance Act, 2049
- AML/CFT Directives Issued by Insurance Board-2075
- Application Paper –IAIS (International Association of Insurance Supervisors)
- Position Paper of GFIA (Global federation of Insurance Associations)
- AML/CFT Sanction Scanner
- Annual Reports and NRA Reports of FIU Nepal.
- FATF Recommendations regarding RBA for AML/CFT
- Guidance Notes on AML/CFT for Insurance Companies
- Scholars Articles about ML/TF related to Insurance
- (Author is Manager of Lumbini General Insurancy Company Limited)

Surveyor (Insurance Board Nepal) (Defunct)

Licentiate (Insurance Institute of India)

Manager: Lumbini General Insurance Company Limited

Livestock Insurance in Nepal; Challenges and way forward

Swatantra Dangi

Livestock Officer,
Insurance Board

1.0 Introduction:

Agriculture has a considerable share contribution to the Nepalese economy with 27% Gross Domestic Product(GDP) while livestock sub-sector contributes 24% of total share within agricultural GDP(MoALD, 2019) and plays a crucial role in Nepalese economy Nepal had an estimated 74,58,885 Cattle heads , 52,57,591 buffaloes, 70005 yaks, 806079 sheep, 1,28,11,953 goats and 8,25,98,879 poultry (MOALD, 2021). Livestock enterprise is most vulnerable to risk due to disease, lack of veterinary services, natural disaster such as earthquake, flood, and landslide. Thus, the livestock insurance is an effective risk bearing mechanism (Devkota et al; 2020)

Agricultural insurance, being a complex business requires highly technical expertise, both in development and operational phases. At present, private insurance markets have proved to be efficient, without public intervention, for dealing with non-systemic risk and large farmers. On the other hand, commercial insurance may not be useful for systemic risks or smaller farmers. Thus, the first and foremost role of governments should is to address market and regulatory imperfections in order to encourage participation by the private insurance and reinsurance industry. (Mahul et al, 2010). In Nepal, the agriculture insurance penetration is the least in asian countires (Thapa & Adhikari, 2018) which is only 1.10%. This shows that the adoption of agricultural insurance along with livestock insurance is low. Despite livestock insurance being an effective risk management, several factors play a crucial role in insurance adoption which are still overlooked. It is found that the total dairy animal, farmers membership, extension agent contact and knowledge on subsidy- premium schemes are inevitable factors affecting livestock insurance adoption(Kandel & Timilsina 2018). In addition to it, cattle breed type, loan access , income from livestock, and the number of cattle reared (Subedi et al,2021) were major factors affecting livestock insurance adoption in Nepal. Thus, identifying & understanding the factors that influence farmers' decision to adopt livestock insurance as a risk management strategy is inevitable to upscale its adoption (Chizari et al., 2003; Mohammed & Ortmann, 2005; Otieno et al., 2006).

In January, 2013, InsuranceBoard (BeemaSamiti) of Nepal has released Crop and Livestock Insurance Directives, which has helped to secure the agriculture investment in the country through insurance. Animal death by a stated cause in livestock insurance policy sets a lump sum benefit payable to the insured, hence gives financial security to farmers. Even under the stable production status, fluctuation in milk and feed prices can subject dairy farmers to risk. High the risk, higher is the chance of insuring. “The farmer pays the premium to the insurer to share his risks. Insurer then issues an insurance policy specifying risks coverage, the insured amount and when the policy responds to a loss for the insurance period .The insurance amount is calculated based on market value, agreement between farmers, insurance company and livestock technician. The livestock sector covers more than 75% of the agricultural insurance markets (Insurance Board, 2019). Valuation is a critical step in insuring livestock which is done based on the market price.

2. Insurance models in Nepal:

2.1. Non-regulated livestock insurance market

The Nepal Rastra Bank In 1987, in conjunction with the DICGC developed livestock-credit insurance, where livestock insurance and credit were bonded to protect commercial bank’s lending to small farmers to purchase cattle, buffalo and small ruminants, which covered mortality and loss of working animals. This similar model has been used by Small Farmer Cooperative Limited. The Third Livestock Development Project (TLDP) (1996-2005) and Community Livestock Development Project (CLDP), (2003-2010) linked livestock credit and the insurance.

2.2. Regulated Livestock insurance market

Livestock insurance under regulated market started in Nepal after Insurance Board (Beema Samiti) released Crop and Livestock Insurance Directives in January 2013. Under the guidance of the directives, twenty non-life insurance companies are carrying out agricultural insurance which are mandatorily assigned to different districts for the nation-wide coverage. Insurance policy and the procedure are according to the guidelines provided in the directives. Until 2018, insurance for more than seventy products including vegetables, rice, fruits, potato, livestock etc. has been provisioned in the directives (Timsina et al., 2018) which are really a positive sign to achieve the milestone. Valuation is a critical step in insuring livestock which is done based on the market price. Insured farmers have to pay 5% of sum insured amount in most of the livestock insurance as a premium for which they receive 80% subsidy from government side since September 23, 2021. In case of the death and permanent disability of the insured animal, 90% & 50% of sum insured will be reimbursed respectively as risk coverage. The Crop & livestock insurance policy was revised and Crop and livestock Insurance Directive November

20, 2020. Livestock insurance types included till the date are; Cattle & Buffalo, Sheep and goats, Kalij, Poultry (Broilers, layers, Parents), Fishes and other domesticated animals. The livestock insurance policy issued till the date are cattle insurance policy, Poultry policy, Ostrich policy, Kalij Policy and Goat Policy (Crop & livestock directive 2020).

3. Major regulations under Crop & livestock directives:

- 1) Sum insured should be determined based on the market price, farmers, non-life insurance companies and livestock technician.
- 2) Premium rate should be based on the provision in the issued policy
- 3) The farmers have to secure the loss of damage to physical structure (Livestock & poultry Shed) through different policy (Property insurance 2075) and there is no subsidy provision for insurance of such structures under property insurance.

4.0. Status of livestock insurance transaction in Nepal (2077/2078)

S.No	Amount(RS)
Sum Insured	39 billion & 53 Crore
Premium	1 billion & 75 Crore
Subsidy	1 billion & 31 crore
Policy number	1, 87,000
Claim reimbursement number	19,700
Claim reimbursement amount	56 crore & 66 lakhs

Source: Beema Samiti

5.0. Challenges of Livestock Insurance in Nepal:

- Lack of public awareness.
- Geographical difficulty which restrict the access to roads.
- Lack of insurance education
- Unemployment and low income
- Low involvement/participation of insurance companies at rural areas
- Lack of trust on insurance company.
- Lack of coordination at local, regional & provincial level.

- Lack of price fixing mechanism during sum insured value determination for dairy cattles and buffaloes and other livestock species.
- Moral hazards in field condition.
- Lack of proper monitoring of insured animals
- Lack of technical manpower in the insurance companies to deliver the quality services.
- Frauds by some of the dishonest farmers(Such as intentional killing of animals, false claim)

6. Factors for successful livestock insurance:

Among several agriculture insurance products, livestock insurance coverage is highest with about 95% in 2014, and more than 75% in subsequent years based on the sum-insured amount collected. This shows that livestock insurance coverage is more than agriculture insurance and more successful among agricultural insurance products. Therefore, we are discussing more about the factors that are driving to increase livestock insurance. Factors driving the increase the livestock insurance:

1. Awareness:

Awareness is one of the crucial factors for the realization of the importance of insurance by the dairy farmers and for providing complete relevant information. Through awareness, the farmers can better understand the advantages and procedures of livestock insurance. This in turn, establish insurance as a risk bearing strategy.

2. Valuation and loss assessment:

Under the Crop & Livestock Insurance Directive 2077, various livestock policies are executed where valuation for livestock insurance is done based on the prevailing market price, mutual cooperation/aggreement between insurance companies, dairy farmers and technician. Also, in case of buying or selling of animals, there is provision of insurance product transfer if it is within the locality.

With the insurance under private insurance companies, risk coverage include for death with 90% reimbursement and permanent disability with 50% reimbursement. Therefore, valuation and loss assessment are convincing and easily understandable by the farmers compared to crops.

3. Role of insurance companies and insurance agents

Insurance companies and agents have also played an inevitable role in livestock insurance adoption by creating awareness at farmer's level. Moreover, The insurance procedure is

scientific and possesses less chance of moral hazards. Besides, Insurance agents are motivated doing livestock insurance not only for the commission(10%) on premium amount but also for the chance of additional income source while technical service delivery like vaccination, disease treatment, In turn, livestock insurance adoption is expanding amongst farmers.

4. High capital investment in animal Breeds/type:

Improved livestock breeds require high investment compared to indigenous breeds and contribute more to the income as well. However, the improved breeds are less disease resistant and thus mortality is higher than local breeds. If loss occurs, then there will be significant loss to the farmers. Thus, here comes the role of livestock insurance to secure such significant loss. Due to this reason, farmers are motivated to adopt livestock insurance.

7.0. Conclusion and recommendation:

Livestock insurance is more successful in Nepal with more than 75% coverage among agriculture insurance. Besides, the additional income generation while providing technical services which do not come under the insurance like animal treatment, feeding management advices, vaccination etc. together with insurance is also the major motivation for insurance agents to increase livestock insurance adoption. Despite livestock insurance being quite successful, there are some shortcomings.

Livestock enterprise is most vulnerable to risk such as disease, lack of veterinary services, natural disaster such as earthquake, flood, and landslide. So, the livestock insurance is an effective risk bearing mechanism. However, due to lack of price fixing mechanisms of dairy cattles, buffaloes and other livestock by government, the insured farmers are not satisfied with the valuation and loss assessment. The reason is the sum insured of particular livestock species such as dairy cattles, buffaloes and goats are determined by the mutual understanding of the insurance company, farmers and service provider(technician). Due to this , the valuation of dairy animals can be unfair to smallholder farmers in some cases.

The challenges in the livestock insurance in Nepal could be addressed by raising awareness among the farmers about the benefits of insurance and relevant procedures during insurance are very crucial to increase insurance adoption. Public awareness campaigns should be intensified through the combined efforts of all the stakeholders including local government authorities, media, insurance companies, and farmers or cooperatives. Accessibility of the insurance services even in the rural areas should be enhanced increasing the number of insurance or extension agents. Furthermore, the insurance agents should be provided the appropriate training and insurance procedure guidelines so that they can approach and convince farmers to insure their livestock. In addition to it, the livestock insurance adoption in rural areas would further be enhanced by executing the standard guidelines for determination of sum insured amount of

dairy animals by Nepal government. This step would certainly benefit the smallholder farmers during insuring their livestock as they can get the real valuation what they have invested during animal purchase.

membership of groups or cooperatives, awareness, and animal type were the significant variables positively influencing farmers' decision to adopt livestock insurance. Membership of groups or cooperatives influenced farmers' decision to adopt insurance through awareness and group confidence towards the scheme. Several livestock insurance models through community participatory approaches, i.e., groups or cooperatives played important role in increased livestock insurance adoption through awareness and farmers' participation. Awareness helped farmers to realize the importance of livestock insurance and provided complete procedural information. Farmers rearing improved breed adopted insurance due to higher investment and production risks associated with the livestock compared to local breeds. Greater income from improved breeds due to higher productivity also influenced farmers to adopt insurance due to the higher affordability of the premium.

Raising awareness among the farmers about the importance of insurance and related procedures is very crucial to increase insurance adoption. Public awareness campaigns should be intensified through the combined efforts of all the stakeholders including local government authorities, broadcasting media, insurance companies, and farmers or farmer's groups/cooperatives. Groups or cooperatives can act as the service provider by making them a formal insurance agent that can promote livestock insurance. Accessibility of the insurance services even in the remote areas should be enhanced increasing the number of insurance or extension agents. These agents together with innovative farmers should be provided with appropriate training and insurance product manuals in the local language so that they can approach farmers and convince them to insure livestock.

References:

- Beema Samiti. (2078). Livestock insurance transaction (2077/2078).
- Chizari, M., Yaghoubi, A., & Lindner, J. (2003). Perceptions of rural livestock insurance among livestock producers and insurance specialists in Isfahan Province, Iran. *Journal of International Agricultural and Extension Education*, 10(1), 37-42.
- Crop & livestock directive. (2020). Beema Samiti, Kupondole-10, Lalitpur.
- Devkota, M. D., Ghimire, Y. N., Timsina, K. P., Kandel, M. G., Adhikari, M. S. P., Subedi, M. S., & Poudel, M. H. K. (2020). Livestock insurance adoption in Nepal: lessons learned.
- Kandel, G., & Timilsina, R. H. (2018). Factors affecting the adoption of livestock insurance by dairy farmers in Nawalparasi District, Nepal. *Nepalese Journal of Agricultural Sciences*, 16(1), 58-65.

- Mahul, O., & Stutley, C. J. (2010). Government support to agricultural insurance: challenges and options for developing countries. World Bank Publications.
- MoALD. (2019). Statistical information on Nepalese agriculture. In Ministry of agriculture and livestock development. Government of Nepal.
- MoALD. (2021). Agriculture & Livestock Diary (2078), Hariharbhawan, Lalitpur.
- Subedi, S., & Kattel, R. R. (2021). Farmers' perception and determinants of dairy cattle insurance in Nepal. Cogent Food & Agriculture, 7(1), 1911422.
- Thapa, P., & Adhikari, A. (2018). Importance, scope and status of agriculture insurance in Nepal. Journal of Agricultural Economics and Rural Development, 4(1), 365-371.
- Timsina, K. P., Ghimire, Y. N., Kandel, G., & Devkota, D. (2018). Does program linking with insurance makes agriculture insurance sustainable?. Journal of Agriculture and Natural Resources, 1(1), 6-20.

Reinsurance and its Impact in Nepal

Goma Aryal

Deputy Manger,
Rastriya Beema Company Ltd.

Introduction

Insurance is a method to help people and institutions against financial uncertainties. Individuals take insurance policies from the insurance company and pay premium so that the company pays back when there is a financial loss. So, the insurance company is taking the risk of loss on behalf of the individual or institution. Insurance policy is a contract between the insurer and the insured. It is a tool for protection against risk. But can a single company take all the risk? It cannot. So, to minimize this risk, the insurance companies re-insure themselves.

As the world is surrounded by risks and uncertainties, safety and securities are one of the key issues. Human life and property both needs security against risk. As such, reinsurance is basically the insurance of insurance companies. It is the transfer of financial risk to other professional risk carriers. Insurance Companies retains the risk according to their capacity and transfer to others which is beyond its control. It is to insure again by transferring risk to another insurance or reinsurance companies all or a part of liability assumed. Rather than retaining the risk, organizations want to transfer the financial risk to another parties in order to be in safe position.

Risk management is an appropriate tool to minimize the risk. It is a part of reinsurance. Risk is the uncertainty of loss. It is potential that human activity leads to a loss. Most of the human activities carries some kind of risk, some are less risky and some are more. Insurance is defined as an instrument to eliminate negative effects. Each industry has some kind of risk. So it is more important to manage the risk in order to operate the business smoothly. Risks threatens our prime objective in life as a success barrier, which is survival. Therefore, Risk Management is the management process for minimizing the effect of accidental losses that may occur unexpectedly. It is also the economic control of risk that threatens the valuable assets or earning capacity of the organization. Those probable incidents of risk must be minimized by the insurance companies by the process of risk financing which include risk

retention and risk transfer. These can be minimized by the process of reinsurance. The primary insurer pays reinsurance premium to the reinsurance company for the transfer of the part of the risk. The function of insurance is to protect the insured against potential losses that might occur unexpectedly from the daily activities. Almost human endeavor carries some risks, but some are more risky than others. More risky risks must be diversified according to the capacity. The reinsurers have to provide protection to the insurers and thus reinsurance exists because of insurance.

Insurers are the main agent of risk financing as their core business is to accept the risk from the community with the commitment to indemnify in case of claim occurrence. Our valuable property needs protection against existing and emerging risks. Insurers must play a key role in imparting the concept of Risk Management to their clients. It helps to improve the claim ratios.

In other words, Reinsurance is a relationship rather than just a product or transaction.

Role of Reinsurance

The insurance contracts between the primary insurer and its reinsurers are termed as reinsurance treaties. Generally, there are two types of reinsurance: Treaty and Facultative. Treaties are the agreement that cover the policies underwritten by the insurance companies. It is based on an understanding of premium and claims sharing. There are two types of Treaties: Proportional and Non Proportional. Quota Share Treaty and Surplus Treaty are the Proportional Treaty and Non proportional are Excess of Loss Cover, Stop Loss Cover and Top and Drop Cover. Facultative reinsurance is purchased to cover a specific risk. It provides additional protection for its equity in case of extreme events. The role of reinsurance is reflected in the costs insurers are willing to pay to get reinsurance protection and the fact that without adequate protection the insurers cannot survive. The role of reinsurance can be summarized as follows:

- Reinsurance spreads risk over several companies around the globe and reduce the risk.
- When the risk is decreased by the way of reinsurance, it can acquire more business and hence the capacity increases gradually.
- Reducing the risk of the company and increasing capacity creates stability of the organization that the insurer can be economically sound.
- At the time of natural calamities like storm, earthquake, flood, hurricane, the risk becomes too much high and most of the policyholders should be indemnified by the insurers as the numerous claims arise. By the way of risk diversification by reinsurance and retrocession, the insured can be protected against large catastrophes risks.

- Reinsurance helps keeping the insurance companies more stable even during tough times.
- It helps to mobilize the funds for investment. The retained premium in an economy helps the nation to increase capital.

Role of Local Reinsurers in Nepalese Market

There are only two reinsurance companies established in Nepal. Nepal Reinsurance Company Ltd and Himalayan Re. The main benefit of reinsurance is to protect a company from insolvency. In reinsurance, the premium paid by policy holders is usually shared by all the companies who have participated in risk sharing strategy. Local reinsurers in Nepal were established with the aim of provision of reinsurance capacities through the underwriting of insurance business and to retain within the nation. Insurance company cannot afford to retain the numerous risk that it has underwritten. These risks are beyond the limit which is out of capacity for one insurance company to carry and it is necessary for that company to affect reinsurance. Local reinsurance companies depend on International markets for reinsurance of their risks as individually or collectively. They have to retrocede to various reinsurers to minimize the risk. Conducting business with international reinsurers mean that the individual local companies had to export money abroad which results the capital outflow from the economy. The amount of money exported formed a large portion of each country's payment condition weak, to buy goods and services in the international market. Hence the reinsurance companies in Nepal have created reinsurance capacities which have enabled acceptance of the underwritten risk according to its capacity and retention of larger risks so that the reinsurance premium can be retained and invested the retained premium in the region. By the establishment of local reinsurers, the capital outflow might decrease day by day. Besides these, the skilled human resources will be developed, risks can be reduced and the economy will be sound. It safeguards from natural calamities and other disasters. It helps to stabilize the cost of premium and helps in stabilizing profits. It empowers the company and can lead the company towards success.

Impact in Nepal

Organization has a limited capacity and it is always profit motive with the aim of proper service. It retains the risk according to its capacity. It must decide the limit of capacity to cover the risk in these types of reinsurance in order to minimize and retain the risk and to get benefit for the organisation. For this, risk management plays a vital role. It helps to reduce the risk by spreading it to other companies.

To manage the insurance programme around the globe, human resource plays a vital role in an organization. Human Resources are the important assets that the knowledgeable

professionals can lead towards success. As an underwriter in an organization, s/he must play an important role towards profitability, retaining business and helping the area of business to grow. In an ever changing and increasingly complex world, leading an organization requires a clear vision of where the insurance industry is going. The use of ever changing technology is a crucial aspect of the business. Organizations must identify the challenges along the entire insurance value chain that technology could solve. Insurance Companies need customized risk management solutions and consulting services to identify the existing and emerging risk and to avoid preventable losses and minimize the impacts events beyond the control. Buying reinsurance is the most important management strategy for insurance companies. It reduces the burden of risk, provides stability during financial stress, stabilizes the cost of premium etc. It is the backbone of the insurance industry which keeps it in a safe position.

There is mandatory provision made by the Insurance Board of Nepal that all insurance companies must provide 20% of the premium as Direct Cession. It helps the economy to minimize the capital outflow. The establishment of two reinsurance companies in Nepal can develop the expertise in human resources from which Nepal can further develop in Insurance sector. Profitable organizations play an important role in an economy. By the way of reinsurance, insurance companies can contribute something to the nation. Now a days, there are common voices in market that the huge amount of capital outflow is done by the Insurance Companies by the way of reinsurance. Generally, it seems true but we have to look at the perspective of risk minimization and the capital inflow at the time of claim settlement. We cannot retain the risk in Nepal market only because there is not the capacity to pay in case of huge claim on natural catastrophes.

The reinsurance operations affect the profit of a commercial insurance company. Financially sound and healthy insurance companies can deliver its services more effectively. The function of reinsurance is not to remove or to reduce a damage occurred but to reduce the financial risk of an insurer. It does not reduce the extent of damage makes it more economically acceptable for insurance companies and their financial results more stable.

Challenges of Reinsurance in Nepal

The growth of Insurance sector depends on the economic condition of the nation, insurance and reinsurance companies established there and the awareness of the public. No business concern can survive if it cannot meet its obligations, due to lack of revenue. These problems is seen by the lack of proper understanding and lack of credible data that can be used to develop insurance guidelines and claims models. Insurers have the commitment to the insured that 'we will be there when you need us'. In exchange of premiums paid today, insured rely that they will get certain financial support if they have to burden loss in an uncertain future. To reinforce that commitment, insurers have to diversify risks to help them

in case of loss. This diversification of risk can be done by the way of reinsurance. There are some challenges in reinsurance market which can be summarized as follows:

- Lack of insurance awareness in the public. Most of the people take the general insurance as expenses only. They have not realized that they will be compensated in case of loss. They need to understand that how much premium they pay and how much they will be indemnified in case of loss occurrence.
- Unhealthy competition among insurance companies. In non-tariff business some insurers focus on getting business only and they have to face the major problems at the time of claim settlement. Insured lose the faith upon Insurance companies by these kind of activities.
- Lower level of retention capacity of insurers. Due to the low size of the capital of the company, they cannot retain more risks.
- Limited access to international reinsurance market/brokers.
- Role of regulator is in developing phase. The regulator needs to build expertise on regulation, supervision, inspection, monitoring, direction etc and have to take action against negligence.
- Only two reinsurance companies established in Nepal. It indicates that the number of reinsurance companies is very low.
- Lack of skilled human resources. This sector need better trained, better quality people to maintain the pace of growth so far achieved. Knowledgeable professionals can lead the company towards success.
- Insurance coverage is only 23.1% of the total population. It seems there is high scope of insurance business. Companies need to develop the marketing strategy in high volume focusing the rural areas.
- Lack of technological development.

Recent Condition

Though the practice of reinsurance in our country is more than fifty years, there are only two Reinsurance Companies in operation. Nepal Re-Insurance Company Limited (Nepal Re), a flagship reinsurer of Nepal, incorporated on 7 November 2014, under the company act of Nepal in accordance to the decision of Council of Ministers, being the first reinsurer of Nepal. Himalayan Re, newly established reinsurance company in Nepal, offer reinsurance support to Life and General Insurance Companies.

In Fiscal Year 2076/77 insurance coverage reached to 23.1% of the total population. It seems the scope of Insurance is increasing day by day. Contribution of Insurance sector on GDP is 3.21%. NPR. 6.20 billion was earned by Nepal Reinsurance Company from non-life sector. NPR 7.47 billion was earned by Nepal Re from Life and Non-life both sector.

At the end, rather than retain the risk, insurer want to transfer the risk to another companies. It is very important to minimize the risk in order to run the business smoothly. Proper decision during the contract in reinsurance agreement helps the organization leads towards success. Reinsurance helps the nation to operate the business smoothly by reducing risk.

Financial Crisis in Nepal: It's time to face it, Introspect & Overcome

Sunita Thapa

Surya Life Insurance Co.Ltd.

Things weren't great even in the middle of 2019, but at least there were no clouds of apprehension in the world economy. In a stable economic environment, underdeveloped economies were somehow maintaining their demand-supply balance. But by the end of the year 2019, the situation started deteriorating very rapidly and unexpectedly, mainly due to the outbreak of COVID-19, which China had failed to keep confined within Wuhan. By the time of March 2020, most of the world's economy became limited to only those goods and services, which were necessary. All countries declared a complete restriction on all unnecessary travel at the national and international levels so that the spread of the virus could be stopped as much as possible.

The imposition of lockdown was severe on the tourism industry coming under the service sector and other industries dependent on it. The effect of which was that those nations which were not developed and were mainly dependent on the tourism industry, faced a very formidable problem that how they should handle their economy in this hour of crisis. Unfortunately, Nepal also comes under the category of countries whose main source of income and foreign exchange is money brought by foreign tourists and remittance by Nepalese citizens working abroad.

Ban on travel means no tourists in Nepal and that leads to a crisis of survival for many business organizations, and the livelihood of the people associated with those organizations. In this situation, Nepal Rastra Bank increased the credit-debit ratio from 85% to 90% to provide stability to the domestic industries and market. This means that earlier banks could give loans up to Rs 85 for every Rs 100 deposited, now banks will be able to give loans up to Rs 90 on the same deposit. Due to the increase in the available cash, the interest rates came down, as a result of which the amount of loan disbursed by the banks increased, but the deposit amount did not increase in the way that was expected. If the data is to be believed, there has been an increase of up to 25% in the loans disbursed by banks in the last few years, but the economic recovery which was expected after increasing the liquidity in the market was not seen. The reason for this, according to experts, is the misuse of the loan amount by the borrowers. The banks also did not follow the proper standards established before giving

loans, as a result of which the problem of liquidity has arisen in the banks today, to increase the liquidity, the banks had to increase the interest rates. But, the banks did not get any special benefit from this, and the problem still remained the same. The international scenario was also not showing any good signs for Nepal, which is beset with economic woes at the domestic level. Due to the ongoing war between Russia-Ukraine and sanctions imposed by western countries, the price of crude oil went above \$100 per barrel, as a result, the price of almost all the items which Nepal imports increased. In order to reduce the rapid outflow of foreign exchange due to payment of imports, the Government of Nepal has announced a ban on the import of all those items which are not essential. In view of the rising prices of crude oil immediately, Nepal Rastra Bank and Nepal Oil Corporation have suggested the government to declare a two-day state holiday this month, so that the consumption of crude oil can be saved a bit. In view of the present situation, Nepal Bankers Association itself has decided that we will not issue a letter of credit for the import of any kind of luxury goods and on the other hand, the government has asked Nepalese citizens residing abroad to open non-residential deposit accounts and deposit at least \$1000 in it. In the event of an emergency, these immediate decisions can be meaningful to some extent, but it does not seem to have any special benefit to the economy.

Even after the end of the third COVID wave, the economy of Nepal is going through a crisis and there are many reasons for that some are like substantial rise in crude oil prices in the world as a result of the war between Russia and Ukraine, rising prices of essential food items due to sanctions imposed on Russia by the USA and allies and so on. Because of the uncertainties about the future of the world, the capital market and monetary market came under immense pressure and it became a factor of rising inflation, rising interest rates, and decreasing investment. But apart from all these reasons, there is another important reason behind the current financial crisis in Nepal and that is the undeveloped primary and secondary sectors of Nepal even after having immense possibilities. As a result of this, present-day Nepal has become a nation that is dependent on imports even for its daily use items. If we look at the figures for the current financial year, it is clear that the deficit in the balance of payments till February has increased to Rs 247 billion as compared to Rs 97 billion last year. The current account deficit has also increased to Rs 413 billion from Rs 103 billion in the previous year. The same situation is with the trade deficit, which is Rs 1.1 lakh crore.

In simple words, the only way to get the nation out of this financial crisis is to increase exports and reduce the dependence on imports as much as possible. Now the question arises that what is necessary to increase the exports of the nation? For export, it is necessary to produce high-quality goods and services which also have good demand in the international market and which can be sold at a competitive price. It is possible to sell high-quality goods at a competitive price only when we can reduce their cost so that we remain in a position

of profit even if we sell at a low price. Now the next challenge is how to reduce the cost price in such a way that the quality of the product is not affected negatively. The economy of Nepal is mainly based on agriculture, but due to a lack of skilled labour and modern technology, the quantity of agricultural products is not substantial that we can export on a large scale. Nepal has the world's second-largest inland water source, which can generate electricity up to 44000 MW, but in the financial year 2076/77, only 1233 MW of electricity could be generated, which is technically only 2.8% of capable capacity. If Nepal becomes successful in producing electricity according to its full capacity, then exporting it to the countries of South-East Asia can earn a good income, for which Nepal needs to have efficient management and modern infrastructure.

The situation of manufacturing industries is quite the same, lack of skilled labour, modern technology, and basic infrastructure, which leads to sub-par products and not enough production which can be exported. The most important resource of any nation is the human resource, but Nepal is moving towards a serious problem in this area rapidly, the government is failing to provide skill training and employment opportunities to the youth, as a result of which the youth of Nepal are migrating to other countries. In the year 2076-77, 4.8 million people migrated from Nepal to countries like UAE, Qatar, Singapore, Malaysia, etc. This migration is going to have a direct impact on the progress of development works. Now it is natural to have a simple curiosity when we know the problem, why has not it been solved yet?

To understand its answer, it is imperative to understand the challenges which remain a hindrance to the development of Nepal. To accelerate the development of a nation, there are some components that are very necessary, such as electricity supply, means of communication, durable roads, modern means of transport, political stability, lack of corruption, liberal economic policy, etc. | To understand the obstacles standing in the way of solving Nepal's problems, we start with the geographical location of Nepal. Nepal is a landlocked country, so the options for transportation are limited here, the most important option among those limited options is roadways, but as soon as we talk about building modern durable, and all-weather roads. , then the topography of Nepal stands out as a serious problem. One of the challenges in any infrastructure construction work within Nepal is the mountainous part of the nation. Construction work in difficult areas is not possible with simple techniques and methods, and if we use modern techniques then the cost price is sure to increase. But stopping the development of infrastructure due to high cost will be fatal for the interest of the nation. Nepal's record has not been great when it comes to spending on infrastructure. For example, in the financial year 2020-21, the total capital expenditure was not even 50% of the capital budget, and in the current financial year, the situation is worse than the previous years, till November 2021 the total capital expenditure was only 4.53% of the total capital budget. This

means that out of the allocated amount of 440 billion rupees, only 20 billion rupees were released from the state treasury. It is not that the government of Nepal is not aware that due to a lack of basic infrastructure, the development of the nation is hindered, and as a result of which financial problems come again and again in the nation in some form or the other. Talking about infrastructure constraints, the main reason for this is believed to be Nepal's political instability and short-sightedness. Due to the inability to take the right decision and not being able to execute the plan with proper strategy, many construction works have been stalled for years. Unless the basic principles like management, coordination, transparency, and accountability are implemented at the administrative level, no positive change can be expected in any way. Many studies have also emphasized the fact that increasing investment in infrastructure alone is not going to solve the problem unless the structural problems of governance are found and fixed, increasing investment without proper planning and strategy will harm the balance of the environment. Increasing investment in capital assets without good governance, Accountability, Planning, and coordination will increase inequality in the society, in other words, the benefits of such investments will be limited to the rich people only, as a result of which the gap between the rich and the poor will increase.

For the overall development of Nepal, the most important thing is that Nepal will have to increase the scope of its economic activities. For foreign reserves, Nepal needs to reduce its dependency on tourism activities and on remittance. A system will have to be made in which both the public and private sectors will participate. Administrative procedures, rules, and policy decisions should be such that along with the interests of private investors and the general public, the balance of the environment should also be taken care of. For example, in place of ineffective decisions and delayed decisions, a system should be established where quick and effective decisions are taken. Improve the management of energy and fuel supply. An appropriate amount should be allocated to all the infrastructure and projects and the amount should be released at the appropriate time from the state treasury. The quality standards of the project should be made according to the international standards and accountability should be fixed. Building the infrastructure of the nation is a long process for which continuous efforts are required. There are many countries in the world that have developed themselves despite the lack of many resources from nature and today those countries stand in the category of developed nations, there should be no harm in learning a few things from these countries because Nepal does not lack any such component which is important for development, it only needs political will, good governance, proper management, accountability, and coordination.

Role of Actuary in Risk Based Capital and Supervision

Khushbu Regmi

Actuarial science,
Tribhuvan University

Abstract:

Risk-based capital requirements aim to protect financial firms, their investors, clients, maintaining a safe and efficient market, sustain operating losses and the economy as a whole. These requirements ensure that each financial institution has enough capital on hand to sustainable development growth of company. Nepal Insurance Board has promulgated the risk based capital directive 2022. In this context the role of actuaries has increased in Nepal. So, it is crucial to develop this profession and strengthen the capacity of core professionals in actuarial department.

(Key words: *Insurance, Solvency, Actuary, Risk Based Capital, "Minimum capital requirement"*)

Introduction:

Insurance business used to be regulated on the basis of "Minimum capital requirement (MCR). However, the increasing amount of transactions in the business leads to higher risk and the MCR could not cover the risk as in vision by the regulators. In this context USA started RBC (Risk Based Capital) in 1990 to overcome the situation. IB (Beema Samite) realized and promulgated Directives related to RBCSD (Risk Based Capital and Solvency Directive 2022), 26th January for Life, Non-Life, Foreign Branch and Re Insurance business. This article will explore the role of Actuary in RBC and supervision in insurance business of Nepal. This article is more technical in nature, so related terminologies have been explained below:

1. Risk Management:

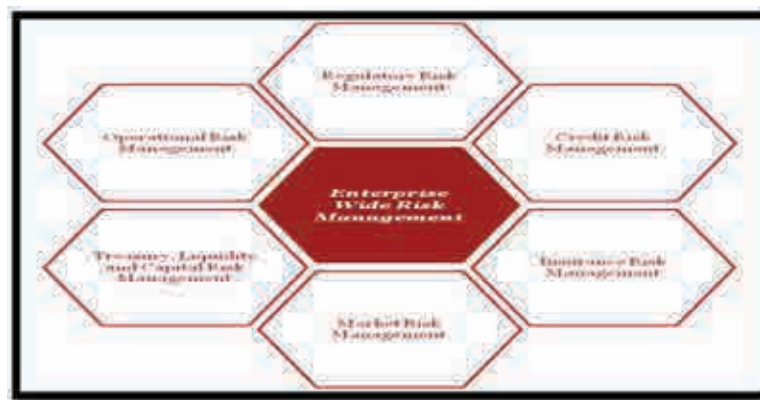
Risk management is the process of identifying, assessing, and prioritizing the risks to minimize, monitor and control the probability of unfortunate events.

2. Importance of Risk Management:

Risk management is an important process because it empowers a business with the necessary tools so that it can adequately identify and deal with potential risks. Once a risk has been identified, it is then easy to mitigate it. In addition, risk management provides a business with a basis upon which it can undertake sound decision-making.

3. Risk Management in insurance:

Insurance Risk Management is the assessment and quantification of the likelihood and financial impact of events that may occur in the customer's world that require settlement by the insurer; and the ability to spread the risk of these events occurring across other insurance underwriter's in the market.

Source: (<https://www.iii.org/publications/insuring>)

The risk management process consists of activities organized into five sequential steps or phases: The first risk management step is identifying the existing exposures to loss as well as exposures that may exist in the future.

4. Risk management process:

- Identify risks to your business.
- Analyze and measure the impact.
- Decide which risks are unacceptable.
- Mitigate or transfer any unacceptable risks.
- Contingency planning.

5. Risk-based capital(RBC):

Risk-based capital requirement refers to a rule that establishes "Minimum capital requirement (MCR) for financial institutions. Risk-based capital(RBC) requirements exist

to protect financial firms, their investors, clients and the economy as a whole.

6. RBC in Insurance Business:

Our insurance risk and capital management practice advises insurers on assessing, monitoring and managing risks from all sources. Multi-disciplinary teams provide comprehensive services in all key risk areas:

6.1 RBC requirements in Insurance are based on four categories of risk:

- Asset risk—Asset risk refers to risks associated with investments held by the insurer. These risks include the possibility of default of bonds or loss of market value for equities (mostly common stock).
- Insurance (under writing) risk—Insurance (or underwriting) risk reflects the amount of surplus (assets – liabilities) available to offset possible losses from excess claims.
- Interest rate risk—Interest rate risk involves potential losses due to changing interest rates.
- Business risk—Business risk reflects the general health of the insurer. This involves largely operational risks, such as the potential for losses or insolvency due to poor management.

6.2 RBC Features :

- RBC is an approach towards efficient and prudent management of capital for an insurance company.
- It would identify potential risks, assesses mitigating factors and encourages proper management of all risks.
- Provides Incentives for insurers to strengthen appropriate risk management systems.
- Allow for greater transparency and prudential supervisory oversight.
- Flexible and principles-based Framework.
- Scarce supervisory resources could be targeted at insurers perceived as riskier.
- Allow regulator to intervene at an early stage with introduction of appropriate trigger points.
- Supervisor can benchmark institutions and assess overall industry.
- Market participants will be focused on managing risks rather than managing rules

6.3 Benefit of RBC in Insurance:

- More efficient use of capital and informed decision making.
- Significant increase in risk awareness amongst the insurance companies.
- Risk sensitive approach will enhance the efficiency of capital and risk allocation.

- Highlights riskier and capital-intensive products and provides opportunities for portfolio optimization, keener pricing and enhanced product profitability.
- Operational efficiencies from better risk management will reduce costs for more capital efficient companies.
- Will upgrade risk management processes and controls and capital management skills which in turn should enhance investor confidence.

6.4 How insurers use RBC formula:

- Insurance companies use RBC formula to determine the minimum capital required to hold to avoid regulator’s intervention. The major risk factors RBC formula focuses on are asset risk, underwriting risk and other risks. Risk Based Capital for this category can be calculated by a risk factor multiplied by net amount by risk. The net amount of risk is the difference between a claim amount payable if a specific event occurs and the amount set aside to support the claim.

7. Risk-Based Supervision (RBS):

- Risk-Based Supervision (RBS) is gradually becoming the dominant approach to regulatory supervision of financial institutions around the world. It is a comprehensive, formally structured system that assesses risks within the financial system, giving priority to the resolution of those risks. RBS is often contrasted with rules-based regulation Risk-based supervision (RBS) increases the effectiveness of supervision through improving supervisory outcomes whilst also increasing efficiency through improved resource allocation and processes. It involves allocating resources to the areas of greatest risk.

8. Different between RBS and Compliance Supervision:

- The Risk-Based Approach is more flexible than the rule approach, as it leaves the possibility to the financial institutions to consider the risks in their total. The rule-based approach requires compliance with rules irrespective of the underlying risk.

Risk-based v. compliance-based approach	
Risk-based approach	Compliance-based approach
<ul style="list-style-type: none"> • Identifies potential risks • Assesses mitigating factors • Seeks proper management of all risks • Allows scarce supervisory resources to be targeted at funds seen as most at risk 	<ul style="list-style-type: none"> • Focus on compliance with eg. tax and labour laws and (often) quantitative investment rules • All funds get same degree of attention
<ul style="list-style-type: none"> • Forward looking and principles-based legislation • Flexible 	<ul style="list-style-type: none"> • Detailed, often rigid, rules that are difficult to change to meet urgent regulatory needs
<ul style="list-style-type: none"> • Incentives for institutions to strengthen risk management practices 	<ul style="list-style-type: none"> • Institution's focus is on compliance with rules, not risk management

(Source: <https://res.torontocentre.org>)

9. Role of regulator in RBS:

In fact, the aim of risk-based supervision is to **deliver a control system** that enables regulators to identify risks early enough to notify regulated entities before it is too late to act. For regulators to succeed with this, the system in place must offer flexibility and opportunities to make any necessary changes.

The role of supervisory authorities undertaking prudential supervision is to promote the maintenance of efficient, fair, safe and stable insurance markets for the benefit and protection of policyholders.

An effective supervisory authority is able to require an insurer to take timely preventive and corrective measures if the insurer fails to operate in a manner that is consistent with sound business practices or regulatory requirements. Traditionally, authorities have performed this role by way of compliance based supervision. Under this style of supervision, insurers must comply with a set of prudential rules generally written into the law or the subordinate legislation. The role of the supervisory authority is to ensure that insurers do, in fact, comply with these rules. In recent years, supervision has been evolving and moving from a style that is compliance based to one that is risk based. This progression has also been a feature of the activities of bank supervision and pension supervision.

10. Minimum Required Capital (MBC):

However, fixed-capital standards (Minimum Required Capital) require all companies to have the same amount of money in their reserves, and in contrast, risk-based capital varies the amount of capital a company must hold based on its level of risk.

Risk-based capital requirement **refers to a rule that establishes minimum regulatory capital for financial institutions**. Risk-based capital requirements exist to protect financial firms, their investors, their clients, and the economy as a whole.

10.1 Benefits of adopting RBC Framework, Guidelines:

- More efficient use of capital and informed decision making.
- Significant increase in risk awareness amongst the insurance companies.
- Risk sensitive approach will enhance the efficiency of capital and risk allocation.
- Highlights riskier and capital-intensive products and provides opportunities for portfolio optimization, keener pricing and enhanced product profitability.
- Operational efficiencies from better risk management will reduce costs for more capital efficient companies.
- Will upgrade risk management processes and controls and capital management skills which in turn should enhance investor confidence.

11. History of RBC:

Most of courtiers have lunched RBC,

11.1 The Risk-Based Supervision in Europe:

- European Banking Authority (EBA), the European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA) and the European Securities and Markets Authority (ESMA), are collectively known as the three European Supervisory Authorities (ESAs). Joint Guidelines on the characteristics of a risk-based approach to anti-money laundering and terrorist financing supervision and the steps to be taken when conducting supervision on a risk-sensitive basis.
- Requirements regarding AML/CFT Risk-Based Supervision:
- Implementing the RBS model General considerations. Competent authorities should apply the following four steps as part of an effective Anti-Money Laundering/Combating the Financing of Terrorism (AML/CFT) RBS model:
  - Step 1 – Identification of ML/TF risk factors;
  - Step 2 – Risk assessment;
  - Step 3 – Supervision and
  - Step 4 – Monitoring, review and follow-up

11.2 USA:

In the early 1990s, the NAIC established a working group to look at the feasibility of developing a statutory RBC requirement for insurers. In 1992, the NAIC adopted a life RBC formula, which was implemented in 1993. There are now separate RBC models for each of the primary insurance lines of business. Differences in RBC across lines of business reflect differences in the economic environments facing these companies. Although the components in the RBC calculation differ across lines of business, the formulation is roughly the same. The generic RBC formula works by:

- Adding up the main risks insurance companies commonly face.
- Considering potential dependencies among these risks.
- Allowing for the benefits of diversification.

11.3 Singapore:

The Risk-Based Capital (RBC) framework for insurance companies was first introduced in Singapore in 2004. It adopts a risk-focused approach to assessing capital adequacy and seeks to reflect the relevant risks that insurance companies face. In order to align the framework with international standards and best practice, and in light of the evolving market developments, there is a need to enhance its risk sensitivity and coverage. The new RBC framework's key objectives are to enhance policyholder protection, observe international

standards and best practices and to ensure insurers can perform its economic and social role on a sustainable basis

11.4 Sri-Lanka:

In 2007, before the global financial crisis fully materialized, Industry leaders in Sri Lanka promoted the introduction of Risk Based Capital. At the same time, the Insurance Board also was examining the prospects of strengthening prudential supervision of the insurance sector. This partnership between the industry and the Regulator has resulted in seamless progress in the transition from Rules-Based to Risk-based regime. The RBC Project was initiated in Sri Lanka in 2009 with the assistance of the World Bank and First Initiative. The Project included an analysis of the Sri Lankan insurance market, a qualitative report and a quantitative report, culminating in a RBC Framework.

11.5 Australia:

As of January 1 2013, Life and General Insurers should follow the new Life and General Insurance Capital Standards (LAGIC) introduced by APRA. There have been significant changes from the previous legislation, with further additions to the responsibilities of the Appointed Actuary

11.6 Thailand :

At the end of 2019, The Office of Insurance Commission (OIC) developed the capital regulation to Risk Based Capital phase 2 (RBC2) In order to better reflect risks of insurance company which vary between companies.

12. Nepalese Context:

Insurance business Nepal Malchalani Tatha Beema Company' is started in Nepal in 2004 BS with 5 lakhs MRC. In 2024 BS another insurance company named RBS(Rastriya Beema Santhan) was established according to RBS act 2025 with 1 crore MRC. IB was established on 2026 as per Insurance act 2025. Global economic liberalization of 1980 also affected in Nepalese economic. As a result insurance sector of Nepal also went through this transformation and the first private insurance National Life insurance company Since 2044 BS.

New Insurance Act 2049 replaced the Insurance Act 2025 with the MRC of 10 Crore for non-life and 25 Crore for life insurance companies. With the new insurer registration directive 2073 B.S. This provision has been changed to 1 Arab and 2 Arabs for non-life and life insurance companies respectively.

Similarly, through direction of Insurance Board, the provisions have been changed to

2.5 Arab for non-life and 5 Arab for life insurance companies, that must be achieved within 2079 Chaitra. In addition to that Beema Samiti has promulgated in exercise of the power conferred by clause (2) of Section 8 of the Insurance Act, 1992 (2049), had issued risk based capital directive 2022 on 26th January, 2022. In this context the role of actuaries has increased in Nepal. So, it is crucial to develop this profession and strengthen the capacity of core professionals in actuarial department. The objectives of this directives, whereas, it is expedient to ensure that insurers maintain a capital adequacy level commensurate with their risk profiles to make sure that they have enough financial resources to withstand financial difficulties, in such a manner that they get sound system of governance, in particular a robust risk management system and prudently written underwriting, investment and asset-liability management policies.

The implementation of this Directive shall be carried out over **the transitional period starting** from 17th July 2023 (1st Shrawan 2080) and the different phases (Enforcement (Effective Date, The Directive shall be fully applicable to the insurers as of Asar-End 2084. Life Valuation Directives 2077 and Non-Life Valuation Directive 2076 shall not apply to the assessment of the solvency condition of the insurers)

12.1 Objectives of Directives:

- The Directives aim to ensure that insurers maintain a capital adequacy level commensurate with their risk profiles to guarantee that they have enough financial resources to withstand financial difficulties, in such a manner that they have in place a sound system of governance, in particular a robust risk-management system and prudent written underwriting, investment and asset-liability management policies.
- It enables Insurance Board to review and evaluate whether insurers comply with the rules and requires these insurers to report to Insurance Board.
- Insurance Board shall set out on developing provisions of these directives where relevant and shall set out the scope of information regarding the solvency condition of the insurer that should be publicly disclosed.

12.2 Features of these Directives:

The implementation of this Directive shall be carried out over the transitional period starting from 17th July 2023 (1st Shrawan 2080) and the different phases (Enforcement (Effective Date, The Directive shall be fully applicable to the insurers as of Ashad-End 2084. Life Valuation Directives 2077 and Non-Life Valuation Directive 2076 shall not apply to the assessment of the solvency condition of the insurers) of implementation shall be as per Annexure VII.

- Provision of 4 chapters, 10 directives and 7 annexes,

- Scope of this directive for life, non- life and Re-insurers,
- Objectives clearly define,
- Mention Valuation of methodology of assets, liabilities, technical provisions for life , non-life , Re insurance and foreign branches of insurance business.
- Define the Regulatory reporting time: Insurers shall submit the regulatory capital calculations to Insurance Board, based on the financial year end positions within 90 days, certified by the insurer's external auditor and chief executive officer (CEO) after the end of each financial year .
- Defines different risks Credit, market(interest, capital, equity),operation/underwriting, Includes of Own Risk Solvency Assessment (ORSA) Specially Climate Change.
- Show the formula of Risk Base Capital(RBC) :
$$Total RBC = \sqrt{\sum Corr(RBC_C; RBC_M; RBC_L; RBC_{NL})} + RBC_{OPR}$$
- Transitional provision on policy reserves (From 1 Shrawan 2080 until Ashad-End 2084)
- Transitional provision on the Risk Based Capital (Insurance Board will put in place transitional measures for four-years-time to allow insurers to make the necessary changes to their internal systems and for the smooth transition to the Risk Based Capital Approach set out in these directives and its developing rules.)
- Transitional provision on Governance (Within the six months following the publication of this Directive, insurers shall carry out a gap analysis identifying at least the organizational features, activities, processes, data storage, data analytics and reporting that need to change in order to meet the requirements on the governance of insurers set out in Annexure V. The report identifying the gap analysis shall be approved by the board of the insurer.)

13. Role of an Actuary in an Insurance Company:

It is ideal for insurance companies to create policies that bear minimal risk and can generate stable returns. Estimating risk and return from each proposal also in turn aids in assuring policyholders that their claims will be settled.

With regards to insurance, actuarial practices involve analyzing factors related to a customer's life expectancy, construction of mortality tables that help one to have a measurement of predictability and offering insight to brokers.

Actuarial science mostly finds its application in the life insurance mortality analysis. However, they can also be applied in case of other general insurance fields like property and liability insurance.

Sometimes recommendations for the determination of premium for insurance policies

made by actuaries can also have a positive impact on the behavior of policyholders. For instance, premium payable by non-smokers for life insurance policies is often significantly lesser than that for smokers. This might push individuals to quit smoking to avail their life insurance policies at a lower premium.

14. Role of Actuary in Risk Based Capital:

An Actuary mainly **evaluates complex risks related to the business**. The nature of this job has helped Actuaries carve a way in to the insurance industry. They analyze data to deduce the potential financial consequences faced by the company, in case of a probable unfortunate event.

Regulatory capital requirements for insurers are the focus of the current development of a global framework for insurer solvency assessment. Central Banks have already adopted risk-based capital requirements under Basel in Financial Institution. Sri-Lanka, Malaysia, Singapore, Indonesia, Thailand (Asia) most of European & American Insurance Regulators have introduced insurer capital requirements that are regarded by many as best practice.

The IAA (International Actuary Association) Insurer Solvency Assessment Working Party has developed a global framework for Risk-Based Capital for insurers. In their working paper, “A Global Framework for Insurer Solvency Assessment” (2004), the working party advocates two methodologies for regulatory capital determination. These are the standard approach and the advanced approach.

15. Role of Actuary in Risk Based Supervision:

The ability of regulatory authorities to protect policyholders by maintaining solvency and by ensuring that their reasonable expectations are met, is greatly enhanced by the extensive involvement of actuaries in insurers’ operations. IAA believes that the appointment of an actuary to take professional responsibility for the monitoring of key areas of the insurers’ operations provides comfort to both regulators and policyholders that regulations are being correctly applied and policyholders and claimants are protected. In many ways the role of the actuary is even more vital from the commercial perspective of the insurance companies, because of his or her role in setting premium rates and in the overall financial management of the business.

16. Role of the actuarial profession of supervision of the insurance:

Nevertheless, the role of the actuary, both within the insurance companies and in the position of supervisor, is critical to the maintenance of financially sound insurance companies, both for life insurance and general insurance. Deregulated insurance markets place additional demands on the actuary leading to effective solutions along the lines of the

Appointed Actuary system and its many variants. It is likely that solutions of this general type will become increasingly widespread, necessitating high levels of actuarial education and professionalism, and requiring the active support and involvement of professional associations of actuaries in each country.

The role of the actuary will progress steadily away from historic evaluation of the liabilities to monitoring the adequacy of assets to meet the liabilities on a continuous basis, with a strong forward-looking role report to Boards of Directors on future financial conditions, thus playing a key role in the identification of risk and its successful management

Conclusion:

The concept of Risk-Based Capital and Supervision originated in America since the 90s'. Given that Nepal Rastra Bank has set forth the RBC guideline in 2018. Beema Samitee has also opted towards implementing it by 2024 the role of Actuarial Professional will increase gradually in this context. But, In Nepal's context, we have only one fully qualified actuary till date. IB should coordination and cooperation Actuarial department of Insurers', researchers, students of School of Mathematical Sciences (Actuarial Science) TU, interested relabeled professional can change this with the help of trainings, seminars, workshops, working papers and regorous discussion for successful of good task.

References:

- Insurance Board of Nepal(Beema Samitee)
  - National Insurance Association of USA(NIA)
  - Insurance Act of 2025 and 2049, Kanuna Byawastha Kitab Samitee Of Nepal.
  - Rastriya Beema Sansthan Act 2025, Kanuna Bawastha Kitab Samitee Of Nepal.
  - Insurance Regulation of Nepal 2049 and 2049, Kanuna Bawastha Kitab Samitee Of Nepal.
  - Solvency margin directive, 2070 for life insurers, Beema Samiti of Nepal.
  - Solvency margin directive, 2071 for general insurers:Actuarial Valuation Directives 2065
  - Insurer Registration Directives 2073, Beema Samiti of Nepal.
  - Life Insurers' Actuarial Valuation Directives 2077, Beema Samiti of Nepal.
  - Non Life Re Insurers' Actuarial Valuation Directives 2077, Beema Samiti of Nepal.
  - NFRS Based Financial Statements Directives for Life Insurer, 2077
  - NFRS Based Financial Statements Directives for Non-Life Insurer, 2077
  - NFRS Based Directives for Re- Insurer, 2077, Beema Samiti of Nepal.
  - Risk Based Capital and Solvency Directive, 2022 (2078)
- Annual Report of Beema Samitee and Beema Santhan(F/Y 2072/73- 2076/77)

- Financial Services and the Treasury Bureau.
- Legislative Council Panel on Financial Affairs.
- Risk-based Capital Regime for the Insurance Industry of Hong Kong.
- Insurance Regulation in Hong Kong.
- Hickman, James (2004). "History of Actuarial Profession"

Websites:

- <http://www.actuaries.org.uk>.
- <https://www.casact.org/library/astin>.
- <http://www.wiley.co.uk>, on 10 march 2020
- <http://www.theactuary.com/archive/old-articles>
- <https://www.ia.org.hk/en/infocenter/files/Insurance>
- <http://kuliahkaryawan.widyakartika.ac.id>

बीमा समितिबाट इजाजतपत्र प्राप्त जीवन बीमा कम्पनीहरू

क्र.सं.	बीमकको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	इमेल
1	श्री राष्ट्रिय बीमा संस्थान	रामशाहपथ	4262520	beema@wlink.com.np
2	श्री नेशनल लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	लाजिम्पाट	4414799	nlglife@mail.com.np
3	श्री नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्स कं. लि.	कमलादी	4169082	info@nepallife.com.np
4	श्री लाइफ इन्स्योरेन्स कर्पोरेशन (नेपाल) लि.	नक्साल	4443616	liccorporate@licnepal.com.np
5	श्री मेट लाइफ एलिको	पुल्चोक	5555166	service-nepal@metlife.com.np
6	श्री एशियन लाइफ इन्स्योरेन्स कं. लि.	मैतिदेवी	4410115	asianlife@asianlife.com.np
7	श्री सूर्या लाइफ इन्स्योरेन्स कं. लि.	सानोगौचरन	4423743	info@suryalife.com
8	श्री गुराँस लाइफ इन्स्योरेन्स कं. लि.	तीनकुने	5199310	info@guranslife.com
9	श्री प्राइम लाइफ इन्स्योरेन्स कं. लि.	हात्तिसार	4441414	info@primelifenepal.com
10	श्री आइएमई लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	लैनचौर	4024075	info@imelifeinsurance.com
11	श्री यूनियन लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	नयाँबानेश्वर	4784758	info@unionlife.com.np
12	श्री ज्योति लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	ज्ञानेश्वर	4445941	info@jyotilife.com
13	श्री सन नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	कमलादी	4436126	info@snlic.com
14	श्री रिलायन्स लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	नयाँबानेश्वर	4787224	info@reliabilityinsurance.com
15	श्री रिलायबल नेपाल लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	ज्ञानेश्वर	4423618	info@reliablelife.com.np
16	श्री सिटिजन लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	थापाथली	4101744	info@citizenlifeneपाल.com
17	श्री सानिमा लाइफ इन्स्योरेन्स लि.	कमलादी	4438886	sanimalife@gmail.com
18	श्री प्रभु लाइफ इन्स्योरेन्स कं.लि.	कमलादी	4226568	info@prabhulife.com
19	श्री महालक्ष्मी लाइफ इन्स्योरेन्स लिमिटेड	नक्साल	4445123	info@mahalaxmilife.com

बीमा समितिबाट इजाजतपत्र प्राप्त निर्जीवन बीमा कम्पनीहरू

क्र.सं.	बीमकको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	इमेल
1	श्री नेपाल इन्स्योरेन्स कं.लि.	कमलादी	4221353	nic@nepalinsurance.com.np
2	श्री दि ओरियण्टल इन्स्योरेन्स कं.लि.	डिल्लिवजार	4416439	oriental@orientalinsurance.com.np
3	श्री नेशनल इन्स्योरेन्स कं.लि.	त्रिपुरेश्वर	4250710	info@nicnepal.com.np
4	श्री हिमालयन जनरल इन्स्योरेन्स कं.लि.	बबरमहल	4231788	ktm@hgi.com.np
5	श्री यूनाईटेड इन्स्योरेन्स कं.लि.	थापाथली	5111111	uic@mail.com.np
6	श्री प्रिमियर इन्स्योरेन्स कं. (नेपाल) लि.	नक्साल	4413543	premier@picl.com.np
7	श्री एम्ब्रेष्ट इन्स्योरेन्स कं. लि.	हात्तिसार	4444717	info@eic.com.np
8	श्री नेको इन्स्योरेन्स लि.	अनामनगर	4770127	info@necoinsurance.com.np
9	श्री सगरमाथा इन्स्योरेन्स कं. लि.	भगवतीबहाल	4412367	info@sagarmathainsurance.com.np
10	श्री प्रभु इन्स्योरेन्स लि.	तीनकुने	5199220	info@prabhuisurance.com
11	श्री आइएमई जनरल इन्स्योरेन्स लिमिटेड	नक्साल	4411510	info@iginepal.com
12	श्री प्रुडेन्सियल इन्स्योरेन्स कं. लि.	कमलादी	4212940	picl@prudential.com.np
13	श्री शिखर इन्स्योरेन्स कं. लि.	थापाथली	4246101	shikharins@mos.com.np
14	श्री लुम्बिनी इन्स्योरेन्स कं. लि.	ज्ञानेश्वर	4411707	info@lgic.com.np
15	श्री एनएलजी इन्स्योरेन्स कं. लि.	लाजिम्पाट	4442646	info@nlgi.com.np
16	श्री सिद्धार्थ इन्स्योरेन्स कं. लि.	बबरमहल	4257766	info@siddharthainsurance.com
17	श्री राष्ट्रिय बीमा कं. लि.	रामशाहपथ	4258721	info@rbcl.com.np
18	श्री जनरल इन्स्योरेन्स कं. नेपाल लि.,	हात्तिसार	4443544	info@generalinsurance.com.np
19	श्री अजोड इन्स्योरेन्स कं. लि.,	सुन्धारा	4243768	info@ajodinsurance.com
20	श्री सानिमा जनरल इन्स्योरेन्स कं. लि.,	कमलादी	4427101	sanima@sanimageneral.com

बीमा समितिबाट इजाजतपत्र प्राप्त पुनर्बीमा कम्पनीहरू

क्र.सं.	बीमकको नाम	ठेगाना	सम्पर्क नं.	इमेल
1	श्री नेपाल पुनर्बीमा कं. लि.	थापाथली	4218458	nepalre@ntc.net.np
2	श्री हिमालयन रि-इन्स्योरेन्स कं. लि.	महाराजगंज	4443432	contactus@himalayanre.com

बीमा समिति BEEMA SAMITI

Lalitpur-10, Kupondole, Nepal, P.O. Box No.: 2172

Phone: 01-5421079, 5438743, Fax: 01-5420119

Toll Free No.: 1660-01056789

E-mail: info@nib.gov.np

Web: www.nib.gov.np

विशेषाङ्क, २०७८